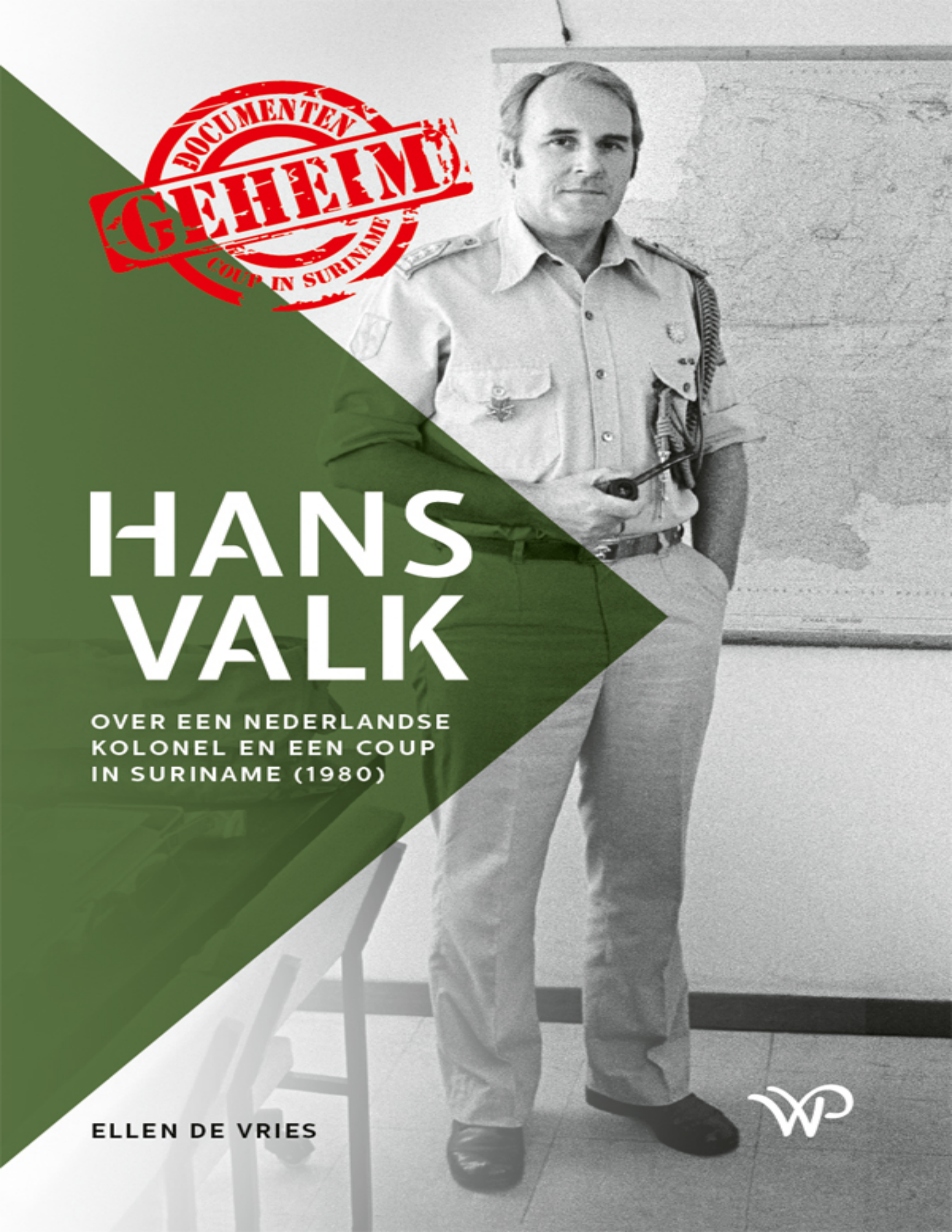

HANS VALK

OVER EEN NEDERLANDSE KOLONEL EN EEN COUP IN SURINAME (1980)

ELLEN DE VRIES

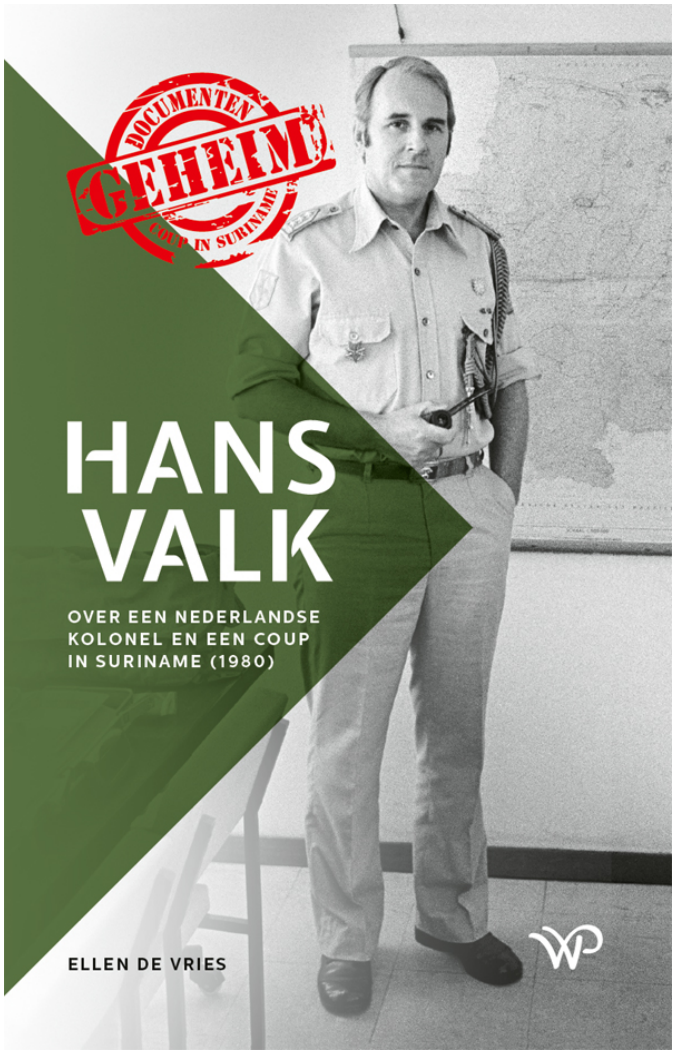
DOCUMENTEN
GEHEIM
COUP IN SURINAME
HANS VALK
OVER EEN NEDERLANDSE KOLONEL EN EEN COUP IN SURINAME (1980)
ELLEN DE VRIES

ELLEN DE VRIES

HANS VALK

OVER EEN NEDERLANDSE KOLONEL EN EEN COUP IN SURINAME (1980)

WALBURGPERS

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van
Prins Bernhard Cultuurfonds (www.cultuurfonds.nl)
Stichting Professor van Winter Fonds (www.vanwinterfonds.nl)
Stichting Fonds Catharine van Tussenbroek (www.cvtfonds.nl)

IN EEN FELLOWSHIP MET HET NIOD, INSTITUUT VOOR OORLOGS-, HOLOCAUST- EN GENOCIDESTUDIES
(WWW.NIOD.NL).

Afbeelding omslag
Cary Markerink
Infographic
Janneke de Jonge, Groningen
De afbeeldingen van J. Demmink en K. Koenders (Tijdbalk) zijn afkomstig uit het NTR-VPRO-programma *Andere Tijden* ('Bouterse aan de macht') van 19 maart 2009.
Omslagontwerp
Erwin Bomans[BNO] Leucq!, Hof van Twente
Ontwerp binnenwerk
Daniëlle Balk, Apeldoorn
© 2021 Ellen de Vries, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen
© 2021 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen
www.walburgpers.nl
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.
ISBN 9789462493070
e-ISBN 9789462497450
NUR 697

INHOUDSOPGAVE

Inleiding
Hoezo geheim?
1 | De achtergrond
'We zullen vechten voor Suriname'
2 | Beeldvorming over de coup en kolonel Valks aandeel daarin
'Wanneer u, kolonel Valk, ons niet geadviseerd had, dan hadden wij de coup nooit kunnen plegen'
3 | De Valk- en Suriname-these onder de loep
Het vissenkomeffect
4 | Tot slot
Dankwoord
Verantwoording van het archiefonderzoek
'Gevoelige documenten' omtrent de coup
Bronnen
Bijlage
Geheime documenten VALK
Lijst van gebruikte afkortingen
Eindnoten

INLEIDING

Hoezo geheim?

Een steeds oplaaiende kwestie is de mogelijke bemoeienis van de Nederlandse kolonel Hans Valk, met andere woorden Nederland, bij de militaire staatsgreep van 25 februari 1980 in Suriname. Op 8 december 1982 doodde het regime onder bevel van Desi Bouterse vijftien critici. Deze zogenoemde Decembermoorden vormden lange tijd een splijtzwam tussen Surinamers onderling en tussen Nederland en Suriname. Tot in de jaren 90 leefde Suriname onder de militaire knoet. In veler ogen begon 'het' allemaal bij de staatsgreep van 1980. Documenten uit het Tweede Kamer-archief, waarvan verondersteld wordt dat ze het raadsel zouden kunnen oplossen, zijn tot 2060 geheim verklaard. Maar zijn die documenten echt zo geheim, en ligt daarin wel het antwoord besloten?

WEL OF GEEN HULP?

Vreugde over de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 sloeg al snel om in ongenoegen over de wanorde in het land en het leger. De republiek was amper vier jaar oud toen zestien sergeanten onder leiding van sergeant Desi Bouterse – later van 2010 tot 2020 president van Suriname – in de vroege ochtend van 25 februari 1980 de macht grepen. De marinebasis en het munitiedepot werden overvallen, de Memre Buku kazerne belegerd en het monumentale politiebureau beschoten. De staatsgreep werd omgedoopt tot 'ingreep'; voor sommigen was dat synoniem aan revolutie. Een inderhaast geregelde amnestieregeling vrijwaarde de coupplegers van vervolging.[1] Politici popelden om de politiek onervaren militairen met raad en daad bij te staan.

In de nieuwgevormde regering was ook plaats ingeruimd voor twee militairen. De grondwet bleef intact.

Aanvankelijk overheerste opgetogenheid. Veel burgers vertrouwden erop dat de nieuwbakken machthebbers orde op zaken zouden stellen. Want 'erger dan het was kon het nauwelijks worden en nieuwe bezems vegen schoon'.[2] Die euforie werd al snel verdrongen door scepsis en angst. De militaire machthebbers maakten – eenmaal neergeploft op het pluche – geen aanstalten terug te keren naar de kazerne. Met de mensenrechten namen ze het niet zo nauw. Op 8 december 1982 werden in het Fort Zeelandia vijftien criticasters van het regime doodgeschoten op verdenking van plannen voor een tegencoup. Een daad die tot een schisma leidde tussen Surinamers onderling (aan beide zijden van de oceaan) en de verhouding tussen Nederland en Suriname ernstig troebleerde.[3]

De Decembermoorden waren voor de Nederlandse journalisten Gerard van Westerloo en Elma Verhey aanleiding om uit eerbetoon aan hun Surinaamse vriend en collega Jozef Slagveer in een artikelenreeks voor het weekblad *Vrij Nederland* te onderzoeken hoe 'het' zover had kunnen komen.[4] Zij 'onthulden' in december 1982 dat de Nederlandse kolonel Hans Valk de opstandige militairen in 1980 had aangemoedigd tot een machtsovername die de opmaat vormde tot meer geweld. Valk was hoofd van de Nederlandse Militaire Missie Suriname (NMMS, NMM of MMS) – kortweg de missie – die op verzoek van Suriname gedurende vijf jaar in dit land was gestationeerd om te helpen bij de opbouw van de Surinaamse Krijgsmacht (SKM). Valk zou Bouterse het noodplan ter beteugeling van eventuele anti-Nederlandse opstanden rond de onafhankelijkheidsviering van 1975 ter hand hebben gesteld, dat later vooral bekend werd onder de mysterieuze naam Operatie Zwarte Tulp.[5] Voorzien van 'enkele kleine wijzigingen' diende het als 'blauwdruk voor een staatsgreep', aldus de journalisten.[6]

Explosief was het – gelekte – geheime rapport van 7 september 1981 van majoor Koen Koenders van de Nederlandse Landmacht Inlichtingendienst (LAMID), waaruit Van Westerloo en Verhey vrijelijk citeerden. Hun artikel van 30 juli 1983 met de alarmerende kop: 'Geheim rapport bevestigt: Nederlandse militairen brachten Bouterse aan de macht. De Defensietop verleende rugdekking aan de "strafrechtelijke vergrijpen" van een kolonel', luidde de 'affaire Valk' in.[7] De regering stelde een onderzoekscommissie in onder leiding van rechter Bart Pronk. Die pleitte kolonel Valk en andere missieleden in 1984 vrij van hulp bij de voorbereiding en uitvoering van de staatsgreep.[8] De conclusie van het vervolgonderzoek in 1985 was eensluidend.[9]

VALK-THESE

Dat de direct betrokkenen, de coupplegers, destijds geen verklaring aflegden, deed afbreuk aan de uitkomsten. Jaren later wees Desi Bouterse in zijn functie van president bemoeienis van Valk en dus Nederland met de staatsgreep resoluut van de

hand. Bouterse zelf had het plan geschreven, weersprak hij allerhande gissingen. Bij ‘belangrijke gebeurtenissen’ dicht Nederland zich graag een rol toe, klaagde de president in 2015 tegenover interviewer en publicist Sandew Hira,[10] met een verwijzing naar zijn favoriete stokpaardje: de superioriteitswaan van de voormalige kolonisator. Zijn woorden maakten weinig indruk.

Twee thesen hebben de beeldvorming rondom de coup van 1980 in belangrijke mate bepaald. Met name de – wat ik noem – Valk-these[11] en in mindere mate de these van de coup van Surinaamse makelij, kortweg de Suriname-these.

Aanhangers[12] van de Valk-these stellen dat Bouterse van zijn levensdagen niet zou willen toegeven ‘hulp’ te hebben gehad van het koloniale Nederland. Zij volharden in de mening dat Valk – die dit zelf pertinent ontkende – medeverantwoordelijk was voor de omwenteling in Suriname. Die gedachte werd op tv nog eens hardop geventileerd in het geschiedenisprogramma *Andere Tijden* van 19 maart 2009 door niemand minder dan de vroegere ambassadeur in Suriname Max Vegelin van Claerbergen, kortweg Vegelin, en majoor Koen Koenders van de LAMID. Koenders veronderstelde dat Surinaamse onderofficieren niet op eigen kracht tot het plegen van de staatsgreep in staat zouden zijn geweest.[13] Koenders’ geheime rapport van 7 september 1981 kwam in de uitzending opnieuw ter sprake.

In mei 2009 gunde de toenmalige minister van Defensie, Eimert van Middelkoop, Tweede Kamerleden een confidentieel kijkje in dit rapport,[14] dat in 1984 een van de bijlagen vormde bij het onderzoeksrapport van de commissie-Pronk. Kamerleden hadden het toen ook al ‘vertrouwelijk’ kunnen inzien. Delen eruit waren in het Kamerdebat van 21 maart 1984 besproken.[15] Uit Van Middelkoops brief aan de Kamervoorzitter bleek dat dit document vanaf 20 maart 1984 ruim twintig jaar in de leeszaal had liggen te verstoffen, vóórdat het volgens de normale procedure was ‘afgevoerd’ naar het Nationaal Archief in Den Haag. Geen haan die ernaar kraaide.

Toen in 2011 het besluit viel om dit rapport en andere ‘gevoelige informatie’ uit het Tweede Kamer-archief over de mogelijke betrokkenheid van Valk bij de coup tot 2060 achter slot en grendel te stellen, voedde dat evenwel de veronderstelling dat Den Haag iets te verbergen had.[16] Protest alom. Op 2 februari 2021 wist de SP via een motie de ban eindelijk op te heffen. Bij het ter perse gaan van dit boek was onduidelijk wat dit precies betekent. Ik ving destijds bot. Wachten tot de archieven in 2060 opengaan en alle hoofdrolspelers inmiddels dood zijn, was voor mij geen optie. Menig archiefvorser weet dat documenten vaak op verschillende plaatsen bewaard worden; ik ging op onderzoek uit.

SPEURTOCHT NAAR GEHEIME DOCUMENTEN

Dit boek is de neerslag van die speurtocht en mijn poging de Valk-these en de Suriname-these tegen het licht te houden om klaarheid te brengen in deze historische gebeurtenis, die zulke verstrekkende gevolgen heeft gehad. Om me een logistieke voorstelling van zaken te maken en de geur van toen op te snuiven, trok ik naar de

plaats waar het zich allemaal had afgespeeld: Paramaribo. Ik bezocht de Memre Buku kazerne, wandelde langs het kapotgeschoten politiebureau, aanschouwde in het Legermuseum het kanon dat de schoten erop afvuurde, liep langs de verwelkte bloemenkransen bij het Monument van de Revolutie, toog naar het inmiddels verlaten Fort BOMIKA, waarin de opstandige militairen met plannen voor een staatsgreep zich destijds verschanst hadden. Ik sprak in Suriname en weer terug in Nederland met Surinaamse militairen uit de kringen van de coupplegers, Nederlandse militairen, ambtenaren van Defensie, politici en andere direct betrokkenen.

Elke onderzoeker weet dat het een moeizame exercitie is: het jaren nadien bevragen van nog levende ooggetuigen. Het menselijk geheugen is nu eenmaal feilbaar. Hun herinneringen toetste ik aan de literatuur over dit onderwerp, aan inmiddels verbleekte krantenknipsels en soms vervaagde teksten in talloze archieven. Ook bestudeerde ik de hierboven genoemde lijvige rapporten die de onderzoekscommissie onder leiding van Bart Pronk in opdracht van de Nederlandse regering vervaardigde in 1984 en 1985.

Ik kende de kritiek op deze rapporten: ‘kabbelend’, ‘zwak en voor de hand liggend’ en ‘misplaatste duiding’. Ze laten zich helaas niet lezen als een spannende whodunit. Ze zijn wat ze zijn: uiterst gedetailleerde, gortdroge rapporten, onopgesmukte samenvattingen van ruim 140 verklaringen van betrokkenen in zowel Suriname als Nederland, debriefings, nota’s, memo’s en geheime rapporten, waaronder ‘de’ geheime rapporten die tot het oordeel ‘onschuldig’ leidden. Betekende het feit dat de commissie destijds de betrokkenheid van kolonel Valk niet kon vaststellen dat de commissie haar werk niet goed had gedaan? Legden talloze journalisten, publicisten en onderzoekers daarom de besluiten soms achteloos naast zich neer? Of was er sprake van een tunnelvisie?

Mijn spitwerk in verschillende (andere) Nederlandse bewaarplaatsen bracht het vurig begeerde rapport van majoor Koenders van 7 september 1981 uit het Tweede Kamer-archief boven tafel, dat in 2011 tot 2060 tot staatsgeheim werd verklaard. Navorsingen wezen uit dat de volgende documenten uit dit archief onder hetzelfde mom evenmin waren in te zien en blijkbaar ook tot de verboden vruchten behoorden:

- het rapport van majoor Koenders over zijn gesprek met de heer R. Bottse, oud-officier van de Surinaamse Krijgsmacht, van 28 oktober 1980;
- twee nota’s en de begeleidende persoonlijke brief van kolonel Schulte van de LAMID van 31 december 1982 van het ministerie van Defensie aan secretaris-generaal Peijnenburg van hetzelfde ministerie;
- het rapport van Valks opvolger, kolonel Maarseveen, van 31 augustus 1981 en
- de notitie van een gesprek van minister Scholten van Defensie met kolonel Valk van 18 maart 1980 [in aanwezigheid van anderen].

Ik vond ze elders terug. Zo geheim zijn die ‘geheime’ documenten dus eigenlijk niet en zijn ze ook nooit geweest. Verschaften deze én ook andere geheim verklaarde

rapporten die ik inzag klip-en-klare antwoorden? Helaas moet ik constateren dat zoveel jaar na dato een precieze reconstructie onhaalbaar is. Uit dit onderzoek wordt wél duidelijk: een aantal pijlers dat de Valk-these schraagt is dringend aan vervanging toe en al te stellige waarheidsclaims moeten sneven. Die wetenswaardigheid maakt een coup van Surinaamse makelij – de Suriname-these – minder onvoorstelbaar dan gedacht.

Een geheim dat nog op ontsluiering wacht, is de Haagse angstvalligheid om openheid van zaken te geven over documenten die grotendeels al aan de openbaarheid zijn prijsgegeven. In hoeverre was het predicaat 'staatsgeheim' eigenlijk van toepassing? Tijdens mijn archiefonderzoek stuitte ik op wat je welhaast een cirkelredenering zou kunnen noemen: de documenten zijn geheim, omdat ze geheim zijn. Het wordt tijd om de wetgeving op dat punt te herzien.[17] Dat voorkomt voortwoekerende mythevorming of nog erger: complottheorieën.

LEESWIJZER

Dit boek is als volgt opgebouwd:

1. In het eerste hoofdstuk, 'We zullen vechten voor Suriname', schets ik de achtergrond en het verloop van de coup van 1980, vanaf de aanloop naar de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 tot en met de Decembermoorden van 1982.
2. In het tweede hoofdstuk, 'Wanneer u, kolonel Valk, ons niet geadviseerd had, dan hadden wij de coup nooit kunnen plegen!', beschrijf ik de navolgende gebeurtenissen en beeldverdichting rondom de staatsgreep en de kwestie Valk.
3. In het derde hoofdstuk, 'Het vissenkomt-effect', zoom ik daar dieper op in en neem ik ook de Suriname-these onder de loep.
4. In het vierde hoofdstuk, 'Tot slot', vat ik mijn bevindingen samen.

In de bijlage vindt u de transcriptie van geheim verklaarde rapporten, die van belang zijn voor een goed begrip van de kwestie Valk.

Het boek sluit ik af met een verantwoording van het archiefonderzoek, noten, bronnen, afkortingen, een namenregister, dankwoord en een vermelding van de sponsors.

1

DE ACHTERGROND

'We zullen vechten voor Suriname'

Premier Den Uyl pinkte een traan weg toen de Surinaamse vlag in top gehesen werd. Nadat de laatste woorden van het Surinaamse volkslied waren verstorven – 'Wi sa feti gi Sranan' ('We zullen vechten voor Suriname') – barstte de feestvreugde los in het overvolle sportstadion in Paramaribo. Vuurwerk knalde. Op deze dag, 25 november 1975, ontworstelde Suriname zich na ruim driehonderd jaar koloniale knechting – formeel – aan de greep van het koninkrijk. Aangestoken door de feestroes telegrafeerde de Nederlandse ambassadeur naar Den Haag hoe 'uniek' het was dat een staatkundige verhouding eindigde 'zonder enige strijd' of 'bloedvergieten'.[1] *Naar later bleek was dat voorbarig.*

TURBULENTIE VÓÓR 1975

De geschiedenis van Suriname is ongewild met die van Nederland verstrikt geraakt, toen de oorlogsvloot van de Zeeuwse admiraal Abraham Crijnssen in 1667 met 'staende' zeilen koers zette naar Suriname om er de Engelsen te verdrijven, met wie Nederland andermaal op voet van oorlog verkeerde. Niet lang daarna droeg Engeland de heerschappij over Suriname officieel over aan Nederland. Crijnssen doopte het stervormige bastion dat hij op de Engelsen veroverde om tot Fort Zeelandia. Dit vormde later het decor van een tragedie die lange tijd de geschiedenis van Suriname én zijn verhouding tot het voormalig moederland bepaalde: de Decembermoorden van 1982.

Sinds de zogenaamde Interimregeling van 1950 knelden de koninkrijksbanden minder dan voorheen. Suriname genoot vrijwel volledige autonomie in interne

aangelegenheden. Het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden van 1954 bekrachtigde de gelijkwaardigheid tussen de rijksdelen, autonomie in landszaken en plicht tot wederzijdse bijstand. Zaken als defensie, buitenlandse betrekkingen en waarborgen van de mensenrechten vielen daarbuiten.[2] De Surinaamse premier Henck Arron van de regerende Nationale Partij Kombinatie (NPK)[3] greep bij het aantreden van het linkse kabinet Den Uyl de kans om zijn ideaal van een onafhankelijk Suriname te verwezenlijken. Hij had de discussie binnen de PvdA gevolgd en wist dat hij niet in het diepe sprong.[4]

Arron zag een vrije republiek als klinkend slotakkoord van een – in vergelijking met Nederlands-Indië – gestaag verlopen dekolonisatieproces. Als republiek kon Suriname zijn eigen buitenlandbeleid bepalen, ageren tegen het verfoeide anti-apartheidsregime in Zuid-Afrika, lid worden van internationale organisaties, en handelsbetrekkingen aanknopen in de regio. De nationalist Arron geloofde met onverwoestbaar optimisme in de maakbaarheid van de samenleving, aldus zijn biograaf, historicus Peter Meel.[5]

Premier Arrons aankondiging op 15 februari 1974 dat Suriname 'ultimo 1975' onafhankelijkheid wenste, joeg menig Surinamer echter de stuipen op het lijf. Het verlangen naar een eigen staat sluimerde niet in ieders borst. Niet voor niets scoorde de jonge Surinaamse politicologiestudent Hans Breeveld aan de vooravond van de onafhankelijkheid een hit met zijn singel 'Wie gaat weg en wie blijft hier?'[6] Surinamers die geen heilstaat verwachtten, staken massaal de oceaan over naar Nederland. Jagernath Lachmon, leider van de Hindoestaanse Vooruitstrevende Hervormingspartij (VHP), voorspelde een 'rassenoorlog, chaos, broedermoord en slachtpartijen'[7] en verweet Den Uyl 'onverantwoordelijk' gedrag.[8]

Dat de soevereiniteitsoverdracht binnen het kabinet Den Uyl minder omstreden was, had Arron goed ingeschat.[9] Gêne over het koloniaal 'bezit' bij progressief links, de angst rechtens het statuut te moeten optreden bij overzeese grensconflicten en de wens de immigratiestroom in te perken speelden daarin een rol. In 1972 was al een Koninkrijkscommissie in het leven geroepen ter voorbereiding van de vervanging van het bestaande staatsbestel.[10]

De stem van Lachmons troonpretendent, George Hindori, gaf uiteindelijk de doorslag voor de VHP om in te stemmen met de onafhankelijkheid.[11] Suriname kreeg een bruidsgift van 3,5 miljard gulden ontwikkelingsgeld, bedoeld om nationale voorspoed te brengen. Een uit Nederlandse en Surinaamse leden bestaande Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland Suriname (CONS) zag toe op de besteding ervan. Oftewel: Nederland en Suriname waren voorlopig nog niet van elkaar af.

Tijdens de onafhankelijkheidsbesprekingen had Nederland bij het agendapunt 'defensie' de voorkeur uitgesproken voor een uitgebreide of semi-paramilitaire politiemacht. Suriname wenste een volwaardig leger. Toenmalig minister voor

Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk waarschuwde met een verwijzing naar de militaire coups in pas onafhankelijk geworden landen voor het binnenhalen van het paard van Troje.[12] Vooral met het oog op zijn grensgeschillen hield Suriname voet bij stuk.[13] Veel bezwaar maken vond Nederland niet opportuun.[14] Er werd een krijgsmacht opgetuigd. Over de financiering was veel discussie[15] en de invulling ervan kostte hoofdbrekens. Om te bevorderen dat het prille leger over voldoende geschoold kader beschikte, kregen de militairen van Surinaamse komaf die de Nederlandse krijgsmacht[16] verruilden voor de Surinaamse, een aanvulling op hun salaris tot Nederlands niveau. Deze zogenaamde suppletieregeling was bedoeld om mogelijke twijfelaars over de streep te trekken. Onder de militairen die remigreerden – vaak vol hooggestemde idealen over hun bijdrage aan de jonge republiek – bevond zich ook Desi Bouterse.

Op verzoek van Suriname werd er een Nederlandse militaire missie in Suriname gestationeerd met als taak te helpen bij de opbouw van de SKM. Het hoofd van die missie, de excentrieke kolonel Hans Valk, zou al dan niet bewust een hoofdrol vervullen in de geschiedenis van Suriname. Op een van de schaarse foto's die er van hem in omloop zijn, van fotograaf Cary Markerink, kijkt de kolonel – gehuld in een met sterren, tressen en gouden zon gedecoreerd uniform – recht de camera in. Pijp tussen de lippen geklemd. Het is verleidelijk om de kolonel na het lezen van de verhalen die er over hem de ronde doen, een ironische blik toe te dichten.

EEN EIGEN SURINAAMSE KRIJGSMACHT

Op dinsdag 25 november 1975 werden de banden tussen Nederland en Suriname met enkele pennenstreken doorgesneden. De laatste gouverneur van Suriname Johan Ferrier kroop in zijn nieuwe glansrol van eerste president van de republiek. De avond ervoor waren de plechtigheden al begonnen. De afvaardiging uit Nederland met in het gevolg het prinselijk paar keek toe hoe rond middernacht de Nederlandse driekleur werd gestreken.[17] In het feestgedruis dat daarna losbarstte, bevonden zich ook leden van de Troepenmacht in Suriname (TRIS), die vanaf 1957 onder die naam in Suriname gestationeerd was geweest.[18] Veel TRIS'ers en hun gezinnen waren reeds gerepatrieerd.[19] De naar eigen zeggen allerlaatste TRIS'er die in Nederlands uniform Surinaamse bodem verliet – Ted Wetselaar – stapte na afloop van de ceremonie aan boord van de onderzeebootjager *Hr. Ms. Rotterdam* om via Curaçao naar Nederland terug te keren.[20]

Wetselaar wist toen nog niet dat de met vrolijke vlaggetjes versierde *Hr. Ms. Rotterdam* niet alleen in de Surinamerivier lag ter opluistering van de festiviteiten.[21] De 'Antillenjager' zoals de boot genoemd werd, maakte onderdeel uit van het operatie- en evacuatieplan met de tot de verbeelding sprekende naam Zwarte Tulp. Onder enkele TRIS'ers ook wel bekend als Operatieplan nr. 75 HOO.[22] Mocht het feest ontaarden in rellen of brandstichting – zoals in de aanloop van de onafhankelijkheid was gebeurd – dan konden de Nederlandse mariniers te hulp schieten. De ironie wil

dat Wetselaar aan de wieg stond van het betreffende operatieplan. Dat dit in de loop der tijd de nodige wijzigingen onderging, mag duidelijk zijn. Toen hij na een interne personeelswisseling plaatsvervangend hoofd van de sectie Operatie en Opleidingen werd, was hij niet langer betrokken bij de ontwikkeling ervan. Vandaar dat hij geen idee had, dat *Hr. Ms. Rotterdam* onderdeel uitmaakte van 'zijn' Zwarte Tulp.[23]

De SKM betrok de voormalige TRIS-kampementen.[24] Het Prins Bernhard Kampement in Paramaribo werd hernoemd tot Memre Buku kazerne. Tot aan het staatsbanket op 24 november 1975 was er onzekerheid over wie de SKM zou leiden. Beoogd kandidaat was Yngwe Elstak: officier uit het Nederlandse leger, oud-TRIS'er, betrokken bij het opzetten van de SKM, opgegroeid in Nederlands-Indië maar telg van Surinaamse ouders. Kolonel Elstak hield de spanning erin.[25] Hij stelde in de ogen van Nederland forse – financiële – eisen ten aanzien van zijn functie en carrièreverloop.[26] Om die kracht bij te zetten plaatste hij een paar dagen voor de onafhankelijkheid een annonce in een Surinaamse krant: inboedel te koop. En om de druk nog verder op te voeren pakte hij de avond voor de soevereiniteitsoverdracht ostentatief zijn huisraad in onder het licht van de schijnwerpers in zijn tuin. De in Suriname aanwezige Nederlandse delegatie gaf geen krimp.[27] Op het nippertje koos Elstak eieren voor zijn geld en aanvaardde hij de uitnodiging. Zijn Hollandse evenknie, met wie hij hecht zou moeten gaan samenwerken, kolonel Hans Valk, arriveerde twee weken vóór de plechtigheden in zijn nieuwe standplaats.[28] Suriname was gepikeerd dat Nederland naar Surinames voorkeur had gevraagd, maar die vervolgens doodkalm had genegeerd. Die voorkeur betrof niet Valk, maar luitenant-kolonel R. de Jong of luitenant-kolonel G.J. Maarseveen. Het duurde máánden voordat de Surinaamse regering Valk agrément verleende en Elstak en Valk met elkaar in contact traden.[29] Al met al een moeizaam begin.

De zevenkoppige Nederlandse militaire missie – ingesteld op verzoek van Suriname[30] – was er om de SKM te adviseren op het gebied van logistiek, organisatie, administratie, technische aangelegenheden en opleiding. Ook onderhoud en vervanging van het door Nederland overgedragen – vaak 'oude tot zeer oude' – materiaal behoorde tot het takenpakket.[31]

Behalve als hoofd van de missie fungeerde Valk als landmachtattaché (lamat).[32] Valk viel in eerste instantie onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Buitenlandse Zaken en niet onder dat van Defensie. Achteraf bekeken was dat een vreemde constructie.[33]

Tijdens de onafhankelijkheidsplechtigheid hadden regeringsleiders en oppositie elkaar langdurig aan de borst gekneld, maar de politieke broederschap tussen Arron en zijn politieke tegenstander Lachmon was van korte duur. Arron verbrak tot groot ongenoegen van de oppositie zijn belofte binnen acht maanden nieuwe verkiezingen te houden.[34] Pas in 1977 werden er verkiezingen uitgeschreven. Arron won ze nipt.[35] Het kabinet NPK II[36] trad wederom aan onder de hoede van Arron, en de VHP[37] kwam

andermaal in de oppositie terecht. Als boksers in de finalewedstrijd stonden regering en oppositie tegenover elkaar. De NPK verweet vooral de VHP het regeringsbeleid te dwarsbomen en uit te zijn op de val van het kabinet. De oppositie op haar beurt, beschuldigde de NPK-regering van wanbeleid, hoogmoed en bedrog. Van regeren en besturen kwam bitter weinig terecht. Vooral Arron moest het ontgelden.[38] Er werden vervroegde verkiezingen uitgeschreven voor 27 maart 1980.[39]

Ook op andere fronten rommelde het. Er waren binnen de CONS ruzies over de besteding van het ontwikkelingsgeld. De beoogde economische voorspoed en groei bleven uit. Nederland maande Suriname zijn huishoudboekje op orde te krijgen. Suriname klaagde over bevoogding. Die was – in de woorden van de hoofdredacteur van *De West* – 'erger dan in donkerste koloniale tijd'.[40] Het tekende de verhoudingen.

Tegen deze achtergrond vormde de onvrede binnen de Surinaamse Krijgsmacht een hooibroei die spoedig tot ontvlamming zou komen. De autoritaire 'bedrijfscultuur' was mede debet daaraan. SKM-bevelhebber Elstak was een militair van de oude stempel: 'Ik bepaal, jullie doen.'[41] De jonge militairen die in de jaren 70 in Nederland waren opgeleid tijdens de democratiseringsgolf die ook het leger overspoelde, waren gewend geraakt aan medezeggenschap en een lossere moraal. Elstak meende dat Suriname niet in Europa lag maar in het Caraïbisch gebied, en daarom een andere orde vereiste. Hij herstelde de in zijn ogen verwaterde discipline onder zijn manschappen. Strenge regels ten aanzien van (te weelderige) haardracht, groetplicht, gecombineerd met verlenging van werkdagen, maandenlange detachering op militaire posten langs de landsgrenzen ver van huis en een in de ogen van de manschappen willekeurig, 'wild-west' bevorderingsbeleid leidden tot protest. Aldus oud-SKM-officier Hugo Fernandes Mendes in zijn in 1983 verschenen artikel 'De staatsgreep in Suriname' in het *Nederlands Juristen Blad*. De suppletieregeling zorgde voor forse onderlinge inkomensverschillen en vormde zo een ander twistpunt.[42]

In de huidige beeldvorming over de coup spelen vooral de onderofficieren een rol. Maar ook de officieren kwamen al vroeg in het geweer. In hun gezamenlijke rapport van 6 juli 1977 signaleerden zij reeds 'toenemende frustratie bij brede lagen van het personeel' en eisten ze een 'drastische beleidsombuiging'. De penibele financiële situatie waarin Suriname inmiddels verkeerde, had zijn weerslag op het leger. Militaire oefeningen werden opgeschort, legervoertuigen kraakten, piepten en haperden, soms was er zelfs gebrek aan goed schoeisel en kleding. Elstak erkende de problemen, maar wees met een beschuldigende vinger naar de regering. Premier Arron sprak met de ontevredenen en beloofde begin 1979 beterschap, aldus Fernandes Mendes.

Bij de onderofficieren gistte het niet minder. Zij hadden zich verenigd in de Bond van Militair Kader, de BOMIKA. In januari 1979 kwam het tot een uitbarsting toen de legerleiding maatregelen nam tegen bondssecretaris Ramon Abrahams. Abrahams had in de Memre Buku kazerne luidkeels een brief voorgelezen, waarin hij de

wantoestanden binnen het leger hekelde. De legerleiding stopte hem zes dagen achter slot en grendel. Verontwaardigde onderofficieren bezetten de kazerne en verzochten hun collega's via het blikkerige geluid van de megafoons het werk neer te leggen. De actievoerders zegen neer voor het parlementsgebouw en het kantoor van de premier om in vreedzame sitdownacties hun ongenoegen kenbaar te maken.[43] De legerleiding en regering beschouwden hun acties als subversief.

Om de onvrede te bezweren riep de regering in maart 1979 een commissie in het leven die onder voorzitterschap van de jurist Oscar Abendanon de problemen binnen de krijgsmacht moest analyseren. In een op verzoek van de commissie-Abendanon opgesteld memorandum lieten drie officieren ronduit weten dat de totale SKM 'verziekt' was en dat er van een goed functionerende krijgsmacht 'geen sprake' was. In de woorden dat er een 'latent gevaar aanwezig is tegen de achtergrond van de kritiese fase waarin de ontwikkeling van het land zich bevindt, nl. het beschikbaar zijn van een grote groep jonge mannen die getraind zijn in het hanteren van wapens en in het vechten in georganiseerd verband', klonk de waarschuwing voor een staatsgreep door.[44]

RAPPORT-ABENDANON VERDWIJNT IN LA

In september 1979 was het rapport-Abendanon gereed. Het rapport dat – zoals later zou blijken – de klachten van de officieren en onderofficieren grotendeels onderschreef, verdween in een diepe la. Opmerkingen over falend regeringsbeleid kwamen Arron met het oog op de komende verkiezingen mogelijk niet te pas. Hij liet volgens zijn biograaf Peter Meel de kans glippen om orde op zaken te stellen. Aanbevelingen ten aanzien van het herstel en handhaving van de discipline – nodig om militair effectief te kunnen optreden – legde de premier naast zich neer. De regering en legerleiding weigerden vooralsnog de militaire vakbond BOMIKA te erkennen. Op uitnodigingen van de onderofficieren om te praten over andere legervormen – een leger met ontwikkelingstaken – gingen regering, parlement en legerleiding niet in.[45]

Ogenschijnlijk betoonden de officieren de 'intern verfoeide' legerleiding loyaliteit, maar achter de schermen liepen de gemoederen op, blijkt uit het eerdergenoemde artikel van oud-SKM-officier Fernandes Mendes in het *Nederlands Juristen Blad*. Gedurende 1979 klaagden zij in uiterst kritische nota's andermaal over het disfunctioneren van het leger en hekelden zij de legerleiding en regering.[46] Kolonel Elstak was verscheidene keren te kennen gegeven dat hij als bevelhebber maar liever het veld kon ruimen.[47] Fernandes Mendes, die samen met andere compagniecommandanten er bij Elstak op had aangedrongen orde op zaken te stellen, herhaalt twintig jaar later, dat Elstak ongeschikt was voor de SKM.[48]

In zijn verslag van de maanden augustus, september en oktober 1979 liet kolonel Valk ondertussen al weten dat de ontevredenheid een kookpunt naderde.

'Een door vrijwel alle officieren (uitgezonderd de Bevelhebber en enige ouderen) ondertekende brief met grieven en wensen werd medio augustus aan de onder-Minister voor Defensie-aangelegenheden aangeboden. Deze brief was scherp gesteld en beloofde een harde confrontatie zijdens de Surinaamse krijgsmacht als niet op korte termijn orde op zaken zou worden gesteld. Het lag hierbij in de bedoeling om eerst de Regering te attaqueren en zodoende met verkregen concessies de legerleiding alsnog de kans te geven haar gezag te herstellen.'[49]

Omdat praten geen soelaas bood, kon onder een groepje jongere officieren het idee postvatten om de regering dan maar met harde hand naar huis te sturen. Het merendeel van de officieren voelde echter niets voor dergelijke krachtpatserij.[50]

In haar conclusies, die pas na de staatsgreep openbaar zou worden gemaakt, wees de commissie-Abendanon op een grote omissie: het ontbreken van 'een apart ministerie voor defensie-aangelegenheden onder hetzij een minister met eigen militaire deskundigheid, hetzij een minister met een militair deskundige staf (…)'.[51] De regering Arron was onbekend met het fenomeen leger. Defensie was tot dusver immers een Nederlandse aangelegenheid geweest. Kolonel Valk bespotte in zijn verslag als landmachtattaché die onkunde aan de hand van een voorbeeld: 'Tekenend is het antwoord dat bedoelde Onderminister [voor Defensieaangelegenheden mr. R. Willemzorg] gaf, tijdens een interview, op de vraag "wat is een onderofficier"? Na enig nadenken luidde de reactie "ik geloof een wachtcommandant".'[52]

De Surinaamse regering, *lanti* genoemd, voer aanvankelijk blind op de adviezen van Elstak, maar trad weldra rechtstreeks in contact met de rebellerende onderofficieren. Elstak stelde Arron verantwoordelijk voor de ontstane situatie en opperde dat 'slechts een staatsgreep' verbetering zou kunnen brengen.[53] De BOMIKA-leden stuurden *lanti* prompt daarop per telex een brandbrief: 'Het kader bij de S.K.M. heeft op heden 25 januari 1980 het vertrouwen in de legerleiding opgezegd en eist het vertrek van Kolonel Y. Elstak en de Luitenant-Kolonel E.G. Essed [de tweede man], wegens uitlokking tot het plegen van handelingen gericht tegen de regering aan de vooravond van de verkiezingen. Stop.' Ze wensten door de regering ontvangen te worden als vakbondsleden en voelden zich tekortgedaan toen de premier hen slechts afzonderlijk wilde horen.[54] Tot hun misnoegen volhardden Arron en de legerleiding in hun weigering de vakbond te erkennen.[55]

Premier Arron vocht in zijn biografie de beeldvorming aan dat hij ieder gesprek met de militairen uit de weg was gegaan. Hij noemde de pogingen van de onderofficieren om de kazerne in te nemen onaanvaardbaar.[56] Arron verklaarde op de persconferentie van 30 januari 1980 dat de onderofficieren met hun telegram 'het constitutioneel systeem' ondergroeven en gaf de gewapende politie en militaire politie dezelfde dag de opdracht de actievoerende onderofficieren uit de Memre Buku kazerne te verwijderen.[57] Voormalig BOMIKA-woordvoerder Laurens Neede

heugt zich in 2019 in zijn woning in een buitenwijk van Paramaribo de gemoedstoestand van de onderofficieren:

> *'De premier stuurde niet alleen de politie, maar ook de door ons opgeleide militaire politie op ons af. (...) Het commando "Laden" klonk! De ongewapende soldaten verlieten met de handen in de lucht de kazerne. (...) Ze waren emotioneel en in tranen. (...) Dat zij door een aan het leger ondergeschikte gewapende macht – de politie – de kazerne werden uitgejaagd, was een vernedering.'*[58]

Dit tafereel vormde voor de SKM-officier Michel van Rey de aanleiding om de sterren van zijn uniform te rukken en zich aan te sluiten bij de onderofficieren. Hij hoorde tandenknarsend aan hoe de onderofficieren het bevel kregen de kazerne te verlaten. Van Rey nam het voortouw toen Elstak weigerde om de mannen te vragen vrijwillig de kazerne te verlaten. Gezeten op het terras bij het zwembad van Hotel Zin in Paramaribo herinnert oud-SKM-officier Michel van Rey zich anno 2020:

> *'Ik zeg tegen kolonel Elstak: "Als jij dat niet doet, dan doe ik het." En zo kom ik in het verhaal… (...) Ik ben naar ze toegegaan en heb gezegd: "Jongens dit is het besluit van Arron… Ga met mij mee samen de kazerne uit en dan zien we hoe we verder gaan."'*

De onderofficieren waren niet te overreden en moesten onder bedreiging van wapengeweld alsnog de aftocht blazen.[59] Drie bestuursleden van de BOMIKA – Laurens Neede, Ramon Abrahams en Badrisein Sital – werden na dit incident op 30 januari 1980 in de boeien geslagen op verdenking van militair oproer. Op 20 februari 1980 kwam de zaak voor. De auditeur militair eiste 10 maanden gevangenisstraf en ontslag uit militaire dienst. Een kleine week later, 26 februari, zou vonnis gesproken worden in deze zaak.[60] Zover zou het echter niet komen.

De onderofficieren verlieten die gewraakte dag, 30 januari 1980, in groten getale de kazerne om na omzwervingen hun bivak op te slaan in een vakbondsgebouw van de Algemene Bond voor Onderwijzend Personeel (ABO), dat voortaan Fort BOMIKA heette.

Arron herhaalde tegenover zijn biograaf Peter Meel nog eens, dat de regering overname van de Memre Buku kazerne door onderofficieren had voorkomen.

> *'Stel je voor: als we dat hadden toegelaten, dan hadden we twee legers gehad, één onder het wettig gezag en één buiten elk wettig kader om. Dat was volstrekt onaanvaardbaar. Dat betekende niets minder dan het omverhalen van de rechtstaat. Ik wenste daar niet aan mee te werken.'*[61]

De Ware Tijd, beschouwd als het meest neutrale dagblad van Suriname, beaamde in de krant van 31 januari 1980 in het hoofdredactioneel 'Krachtmeting', dat de BOMIKA aanstuurde op een krachtmeting met het gezag. 'Geen zinnig mens zal de Bond hierin kunnen volgen.' Ook al kon de regering in deze kwestie niet op sympathie rekenen, zij belichaamde volgens de krant het gezag in de samenleving. 'De Bond is er zich misschien niet goed van bewust, maar ze tart het gezag en daagt het uit om de Bond

aan te pakken en op zijn plaats te zetten.' Toch wisten de militairen zich verzekerd van bijval. De burgerij zamelde geld in om de rebellerende SKM'ers te ondersteunen, die via de radio om voedsel en beddengoed verzochten.[62] Dat diezelfde 30 januari 1980 onderofficier Bouterse en enkele van zijn kompanen overdag munitie uit de bunker van de militaire kazerne bij Zanderij roofden, bleef vrijwel onopgemerkt, maar is niet zonder betekenis. Plannen voor een coup waren reeds in de week gelegd.[63]

'SS-TOESTANDEN'

Toen kolonel Hans Valk op 6 februari 1980 terugkeerde in Suriname na twee maanden vakantie en familiebezoek in Zuid-Afrika, was dit de situatie die hij aantrof. De kolonel merkte dat de onderofficieren het zenuwcentrum van de hoogopgelopen onvrede vormden. Kolonel Valk reed op 9 februari 1980 langs het Fort BOMIKA, naar eigen zeggen op zoek naar de sergeant die zijn wagen onderhield, om te vertellen dat zijn auto aan een 10.000 km-beurt toe was. Binnen een mum van tijd wist hij zich omringd door een honderdtal militairen. Valk constateerde een opgewonden stemming en ontwaarde tussen de aanwezigen twee burgers met 'uiterst' linkse sympathieën, de heren Henk Herrenberg (politieke partij SPS) en Harold Rusland (vakbond CLO), die de soldaten ophitsten. Valk verdacht hen ervan alvast militaire steun te zoeken voor een politieke coup en vreesde dat de verhitte onderofficieren zich hierin zouden laten meeslepen. Het werd hem al snel duidelijk dat de militairen van plan waren de regering Arron 'te pakken'. Om dat te voorkomen trachtte hij hun agressie te kanaliseren, weg van de regering, in de richting van de legerleiding, zo verklaarde hij later. Valk liet zich in ferme taal – met verwijzingen naar 'SS-toestanden' – uit over het in zijn ogen falende beleid van de Surinaamse legerleiding. Met Elstak viel niet te praten, hield hij zijn gehoor voor. Dat journalist Jozef Slagveer dit gesprek opnam met zijn bandrecorder was hem zeker niet ontgaan. Valk had het idee dat hij de militairen met zijn tirade had weten te kalmeren en een uitbarsting zodoende was voorkomen.[64]

Zelf typeerde Valk zijn verhouding met Elstak als 'normaal', maar 'niet op zoenen af'.[65] Toch was het een publiek geheim dat de kolonels elkaar niet lagen. Overleg verliep moeizaam. Valk deinsde er niet voor terug de 'amateur' Elstak openlijk belachelijk te maken. De royaal besnorde Elstak, die in exuberantie weinig onderdeed voor Valk, liet zich evenmin onbetuigd. 'Pajongwaaier', noemde hij zijn collega laatdunkend, en hij sloeg diens adviezen luchthartig in de wind.[66] De onderzoekscommissie-Pronk zou later constateren dat het beter was geweest als Valk – zoals de Nederlandse ambassadeur Vegelin bepleit had – eerder naar Nederland was teruggehaald. Hoe kon de missie functioneren als de samenwerkingspartners elkaar niet verdroegen?[67]

Elstak was niet alom geliefd. 'Nee, er was op den duur geen greintje respekt voor deze clown', vatte Bouterse zijn indruk van Elstak samen in een groot interview in

1990. Bouterse memoreerde aan een gesprek tussen de onderofficieren en Elstak over de problemen in het leger, waarbij de kolonel een monoloog afstak en die olijk afsloot met een handstand op de tafel. In zijn ogen ook nog niet eens een fatsoenlijke handstand. ‘We vroegen ons af wat voor een kolonel dit was’, aldus een schijnbaar verbouwereerde Bouterse in 1990.[68] Michel van Rey stelt in een terugblik daarentegen, dat hij het weliswaar slecht met Elstak kon vinden, maar dat Elstak in zijn ogen zijn ‘stinkende best’ deed om van het Surinaams leger iets te maken. De gramschap van de militairen richtte zich volgens hem vooral op premier Arron.[69]

Hoe Elstak ook beoordeeld werd, feit is dat een deel van de militairen zich tot Valk wendde om de problemen binnen het leger te bespreken. Zijn directheid, krijgservaring en lange staat van dienst werden door velen geapprecieerd. De kolonel kon zich beroepen op zijn prestigieuze onderscheiding de Gouden Zon, het onderscheidingsteken voor generale staf-bekwaamheid. In de ogen van veel van zijn manschappen maakte Elstak zich daarentegen belachelijk met zijn namaakonderscheidingen. ‘Aan zijn uniform hingen tal van die zelfgemaakte dingen, zoals een gouden zon’, meesmuilde Bouterse in datzelfde interview.[70] Ook Bouterse ging liever te rade bij Valk; zijn contacten met Valk zouden later door de onderzoekscommissie-Pronk op de snijtafel worden gelegd.[71]

In Suriname waren de omgangsvormen minder formeel dan in Nederland. Onderofficieren en officieren bezochten Valk regelmatig thuis, en spraken hem in de officiersmess of tijdens de borrel in het kampement. Ook met de overige missieleden was de verstandhouding joviaal. Dat de uitzichtloze situatie in het land in conversaties aan de orde kwam, is niet verwonderlijk. In onderlinge gesprekken tussen de onderofficieren vielen termen als ‘gijzeling’ en ‘staatsgreep’.[72] Valk interpreteerde frasen van de onderofficieren die hem ter ore kwamen in de trant van: ‘We moeten Elstak doodschieten’ en ‘We moeten de legerleiding gijzelen’, als stoerdoenerij.[73] Toch vormden die mogelijk de grond voor de uitspraak die hij volgens de commissie-Pronk tegenover onder anderen sergeant Roy Horb[74] – de latere couppleger – deed in de beslotenheid van zijn huiskamer: het kan me niet schelen wat je doet, maar handhaaf de orde. Hij liet weten, dat de militairen in feite de macht hadden in Suriname.

MEERDERE COUPPLANNEN

Valk adviseerde de officieren naar eigen zeggen de discipline te herstellen, leger en regering te bestoken met nota’s en petities of demonstraties te organiseren, en hij waarschuwde voor acties van de onderofficieren. Hij veronderstelde dat met name officieren van kaliber en met gezag, Van Rey, Bottse en Fernandes Mendes, de zaak ‘ten goede’ zouden kunnen doen keren.[75] Tegen een van de andere officieren, Jeff Wirht, die hem in februari 1980 met een onverwacht huisbezoek vereerde, zou de kolonel hebben gezegd, dat wanneer de officieren ‘het’ niet zouden doen, de ónderofficieren ‘het’ wel zouden doen. Valk verzekerde later met ‘het’ niets anders te

hebben bedoeld dan: orde op zaken stellen. Zeker had hij niet het plegen van een staatsgreep voor ogen, zoals Wirht meende. Wirht had een jongere collega, Henry Eersteling, meegetroond naar Valk. Die had overigens geen idee van de coupplannen van Wirht en had daar ook niets mee van doen. Hij herinnert zich juli 1979 als datum van het bezoek. Valks woorden had hij in eerste instantie opgevat als een aanmoediging actie te ondernemen om uit de impasse te geraken waarin het leger verkeerde. Pas ná de staatsgreep kregen Valks woorden voor hem een andere lading.[76]

Terwijl ook Van Rey en Fernandes Mendes Valks woorden dienovereenkomstig interpreteerden,[77] beschouwden officier Roy Bottse en zijn collega Dick Staphorst dergelijke uitspraken van Valk net als Wirht als een aansporing de macht over te nemen. Dit verschil in interpretatie is kenmerkend voor de hele Valk-affaire.[78]

Valk rapporteerde dit soort gesprekken, wat wel te verwachten zou zijn geweest, níét aan de ambassadeur. Als reden gaf Valk op dat de ambassadeur hem ten strengste contact met de ontevreden militairen had verboden. Ook verklaarde Valk later tegenover minister Scholten van Defensie dat Suriname ‘een broeinest van geruchten’ was. Bij verslagen beperkte hij zich tot de feiten.[79]

De Surinaamse premier was zich de onrust goed bewust, maar suste zijn gemoed.[80] Dat er een explosieve situatie was ontstaan binnen de SKM viel af te lezen aan de maand- en kwartaalverslagen van kolonel Valk die op de burelen van het ministerie van Buitenlandse Zaken in de Den Haag belandden, voor wie dit in feite wezensvreemde informatie betrof. Of deze berichten met enige vertraging dan wel in het geheel niet of gekuist het ministerie van Defensie en de Landmachtstaf bereikten, daarover bestaat verschil van inzicht tussen de commissie-Pronk en oud-kolonel Schulte van de LAMID. Volgens de laatste kwamen deze berichten nooit bij de landmachtstaf en Defensie terecht. Duidelijk is dat wat er aan informatie binnensijpelde niet op grote aandacht van Defensie kon rekenen. Dat had er mee te maken dat Buitenlandse Zaken de eerstverantwoordelijke voor de missie was.[81] Overleg tussen beide ministeries vond niet plaats. Het idee van een staatsgreep en de mogelijke betrokkenheid van de missie daarbij, kwam niet op in de hoofden van de verantwoordelijke ambtenaren bij Buitenlandse Zaken en Defensie duizenden kilometers verderop.[82] En daarin waren ze niet uniek.

Ondertussen werden er wel degelijk plannen gesmeed. Een groep van vijf onderofficieren, bestaande uit Desi Bouterse, Laurens Neede, Chas Mijnals, Badrisein Sital en Roy Horb, zocht contact met de jonge op Zanderij gelegerde officieren Surendre Rambocus, Amar Dihal, Emil Cairo en Jeff Wirht – de zogenaamde Zanderij-groep – die óók met de gedachte speelden om militair in te grijpen. Er werd stilletjes beraadslaagd over een gezamenlijke actie. De Zanderij-groep wist niet dat Bouterse achter hun rug om nog een dérde groep had geformeerd, bestaande uit zestien onderofficieren: Roy Horb, John Hardjoprajitno, Paul

Bhagwandas, Roy Tolud, Benny Brondenstein, Ernst Geffery, Guno Mahadew, Ewoud Leefland, John Nelom, Marcel Zeeuw, Ruben Roozendaal, Roy Esajas, Steven Dendoe, Wilfred Hawker, Arty Gorré en Desi Bouterse zelf.[83] Ze zouden de geschiedenis ingaan als de Groep van Zestien.

Helemáál geheim bleven de plannen niet. Op donderdag 21 februari 1980 vertelde een anonieme beller – die zich bekend maakte als onderofficier – Valk over de telefoon dat Surinaamse militairen voornemens waren om de munitiebunker aan de Doekhieweg in Paramaribo te overvallen. Hij wilde de kolonel hierover spreken. Die wees het verzoek beleefd af, maar vroeg of er mogelijk een gijzeling zou plaatsvinden. Dit achtte de beller niet onmogelijk.[84] Dat Valk naliet de ambassadeur, die op het punt stond naar het buitenland te vertrekken, hierover in te lichten, werd onderwerp van onderzoek van de latere onderzoekscommissie-Pronk.[85]

De anonieme beller wist waarover hij sprak. Op vrijdag 22 februari 1980 trokken sergeant Bouterse en enkele van zijn manschappen – zónder medeweten van de Zanderij-groep – inderdaad naar de munitiebunker aan de Doekhieweg. Bouterse vertelde in een terugblik openhartig aan journalist Jozef Slagveer: 'Later bleek dat we tijdens de verkenning geen rekening hadden gehouden met de honden. (…) De honden bleven konstant blaffen en we konden in de problemen komen.'[86] Daar werd lering uit getrokken: in de nacht van de coup hielden de coupplegers de honden zoet door ze grote brokken vlees te voeren.[87]

Deze en andere ontboezemingen die Slagveer ijverig optekende in zijn boek *De nacht van de revolutie* doen afbreuk aan de latere verhalen van een technisch perfect uitgevoerde staatsgreep.[88] Valk hoorde pas in de vooravond van zaterdag 23 februari 1980 van de overval op de munitiebunker. Hij vreesde dat eventueel buitgemaakte wapens dienden om nietsvermoedende gasten te gijzelen die uitgenodigd waren voor een feestelijke receptie 's avonds in Fort Zeelandia. Hij zou daar zelf present zijn en meende – vol zelfvertrouwen – de gijzelnemers wel in toom te kunnen houden. Tijdens de receptie waarschuwde Valk de zaakgelastigde die de ambassadeur verving ditmaal wél. Maar de avond verliep zonder voorvallen. De volgende dag vernam de kolonel dat de overval mislukt was.[89]

De Surinaamse legerleiding verzuimde strenge maatregelen te nemen.[90] Achteraf verbaast dit oud-SKM-officier Henry Eersteling. Met op de achtergrond het geluid van aankomende en vertrekkende treinen haalt Eersteling – nu werkzaam als jurist in Rotterdam – in 2019 in de Stationshuiskamer van Den Haag Centraal herinneringen op. Eersteling was belast met de bewaking van de munitiebunker aan de Doekhieweg in Paramaribo. Officieel behoorde dat tot de taak van de onderofficieren, maar omdat het merendeel van hen staakte, stond hij voor zondagavond 24 februari op het rooster. Dat er geen extra bewaking was ingesteld, werd degene die zijn wacht overnam, sergeant-majoor Comvalius, fataal. 'We hebben alle militaire objecten in ons bezit. Verzet u niet', zouden de coupplegers tegen Comvalius hebben gezegd.[91]

Het ‘uur u’ was aangebroken.[92] In de vroege ochtend van 25 februari 1980 overviel de Groep van Zestien (aangevuld met meerdere manschappen) onder leiding van Desi Bouterse het munitiedepot en de marinebasis, belegerde de kazerne en beschoot het politiebureau.[93] De coup kostte niet alleen Comvalius, maar ook de militair Van Aalst, politieagent Sultan en twee burgers het leven.[94] De politie gaf zich noodgedwongen over. BOMIKA-leiders Sital, Neede en Abrahams, die in het politiebureau zaten opgesloten, werden op vrije voeten gesteld.[95] Er kwam een avondklok, politiemannen, officieren, regeringsadviseurs, ministers en ook de minister-president Arron zouden weldra worden opgesloten.[96]

De Zanderij-groep wist zich volkomen overvallen. Jeff Wirht hoorde op weg naar de kazerne te Zanderij via de autoradio beduusd over de coup. Hij maakte rechtsomkeert en voegde zich bij de putschisten.[97] Chas Mijnals, die tot de eerste groep rond Bouterse met plannen voor een coup behoorde, reageerde niet minder verbaasd. Mijnals had de tijd voor een staatsgreep nog niet rijp geacht; het ontbrak zijns inziens aan een stabiel politiek machtscentrum. ‘Dat was een verschil van opvatting tussen mij en de anderen. Daarom ben ik ook niet daadwerkelijk bij de uitvoering van de coup op 25 februari 1980 betrokken’, zegt hij anno 2019 in zijn advocatenkantoor in Paramaribo.[98] Desalniettemin sloot ook hij zich snel aan bij de coupplegers en werd lid van de Nationale Militaire Raad (NMR). Pas veel later zou Mijnals zich uit de kringen van Bouterse en zijn getrouwen losmaken.

Deze in allerijl geformeerde NMR, waarin behalve Mijnals ook Roy Horb, Desi Bouterse, Ramon Abrahams, Michel van Rey en Badrisein Sital zitting hadden, gaf de formateurs Eddy Bruma en Frank Leeflang de opdracht een nieuwe regering samen te stellen. President Johan Ferrier bleef aan en trad zo nodig in overleg met de NMR over het te voeren beleid.[99] Daarmee was duidelijk dat de militairen voorlopig het toneel niet zouden verlaten.

‘EINDELIJK!’

De extra editie van *de Ware Tijd* van 25 februari 1980 vertolkte de algehele verwondering over de staatsgreep, rondzingende geruchten over coups ten spijt. Het ochtendblad meldde dat wakker geschrokken inwoners aanvankelijk wellicht dachten dat hun nachtrust werd verstoord door saluutschoten uit voorbije tijden ter ere van de verjaardag van een lid van het koningshuis. ‘Militaire staatsgreep in Suriname – onderofficieren bezetten alle objecten in Suriname’, kopte de krant nog dezelfde dag – 25 februari 1980 – op de voorpagina in een extra editie.

Foto’s van de dodelijke slachtoffers ontsierden de krant en maakten duidelijk dat van een fluwelen coup geen sprake was. In het redactionele commentaar concludeerde *de Ware Tijd* voorzichtig dat een uitbarsting gezien de politieke situatie en economische malaise te verwachten was. Het dagblad *Vrije Stem* daarentegen stelde op 26 februari 1980 boud: ‘Eindelijk!’[100] Op pagina 7 volgde de uitleg: ‘Het is jammer dat er tijdens de acties doden zijn gevallen, maar blijdschap dat er nu

eindelijk daadwerkelijk een einde gemaakt werd aan een stuk wanbeleid van onze oude politieke leiders voerde de boventoon.' Het avondblad *De West*, dat de actievoerende militairen eerder van 'muiterij' had beticht, zweeg noodgedwongen, omdat de putschisten de drukkerij onder vuur hadden genomen.[101]

Ondanks treurnis over de doden overheerste een hallelujastemming. De journalist Jozef Slagveer was een van de velen die de staatsgreep koesterde en als niets minder dan een revolutie beschouwde. Een aantal maanden later zou hij in zijn boek *De nacht van de revolutie. De staatsgreep in Suriname op 25 februari 1980* verklaren dat niet maandag 25 november 1975, maar maandag 25 februari 1980 de dag was waarop Suriname onafhankelijk werd: 'In elk geval een nieuw begin kon maken.'[102] De van corruptie betichte regering werd geassocieerd met oud-koloniale praktijken van uitbuiting en zakkenvullerij. Die corruptie bleek later trouwens aanzienlijk minder dramatisch dan werd gesuggereerd.[103]

De socialistisch bevlogen Slagveer was eigenaar van het persbureau Informa, verslaggever voor radio ABC en correspondent/*stringer* van zowel *de Volkskrant* als *Trouw*.[104] Als woordvoerder van de nieuwgevormde NMR achtte hij kritiek ongewenst en legde hij zijn collega's bij de staatszender STVS direct restricties op.[105] 25 februari 1980 markeerde tevens het begin van een lange periode van censuur en zelfcensuur. Tot begin jaren 90 bood het nieuws dat via de Hilversumse Wereldomroep ongecensureerd de Surinaamse huiskamers binnen dwarrelde een welkom tegenwicht tegen de gecontroleerde berichtgeving.[106]

Uit het codeverkeer blijkt dat de inlichtingendiensten van de VS nu pas wakker schrokken. Veelzeggend is de reactie van de Amerikaanse ambassadeur in Suriname Nancy Ostrander. Ostrander vroeg zich om 3 uur 's nachts slaapdronken af of het nodig was zoveel rotjes af te schieten op Chinees Nieuwjaar: 'Something in the back of my mind told me that the Chinese New Year had been a couple of weeks before.' In een telegram aan het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, het State Department, deed de Amerikaanse ambassade na de eerste schrik vervolgens minutieus verslag van de coup.[107]

Kolonel Valk schamperde later tegenover zijn bazen in Den Haag dat ook de inlichtingendiensten in Suriname volledig hadden 'gefaald'.[108] Het oud-hoofd van de militaire inlichtingendienst, Harold Resida, zet anno 2019 in Amsterdam in het NIOD-gebouw uiteen dat hij zijn 'eigen' mannen in de aanloop naar de staatsgreep moeilijk kon vertrouwen. Zij waren niet alleen inlichtingenman, maar ook loyaal aan de militaire vakbond BOMIKA. Resida was afhankelijk van informatie van de Centrale Inlichtingendienst (CID).[109] Resida: 'Het beeld dat bij de CID ontstond was: er gaat iets gebeuren, er komt een opstand, er komt actie… die actie heeft waarschijnlijk tot doel de leiding in het leger over te nemen. Dat beeld leek me erg betrouwbaar en reëel en ik deelde dat ook.' Zijn verbazing over de staatsgreep betrof niet zozeer de staatsgeep zelf, als wel het geweld waarmee die gepaard ging.[110]

Afgaand op het codeverkeer tussen Den Haag en Paramaribo kwam de coup voor Nederland als een donderslag bij heldere hemel. Bij het ministerie van Buitenlandse Zaken in Nederland zoemde het na de eerste berichten van de bedrijvigheid. Direct op 25 februari 1980 ontving de Nederlandse ambassade in Paramaribo een telegram van het ministerie van Buitenlandse Zaken met de instructie – 'misschien ten overvloede' – zich te onthouden van politieke adviezen. De uitlandige ambassadeur Vegelin moest onmiddellijk terugkeren naar Suriname. Zijn vervanger, de tijdelijk zaakgelastigde Sinninghe Damsté, sprak tegenover Den Haag de verwachting uit dat de nieuwgevormde NMR weldra contact zou zoeken met de ambassade. Die verwachting kwam uit. Op 27 februari belde de tot NMR-lid gebombardeerde luitenant Van Rey kolonel Valk met de vraag of hij langs wilde komen om te praten.[111] De SKM was na de coup gedesintegreerd; het leger kampte met een ernstig gebrek aan goed opgeleid kader. Een groot deel van de officieren was in bewaring gesteld, enkelen – onder wie Hugo Fernandes Mendes en Roy Bottse – hadden inmiddels Suriname verlaten.[112] Militaire adviezen waren zeer gewenst.

Valk stapte op 28 februari 1980 mét toestemming van de Nederlandse autoriteiten ter plaatse – dus niet op eigen houtje, zoals ambassadeur Vegelin in *Andere Tijden* (2009) suggereerde – naar de NMR.[113] Maar niet zonder dat hem op het hart was gedrukt vooral te luísteren en desgevraagd het Nederlandse standpunt naar voren te brengen: de hoop op spoedige terugkeer van de democratie. Valk legde dat advies naast zich neer. In zijn verslag aan de ambassadeur stond te lezen dat hij zijn gesprekspartners – Van Rey, Horb, Abrahams en enkele andere NMR-leden die in- en uitliepen – aanraadde om de Surinaamse regering te overreden haar ontslag aan te bieden en een eventueel 'ingefluisterde' kabinetsformateur aan te wijzen. Valk: 'Ik adviseerde de heren tenslotte voorlopig de macht te handhaven en daarbij de uiterste zelfbeheersing te betrachten, niet te aarzelen bij het oplossen van moeilijke problemen doch snel te denken en te beslissen (…) en vooral alle gegeven bevelen te controleren. Tenslotte werd mij weer met de nodige eerbewijzen uitgeleide gedaan.' Was getekend Valk.[114]

Valk verklaarde nadien erger te hebben willen voorkomen in zijn dubbelrol als landmachtattaché – een diplomatieke functie – en hoofd van de missie. Daarbij stonden de rellen op Curaçao van mei 1969 hem voor ogen, toen de hulp van Nederlandse mariniers werd ingeroepen om een opstand neer te slaan. Er vielen destijds twee doden, honderden mensen raakten gewond, driehonderd arrestaties werden verricht en er was voor miljoenen schade aangericht.[115]

Dat Valk naar eigen zeggen een coulante behandeling van de gevangengenomen regeringsleiders, ambtenaren, politici en militairen bepleitte, was geen overbodigheid. Officieren waren toegetakeld en opgesloten, ambtsdragers hadden klappen gekregen, of soms nog erger: schotwonden opgelopen.[116] Ronald Dongor – destijds eerste luitenant van de militaire politie – rakelt in 2019 desgevraagd

pijnlijke herinneringen op. ‘Na de staatsgreep belandde ik na zware mishandelingen in de Centraal Penitentiaire Inrichting Santo Boma. Daar verbleef ik tot en met eind april 1980.’[117] Premier Arron vertelde later aan zijn biograaf dat het slecht met hem zou zijn afgelopen als hij niet in eerste instantie was ondergedoken.

> *‘Zonder overdrijven: er hing die dag in Paramaribo een onberekenbare en dreigende sfeer. (...) De militairen dachten dat we nog thuis waren en hebben tijdens onze afwezigheid het vuur op onze woning geopend. De kogelgaten zijn nog boven in de muur te zien. Vijf stuks. Ik heb ze nooit weggehaald. Voor mij zijn ze “het monument van de revolutie”, het concrete bewijs dat men uit was op mijn leven.’*[118]

Het weekblad *Vrij Nederland*, dat later een hoofdrol zou vervullen in de beschuldigingen aan het adres van Valk, schreef in de editie van 1 maart 1980 dat deze militaire coup niet iets was om bijzonder ‘rouwig’ over te doen.

> *‘Anders dan in zoveel omliggende Latijns-Amerikaanse landen lijkt de staatsgreep hier niet uitgevoerd door een groep op eigen macht beluste uniformdragers met een aspirant-dictator aan het hoofd. De Surinaamse staatsgreep is er een van redelijke progressieve sergeanten (...) die niet wisten hoe snel ze een burgerregering als toekomstig gezag voor Suriname moesten aankondigen.’*

Maar, waarschuwde journalist Gerard van Westerloo: ‘(…) het zou niet de eerste keer zijn dat een als min of meer progressief begonnen geüniformeerde opstand eindigde in een beweging die nog slechts geüniformeerd is.’[119]

Ambassadeur Vegelin had in de voorafgaande periode geen goed woord over gehad voor Valk en er in het verleden bij Den Haag herhaaldelijk op aangedrongen Valk te vervangen. Met de kolonel zou niet samen te werken zijn, hij schoot tekort in zijn rapportageplicht over de problemen binnen de SKM en betoonde weinig respect voor de ambassadeur door zich in het openbaar laatdunkend over hem uit te laten.[120]

Na de coup echter, vestigde de ambassadeur juist al zijn hoop op Valk. Hij meende dat de invloed van Valk niet moest worden onderschat. De militairen wisten zich omringd door veel adviseurs, onder wie een aantal invloedrijke politici.[121] Het vroor dat het kraakte in tropisch Suriname; de koude oorlog was in volle gang. Dat linkse politici Suriname binnen communistische invloedssferen zouden trekken was een schrikbeeld voor de Nederlandse regering, trouw bondgenoot van de VS, en haar vertegenwoordiger in Suriname, de ambassadeur.

Het bezoek op 28 februari 1980 van kolonel Valk aan de NMR was niet onopgemerkt gebleven. Zo schreef een oplettende *Telegraaf* op 1 maart 1980 dat Valk ‘in vol ornaat’ naar de militairen was gestapt om te praten over hulp.

Het codeverkeer tussen ambassade en Haagse ministeries toont aan dat de minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw op dat moment niet wist wat daar besproken was. Hij vroeg de ambassadeur op 29 februari 1980 om opheldering. Ambassadeur Vegelin deed op 1 maart 1980 verslag van Valks bezoek aan de NMR,

maar verzweeg dat Valk de NMR politieke adviezen had verstrekt uit angst dat Valk anders zou worden teruggeroepen naar Nederland.[122] De Kamer werd daardoor op 4 maart 1980 onvolledig ingelicht.[123]

EEN KWESTIE GEBOREN

Tijdens het Kamerdebat op 4 maart 1980 kwamen het bezoek van Valk aan de NMR en de mogelijke betrokkenheid van de missie(leden) bij de voorbereiding op de coup in Den Haag uitgebreid aan de orde. Minister Van der Klaauw ontkende 'categorisch', dat 'enigerlei Nederlandse instantie, militairen of wie dan ook, betrokken was geweest bij de voorbereiding van de coup. Wat de militaire missie, die (…) een adviserende taak heeft, precies de week tevoren heeft gedaan, weet ik op dit moment niet.' Zo antwoordde de minister de Kamer desgevraagd en op dat moment te goeder trouw.[124]

Uit het codeverkeer is op te maken dat Van der Klaauw de ambassade na het Kameroverleg acuut vroeg om opgave 'van i e d e r [sic] contact dat MMS in week avant staatsgreep met Surinaamse gesprekspartners heeft gehad'.[125] Ambassadeur Vegelin antwoordde de minister op 7 maart 1980 dat deze vraag 'influisteringen van de zijde van de mms' suggereerde en deed die suggestie af als 'onwaarschijnlijk':

> *'Als er al van een rol van de missie tijdens de sedert lang bekende problemen bij de skm sprake geweest is, dan bestond deze op het aandringen van matiging, op onderling begrip, op het volgen van de normale wegen, op denken aan constructieve oplossingen. (...) Men kan zich makkelijk voorstellen welke wending de skm-problemen hadden kunnen nemen indien onderlegde revolutionairen in plaats van nuchtere nederlanders als gesprekspartners hadden gefunctioneerd.'*[126]

Deze constatering staat haaks op wat hij later tegenover *Andere Tijden* zou beweren. Vervolgens rapporteerde de ambassadeur over de contacten tussen de missieleden en de machthebbers in de week voorafgaand aan de coup. Hij meldde dat kolonel Valk thuis door enkele leden van de SKM bezocht was, 'zoals dat sedert lang pleegde te gebeuren. Dit betrof onder anderen de luitenants Steeman,[127] Van Rey en de onderofficieren Horb en Bouterse.' Vegelin legde uit dat de kameraadschappelijke contacten tussen leden van de missie en de SKM na de coup gewoon waren voortgezet. De ambassadeur meende in zijn deftig diplomatenjargon dat deze eerder 'equilibrerend', dan 'opruiend' waren geweest.[128]

Vegelin liet onvermeld dat hij inmiddels via het memorandum van Valk van 7 maart 1980 wist dat de Nederlandse militaire missie wel vermoedde dat de zaak op springen stond. Zonder overigens precies te weten wanneer, hoe of wat.[129]

Minister van der Klaauw van Buitenlandse Zaken reageerde verbaasd op Vegelins bericht van 7 maart 1980 en telegrafeerde op 12 maart 1980:

> *'... dat zijdens mms een actieve rol bij voorbereiding omwenteling zou zijn gespeeld is dezerzijds uiteraard nimmer aangenomen. Uw 133 roept echter bij ambtgenoot defensie en mij geheel andere vragen op. Daarbij dient overwogen te worden dat coup alhier als volstrekte verrassing kwam ook gelezen rapportages mms over verstreken half jaar. In dat licht treft het mij*

dat rol mms o.a. bestond in het aandringen op "volgen van normale wegen". Was bekend dat er ook andere wegen werden overwogen?'

De minister vond het onbegrijpelijk dat de betrokken ministers niets wisten van de bezoekjes aan Valk voorafgaand aan de staatsgreep van onder anderen de onderofficieren Horb en Bouterse, 'thans vooraanstaande leden nmr'. 'Moet aangenomen worden dat dezen tot normale sociale contacten hmms [Valk] behoorden?'[130]

Het artikel in dagblad *Trouw* van 12 maart 1980 onder de kop 'Een Nederlands ruggesteuntje voor de rebellen' zorgde voor nog meer verwarring. *Trouw* berichtte dat Valk niet alleen ná, maar ook drie dagen vóór de staatsgreep gesignaleerd was bij het vakbondsgebouw van de actievoerende militairen, het Fort BOMIKA. Valk kon later overtuigend aantonen dat hij niet drie, maar zestien dagen voor de coup – namelijk op 9 februari 1980 – was langsgegaan, zoals uit het voorgaande ook al duidelijk werd. Het kortere tijdsinterval suggereerde een grotere betrokkenheid bij de coup. Verslaggever Wim Jansen schreef toen nog: 'Het is zeer onwaarschijnlijk dat Valk op dat moment op de hoogte was van de op handen zijnde staatsgreep. Maar de sergeants, die hun plannen toen al gereed moeten hebben gehad, zullen zijn krachtig "jongens, als jullie nu teruggaan ben je de pineut" zeker als steuntje in de rug hebben opgevat.'

Het was de Surinaamse journalist Jozef Slagveer geweest die Valks woorden had getapet en zijn primeur een maand na het voorval ruimhartig had doorgespeeld aan *Trouw*, een van zijn opdrachtgevers in Nederland.[131] Zo werden *Trouw*-lezers getuige van uitspraken van Valk over zijn Surinaamse counterpart kolonel Elstak, als: 'Ze denken hier dat je commandant bent als je een wit pak draagt en een Mercedes hebt, een vlot wijf en een mooi huis. Maar zo is het niet.' En: 'Als de regering een hand uitsteekt, moet je die onmiddellijk aannemen. Maar niet om te capituleren. Je moet geen stap terug doen.' Later zou Valk in *Vrij Nederland* van 13 augustus 1983 erop wijzen dat hij nog iets meer zei.[132]

'(...) en dat wordt nóóit aangehaald. Jongens, heb ik gezegd, jullie kunnen niet meer terug, maar de regering kan ook niet meer terug. Jullie staan allebei met de rug tegen de muur. Als er nu een hand of zelfs maar een vinger naar jullie uitgestoken wordt, neem die aan. En als jullie zelf een hand kunnen uitsteken, doe dat.'[133]

BELASTENDE BANDOPNAME

De ambassadeur schreef nog dezelfde dag, 12 maart 1980, aan Buitenlandse Zaken dat Valk het bestaan van het bandje niet ontkende. Vegelin meende dat de kolonel door zijn minder doordacht optreden veel last had veroorzaakt, maar nam het ook voor hem op:

'De kolonel Valk heeft in deze moeilijke periode getoond wat hij is: een troepenofficier met goede contactuele eigenschappen. In de huidige

omstandigheden zou een wat meer bezonnen persoon de ongewenste publiciteit die kolonel Valk ten deel is gevallen hebben kunnen vermijden zulks met behoud van constructieve invloed.'[134]

Met andere woorden: als Valk zich meer diplomaat had betoond was de pers niet over hem heen gevallen. De bandopname is niet bewaard gebleven, de commissie-Pronk, die er later onderzoek naar deed, moest het doen met een transcriptie.[135] De ambassadeur merkte naar aanleiding van de perspublicaties in zijn codebericht van 19 maart 1980 aan Den Haag nog eens op het te betreuren dat een ervaren beroepsofficier als Valk aan zijn gevoelens op 'excessieve' wijze lucht gaf. Toch achtte hij sommige door de pers aan Valk toegeschreven uitspraken te 'ongeschoren' en 'gekruid'.[136]

In de toonaangevende krant *de Ware Tijd* vormden Valk en de Nederlandse militaire missie vlak na de coup geen gespreksonderwerp.[137] Blijkbaar werd de zaak niet van belang geacht voor het functioneren van de landsregering.[138] De nieuwe machthebbers stonden de pers liever te woord over de nieuwe ontwikkelingen in het land: '[G]een evolutie, maar een revolutie', aldus woordvoerder en NMR-lid Chas Mijnals in de *Vrije Stem* van 1 maart 1980 vanuit de stafkamer van de weggejaagde kolonel Elstak. Het onderschrift bij de foto waarop Mijnals poseert, attendeert op het smetteloos witte galauniform van Elstak dat nutteloos aan de muur hangt als symbool van vergane glorie.[139] De Surinaamse militairen grossierden later in anekdotes over zijn potsierlijk gedrag. Frappant is dat Elstak zich tegenover de commissie-Pronk nooit hiertegen teweer heeft willen stellen of een verklaring over de staatsgreep heeft willen afleggen. Dat valt te betreuren. Daardoor ontbreekt het voor een zo getrouw mogelijke reconstructie onmisbare wederhoor.[140]

Het artikel in *Trouw* van 12 maart 1980 over Valks bezoek aan Fort BOMIKA was voor het Tweede Kamerlid Waltmans (PPR) reden om in de pen te klimmen en op 13 maart 1980 schriftelijke vragen in te dienen over de rol van Valk en de missie bij de coup.[141] Tussen het poneren van de vraag en de beantwoording daarvan op 28 maart 1980 werd in allerijl alsnog informatie ingewonnen door Den Haag.[142]

Op de vraag waarom Den Haag niet op de hoogte was gesteld van de recente gebeurtenissen en vriendschappelijke contacten tussen de missieleden en toekomstige sleutelfiguren van de NMR [onder wie Horb en Bouterse], verontschuldigde Vegelin zich in zijn telegram van 13 maart 1980: de staatsgreep had zelfs zeer goed ingelichte personen overrompeld. Pas in dit telegram vertelde Vegelin over vermoedens die de missieleden in het weekend van 24 februari koesterden van op handen zijnde gewelddadigheden. Vegelin meende dat 'de zeer kleine groep samenzweerders' de missie 'begrijpelijkerwijs' níét inlichtte.[143] Ook dit laat zich moeilijk rijmen met zijn latere uitspraken.

Ondertussen trad op 15 maart 1980 in Suriname een nieuwe regering aan met Henk Chin A Sen als premier. De nieuwslezeres van staatszender STVS stelde de

opgetogen leden van de nieuwe regering voor aan de kijkers. Daarin hadden ook zitting de militairen Neede en Van Rey. De NMR, die direct na de coup was geformeerd, behield de rol van adviesorgaan.

Nederland gaf gehoor aan het verzoek van de regering Chin A Sen om middelen – 500 miljoen Nederlandse guldens – vrij te maken voor de uitvoering van het urgentieprogramma. Het hoopte op deze manier herstel van de democratie te bevorderen.[144] Dit gulle gebaar zou later als steun aan het militaire regime worden geïnterpreteerd, door zowel de voor- als tegenstanders ervan.

AAN DE TAND GEVOELD

Valk was tezelfdertijd voor een langere periode naar Nederland vertrokken.[145] Mocht het lijken alsof de autoriteiten in Nederland zich onverschillig toonden voor de beschuldigingen van betrokkenheid van hun kolonel bij de coup in Suriname, dan is dat onterecht. De kolonel werd ontboden in Den Haag.

Beoogd opvolger van Valk was officier Gerrit Maarseveen. Maarseveen had op 10 maart 1980 voor Defensie een nota opgesteld naar aanleiding van zijn gesprek met twee naar Nederland uitgeweken Surinaamse officieren over de situatie in Suriname. Mr. Joris Demmink van de afdeling Wetgeving en publiekrecht was binnen Defensie verantwoordelijk voor het Surinamebeleid. In een naschrift had Demmink opgemerkt dat de situatie ‘ernstiger’ was en de ‘origine’ van het conflict wellicht minder ‘onschuldig’ dan hij aanvankelijk dacht. Ook constateerde hij dat Valk had gefaald en nog steeds faalde in zijn reportageplicht.[146] Op 16 maart 1980 ontving hij de kolonel in levende lijve in aanwezigheid van Maarseveen. Demmink bemerkte tijdens dit onderhoud dat Valk in de loop van 1979 alle vertrouwen in zowel de Surinaamse legerleiding als de Surinaamse regering had verloren. Ook werd duidelijk dat de onderofficieren contact hadden gezocht met Valk om te praten over de in hun ogen uitzichtloze situatie. Demmink oordeelde dat Valk handelde en sprak naar zijn karakter. Ieder vogeltje zingt nu eenmaal zoals het gebekt is. Maar, berichtte Demmink in zijn notitie aan de secretaris-generaal, onder bepaalde omstandigheden moesten dergelijke vogeltjes er niet te hard om worden gevallen. Demmink merkte op: ‘[D]e krasse uitspraken in sommige kranten aan kolonel Valk toegeschreven zijn goeddeels juist (gedeeltelijk niet) maar soms op geheel andere tijdstippen gedaan (en onder andere omstandigheden!) dan gesuggereerd.’[147]

Maarseveen schreef separaat een notitie aan zijn meerderen. Hij kreeg tijdens het gesprek de indruk dat de contacten met de opstandige militairen ‘veelvuldiger’ waren geweest dan Valks ‘baas’, ambassadeur Vegelin, eerder had willen doen voorkomen. Waarover Valk met de militairen had gesproken bleef ongewis, ‘doch wel geeft Kol VALK duidelijk te kennen dat zijn “bemoeienissen” gericht geweest zijn op matiging, begrip, constructieve oplossingen ter voorkoming van erger’, aldus Maarseveen.[148] Demmink koesterde, anders dan Maarseveen later zou doen, geen verdenkingen ten aanzien van Valk als instigator van de coup. Hij geloofde dat Valk onbeperkt

vertrouwen van de NMR genoot en daardoor betrokken werd bij zaken 'waar hij liever buiten had moeten blijven'. Aan de andere kant, vond Demmink, was Valk de enige Nederlander die over voldoende gezag bij de NMR beschikte om de zaak 'in redelijke banen te leiden'.

Demmink concludeerde naar aanleiding van zijn onderhoud met Valk – en in weerwil van zijn eerdere beschuldiging dat Valk faalde in zijn reportageplicht – dat de kolonel de laatste jaren 'bij voortduring' aan de ambassadeur rapport had uitgebracht over de slecht functionerende SKM-leiding. De 'gebrekkige rapportage' was slechts zeer ten dele op het conto van Valk te schrijven. De ambassadeur die verantwoordelijk was voor doorgeleiding van Valks rapportages naar Den Haag, had Valk herhaaldelijk voorgehouden dat hij 'te negatief' oordeelde. De ambassadeur schrok terug voor 'alarmistische' rapportage.[149] Ook later zou blijken dat de ambassadeur zich er vaker aan bezondigde rapporten van Valk te kuisen voordat ze naar Den Haag werden gestuurd. Defensie (de landmacht) was door de manier waarop de verantwoordelijkheden waren geregeld soms minder goed op de hoogte van de situatie in Suriname.[150]

Er werden de nodige kanttekeningen geplaatst bij de uitspraken van Valk. Zo is op te maken dat de minister van Defensie Scholten zich in het gesprek met Valk op 18 maart 1980 in aanwezigheid van zijn departementsgenoten, staatssecretaris Van Lent en de secretaris-generaal Peijnenburg, had geërgerd aan de wijze van optreden van Valk. De toon van de rapportage over de staatsgreep had hem gestoord. Op 6 maart 1980 had Valk in zijn functie van landmachtattaché zijn analyse van de coup van 25 februari 1980 naar Defensie gestuurd, waarin hij nog eens melding maakte van de gespannen sfeer binnen de SKM en de onderlinge verdeeldheid tussen de officieren. Ook gaf hij daarin onomwonden te kennen dat hij de coup een technisch knappe prestatie vond, 'snel en deskundig uitgevoerd'. Tevens maakte hij melding van de overval op de munitiebunker van Zorg en Hoop aan de Doekhieweg in de nacht van 22 op 23 februari, twee dagen voor de staatsgreep.[151] De kolonel verzekerde de boze militairen geadviseerd te hebben 'wettige' wegen te behandelen, hun 'grieven' niet te richten op Arron en geen coup te beginnen, 'zeker niet met politieke steun'. De staatsgreep achtte hij onder de omstandigheden echter de beste oplossing; hij vreesde voor anarchie. 'Ik heb niet wakker gelegen van de staatsgreep, maar wel van andere zaken.' De minister van Defensie vroeg zich af of dat wel op de weg van de missie lag om zo te denken. Valk gaf toe dat dit niet het geval was. Hij verklaarde dat de militairen naar hem toe kwamen om raad, en dat hij de enige was naar wie zij luisterden. '(…) hij heeft niet gewild dat een en ander zo liep, het gebeurde automatisch', aldus de weerslag van het gesprek.[152] Kolonel Valk was naar het zich laat aanzien onthutsend eerlijk – om niet te zeggen naïef – in zijn antwoorden, die gemakkelijk kwaadwillend konden worden uitgelegd.[153]

Vegelin werd in die tijd ook verschillende keren aan de tand gevoeld. In zijn telegram van 19 maart 1980 aan het ministerie van Buitenlandse Zaken schreef hij dat

het te betreuren viel dat Valk aan zijn gevoelens op ‘excessieve wijze’ lucht had gegeven. Maar hij benadrukte andermaal dat niets erop duidde dat Valk tot een staatsgreep had aangezet. Vegelin liet bovendien weten dat de nieuwe minister van Leger en Politie Van Rey de Nederlandse regering dringend verzocht de missie haar normale werk te laten hervatten. Vegelin bepleitte Van Reys zaak bij Den Haag.[154]

Minister Van der Klaauw zou later tegenover de commissie-Pronk verklaren dat hij in zijn antwoord aan de Kamer in hoge mate was afgegaan op het telegram van de ambassadeur van 19 maart 1980, waarin die verklaarde dat ‘niets’ wees op Valks aandeel in de coup. Van der Klaauw had Valk niet zelf gesproken, maar uit verslagen maakte hij op dat Valk niet had aangezet tot een staatsgreep en hij achtte dat ook ‘ondenkbaar’ voor een Nederlandse officier. Ondanks zijn verwondering over de wijze van optreden had minister van Defensie Scholten in maart 1980 geen bewijs gevonden voor Valks betrokkenheid bij de coup. Hij zag op grond daarvan geen reden onderzoek te gelasten. De heer Rutten, directeur-generaal Politieke Zaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken, legde de commissie-Pronk later desgevraagd uit dat de rapportage uit Paramaribo ‘elk mogelijk wantrouwen suste’, omdat er geen ‘vaste’ aanwijzingen van enige betrokkenheid zouden bestaan. Rutten: ‘Valk wees directe betrokkenheid van de hand. En er was geen bewijs van het tegendeel. Omwille van de tijd die ermee gemoeid was en vanwege de onrust die dat zou veroorzaken was nader onderzoek toen niet aan te bevelen.’[155]

Dat was de algemene Haagse opinie: hoogstwaarschijnlijk was er geen betrokkenheid, harde bewijzen ontbraken. Het antwoord aan Waltmans op diens Kamervragen luidde op 28 maart 1980 stelliger: de militaire missie – Valk incluis – had ‘geen enkele bemoeienis’ met de staatsgreep gehad.[156]
De commissie-Pronk zou later constateren dat de beide ministeries niet volledig beschikten over elkaars rapportages. Dat deed bij de commissie de – niet te beantwoorden – vraag rijzen of Den Haag anders geoordeeld had als dat wel het geval was geweest.

MISSIE VOORTGEZET

De Nederlandse militaire missie had haar werkzaamheden op last van Den Haag gestaakt, maar die werden vanaf 21 maart 1980 weer voortgezet. De angst dat de door de missie ontstane leemte anders ingevuld zou worden door ‘ongewenste’ – lees: linkse – mogendheden speelde daarin een voorname rol. Op dat moment werd de kwestie Valk niet urgent geacht. ‘Uiteindelijk moeten wij ons de vraag stellen hoe onze relatie met Suriname in zowel ons belang als dat van Suriname het best gediend is’, besloot Demmink in de brief aan zijn baas de secretaris-generaal.[157]

Op 11 april 1980 keerde Valk na rijp beraad van minister Scholten van Defensie terug naar Suriname. Scholten besloot echter dat die terugkeer van korte duur zou zijn.[158]

Na de coup waren officieren uit hun functie ontheven of hadden het land verlaten. De problemen binnen wat nog over was van de Surinaamse Krijgsmacht waren aanzienlijk; er was behoefte aan – buitenlandse – militaire deskundigheid. Voortzetting van de missie zou volgens ambassadeur Vegelin verder 'afglijden' remmen. De angst dat Suriname zich liet inpalmen door socialistische staten in de regio zoals Cuba, vormt een rode draad in de dossiers van Buitenlandse Zaken en Defensie. De Koude Oorlog hield de wereld nog steeds in zijn greep.

Nederland stemde in principe in met Surinames verzoek de missie voort te zetten, maar wel in gewijzigde samenstelling. Kolonel Valk zou (oorspronkelijk) op uiterlijk 1 juni 1980 worden afgelost door luitenant-kolonel Maarseveen, die officieel op 16 juni 1980 zou aantreden als hoofd van de Militaire Missie Suriname. Valk werd van deze aflossing door Maarseveen nog vóór de coup op de hoogte gesteld. Hij werd niet overgeplaatst vanwege de coup, zoals wel wordt verondersteld.[159]

President Johan Ferrier kreeg van de ambassadeur te horen, dat Den Haag voor kolonel Valk in het kader van diens loopbaanplanning een nieuwe bestemming in petto had: de NAVO in Brussel. Ferrier gaf te kennen dat die mutatie vanwege het vertrouwen dat Valk genoot bij de NMR, wat hem betreft geen haast had. En de Surinaamse minister van het nieuwe departement Defensie, Van Rey, liet de Nederlandse regering weten dat uitbreiding van de missie en continuering van Valk als hoofd van de missie hoog op zijn verlanglijst prijkten. Van Rey en diens onderminister Neede dachten, zo rapporteerde de ambassade aan Den Haag, dat Maarseveen te veel een 'binnenskamers' officier zou zijn. Zij achtten Valk beter in staat de commandanten van de tot Nationaal Leger omgedoopte Surinaamse Krijgsmacht te inspireren.[160]

De kersverse premier, Henk Chin A Sen, bracht op 22 april 1980 dezelfde boodschap. In zijn telegram aan Buitenlandse Zaken van 22 april 1980 pleitte ambassadeur Vegelin, die in het verleden aandrong op Valks *remplacement*, nu voor verlenging van zijn verblijf.[161] Op 25 april 1980 kwam het onwelkome antwoord van de minister van Buitenlandse Zaken – ook namens zijn ambtgenoot van Defensie – dat het besluit 'beslist' niet kon worden herzien. Wel stemde de minister erin toe Valk 'uiterlijk' 22 juni 1980 te laten vertrekken.[162]

Nauwelijks een maand later telegrafeerde Vegelin dat Suriname Maarseveen niet als 'volwaardig opvolger' van Valk beschouwde. De notulen van de Defensieraad van 21 mei 1980 maken duidelijk dat Den Haag vreesde voor 'toenemende Cubaanse invloed' wanneer Nederland Suriname van zich vervreemdde. En Valk belichaamde voortzetting van de bestaande relaties.[163] De Nederlandse regering hield niettemin vast aan het vertrek van Valk. Begin mei was Maarseveen *agrément* verleend en kwam hij in zijn ooit-gedroomde functie terecht. In 1975 was hij immers het niet-benoemde, maar tóén door Suriname uitverkoren hoofd van de missie. Nu waren de kaarten anders geschud. Voor Maarseveen geen prettig begin.[164]

De periode tussen Maarseveens aankomst op 24 mei 1980 en Valks vertrek rond 17 juni 1980 omspande nauwelijks een maand, maar in die tijd gebeurde er veel.

Een foto uit het album van de familie Maarseveen toont een ontspannen tafereel van de beide kolonels met hun gezinsleden. Valks hand leunt losjes op de schouder van Maarseveens eega, die haar arm om het middel van Valks dochter Irene heeft geslagen. Schijn bedriegt. Kolonel Maarseveen beschreef in augustus 1981 in een terugblik, dat Valk de opdracht had Maarseveen in te werken, maar kans zag hem in 'diskrediet' te brengen.[165] De 'bureauman' Maarseveen voelde zich bespot door opmerkingen van de 'troepenman' Valk in de trant van 'als hij weer tien infanteristen bij elkaar ziet is het de eerste keer' en 'hij heeft nog nooit een troep gezien'.[166] Het is niet duidelijk of het regelmatig tot een openlijke *clash* kwam tussen beide kolonels. Uit het rapport van de commissie-Pronk is af te leiden dat Valk zich niet rechtstreeks tot Maarseveen richtte. Veel meer is daarover niet terug te vinden, ook niet in Maarseveens persoonlijk archief, dat zich in het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag bevindt.

Bij zijn aankomst was het klimaat 'danig verziekt', aldus Maarseveen. Hij zag daarin niet alleen de hand van Valk, maar ook die van majoor Nijs en 'vermoedelijk' de kapiteins Briaire en Clements. 'Met name de toon waarin de uitnodiging voor het MMS-afscheidsfeest op 10/6/80 gesteld was door kapitein Clements (namens het Comité 18 juni) is daarvoor een indicatie', rapporteerde hij later in zijn uiterst gedetailleerde verslag van 31 augustus 1981 aan de LAMID.[167] In Maarseveens archief bevindt zich de uitnodiging voor die bewuste receptie in Fort Zeelandia, waar de missie kolonel Valk, zijn vrouw en dochter gedag zei. Gezien zijn onderstreping met rode pen moet het kolonel Maarseveen gestoken hebben dat missielid Clements van het organiserend comité de gasten uitnodigde om 'onder het genot van een drankje gevolgd door een hapje dit voor ons niet heuglijke feit te vieren (nou ja vieren?)'. Hij interpreteerde dat min of meer als een vijandverklaring aan zijn persoon. 'Wat dat betekende openbaarde zich volledig in de periode NOV'80/ mei'81', schreef Maarseveen.[168]

ZWAAR OP DE MAAG

Maar het was de afscheidslunch in de ambtswoning van Vegelin in juni 1980[169] die Valk nadien zwaar op de maag kwam te liggen. Aanwezig waren onder anderen de jurist André Haakmat, kolonel Maarseveen, de ambassadeur zelf en ambassadefunctionaris Sinninghe Damsté. Haakmat was na de coup vanuit Nederland ingevlogen om zijn vriend, de politiek onervaren premier Henk Chin A Sen, bij te staan, en hij vervulde in diens kabinet later verschillende ministersfuncties.[170] Met name Haakmats verklaring zou daarna veelvuldig geciteerd worden en min of meer dienstdoen als bewijs van Valks betrokkenheid bij de coup van 1980.[171] In zijn in 1987 verschenen memoires *De Revolutie uitgegleden, politieke herinneringen* blikte Haakmat terug op dit 'niet bijzonder smakelijke diner', waarvan hij zich

afvroeg of het een laatste waarneming van de ambassadeur betrof. Aan het slot van het afscheidsmaal zou Bouterse hebben opgemerkt, zo noteerde Haakmat, dat zonder de kolonel de staatsgreep niet zou hebben plaatsgevonden. Bouterse zou Valk hebben beloofd dat er als het aan hem lag altijd een plaatsje voor hem zou zijn in het Surinaamse leger. Valk zou vervolgens gezegd hebben altijd achter Bouterse en zijn mensen te hebben gestaan, en hij adviseerde zijn opvolger hetzelfde te doen. De ambassadeur verschoot van kleur, terwijl Bouterse sip van zijn glas nipte. 'Zowel voor als na deze gebeurtenis heb ik hem nooit meer zo aangeslagen gezien. Het was alsof hij zijn vader had verloren, zo kwam het mij voor.' Aldus Haakmats notities. Haakmat kon niet begrijpen waarom Nederland Valk toen terugriep. In het programma *Andere Tijden* in 2009 zou hij dat als een strategische fout typeren.[172] De door Bouterse uitsproken lofrede op de receptie zou ook door de onderzoekscommissie-Pronk uit-en-te-na besproken worden. Helaas ontbreekt een transcriptie. En noch Bouterse noch Valk kon zich later deze bewoordingen voor de geest halen, zoals in hoofdstuk 3 te lezen valt.[173]

Valk keerde terug op Nederlandse bodem. Hij werd op 25 juni 1980 door kolonel Toorop, hoofd van de LAMID van het ministerie van Defensie, ontvangen en bevraagd, blijkens documenten uit het archief van Buitenlandse Zaken. Tijdens dit debriefingsgesprek kwam Toorop erachter dat ambassadeur Vegelin soms de schaar had gezet in Valks verslag over het functioneren van Maarseveen. Waarom dat gebeurde, is niet meer na te gaan.[174]

De angst bij Valk dat Suriname zich in de armen van Cuba zou vleien, wordt duidelijk uit het gesprek dat Valk op 1 juli 1980 bij terugkeer voerde met de sectie Veiligheid van de landmacht in de persoon van Reinders. Valk gaf zijn analyse van de situatie in Suriname. Hij liet weten dat de Amerikanen Nederland verantwoordelijk hielden voor Suriname en verwachtten dat Nederland Cuba 'buiten de deur' hield. In het gesprek uitte Valk zijn zorgen om het linkse gevaar dat Suriname bedreigde in de persoon van Naarendorp van de Volkspartij.[175]

De situatie in Suriname werd grimmiger, de politiek onvoorspelbaarder. In augustus 1980 botste president Ferrier met de legerleiding en de premier over beknotting van het parlement. Hij trok zijn conclusies en vertrok naar Nederland. Tegelijkertijd werden linksgeoriënteerde NMR-leden opgepakt op verdenking van plannen voor een tegencoup. Premier Chin A Sen riep de noodtoestand uit; de grondwet werd buiten werking gesteld. Vanaf toen werd geregeerd met decreten.

De politiek gematigde Bouterse en Horb, die al eerder uit de NMR waren gestapt omdat de linkse koers ze niet beviel, vonden onderdak bij een nieuw bestuursorgaan: het Militair Gezag. Premier Chin A Sen maakte voortaan in zijn dubbelrol als premier en nieuwbenoemde president samen met het Militair Gezag de dienst uit in het land. Daarmee was de militaire dictatuur in de grondverf gezet.[176]

Tijdens deze politiek onrustige periode was er juist een Nederlandse delegatie van de ministeries van Defensie, Buitenlandse Zaken, Justitie en de Koninklijke

Landmacht in Suriname aanwezig om te praten over voortzetting van de militaire missie. Die bespreking werd vanwege de politieke onrust 'ontijdig afgebroken', om in september 1980 te worden hervat. Demmink, die daarbij aanwezig was, schreef in zijn nota van medio oktober 1980 aan Defensie:

> *'Het is maar al te duidelijk dat met name de legerleiding voor deze samenwerking geen enkel alternatief ziet noch wil zien, zelfs in die gevallen waarin zulks ook naar Nederlands oordeel voor de hand zou liggen. Dit leidt tot hooggespannen verwachtingen aan Surinaamse zijde, verwachtingen die niet dan met enige omzichtigheid teleurgesteld kunnen worden, hetgeen in een enkel geval onvermijdelijk zal zijn. De algehele sfeer is echter van dien aard, dat mits eerdergenoemde omzichtigheid wordt betracht, niet direct voor politieke repercussies behoeft te worden gevreesd.'*

Vermoedelijk doelde Demmink met repercussies op een flirt met linkse regimes in de regio.

Overeengekomen werd dat de missie verlengd werd met één jaar in plaats van de door Suriname gewenste vijf jaar. Mét de mogelijkheid van stilzwijgende verlenging. In zijn nota gaf Demmink tevens aan dat hij de wens van kolonel Maarseveen om de missie te 'herstructureren' krachtig onderschreef, ook al besefte hij dat dit 'ingrijpende consequenties' had op het personele vlak. Tot die tijd hadden er nauwelijks personeelswisselingen plaatsgevonden vanuit de veronderstelling dat de missie in november 1980 opgeheven zou zijn. Niet alle leden vervulden hun taken in de ogen van Demmink naar behoren.

> *'In de vervanging van een aantal missieleden dient derhalve met voortvarendheid te worden voorzien. Plannen daartoe zullen op korte termijn worden uitgewerkt, in samenspraak met Kolonel Maarseveen die nog deze maand voor de attachéconferentie naar Nederland komt.'*[177]

Welke consequenties die herstructurering zou hebben, kon Demmink nauwelijks bevroeden.

In diezelfde maand september van het jaar 1980 werd SKM-officier Roy Bottse 'oneervol' ontslagen uit het Surinaams leger. Zijn salaris was vanaf 25 februari 1980 stopgezet. Bottse sprak in Nederland met majoor Koen Koenders van de LAMID, die daarover berichtte in zijn rapport van 28 oktober 1980.[178] Dat rapport was bestemd voor het hoofd van de sectie Veiligheid en de LAMID van Defensie. Koenders noteerde dat Bottse 'naar eigen zeggen' voorafgaand aan de coup van 25 februari 1980 benaderd was door kolonel Valk met de mededeling dat 'de toestand in het land' veranderen moest en dat hij hem met iemand in contact zou brengen, die hierover duidelijke plannen had: Naarendorp van de Volkspartij.[179]

Dit rapport van 28 oktober 1980 – dat vermoedelijk zoals uit de inleiding en mijn archiefonderzoek blijkt, tot een van de tot 2060 geheim verklaarde documenten uit het Tweede Kamer-archief behoort – werd via het hoofd van de sectie Veiligheid naar het hoofd van de LAMID Henk Toorop gezonden. Die besprak de inhoud met een keur

aan autoriteiten binnen Defensie.[180] Toorop achtte het op basis van deze gesprekken onder de omstandigheden en op basis van de op dat moment voorhanden zijnde informatie ‘niet in het belang van Nederland’ om tot actie over te gaan. Luitenant-kolonel Foudraine, hoofd Bureau B1 van de LAMID, had zich op 1 juli 1980 met Valk onderhouden en toen geen bewijzen gevonden dat Valk bemoeienis had gehad met de staatsgreep. Toorop evenmin, maar die oordeelde wel dat kolonel Valk door zijn emotionele betrokkenheid ‘niet objectief genoeg was en niet voldoende overwoog wat in bepaalde situaties kon worden gezegd’. De bij Defensie voor Suriname verantwoordelijke Demmink bracht de inhoud van het rapport mondeling onder de aandacht van staatssecretaris Van Lent. De informatie over Valk was al bekend, niet in de laatste plaats omdat Valk zelf eerder al had aangegeven dat er gesprekken waren gevoerd met onderofficieren en officieren, die ‘nooit tot iets’ hadden geleid. Ook de heer Meys van de directie Westelijk Halfrond van Buitenlandse Zaken werd verwittigd. Hij vertelde later aan de commissie-Pronk dat er twijfels gerezen waren over Valk ‘in een tijd dat kolonel Hans Valk geen Hoofd meer was van de Missie’. Ze werden als ‘geruchten’ afgedaan.[181]

Later zou dit rapport als een boemerang terugkeren in het gezicht van politiek Den Haag, toen voormalig SKM-officier Roy Bottse zich in 1983 in interviews erover beklaagde een boekje over Hans Valk te hebben opengedaan bij politiek verantwoordelijken, maar nul op het rekest kreeg. Uit de memo’s en nota’s van Defensie en Buitenlandse Zaken is op te maken dat de kwestie zeker niet onbesproken bleef, maar terzijde geschoven werd als niet belangrijk of bedreigend.

‘MISDADEN TEGEN DE STAAT’

Er speelde in die periode een andere zaak, die misschien vooral in Den Haag aandacht trok. Onder Haakmat – Chin A Sens minister van Justitie – was in september 1980 een Bijzonder Gerechtshof geïnstalleerd. Ex-premier Arron, ex-ministers en ex-adviseurs werden verdacht van het plegen van ‘misdaden tegen de staat’. In hechtenis wachtten ze gespannen het oordeel van dit gerechtshof af. Eva Essed-Fruin schreef over de gevangenneming van haar man, regeringsadviseur Frank Essed, een beklemmend gedicht over angst en willekeur.

‘Vandaag zijn koude Uzi’s gekomen
ze stouwden je ruw in een auto
het laatste wat ik hoorde:
maar ik ben toch niet gearresteerd.
het huis is leeg en geschonden
gapende kasten
laden en al verdwenen
sporen van soldatenlaarzen
honden verschrikt op straat
(zelfs een herder kiest de wijste partij

bij het zien van tien Uzi's)
ik alleen, met lege handen.'[182]

Ook Haakmat wist: een Bijzonder Gerechtshof is een omstreden instituut, waarbij het strafrecht niet zelden wordt ingezet om politieke doelen te bereiken.[183] Hij vond dit Bijzonder Gerechtshof echter te billijken: groter onheil – 'bijltjesdag' – werd daarmee mogelijk voorkomen. In zijn oordeel was er bovendien sprake van een eerlijk proces.[184] De meeste prominenten werden uiteindelijk niet veroordeeld; met de vermeende corruptieschandalen bleek het bij nader inzien wel mee te vallen.[185]

De Nederlandse militaire missie in Paramaribo werd ondertussen geplaagd door interne strubbelingen. De notitie van 30 januari 1981 die ambassadesecretaris Wielaard opmaakte, is illustratief daarvoor. Die notitie betrof een vrijdagmiddagborrel die het drankprobleem van enkele missieleden blootlegde. 'Van het gezelschap hadden met name kapitein Briaire en adjudant Lorwa al in ruime mate drank tot zich genomen, dit getuige het aantal lege flessen en het reeds gedaalde niveau in de jeneverfles.' Het gespreksonderwerp kwam op het door kolonel Maarseveen gevoerde personeelsbeleid, waarin het aanwezige militaire gezelschap zich beslist niet kon vinden. Onverwacht wandelde het gespreksonderwerp zelf binnen: kolonel Maarseveen. Wielaard noteerde dat er ernstige verwijten aan Maarseveens adres werden gemaakt, die daar 'koeltjes' op reageerde. Aldus raakte Wielaard aan een andere tere snaar: de omstreden herstructurering oftewel het verplaatsingsplan.[186] Concreet kwam dat erop neer dat het merendeel van het missiepersoneel moest worden vervangen.

De overeenkomst tussen Nederland en Suriname over verlenging van de missie was in januari inmiddels officieel bekrachtigd. Van een frisse doorstart was nauwelijks sprake. Het dossier van het ministerie van Buitenlandse Zaken met de veelzeggende titel 'Personeelsproblematiek binnen de NMMS en correspondentie van kolonel Maarseveen' is te lezen als een aaneenschakeling van belangwekkende en op het oog onbeduidende incidenten binnen de missie.[187] Een bijzondere rol was weggelegd voor de fysiek afwezige – inmiddels al lang en breed in Brussel gevestigde – Valk, die in de rapportages telkens als een fantoom opdook.

Maarseveen luchtte in zijn brief van 15 december 1980 al zijn hart over zijn problemen met Briaire en Clements en in mindere mate Lorwa. De missieleden zouden de herstructurering van de missie – het verplaatsingsplan – met bevelhebber Bouterse hebben besproken. Een van de missieleden zou gezegd hebben dat het streven was om 'de Valk-clan' uit te wijzen. Maarseveen vermoedde een tegen hem gericht complot en veronderstelde dat de missieleden daarin 'al of niet in meerdere of mindere mate' gesteund werden door Valk.[188]

Uit de briefwisselingen tussen Defensie en Buitenlandse Zaken met de ambassade blijkt zonneklaar dat de kwestie 'verplaatsingsplan' een hoofdpijndossier was. Op 17 december 1980[189] drong Maarseveen in zijn brief aan Demmink van Defensie aan

op spoedige aflossing van Briaire. De secretaris-generaal Peijnenburg stelde in zijn notitie van 30 januari 1981 Demmink ervan in kennis dat ook de ambassadeur klaagde over het te lange verblijf in Suriname van sommige medewerkers, die regelmatig – 'vooral als men flink gedronken heeft' – eerder in de geest van de huidige Surinaamse machthebbers spraken dan het Nederlandse standpunt te verdedigen. 'Nu het leger in Suriname een grote rol speelt is dat erger dan vroeger. Er zijn ook spanningen met Maarseveen die men achter zijn rug beroddelt. Ze zijn discipline loos en weten dat er weinig tegen hen te doen valt.'[190]

Uit het telegramverkeer tussen Den Haag en Paramaribo komt naar voren dat Briaire in januari 1981 'onder invloed' een ongeluk met 'ernstig letsel' veroorzaakt had. De ambassadeur achtte onmiddellijke ontheffing uit zijn functie en repatriëring van Briaire en een zeer spoedige aflossing van kapitein Clements gewenst, als zijnde de 'sfeerverslechteraars' binnen de missie.[191] Over Clements' ondisciplinair gedrag schreef Maarseveen later uitgebreid in zijn verslag van 31 augustus 1981.

Het memorandum van missielid majoor Joop Kooiman van 18 maart 1981 toont een inkijkje in het (andere) kamp. Koopman verweet Maarseveen falend leiderschap:

> *'HMMS is n.m.m. niet attent geweest op de grote gevolgen zowel voor de MMS als voor het Nationaal Leger van het in 4 maanden (1/4/ tot 1/8) repatriëren/ ontslaan/ vervangen van 6 van de 8 missieleden. Enkele leden van de MMS hebben van derden vernomen wie hun opvolger zou zijn, en wanneer aflossing zou plaats vinden. Zoiets hoort een chef – tijdig – bekend te stellen, vooral indien hij met deze opvolgers heeft gesproken. (...) vanaf september 1980 heb ik langzamerhand de overtuiging gekregen dat mijn chef geen respect heeft voor zijn counterpart en daarnaast niet is geïnteresseerd in de personen van de Militaire Missie.'*

In zijn nota, bestemd voor de ambassadeur, suggereerde Kooiman dat de capaciteiten, werklust en inzet van Maarseveen door iedereen – inclusief het Surinaamse leger – op waarde werden geschat, maar voor een vertrouwensband met de counterpart in het Nationale Leger was meer nodig. Zakelijkheid afwisselen met af en toe een grapje en respect voor de ander tonen, vormden volgens Kooiman het recept voor een goede werkverhouding. Hij beweerde dat acht van de negen missieleden goede banden met het leger onderhielden. Het laat zich raden wie de negende persoon was voor wie dat volgens hem niet gold. Maarseveen wekte met zijn optreden weerzin bij Kooiman, en de grenzen van zijn loyaliteit waren bereikt, schreef hij in zijn memo.[192]

Vele jaren later, mei 2019, leest Kooiman in zijn woning in Harderwijk deze wat hij nu noemt 'noodkreet'. Veel missieleden zijn niet meer in leven, onlangs werd Clements ten grave gedragen, Briaire ging hem voor. Kooiman herkent zich deels in het beeld dat Maarseveen en de ambassade schetsten van Clements en Briaire.

> *'Clements en Briaire wilde men naar Nederland sturen, die zaten daar te lang… ze trokken zich van niemand wat aan. Ze deden zelfstandig hun werk zoals ze gewend waren geweest in hun TRIS-tijd, maar ze rapporteerden niet*

aan het hoofd van de missie. Valk gaf hun vrijheid, maar Maarseveen trok de teugels aan. Clements was zeker niet aan de drank. (...) Braire was door de drank een half wrak.'

Met 'te lang' wordt in feite bedoeld dat de missieleden 'versurinamiseerden': zich een lossere levenswijze aanmaten en – relevanter voor het militaire bedrijf – zich zodanig vereenzelvigden met de opdracht om van het Surinaams leger een geoliede machine te maken, dat de Nederlandse broodheer weleens werd vergeten.[193] Dat de werkplaats van sommige missieleden zich bevond op het terrein van de Memre Buku kazerne droeg daar mogelijk aan bij. Kooiman formuleert het zo:

'Ik leefde in twee werelden. Die van het Surinaams leger, ik ging met bataljonscommandant Fernandes en Bouterse om als ouwe jongens krentenbrood. Maar ik was ook in dienst van Nederland, ik had ook een Nederlandse militaire verantwoordelijkheid. Maarseveen was mijn militaire chef. Het was een mentale spagaat.'[194]

President Chin A Sen mengde zich in de kwestie door tegenover kolonel Maarseveen op te merken dat het Surinaams leger – dat Briaire en Clements dolgraag wilde behouden – niet aan de indruk ontkwam dat vervanging van de beide kapiteins tot doel had de missie 'te zuiveren van Valkeniers'. Het ging niet alleen om hun 'hooggewaardeerde' en voor het leger 'noodzakelijke vakkennis', maar ook en vooral om 'de emotionele gebondenheid van de legerleiding met hen'. 'Deze bindingen waren net als met de kolonel Valk, ontstaan, voor, tijdens en na februari 1980 als gevolg van waardevolle samenwerking in die tijd.'[195] Al deze uitspraken moeten Maarseveen ervan hebben overtuigd dat Valk, Briaire en Clements een rol hadden gespeeld in de coup.[196] Minister Van der Klaauw van Buitenlandse Zaken liet ook namens Defensie weten dat de beslissing Clements en Briaire terug te roepen níét werd herzien.[197]

In zijn brief van 25 maart 1981 berichtte Maarseveen aan het kersverse hoofd van de LAMID, kolonel Bram Schulte, dat de gespannen situatie binnen de MMS repercussies had voor de verhouding tussen Maarseveen en legerleider Bouterse. De activiteiten van sommige missieleden hoorden volgens Maarseveen tot de sector Veiligheidsincidenten: de staat Nederland werd kwetsbaar gemaakt en de persoonlijke veiligheid van de leden van de MMS kwam in gevaar. In zijn naschrift schreef Maarseveen te vrezen dat B [Briaire] en C [Clements] nog steeds 'gevoed' werden vanuit Brussel. Was dit zo, dan leek het hem aannemelijk dat vandaaruit ook 'anderen' in Suriname gevoed werden. Het kan bijna niet anders of hij bedoelde Valk. Maarseveen wees ook op de kwetsbare positie van Nederland door de linkse krachten in Suriname die een socialistisch koers à la Cuba, Nicaragua en Grenada wensten in te slaan.[198]

VOORTIJDIG VERTREK

Het politieke klimaat in Suriname was meer naar links opgeschoven sinds de kleine linkse partijen, de Revolutionaire Volkspartij (RVP) en de Progressieve Arbeiders en Landbouwers Unie (PALU), zich bij machthebbers in de kijker wisten te spelen. In maart 1981 waren de mannen die in augustus 1980 beschuldigd werden van plannen voor een tegencoup uit hun cellen gehaald; enkelen van hen belandden van de weeromstuit in het machtscentrum. Daarop doelde Maarseveen toen hij sprak over linkse invloeden. Bouterse en zijn linkse adviseurs zochten in lijn met de idealen van de RVP inderdaad aansluiting bij socialistische staten in de regio als Cuba, Grenada en Nicaragua.[199]

Op 5 mei 1981 somde Maarseveen in zijn brief aan het hoofd van de LAMID, kolonel Schulte, een reeks incidenten met missieleden op, die qua aard en ernst varieerden. Tamelijk onschuldig was de mededeling dat hijzelf en enkele andere missieleden niet uitgenodigd waren voor de verjaardagsfuif van missielid Lorwa. Ernstiger was zijn opmerking dat de echtgenote van Clements in Surinaamse legerkringen bij een feestelijke gelegenheid rondbazuinde dat Maarseveen – de beschuldigingen klonken vaker en uit verschillende kelen – een Nederlandse spion was.[200]

Dat Maarseveen verondersteld werd in zijn functie van defensieattaché zijn oren en ogen goed de kost te geven en de linkse bewegingen in Suriname te volgen, is overigens niet zo verwonderlijk en paste in het beleid van Nederland.[201] Notities van de ambassadeur dat het moreel van de missie diep was ‘aangetast’, bevestigen het beeld van een missie op drift.[202]

Op 16 april 1981 had Suriname al laten weten de missie te willen beëindigen, met als argument dat het Nationaal Leger op eigen benen wilde staan en zich noch door Nederland noch door Nederlands bondgenoot Amerika de wet wilde laten voorschrijven. Per 1 mei 1981 werd de missie officieel opgeheven.
Nog was het hoofdstuk niet afgesloten. Op 10 mei 1981 berichtte Vegelins ambassadesecretaris Heldring aan Buitenlandse Zaken dat president Chin A Sen zich zorgen maakte om kolonel Maarseveen.[203] De kolonel had de ex-missieleden verboden de feestelijke lunch – compleet met bloemen en cadeaus – bij te wonen die de Surinaamse legerleiding ze had voorbereid als afscheid. De legerleiding was ontstemd over dit verbod en zocht ‘naarstig’ naar middelen om de kolonel te treffen. Escalatie dreigde.[204] Volgens de legerleiding waren de problemen terug te voeren tot het moment dat Valk Suriname had moeten verlaten, aldus Chin A Sen tegenover Heldring. Er was ergernis over de ‘precieze’ wijze van werken van kolonel Maarseveen. Heldring bracht daartegen in dat Maarseveen toch zeer deskundig was en liefde had voor Suriname. Maar Chin A Sen betwijfelde of er in de breinen van de legerleiding plaats was voor een dergelijke ‘rationaliteit’. Suriname had gehoopt met de opheffing van de missie ook Maarseveen kwijt te raken, maar die bleef aan als defensieattaché. Hun teleurstelling daarover, zo schetste Chin A Sen, kon zich langs

drie scenario's ontwikkelen. Het derde was het meest bedreigende: de kolonel kon lichamelijk letsel of erger worden toebracht.[205] Buitenlandse Zaken antwoordde per omgaande op 11 mei 1981 met een afschrift aan Demmink dat het de minister ook namens Defensie beter leek dat Maarseveen direct naar Nederland kwam.[206]

KOUDE OORLOG

Maarseveen werd voor tijdelijke 'consultatie' teruggeroepen.[207] Buitenlandse Zaken achtte terugkeer van Maarseveen naar Suriname wel van belang in verband met besprekingen over de militaire samenwerking tussen Nederland en Suriname. Het afstoten van de missie betekende namelijk niet dat de samenwerking beëindigd was. In de week van 8 juni 1981 was overleg gepland tussen Nederland en Suriname over militaire samenwerking, en in diezelfde tijd zou de achttiende CONS-vergadering over de ontwikkelingssamenwerking plaatsvinden. Vanuit Paramaribo schreef Joris Demmink op 12 juni 1981 Maarseveen een strikt persoonlijke brief, waarin hij aangaf dat tijdens dit overleg de rancune tegen Maarseveen 'zeer groot' was. Uiteindelijk viel de bespreking met de Surinaamse militairen nogal mee, 'maar ten aanzien van jou was er geen goed garen te spinnen'. Demmink betreurde de gang van zaken en stelde dat in de politiek helaas alleen zaken en geen personen tellen. Uit zijn ondertekening met 'Je Joris' mag blijken dat ze elkaar goed kenden.[208]

Maarseveen zou niet meer terugkeren in zijn functie. Het verzet in Suriname was dermate groot dat het volgens Den Haag de besprekingen zou troebleren. Nederland benoemde Bas van Tussenbroek als zijn opvolger.[209] Voor Maarseveen viel het doek, zoals hij aan zijn (toenmalige) secretaris Peter Meyer schreef in de brief van 23 juni 1981 vanuit 's Gravenhage:

> *'(...) ik kom niet terug, zelfs niet om mijn vrouw te helpen inpakken. Overigens betekent dit niet dat mij hier iets kwalijk genomen wordt, maar wel dat "men" daar mijn gezicht niet meer wil zien. Jammer, maar niets aan te doen et je ne regrette rien, de geschiedenis zal hopelijk nog wel eens openbaren, hoe zoiets heeft kunnen gebeuren.'*[210]

Dat Suriname hierin zijn zin kreeg, moet gezien worden in het licht van de internationale verhoudingen: de Koude Oorlog. Demmink laat in zijn brief van 21 juli 1981 aan ambassadeur Vegelin weten dat mede op basis van ervaringen in Washington de defensietop ervan doordrongen is dat 'verder afglijden van de huidige Surinaamse leiders in Cubaanse richting wellicht niet geheel en al zal kunnen worden voorkomen'. Maar het hoefde ook weer niet gestimuleerd te worden 'door aan Surinaamse verlangens op militair gebied onvoldoende aandacht te schenken'.

> *'Kortom: wij zijn tot op grote hoogte bereid de heren (nu ja heren...) te geven waarom zij vragen. Deze politiek "to keep them happy" (die overigens niet naar buiten wordt uitgedragen en waarover in de ADSU [interdepartementale Adviesgroep voor het Surinamebeleid] geen consensus bestaat) heeft ook consequenties voor de afwikkeling van het treurspel in meer bedrijven dat wij*

kennen onder de naam "Militaire Missie". Gezien de zeer directe invloed die een aantal van de voormalige missieleden nog steeds op de Surinaamse leiders heeft is besloten de dossiers te sluiten en geen actie in de rechtspositionele sfeer of anderszins tegen deze lieden [Briaire en Clements] te ondernemen. Wij zijn er – zij het a contrecoeur – van overtuigd geraakt dat deze het rechtsgevoel weinig bevredigende oplossing betere uitzichten biedt op een succesvol functioneren van de nieuwe defensieattaché dan andere, krachtiger alternatieven. Dit is ook de achtergrond van ons antwoord op je telegram over de terugkeer van Clements, waarbij ik aanteken dat ik redenen heb om aan te nemen dat C [Clements] zich tegenover de nieuwe attaché loyaal zal opstellen. Dat is – gezien zijn te verwachten aanstelling als adviseur van het Nationaal leger – niet zonder belang."[211]

Briaire was op 30 maart 1981 uitgezwaaid door zijn collega's van de MMS[212] en vertrok definitief naar Nederland. Clements daarentegen keerde na een kort intermezzo in Nederland medio augustus 1981 terug naar Paramaribo om zijn diensten aan het Nationaal Leger van Suriname aan te bieden, zoals de SKM inmiddels heette.[213] Demmink verwachtte – zoals uit bovenstaand schrijven is op te maken – dat Maarseveens opvolger kolonel Bas van Tussenbroek Clements wel in het gareel zou kunnen houden.

Daarmee was de kwestie allerminst afgedaan. Bram Schulte volgde Henk Toorop die de pensioengerechtigde leeftijd had bereikt op als hoofd van de LAMID, waaronder ook de contra-inlichtingendienst ressorteerde. Op 1 januari 1981 begon kolonel Schulte welgemoed aan zijn taak. Schulte – volgens zijn laatste rang oud-generaal – graaft in sociëteit De Witte in Den Haag op 2 oktober 2019 in zijn geheugen.[214] Schulte had over de coup van Bouterse gelézen in de *Washington Post* tijdens zijn stationering als landmachtattaché in Washington. Voor de rest wist hij niets, tot hij de kwestie Maarseveen en Valk op zijn bordje kreeg.

In juli 1981 was kolonel Maarseveen teruggekeerd in Nederland en voerde hij geëmotioneerde gesprekken met onder meer Demmink en Schulte. Daarin beschuldigde hij kolonel Valk, (ex)leden van de MMS en leden van de Dienst Personeelszaken Koninklijke Landmacht (DPKL) van allerlei onoorbare handelingen die uiteindelijk zouden hebben geleid tot de opheffing van de MMS en de (onofficiële) uitwijzing van kolonel Maarseveen.[215] 'Bepaalde mededelingen' van kolonel Maarseveen wekten de indruk dat niet alleen missieleden in Paramaribo, maar ook leden van staforganen van Defensie – in casu de personeelsdienst van de Koninklijke Landmacht – inbreuken hadden gepleegd op de militaire veiligheid door vertrouwelijke gegevens naar buiten te brengen.[216]

Majoor Koenders van LAMID Bureau 1 werd door Schulte op pad gestuurd om Maarseveens vermoedens van veiligheidsinbreuken te onderzoeken en een mogelijke verklaring te vinden voor de vroegtijdige beëindiging van de militaire missie in mei

1981. Op 7 september 1981 voltooide hij zijn rapport, dat de classificatie Geheim Persoonlijk kreeg, maar naderhand door de griffie van de Tweede Kamer tot 2060 als staatsgeheim werd gecategoriseerd.[217]

Het hoofd Veiligheid van het ministerie van Defensie majoor Fase concludeerde na lezing dat er geen sprake was van 'inbreuken op de militaire veiligheid' bij zijn dienst de Koninklijke Landmacht en vond evenmin aanwijzingen 'dat vijandelijke inlichtingdiensten het handelen van betrokken functionarissen zouden hebben beïnvloed'.[218] Er was in zijn ogen geen sprake van dat informatie, gerubriceerd materiaal, staatsgeheime stukken van Nederland aan Suriname waren doorgespeeld.[219]

Daarna kreeg opdrachtgever Schulte het onderzoek onder ogen. De onderzoeksresultaten pleitten de Koninklijke Landmacht vrij van veiligheidsinbreuken. Maar wat er over de missie stond geschreven was niet misselijk. De indicaties voor veiligheidsinbreuken en gepleegde militaire strafrechtelijke en krijgstuchtelijke vergrijpen door 'enige MMS-leden' noopten tot een evaluatie.

Tijdens het tweede gesprek, nu bij hem thuis in Den Haag op 26 november 2019, bladert de 90-jarige oud-generaal door het inmiddels beruchte rapport Koenders. 'Dan ben ik dus hoofd van de inlichtingendienst en contra-inlichtingendienst, en dan staat daar godverdorie dat Valk de zaak [de coup van 1980] zou hebben voorbereid. Ik ben geen justitieel ambtenaar en dan gaat het wel over je eigen personeel. Dan moet je zorgvuldig zijn voordat je *Cry Wolf* [loos alarm] gaat spelen.'

Schulte[220] stapte ermee naar (de jurist) Demmink, de hoogstverantwoordelijke op het ministerie van Defensie namens de secretaris-generaal: 'Wat moet ik daarmee?' Hij legde Demmink de vraag voor of er een zaak van gemaakt moest worden, ja dan nee. Zo ja, dan zou het – zoals het heet – de juridische lijn ingaan.[221]

Demmink liet Schulte weten dat de kwestie al eerder was besproken in de ambtelijke top. Het waren sterk overdreven verhalen en in wezen 'oude koeien uit de sloot', omdat de zaak eerder in 1980 was onderzocht (zie p. 34-37).[222] 'Berg maar op!' Dat is precies wat Schulte toen deed.[223]

Minder bekend is dat het rapport van majoor Koenders over de vroegtijdige beëindiging van de missie vergezeld ging van een bijlage: het verslag van kolonel Maarseveen met de titel 'Rapport HMMS omtrent "Problematiek binnen de MMS (Mil. Missie Suriname) (vanaf 1975-1981) en de gevolgen daarvan in de samenwerking met de S.K.M. (Sur. Krijgsmacht) (tot februari 1980) en het Nat. Leger (tot mei 1982)', gedateerd 31 augustus 1981.[224] Ook dit is klaarblijkelijk een van de tot 2060 geheim verklaarde documenten uit het Tweede Kamer-archief.

In Maarseveens verslag werden de missieleden – inclusief Valk – beschuldigd van allerlei strafrechtelijke, krijgstuchtelijke vergrijpen en veiligheidsinbreuken. De onderbouwing daarvan was gebrekkig in de ogen van Schulte. Demmink volgde

eenzelfde redenering. Hij meende dat Maarseveen teleurgesteld was over zijn gedwongen vertrek uit Suriname en degenen die hij daaraan schuldig achtte daarom over de hekel haalde.[225]

Koenders had zich nauwelijks gekweten van deze taak of hij werd wéér op pad gestuurd. Dit keer ging het om onderzoek naar de gedragingen of liever gezegd de veronderstelde misdragingen van Peter Meyer. Meyer was op 1 april 1981 toegevoegd aan de missie als de secretaris van Maarseveen in zijn rol van defensieattaché; na diens vertrek viel hij onder kolonel Bas van Tussenbroek.

Er waren klachten over zijn gedrag. Van Tussenbroek merkte in zijn telegram van 7 oktober 1981 aan Den Haag op dat hem was gebleken dat 'de Heer Meyer maandelijks naast andere alcoholica zo'n 180 liter bier bestelt'.[226] Ook was er het vermoeden dat Meyer stukken – het operatieplan Zwarte Tulp: het evacuatieplan uit 1975 – zou hebben ontvreemd uit de ambassadekluis. Eind november 1981 reisde Koenders af naar Suriname. Koenders trof het plan evenwel gewoon aan op de Nederlandse ambassade in Paramaribo. De opvolger van Vegelin, ambassadeur Hoekman, meende dat het plan Zwarte Tulp nimmer buiten het compartiment kon zijn geweest 'omdat men met dit soort zaken zeer prudent was'.[227]

Meyer keerde in 1981 onder dwang van Defensie terug naar Nederland. Meyers verhaal – zijn kant van de zaak – zou in 1983 worden opgetekend in *Vrij Nederland*.[228]

DECEMBERMOORDEN

De missie was reeds lang ter ziele toen de LAMID vanaf december 1981 ging samenwerken met de veiligheidsdiensten Inlichtingendienst Buitenland (IDB) en Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) in de zogenaamde Suriname desk.[229]

In februari 1982 verliet Chin A Sen het land uit onvrede met de beleidslijn. De onvrede groeide en de weerzin tegen de militaire machthebbers nam toe. In maart 1982 waagde een groep burgers en militairen onder leiding van Rambocus, die in 1980 tot de militairen met plannen voor een staatsgreep behoorde, opnieuw een poging tot een machtsovername. Die faalde; onder anderen Rambocus werd opgepakt en opgesloten. De controle op de berichtgeving werd strenger, de sfeer onheilspellend. Na deze poging tot een staatsgreep werd per decreet verordonneerd dat de militairen voortaan het land bestuurden. De dictatuur liet zich genadeloos voelen.[230]

Onder criticasters van de militairen bevonden zich ook bekeerlingen als de journalist Jozef Slagveer. Een timide en aangeslagen Slagveer las onder dwang voor de camera een verklaring voor waarin hij een complot tegen de legerleiding 'bekende'. Vermoedelijk was Slagveer op het moment van uitzending al niet meer in leven. Op 8 december 1982 vond hij in een regen van kogels de dood in Fort Zeelandia, samen met André Kamperveen, Bram Behr, Leslie Rahman, Frank Wijngaarde, Cyrill Daal, Jiwansingh Sheombar, Surendre Rambocus, Sugrim

Oemrawsingh, Kenneth Gonçalves, John Baboeram, Harold Riedewald, Eddy Hoost, Gerard Leckie en Robby Sohansingh. Het regime had maar liefst vijftien vermeende tegenstanders vermoord. Nederland draaide de geldkraan dicht. De militaire hulp werd gestaakt.

De brute dood van de vijftien veroorzaakte ontsteltenis alom. Niet alleen in Suriname, ook in Nederland. De tranen rolden Den Uyl, die nauw betrokken was geweest bij de voorbereiding op de onafhankelijkheid, tijdens de herdenking in de Mozes en Aaronkerk in Amsterdam over de wangen. De Surinaamse schrijver Hugo Pos liet zich voor de titel van zijn theatrale vertelling over de Decembermoorden door die tranen inspireren. *De tranen van Den Uyl* werd op 8 december 1987 eenmalig in politiek cultureel centrum De Balie in Amsterdam opgevoerd, en later ook elders nog vele malen.[231]

Pos verwoordde een algeheel gevoelen: ‘De schok was groot, zo’n koelbloedige slachting was in Suriname tot aan dit moment onvoorstelbaar, dat was niet Surinaams werd er gezegd, alsof er voor Suriname andere maatstaven golden dan voor de rest van de wereld.’ De schrijver maakte de nationalist Slagveer, die slachtoffer werd van de mannen die hij vanuit zijn geloof in een nieuw Suriname op het schild had gehesen, tot hoofdpersoon van zijn stuk.[232]

Na de Decembermoorden gingen alle Surinaamse media op slot, behalve de staatszenders STVS en SRS en het voorheen onafhankelijke dagblad *de Ware Tijd.* Op de redacties posteerden zich censors. Deze Surinaamse media fungeerden als de herauten van het militaire bewind. Nieuws van de goed beluisterde wereldomroep bood enig tegenwicht. Lange tijd zouden ook andere Nederlandse media de beeldvorming bepalen.[233] Ook over de zaak Valk.

2

BEELDVORMING OVER DE COUP EN KOLONEL VALKS AANDEEL DAARIN

'Wanneer u, kolonel Valk, ons niet geadviseerd had, dan hadden wij de coup nooit kunnen plegen'

Het citaat 'Wanneer u, kolonel Valk, ons niet geadviseerd had, dan hadden wij de coup nooit kunnen plegen', dat in 1983 verscheen boven een van de hoofdstukken in Het legergroene Suriname, een bundeling van artikelen uit Vrij-Nederland, is illustratief voor de beeldvorming over Valk als aanstichter van de coup, waartoe dit wekelijkse opinieblad eind 1982 de aanzet gaf. In andere Nederlandse media vond die verklaring navolging, maar was er ook kritiek. In Surinaamse periodieken kwamen de Nederlandse missie en kolonel Valk aanvankelijk nauwelijks voor. Daar was ook een heel ander geluid te horen.

DE BERICHTGEVING IN *VRIJ NEDERLAND*

De Decembermoorden vormden direct na 8 december 1982 wekenlang voorpaginanieuws in Nederlandse media. *Vrij Nederland (VN)*-journalisten Gerard van Westerloo en Elma Verhey gingen naar aanleiding van de dood van hun bevriende collega, de Surinaamse journalist Jozef Slagveer, op pad met de vraag hoe 'het' zover had kunnen komen. Slagveer was niet alleen hún vriend en vertrouweling, veel Nederlandse journalisten gidste hij door het soms onherbergzame Surinaamse medialandschap.[1]

Hun artikelen – scherp van toon – baarden opzien. Explosief was de editie van 25 december 1982 met de kop: 'De Nederlandse militaire missie bracht Bouterse aan de macht. Kolonel Valk gaf de blauwdruk voor een staatsgreep aan een groep sergeanten'. Daarin werd onthuld dat kolonel Valk het noodplan om eventuele ongeregeldheden rond de onafhankelijkheidsviering van 1975 neer te slaan, aan Bouterse had verstrekt. Voorzien van enkele wijzigingen diende het 'als blauwdruk voor een staatsgreep aan de groep-Bouterse', aldus de journalisten.[2] Bouterse werd sprekend opgevoerd tijdens een 'intiem afscheidsdiner' – gedoeld werd op Valks afscheidsreceptie in juni 1980, die in hoofdstuk 1 al ter sprake kwam – terwijl hij zei dat de coup zonder Valks adviezen nooit gepleegd had kunnen worden. Bouterse voegde daaraan toe: 'Ooit zullen wij uw aandeel helemaal bekend kunnen maken.'[3] Die ontboezeming ontlokte de *Vrij Nederland*-journalisten de uitspraak dat de bevelhebber zich die moeite kon besparen. In hun artikel presenteerden zij 'de feiten', die ze naar eigen zeggen bij tal van betrokkenen, onder wie kolonel Valk zelf, hadden geverifieerd.[4] Dat wilde niet zeggen dat de journalisten Valks tegenwerpingen serieus namen, zoals hierna duidelijk zal worden. Of de missieleden Clements en Briaire, neergezet als Valks helpers in het kwaad, wederhoor werd vergund valt te betwijfelen. Hun uitspraken zijn althans niet terug te vinden in het artikel.

De inhoud van het *Vrij Nederland*-artikel was dynamiet. Nederlandse kranten namen het bericht over in hun media-overzicht,[5] of borduurden erop voort door eigen nieuwsfeiten toe te voegen. Vaak onder de restrictie 'zou', zoals in de broodtekst van het artikel in het *NRC Handelsblad* van 22 december 1982: 'Kolonel Valk zou daarbij [bij de staatsgreep] een belangrijke rol hebben gespeeld.'[6] De *Amersfoortse Courant* van 12 januari 1983 suggereerde in navolging van het opinieblad dat Valk in de nacht van de staatsgreep 'herhaaldelijk' gezien zou zijn in de nabijheid van Bouterse en diens makkers. In de bewerking van het *Vrij Nederland*-artikel voor het boek *Het legergroene Suriname* werd Valk niet 'in de nacht van de staatsgreep', maar 'verdacht kort na de staatsgreep' in het kampement gesignaleerd door een aantal niet bij naam genoemde Surinaamse journalisten.[7] Een niet onbelangrijk verschil. Dergelijke onnauwkeurigheden, vaak niet met naam genoemde – dus niet te controleren – bronnen en gebrek aan wederhoor typeerden destijds de verslaggeving in *Vrij Nederland* hierover. Sommige veronderstellingen werden klakkeloos overgenomen door andere media en leidden een hardnekkig bestaan.

De Nederlandse regering ontkende elke bemoeienis.[8] Maar ondertussen waren de alarmbellen op de ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie afgegaan. Bij de LAMID haalde men de dossiers uit de kasten en werd de herinnering afgestoft. Het hoofd van de dienst, kolonel Schulte, dook in opdracht van de secretaris-generaal van Defensie Peijnenburg in de zaak. Aanleiding waren de Kamervragen die de PvdA-leden Van Thijn en Van den Bergh nog tijdens het kerstreces op 27 december 1982 hadden ingediend. Of de minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek alsnog

bereid was een onderzoek in te stellen naar de rol van de missie tijdens de staatsgreep?

Vooruitlopend op de beantwoording van de Kamervragen liet kolonel Schulte het gewraakte *Vrij Nederland*-artikel 'binnenshuis' bijna woordelijk becommentariëren door zowel kolonel Valk als zijn opvolger kolonel Maarseveen. Valk gaf aan dat de inhoud grotendeels op 'onjuistheden', 'halve waarheden' en soms op 'nonsens' berustte. In dit document uit het Tweede Kamer-archief, dat naar het zich laat aanzien, eveneens geheim is verklaard tot 2060, staan in de kantlijn naast de genummerde alinea's de commentaren van de beide kolonels op dit *Vrij Nederland*-artikel.[9]

Voor het gehele document verwijs ik naar de bijlage achter in dit boek (vanaf pagina 205). Van de 35 genummerde alinea's haal ik hier de alinea's aan die later onder een vergrootglas zouden worden gelegd. Dat geldt zeker voor de hierboven reeds genoemde vijfde genummerde alinea: de uitspraken op de beruchte afscheidsreceptie.[10] Valk verklaarde tegenover zijn bazen 'nooit' met Bouterse over een coup te hebben gesproken en hij verzekerde dat Bouterse dit tijdens de receptie ook helemaal niet had gezegd.[11] Maarseveen, die beduidend minder commentaar leverde op het stuk in *Vrij Nederland*, merkte op dat de toespraak van Bouterse 'een beschuldigende waardering' voor Valk inhield, zonder hierover verder uit te weiden. Valk zou tijdens de receptie zijn opvolger kolonel Maarseveen hebben toegevoegd: 'Ik sta pal achter de militairen. Ik hoop dat u dat ook zal doen.' Valk kwalificeerde dit als 'halve waarheid' en voegde toe: 'Dat is typisch mijn spraakgebruik niet. Wel zei ik regelmatig tegen mijn opvolger: "Houd de hand van Bouterse stevig vast anders doen anderen het en verliezen we de grip op hem."'[12] In de tekst ontbreekt Maarseveens reactie hierop.

De verholen beschuldiging bij de zevende genummerde alinea, dat Valk door een aantal Surinaamse journalisten in de nacht van de staatsgreep – later in het *Het legergroene Suriname* veranderd in 'verdacht kort na de staatgreep' – in het kampement was gesignaleerd, deed Valk af als 'onjuist'. 'Ik lag die nacht thuis in bed. Mijn vrouw nam op 250280 te 06.00 uur de telefoon op waarbij één mijner officieren schieten bij het MBK [Memre Buku Kampement] meldde. Ik ben dat weekend niet in het kampement geweest.' Over de insinuatie bij nummer 9 en 10 dat Valk de uitvoering van de coup zelf maar ter hand nam ter redding van 'rijke blanke Nederlanders', zoals *Vrij Nederland* had geschreven, stelde Valk dat hij nimmer sprak van '(rijke) blanken', wel van Nederlanders, onder wie 'Surinamers uit Nederlandse nationaliteit'. In geval van calamiteiten achtte hij zich vanuit zijn functie verantwoordelijk voor het welzijn van de ongeveer 6000 in Suriname woonachtige Nederlanders: Nederlandse paspoorthouders. Valk ontkende enige betrokkenheid bij de coup. 'Wellicht waren er coupplannen, doch deze waren mij niet bekend.'

Over het 'gelukstelegram' dat hij volgens *Vrij Nederland* naar de Koninklijke Militaire School te Weert zou hebben gestuurd, zei Valk bij de vijftiende genummerde alinea: '[H]alve waarheid.' Het ging om zijn confidentiële brief, gericht aan de

Koninklijke Militaire School, met het verzoek aan de Bevelhebber der Landstrijdkrachten om het epistel door te geleiden naar de School. Het woord ‘feliciteren’ kwam er niet in voor. ‘Ik sprak wel mijn bewondering uit voor het vakbekwame en gedisciplineerde optreden van de Surinaamse onderofficieren die in Nederland waren opgeleid.’ Maarseveen gaf aan, de betreffende brief óók onder ogen te hebben gehad. Valks meerderen hadden geenszins de behoefte gevoeld om gehoor te geven aan Valks verzoek het omstreden compliment door te sturen.[13] Het is niet verwonderlijk dat Valks reactie algemeen als ongepast werd gekwalificeerd.[14]

De letterlijke tekst in *Vrij Nederland*: ‘Hoewel het vak staatsgreep niet op het rooster staat (…) feliciteren wij u met het geven van zo’n geweldige opleiding’, komt bijna woordelijk overeen met de aantekening die Van Westerloo maakte van zijn gesprek met Maarseveen, zo is op te maken uit zijn persoonlijk en nog ongeordende archief dat zich in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) bevindt.[15] In staccato: ‘Brief Valk KMS Weert: Hoewel vak staatsgreep niet op het rooster staat, wil hij KMS in Weert feliciteren met gegeven zon [sic] geweldige opleiding.’ Het is duidelijk dat Maarseveen, die de brief vertrouwelijk had ingezien, daarmee uit de school had geklapt.

Dat Valk zich na de staatsgreep samen met Bouterse in een kamertje in de kazerne zou hebben genesteld om Bouterse een spoedcursus legerleiding te geven, betitelde Valk onder nummer 21 als ‘halve waarheid’.

> *‘Direct na de staatsgreep heb ik Bouterse gewezen op de gevaren van anarchie. De politie immers functioneerde niet meer en de soldaten waren slecht opgeleid en onervaren. Een bloedbad alsnog was niet onwaarschijnlijk. Spoedopleiding legerleiding voor een sergeant-majoor is natuurlijk nonsens.’*

In de 26ste genummerde alinea stond dat Valk ook na de coup geruime tijd contacten onderhield met Bouterse. ‘Geen nood: voor adviezen kon hij [Bouterse] in Brussel terecht. Valk en Bouterse zouden nog lang een intensief telefonisch contact onderhouden.’ Valk protesteerde dat hij vanuit Brussel nimmer telefonisch contact had gehad met Bouterse.

> *‘Twee jaar geleden heb ik hem 1x geschreven en er nogmaals op gewezen dat het zaak is om z.s.m. het regiem aan burgers over te laten en terug te gaan naar het MBK [Memre Buku Kampement]. Kreeg een korte brief terug (in mijn bezit) met enige persoonlijke opmerkingen.’*

Maarseveen tekende hierbij aan, dat er ‘beslist’ contact tussen leden van de missie en Valk in Brussel moet hebben bestaan. ‘Telefonisch contact tussen Bouterse en Valk is niet bekend’, aldus Maarseveen.

Wat betreft de laatste genummerde alinea’s benutte Valk de kans om in zijn commentaar uit te leggen dat hij Bouterse adviseerde nu hij zijn ‘tuintje’ had ‘gewied’, zo snel mogelijk de democratie te herstellen en terug te keren naar de kazerne: politiek was niets voor militairen. Dat Valk Bouterse aanraadde wat sterren op te doen, zoals *Vrij Nederland* berichtte, verklaarde de kolonel uit het feit dat

Bouterse nu eenmaal bevelhebber was en er luitenants en kolonels onder hem dienden. ‘Je weet hoe ze in dit land hechten aan rangen en standen.’ De teneur van Valks commentaar was dat hij verkeerd was begrepen en alleen maar erger had willen voorkomen.

VOORGEKOOKT POLITIEK SCENARIO

In de toelichting vertelde zowel Valk als Maarseveen desgevraagd hoe het artikel tot stand was gekomen. Valk memoreert hier dat Van Westerloo hem op 16 december 1982 in Brussel opzocht om zijn mening te horen over de figuur Bouterse. Hij merkte dat de journalist al een compleet staatsgreep-verhaal ‘met mij als hoofdpersoon’ klaar had en ‘dit slechts voor de vorm kwam verifiëren’. Valk: ‘Diverse pertinente onjuistheden werden door mij met kracht ontkend doch komen in dit verhaal desondanks ongewijzigd voor.’ Derhalve concludeerde Valk: ‘Strekking en conclusie stonden al tevoren voren vast. Van 90% was de inhoud van de *Vrij Nederland*-publicatie ben ik niet de bron. De resterende 10% is zodanig “vertaald” en ingepast dat het als geloofwaardige bijdrage mijnerzijds kon dienen.’

In het archief van Van Westerloo vond ik een – ongedateerde – notitie van dit gesprek: ‘Op papier, 20 minuten klaar.’ Het is mogelijk dat Van Westerloo uit zijn geheugen putte. Afgaande op de spaarzame notities van dit gesprek met Valk lijkt het alsof dit artikel dat de kwestie Valk op de kaart zette, grotendeels op andere, niet met naam genoemde bronnen berustte.[16]

Maarseveen meldde desgevraagd dat hij Van Westerloo – vergezeld van Elma Verhey – stipt om 9.30 uur op 19 december 1982 thuis ontving. Hij werd bevraagd over de rol van de Cubanen bij de Decembermoorden en de invloed van Cuba in Suriname sinds begin 1980. Maarseveen maakte uit de manier van vragen op dat er was gesproken met Haakmat. Verder kwamen de oorspronkelijke doelstellingen van het Surinaamse leger aan de orde. Maarseveen: ‘Meer is niet besproken.’[17] Volgens de aantekeningen van Van Westerloo zei Maarseveen echter veel meer dan dat.

Schulte plaatste als hoofd LAMID nog enige opmerkingen, waarvan de belangrijkste misschien wel is dat hij überhaupt niet geloofde in het bestaan van een coupplan. Laat staan dat Valk dit had aangereikt. ‘Een muiterij van Onderofficieren leidt tot de val van de Legerleiding en dat tot de val van de regering.’ Dat Valk een gelukstelegram verzonden had aan de KMS te Weert achtte Schulte zeer onwaarschijnlijk. Wat betreft de telefonische contacten tussen Valk en de missie, meldde hij dat die destijds onder ‘controle’ waren gesteld door ‘een zusterdienst’; naderhand hadden zich geen indiscreties meer voorgedaan, aldus Schulte.

In kolonel Schultes notitie van 31 december 1982 – die blijkbaar eveneens tot 2060 geheim moest blijven[18] – berichtte hij secretaris-generaal Peijnenburg van Defensie dat hij vermoedde dat er sprake was een ‘voorgekookt’ scenario van de oppositie (PvdA) in samenspraak met *Vrij Nederland* en de Surinaamse oud-minister André Haakmat, die inmiddels naar Nederland was uitgeweken.[19] Het scenario zou

zich in verschillende fasen ontvouwen, met als uiteindelijk doel een parlementaire enquête.[20] Schulte baseerde zich daarbij op een waarschuwing van zijn inlichtingenman, majoor Koenders.[21] Of *Vrij Nederland* en de PvdA gezamenlijk een plan hadden gesmeed, heb ik niet kunnen terugvinden in de archieven waarin ik inzage kreeg. Haakmats mogelijke betrokkenheid evenmin.[22]

Het hoofd van de LAMID adviseerde de ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken een beantwoording van de Kamervragen in overweging te nemen in de geest van: 'Een onderzoek is destijds ingesteld, om redenen van landsbelang ben ik slechts bereid de resultaten hiervan te bespreken met de Vaste Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken en Defensie.'[23] In zijn tweede notitie van diezelfde dag, 31 december 1982,[24] stuurde kolonel Schulte de secretaris-generaal, de dienst Juridische Zaken, afdeling Wetgeving en Publiekrecht, en de bevelhebber Landstrijdkrachten zijn conclusie. Schulte betoogde onder meer – met een verwijzing naar de Kamervragen van Waltmans in maart 1980 – dat er geen 'termen' aanwezig leken om 'wederom' een onderzoek te gelasten met vermoedelijk dezelfde resultaten als in maart 1980. Hij doelde daarbij op de gesprekken die kort na de coup met Valk waren gehouden (zie hoofdstuk 1, p. 34-37).[25] Hij besloot met te zeggen dat Buitenlandse Zaken destijds 'categorisch' ontkend had dat de missie een rol in de staatsgreep zou hebben gepleegd.[26] Zijn uitspraken en nota's zouden later op een weegschaal worden gelegd door de commissie-Pronk, en in het Tweede Kamerdebat van 21 maart 1984 opnieuw gefileerd worden.

Na december 1982 zou kolonel Schulte naar eigen zeggen pas ontdekken dat veel rapportages van Valk nooit de burelen van de LAMID hadden bereikt, onder andere die waarin Valk ruim een jaar tevoren waarschuwde voor escalatie.[27]

Gewapend met de ingewonnen informatie, wees minister Van den Broek de PvdA-Kamerleden Van Thijn en Van den Bergh er op 31 januari 1983 op, dat hun vraag in feite op 4 maart 1980 al nadrukkelijk ontkennend beantwoord was. Er waren bij zijn weten sindsdien noch in *Vrij Nederland*, noch op andere wijze, feiten aan het licht gekomen die een onderzoek rechtvaardigden. Dit stelde de minister te goeder trouw, hij had geen weet van het geheime rapport van Koenders van 7 september 1981. Daarvan nam hij pas kennis toen mediaberichten daarover opdoken, een paar maanden later.[28] Ten aanzien van hun vervolgvragen van 3 februari 1983 betoogde de minister – mijns inziens terecht – dat uitspraken van de geïnterviewden en opvattingen van de schrijvers [*VN*-journalisten] niet steeds duidelijk van elkaar te onderscheiden waren. Valk weersprak in antwoord op de vragen van Van Thijn en Van den Bergh gezegd te hebben dat het hem en zijn medemissieleden beter leek de zaak zelf maar ter hand te nemen om zodoende 'blank bloedverlies' te voorkomen. Van den Broek zag op grond van de hem aangeboden informatie geen reden voor een onderzoek.[29]

Daarmee was de kous voorlopig af. *Vrij Nederland* meesmuilde in de kop van de editie van 15 januari 1983: ‘Kolonel Valk en zijn Haagse bescherming’. De journalisten volhardden in hun opvatting dat niet alleen Valk, maar ook Briaire en Clements Bouterse hadden voorzien van ‘de steun, de adviezen en de begeleiding, die hem in staat stelden een vlekkeloze staatgreep uit te voeren’.[30]

ZWARTE TULP

Ruim een half jaar later ging *Vrij Nederla*nd in de week van 30 juli 1983 dieper in op het plan Zwarte Tulp van 1975, dat Valk Bouterse zou hebben aangereikt als leidraad voor zijn coup. De alarmerende titel boven het artikel luidde: ‘Bij de dood van Peter Meyer, opgejaagd in ’s lands belang. De Nederlandse Militaire Missie in Paramaribo: een solo-optreden van eigengereide officieren’.
Vrij Nederland suggereerde dat Meyer ambassadedocumenten uit het Nederlandse consulaat te Paramaribo had gestolen en in cafés in Paramaribo voordroeg uit de buitgemaakte documenten, waaronder zich ook personeelsdossiers van de vroegere missieleden bevonden. *Vrij Nederland*: ‘Hij had, zei hij, nóg iets in een kluis opgeborgen: het laatste overgebleven exemplaar van De Zwarte Tulp.’ Op 15 juni 1983 verongelukte Meyer in een ‘eenzijdig’ auto-ongeluk. De kop in *Het legergroene Suriname*, ‘De laatste zwarte tulp als doodsoorzaak van een adjunct-commies, verbonden aan de Nederlandse ambassade’, maakte van Meyer het dodelijk slachtoffer van een ruzie met het ministerie van Defensie.[31] Uit de archiefstukken van Buitenlandse Zaken en Defensie die ik inzag en in hoofdstuk 1 op pagina 50-51 reeds kort aanhaalde, rijst een ander beeld op van Meyer, namelijk dat van een dronkaard en ruziemaker met psychische problemen.

Het tweede artikel in de *Vrij Nederland* van 30 juli 1983 was de lont in het kruitvat: ‘Geheim rapport bevestigt: Nederlandse militairen brachten Bouterse aan de macht. De Defensietop verleende rugdekking aan de “strafrechtelijke vergrijpen” van een kolonel’.[32] Daarin werden delen uit het geheime rapport onthuld, dat door majoor Koen Koenders in opdracht van de LAMID op 7 september 1981 was opgemaakt. Zijn meerderen zagen daarin toen geen reden tot het instellen van een onderzoek (zie hoofdstuk 1, p. 49-50). De *Vrij Nederland*-journalisten verklapten dat Valk niet alleen de ‘geestelijke vader’ van de Bouterse-coup was, maar ook getracht had officieren ertoe aan te zetten zich van legerleiding en gekozen regering te ontdoen. Toen deze officieren (genoemd worden de luitenants Bottse, Van Rey en Cairo) niet toehapten, probeerde Valk het vervolgens bij de onderofficieren: de groep rond de sportinstructeur D. Bouterse. Volgens het geheime rapport bevonden de plegers van de coup zich een uur na de geslaagde staatsgreep ten huize van het missie-lid kapitein A. Clements, ‘(…) om aldaar hun triomf te vieren en nadere adviezen in ontvangst te nemen’, schreef *Vrij Nederland.* Tegenover de *Haagsche Courant* van 30 juli 1983 verklaarde Van Westerloo onder de kop ‘Suriname wilde kolonel Valk houden’, dat hij het rapport niet in bezit had, maar wel had ingezien en er enkele passages uit had

overgeschreven. (Jaren later vond ik dit rapport terug in het archief van Van Westerloo dat zich in het IISG bevindt.)

Met name de conclusie op pagina 9 van Koenders' rapport, die *Vrij Nederland* in het verslag opnam, was springstof. 'Het rapport concludeert tenslotte dat een aantal Missieleden (kapitein *Briaire*, kapitein *Clements* met name), de *"veiligheidsbepalingen hebben overtreden"*, terwijl hun commandant, de kolonel *H. Valk* zich schuldig gemaakt heeft aan *"krijgstuchtelijk en strafrechtelijke vergrijpen"*.'[33]

Het opinieweekblad stelde in het artikel van 30 juli 1983 dat rapporteur Koenders zelf opperde wat er met zijn bevindingen moest gebeuren: niets. 'Bekendmaking ervan (…) en het instellen van een strafrechtelijk onderzoek tegen betrokkenen zou "*een schadelijke invloed hebben op de Surinaams-Nederlanders verhoudingen*".'[34] Deze berichten trokken vanzelfsprekend de aandacht van het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP) en andere media.[35]

Tezelfdertijd zond de AVRO op 30 juli 1983 in het actualiteitenprogramma *AVRO'S Televizier Magazine* een interview uit waarin Valk zijn bewondering uitsprak over de militair-technisch goed uitgevoerde coup.[36] In soortgelijke bewoordingen had hij zich destijds ook al uitgelaten tegenover zijn meerderen, die zich daarover hadden verbaasd. In diezelfde uitzending bevestigde ex-officier Roy Bottse benaderd te zijn door Valk voor het overnemen van de macht, zoals in het rapport van Koenders stond beschreven. In hoofdstuk 1 op pagina 41-42 meldde ik dat Bottse dit eind 1980 al bij Den Haag aanhangig maakte, maar geen weerklank vond. Michel van Rey, die in het geheime rapport van Koenders – dat inmiddels allang niet meer zo geheim was – genoemd werd als een van de andere door Valk benaderde SKM-officieren, weersprak resoluut dergelijke aantijgingen in de media. 'Surinaamse luitenant Van Rey: "Kolonel Valk niet schuldig"', kopte het *Nieuwsblad van het Noorden* op 9 augustus 1983.[37]

De beeldvorming was hardnekkig, en de beschuldigingen waren zo ernstig dat de regering besloot tot een onderzoek. Zeker omdat ze ervan beticht werd dit geheime voor Valk belastende rapport van Koenders in de doofpot te hebben gestopt. In *Het Parool* van 4 augustus en 30 augustus 1983 herinnerde PvdA-kamerlid Harry van den Bergh eraan dat hij al eerder, op 27 december 1982 en 3 februari 1983, samen met zijn PvdA-collega Ed van Thijn Kamervragen had gestuurd naar de verantwoordelijke ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken over de Valk-affaire. Die hadden toen tweestemmig elke betrokkenheid van de missie bij de coup ontkend.[38]

Van den Bergh verklapte aan de *Parool*-redacteur dat hij destijds dit geheime rapport weliswaar niet had ingezien, maar wel had gehóórd wat erin stond. 'Om zijn bron te beschermen mocht hij destijds niet laten merken dat hij ervan afwist, en zijn informatie was ook weer niet al te hard.' Aldus het voormalig Kamerlid, dat zich

anno 2019 niets meer van de zaak kan herinneren. Ook niet wie die bron destijds was. Omdat hij zijn bron niet kon verraden, greep de PvdA-politicus eind 1982 naar eigen zeggen het artikel in *Vrij Nederland* van 25 december 1982 aan om zijn Kamervragen te stellen.[39]

Duidelijk is dat Valk zich in het openbaar op zijn minst onhandig uitliet over de coup – hij vertelde aan kennissen dat 'we' het gedaan hadden. Zie de ronkende kop boven het *Vrij Nederland*-artikel van 13 augustus 1983: '"Ik heb mij er vaak op laten voorstaan, dat is waar, maar ik heb het niet gedaan"', om de uitspraak later weer teniet te doen: 'Dat is die grote waffel van mij (…). Maar ik heb het niet gedaan, dat is de waarheid.' Waarom hij dat dan zei? 'Om er vanaf te zijn. Jullie moeten je voorstellen, iedereen komt naar je toe, mooie staatsgreep Valk. Als je dan gelijk zegt, ja, dat heb ik goed gedaan, dan is het gesprek meteen over.'

Vooruitlopend op het onderzoek van de commissie onder leiding van rechter Bart Pronk, dat weldra zou beginnen, zaagden de journalisten Valk door over zijn ontmoetingen met Bouterse. Valk ontving hen thuis in Brussel en suggereerde dat hun verhaal over zijn aandeel in de coup in de categorie 'Het Gerucht' thuishoorde. De kolonel weersprak tegenover de verslaggevers Bouterse na de coup een 'spoedcursus' te hebben gegeven. Valk: 'Ik zal u de waarheid vertellen. Ik ken die hele Bouterse nauwelijks.' Verhey en Van Westerloo legden Valk *de Volkskrant* van de vorige dag voor zijn neus, waarin het missielied Briaire vertelde dat Valk Bouterse na de coup 'wekelijks' bij zich riep om 'alles' te bespreken wat er te bespreken viel. Bouterse zou na de coup alle adviezen van Valk hebben opgevolgd, aldus dit missielid, dat volgens *Vrij Nederland* een voor Valk 'onverdachte' bron was. Bleef Valk erbij dat hij Bouterse maar hooguit vier keer gezien had na de staatsgreep en hem nauwelijks kende, vroegen de verslaggevers. Valk: 'Ja. Daar blijf ik bij.'[40]

Deze ontmoetingen laten zich zoveel jaar later moeilijk reconstrueren: had Valk Bouterse van advies gediend, dan zouden die adviezen ook betrekking kunnen hebben gehad op het in het gareel houden van een volkomen op drift geraakt leger. De contacten tussen Valk en Bouterse zouden in latere publicaties echter veelvuldig aangehaald worden en als bewijs gezien worden van Valks betrokkenheid bij de coup.

In de bewuste *Volkskrant* van 6 augustus 1983 verzuchtte het missielid kapitein Briaire tegenover verslaggeefster Michèle de Waard: 'Ik schijn een hoofdrol te spelen in deze hele affaire, maar er is nog niemand hier geweest om te horen wat ik er nu van vind.'[41] *De Volkskrant*-verslaggeefster was de eerste. Hij vond de opschudding wel vermakelijk, 'omdat het toch niet waar is'. Van Westerloo en Verhey citeerden selectief uit dit *Volkskrant*-interview. Voor Valk belastende uitspraken werden er uitgelicht, maar Briaires visie op de kwestie namen de journalisten níét op in hun artikel van 13 augustus 1983. Briaire wees op het gedwongen vertrek uit Suriname van kolonel Maarseveen, Valks opvolger: 'Maarseveen probeert gewoon

de schuld van zijn falen in Suriname op ons af te schuiven. (…) In het hele rapport van de Contra Inlichtingendienst wordt toch ook niets bewezen.' Ook tekende *de Volkskrant* op: 'Volgens Briaire kwam Maarseveen in Nederland in contact met andere "gefrustreerde figuren" (ex-officieren De Jong[42] en Bottse) die in Suriname hadden gediend.' Briaire was er stellig van overtuigd dat zij het hele 'coupverhaal' hadden 'rondgebazuind'. Het was volstrekt uit de duim gezogen, aldus het oud-missielid.[43]

Diverse media mengden zich in de strijd om duiding. In het artikel 'Ik heb drie jaar geleden erger voorkomen' in *Trouw* van 6 augustus 1983 klaagde Valk dat hij de schijn tegen had en suggereerde: '(…) zoek eens uit wie materiaal aangedragen heeft voor dat rapport. Hoe gekleurd is deze informatie? Ik wist van het bestaan van het rapport niet af tot *Vrij Nederland* het publiceerde.'

Er werden meer vraagtekens gezet bij de in *Vrij Nederland* geuite beschuldigingen aan het adres van Valk. Zoals in het artikel van GPD-correspondent Jos Heymans 'Onderzoekscommissie affaire-Valk staat voor zware taak. Militaire missie: intriges en afgunst' van 13 augustus 1983 in het *Nieuwsblad van het Noorden*. Heymans, maar ook *Elsevier*-verslaggever Sigi Wolf, opperde dat Valk mogelijk het slachtoffer was van een personeelsconflict binnen de gelederen van de Nederlandse militaire missie en de Nederlandse militaire inlichtingendienst. In dat verband viel opnieuw de naam kolonel Maarseveen, die in juni 1980 was aangetreden in zijn dubbelrol als hoofd van de missie en defensieattaché.[44]

Kolonel Maarseveen zelf zag graag dat de commissie ook onderzoek deed naar de omstandigheden waaronder hij destijds Suriname spoorslags had moeten verlaten. In het artikel in *de Volkskrant* van 4 augustus 1983 'Opvolger Valk wil onderzoek naar uitwijzing' vertelde hij zijn afstandelijke houding tegenover het regime-Bouterse te hebben moeten bekopen met ijzigheid. De Surinaamse autoriteiten hadden een vergeefs beroep gedaan op Den Haag om Valk te behouden als hoofd van de missie. In het artikel suggereerde Maarseveen een verband tussen de contacten van de Nederlandse missieleden met het Surinaamse leger en de coup van 1980.

> *'Na verloop van tijd bleken officieren van de militaire missie zich niet te houden aan opdrachten van Maarseveen om nauwe contacten te mijden met het Surinaamse regime. Het zijn dezelfde Nederlandse militairen die ervan worden verdacht zijdelings of zelfs direct betrokken te zijn geweest bij de coup van 1980.'*

ONDERZOEKSCOMMISSIE-PRONK

De regering had reeds besloten dat een onderzoekscommissie de tegels moest lichten. Over de samenstelling ervan was de nodige discussie. De regering prefereerde een onafhankelijke commissie. De PvdA, die de zaak Valk samen met *Vrij Nederland* aan het rollen had gebracht, betoogde bij monde van fractievoorzitter Joop den Uyl dat de Kamer het onderzoek zelf ter hand moest nemen. Had de Kamer niet de taak de

regering te controleren en hadden de ministers de Kamer niet onjuist geïnformeerd? De Kamer was over de geheime rapporten en andere zaken volstrekt niet ingelicht. In zijn ogen dreigde het gevaar dat de regering rechter in eigen zaak speelde.[45]

De motie van PvdA[46] – ingediend samen met D'66 – waarin alsnog gepleit werd voor een onderzoek door de Kamer, vond géén steun. In de publieke opinie bleef rond deze Commissie van Drie – bestaande uit oud-rechter Bart Pronk, die zijn opleiding deels genoot in Suriname, oud-diplomaat J.A. de Ranitz en oud-admiraal L. Brouwer – toch een luchtje van partijdigheid en doofpotterie hangen. Maar hoe onpartijdig zou een Kamercommissie geweest zijn? De veronderstelling in het commentaar 'Tweetrapsraket' in de *Haagsche Courant* van 1 september 1983 dat partijpolitieke belangen het oordeel van de Kamercommissie zouden kleuren, was niet ondenkbeeldig.[47]

De commissie onder voorzitter Bart Pronk startte vanaf 15 september 1983 haar onderzoek en beëindigde haar verhoren op 3 februari 1984 om op 28 februari 1984 haar rapport aan te bieden aan de Tweede Kamervoorzitter.

In voorbereiding op dit onderzoek ploegde het hoofd van de LAMID kolonel Bram Schulte nog eens de rapporten door die hij twee jaar eerder onder ogen kreeg. Uit het rapport van Koenders van 7 september 1981 bleek namelijk niet wat de door Koenders gesignaleerde krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen en inbreuken op de veiligheid door de missielieden nu precies inhielden. Destijds was dit document door de op Defensie voor het Surinamebeleid verantwoordelijke Demmink bestempeld als een reeds onderzochte 'oude koe'. Schulte nam ook het bijbehorende rapport van Maarseveen – eveneens tot 2060 geheim verklaard naar het zich laat aanzien – met de tongbrekend lange naam 'Problematiek binnen MMS (vanaf 1975 tot 1981) en de gevolgen daarvan in de samenwerking met de SKM (tot februari 1980) en het Nationaal Leger (tot mei 1981) d.d. 31 augustus 1981' secuur door. In zijn nota van 10 augustus 1983 beschreef hij de daarin door Maarseveen gesignaleerde strafrechtelijke en krijgstuchtelijke vergrijpen en inbreuken op de veiligheid, waarop Koenders zich mogelijk had gebaseerd in zijn rapport.[48] Kolonel Maarseveen besprak in zijn verslag tot in duizelingwekkende details de slechte sfeer binnen de missie en de weinig constructieve houding van een aantal missieleden. De incidenten werden in verband gebracht met de opheffing van de missie en Maarseveens onofficiële uitzending.[49]

De vermeende vergrijpen en inbreuken die Maarseveen opsomde in zijn rapport van 31 augustus 1981, varieerden qua ernst. Krijgstuchtelijke vergrijpen van de missieleden Nijs, Kooiman en Lorwa, die inhielden dat zij ondanks Maarseveens verbod toch gehoor hadden gegeven aan de uitnodiging voor een afscheidslunch van de bataljonscommandant van het Nationaal Leger, Fernandes, waren van een andere orde dan het door kapitein Briaire gepleegde strafrechtelijk vergrijp, dat in hoofdstuk 1 al ter sprake kwam: het in benevelde toestand veroorzaken van een verkeersongeval. Schulte tekende bij Maarseveens opmerking op pagina 10 van diens

rapport (zie pagina 226) aan: ‘Strafrechtelijk (?) vergrijp door Kap Briaire: verkeersongeval rijden onder invloed van alcohol, verzuimen e.e.a. aan Ambassadeur te melden.’ Serieus was ook het mogelijke strafrechtelijk vergrijp dat kolonel Schulte destilleerde uit Maarseveens observatie op pagina 2 (zie pagina 221) met betrekking tot Valk: ‘Kolonel Valk wordt een “waarschijnlijk” zeer dubieuze rol voor, tijdens en na 25 februari 1980 toegeschreven.’ Maarseveen baseerde zich daarbij op uitingen in de media[50] en op zijn debriefingsgesprek met Valk in aanwezigheid van Demmink van 16 maart 1981 (zoals in hoofdstuk 1 op pagina 34 en 35 beschreven).[51]

Op pagina 24 van zijn verslag schreef Maarseveen onder punt 8 (zie pagina 236) dat de Nederlandse journalist Rob Heukels via de Wereldomroep wereldkundig had gemaakt dat de missie vooral naar ‘huis’ was gestuurd omdat Maarseveen een spion zou zijn. Maarseveen vroeg zich af of in hoeverre het missielid Clements de bron van dit verhaal was geweest. Hij betitelde de ‘relatie’ van kolonel Valk ‘en mogelijk dus ook van Clements en/of Briaire’ met de journalist Heukels als opvallend in dit verband.[52] De bewijsvoering was wankel. Schulte noteerde na lezing hiervan neutraal: ‘Veronderstelde inbreuk op veiligheidsgebied door kolonel Valk, kapitein Clements en Briaire: doorgeven van sensitieve gegevens aan de pers.’[53]

Maarseveen noemde op pagina 30 en 31 (zie pagina 240) van zijn rapport meer voor Valk uiterst belastende informatie, namelijk dat de coup met medeweten van Valk was afgerond en 'ze (de commandogroep?)' 'bij' het van missielid Clements was vertrokken. Schulte merkte daarover in zíjn verslag sec op: ‘Krijgstuchtelijke vergrijpen en inbreuken op veiligheidsgebied door enige MMS-leden, suggestie dat kolonel Valk de coup van 25 februari 1980 zou hebben afgerond.’[54] Ik ga hier in hoofdstuk 3 nader op in.

Kolonel Schulte hechtte net zomin als in 1981 veel waarde aan Maarseveens rapport van 31 augustus 1981. Vermoedens dat er geclassificeerde gegevens naar Suriname gelekt zouden zijn vanuit de DPKL te Den Haag kon hij er niet in ontdekken. Schultes conclusie in augustus 1983 na herlezing was: ‘Wellicht ten overvloede zij er tenslotte op gewezen, dat het hierbij gaat om meningen/vermoedens geuit door kolonel Maarseveen. (…) Door kolonel Maarseveen is destijds naar alle waarschijnlijkheid met velerlei mensen over de in zijn rapport gememoreerde toestanden gesproken (…).’ Onder anderen met collega’s, ‘geestverwante’ politici en de pers. Aldus Schulte.

Anno 2020 vertelt de 90-jarige oud-generaal op 22 mei 2020 door de telefoon vanaf zijn vakantieverblijf – nadat hij de rapporten nog eens onder ogen heeft gehad –, dat Maarseveen volkomen overspannen terugkeerde uit Suriname. Dienovereenkomstig had hij dit rapport van Maarseveen beoordeeld. Demmink analyseerde ten overstaan van de onderzoekscommissie Pronk: ‘Na de teleurstelling als Hoofd van de Missie wilde Kolonel Maarseveen zijn gram halen op degenen die hij daaraan schuldig vond.’ Demmink achtte de rapportage ‘zeer

gekleurd', hoewel die naar zijn idee zeker een grond van waarheid bevatte. Hij kon zich niet aan de indruk onttrekken dat Maarseveen niet de vereiste distantie in acht had genomen.[55] Uit hoofdstuk 3 en de bijgevoegde bijlage is op te maken dat slechts een klein deel van het rapport rechtstreeks over Valk ging.

Opmerkelijk is dat kolonel Maarseveen zelf tegenover de commissie-Pronk zei dat er aan zijn rapport 'niet al te grote waarde' moest worden gehecht. 'Het is geen finaal rapport, maar enkel bedoeld als voorwerp van nader onderzoek.' Dit zou ook het gebrek aan bewijsvoering in sommige passages verklaren. Volgens de commissie erkende Maarseveen dat de door hem naar voren gebrachte feiten en informatie 'wellicht' nader hadden moeten worden onderzocht, maar dat de kolonel 'geloof begon te hechten aan wat aanvankelijk als geruchten overkwam'. Anno 1983/1984 – ten tijde van het onderzoek van de commissie – zou hij 'wellicht' kolonel Valk niet meer 'een dubieuze rol' hebben verweten. Hij zou misschien hebben geconstateerd, dat er onvoldoende bewijs was voor de uitlating dat Valk het klimaat 'verziekt' had. Zo zouden zijn opmerkingen dat Valk de eigen financiële belangen najoeg – en daarom in Suriname wilde blijven[56] – en de angst bij leden van de missie voor ontdekking van 'activiteiten voor, tijdens en na 25 februari' in datzelfde licht gezien moeten worden. In het bijzijn van de commissie trok Maarseveen in twijfel of de coupplegers vanuit het huis van Clements waren vertrokken, zoals hij in zijn rapport had geschreven.[57] Het echtpaar Clements had dit tijdens het verhoor boos als 'volstrekt onwaar' afgedaan.[58]

Majoor Koen Koenders zou tegenover de onderzoekscommissie in de tweede onderzoeksronde in 1985 verklaren dat in zíjn rapport van 7 september 1981 niet besloten lag dat Valk had meegewerkt aan de voorbereiding en/of uitvoering van de staatsgreep. Evenmin geloofde hij dat de onderofficieren hulp hadden gehad van de missie in de voorbereiding, en dat de staatsgreep daardoor was geslaagd.[59]

Een pikante kwestie die de commissie-Pronk aan het licht bracht, was de wijze waarop het rapport van kolonel Maarseveen van 31 augustus 1981 – 34 pagina's – destijds tot stand was gekomen. Koenders had met kolonel Maarseveen na zijn gedwongen terugkeer uit Suriname 'geen normaal gesprek' kunnen voeren.[60] Daarom had majoor Koenders de kolonel verzocht zijn bevindingen op papier te zetten over de gang van zaken binnen de missie, die tot de vroegtijdige beëindiging had geleid. Koenders reikte de kolonel een 'geschoonde' versie van zijn eigen rapport aan als 'handleiding' – met weglating van negatieve opmerkingen over Maarseveen. Dit deed hij vermoedelijk zonder medeweten van Schulte. Maarseveens rapport kreeg de datum van 31 augustus 1981 mee, maar het verscheen in feite later, namelijk na of gelijktijdig met het rapport van Koenders, waarop de datum van 7 september 1981 prijkte.[61] Maarseveen had het rapport van Koenders geruime tijd in privébezit. Het werd pas op 4 augustus 1983 door Defensie bij Maarseveen opgehaald.[62] Veel aandacht besteedde de commissie hier opmerkelijk genoeg niet aan, de pers evenmin.

UITKOMSTEN ONDERZOEK

Op 28 februari 1984 presenteerde de commissie de resultaten aan de voorzitter van de Tweede Kamer. De hamvraag was of Valk en/of de missieleden weet hadden van de voorgenomen coup en betrokken waren geweest bij de voorbereidingen en/of de uitvoering daarvan.

De commissie-Pronk concludeerde na lezing van alle documenten, rapporten, nota's, het horen van 77 getuigen uit zowel Suriname als Nederland en het lezen van 25 schriftelijke verklaringen,[63] dat Valk met zijn uitlatingen in 1979 tegenover een aantal SKM-officieren weliswaar niet had willen aanzetten tot een gewelddadige actie tegen de legerleiding, maar dat zijn uitspraken in de hand hadden gewerkt dat dit eruit opgemaakt had kunnen worden. Valk liet bovendien na de hem passende distantie te bewaren in het conflict tussen legerleiding en onderofficieren. Door zijn optreden had hij de onderofficieren in algemene zin 'morele steun' gegeven, meende de commissie. Valk wist dat er gewelddadigheden op komst waren, maar had geen kennis van de aard daarvan of het tijdstip. Cruciaal geachte gebeurtenissen – zoals zijn bezoek aan het Fort BOMIKA op 9 februari 1980 en een telefoontje over een mogelijke aanval op een munitiebunker alsmede bezoekjes van opstandige militairen bij hem thuis – had Valk niet aan de ambassadeur gemeld, en daarmee had hij zijn rapportageplicht verzuimd.[64] Het uiteindelijke oordeel was dat Valk de machtsovername op 25 februari 1980 niet had helpen voorbereiden en niet had helpen uitvoeren. De andere missieleden werden vrijgepleit, ook van voorkennis over de coup.

De commissie was streng in het oordeel dat de kolonel zijn boekje verre te buiten was gegaan door op 28 februari 1980 de Militaire Raad te adviseren hoe te handelen ten aanzien van de regering Arron en een (in)formateur aan te zoeken.

Ter beantwoording van de vraag of de LAMID of andere onder de ministeries van Defensie of Buitenlandse Zaken ressorterende diensten over gegevens beschikten waaruit bleek dat de missie dan wel Valk betrokken was bij de coup, had de commissie zich over een vijftal documenten gebogen. Daaronder bevonden zich drie van de vier vermoedelijk tot 2060 geheim verklaarde documenten uit het archief van de Tweede Kamer: het rapport van Koenders van 7 september 1981, het rapport van Maarseveen van 31 augustus 1981 en het rapport van Koenders over ex-officier Roy Bottse van 28 oktober 1980. Daarnaast waren er nog het rapport van Koenders van 19 juni 1980 van zijn gesprek met een oud-officier van de SKM en zijn echtgenote[65] en de notitie van Valk aan Vegelin van 11 maart 1980 over zijn gesprek met Bottse (zie p. 115,117). De commissie vond net zomin als de Landmacht zelf daarin bewijzen voor een betrokkenheid van Valk bij de machtsovername. Het leek de commissie ook niet erg waarschijnlijk.[66]

Het antwoord op de onderzoeksvraag waarom Koenders' explosieve rapport van 7 september 1981 niet was doorgesluisd naar de ministers van Defensie en

Buitenlandse Zaken en wat er precies wél mee was gebeurd, was lang en ingewikkeld. Dat de verantwoordelijke man op Defensie, Demmink, het rapport in 1981 niet onder de neus van zijn bazen had geschoven, achtte de commissie onjuist. Zij oordeelde dat hij het politieke belang hiervan verkeerd had ingeschat, ook al was Demmink vanuit zijn functie gerechtigd een dergelijke afweging te maken.[67]

Kolonel Schulte kreeg ook een reprimande,[68] omdat de commissie meende dat Schulte zowel De Rijk, Demminks opvolger, als de secretaris-generaal en daarmee de minister van Defensie in 1982 had moeten inlichten over de sinds maart 1980 binnengekomen informatie van mogelijke betrokkenheid van de missie bij de staatsgreep, met inachtneming van de noodzakelijke voorbehouden en reserves. Ook het rapport van Koenders van 7 september 1981 had onder hun aandacht moeten worden gebracht.[69] Schulte had het rapport van Koenders bekend verondersteld bij de departementsleiding en achtte het niet van belang voor de beantwoording van de Kamervragen, omdat het onderzoek primair ging om onderzoek naar mogelijke veiligheidsinbreuken en niet om de betrokkenheid van de missie bij de staatsgreep. Anno 2020 stelt Schulte dat hij bij de uiteindelijke formulering van de antwoorden op de Kamervragen helemaal niet betrokken was geweest, zoals het antwoord van de commissie volgens hem suggereerde.[70]

Op de vraag die de commissie volgens opdracht diende te beantwoorden of er nog andere relevante gegevens de ministers niet hadden bereikt voor een correcte beantwoording van de Kamervragen destijds, verweet de commissie ook ambassadeur Vegelin verzuim van rapportageplicht. Dat Valk de NMR op 28 februari 1980 adviseerde om een informateur aan te zoeken, had Vegelin in zijn rapportage achterwege gelaten. Daardoor had de minister van Buitenlandse Zaken de Kamer op 4 maart 1980 – buiten zijn schuld – niet volledig kunnen informeren. Vegelin beoordeelde de passage naar eigen zeggen als niet relevant meer voor de beleidsbepaling in Nederland. Hij was bang dat Valk teruggeroepen zou worden en achtte dat vanwege Valks kalmerende invloed op de coupplegers ongewenst. De ambassadeur had deze informatie niet mogen achterhouden, oordeelde de commissie, die er tot slot niet helemaal zeker van was of de ‘bijvangst’ van het rapport – de zaak Valk – toeval was. Er was immers geen opdracht verstrekt tot het doen van onderzoek naar de coup.[71]

Kolonel Valk werd ontboden en te verstaan gegeven dat hij op bepaalde punten tekort was geschoten, de minister van Defensie liet zich zeer afkeurend over hem uit. Maar daarmee was de kous niet af.

Van Westerloo en Verhey lieten in een tweetal artikelen geen spaan heel van het rapport, noch van de werkzaamheden van de commissie. Die beschuldigden ze ervan op ‘adembenemende wijze’ met ‘thans voorliggend feitenmateriaal’ te hebben ‘gemanipuleerd’. Het artikel van 17 maart 1984 ‘Van Lent is ziek, Berkhof heeft een slecht geheugen, Peijnenburg begreep het verkeerd en De Ruiter kende alleen oude en loze geruchten’ en de tussenkop ‘De politieke militaire top was “niet op hoogte van

de verdenkingen tegen Valk"' spreken boekdelen. *Vrij Nederland* zette de commissie en beleidsmakers neer als een stel incompetente jokkebrokken.

Enige onnauwkeurigheid kan de journalisten niet ontzegd worden. In het artikel van 10 maart 1984 'Als zeven Surinaamse ex-officieren ja zeggen en kolonel Valk zegt nee, dan is het dus nee', benadrukten de journalisten dat Valk in het kerstnummer van december 1982 'nog eens apart' tegen hun lezers had gezegd dat hij betrokken was geweest bij de staatsgreep-Bouterse. Valk had dit nu juist ontkend, maar vond die negatie níet terug in het artikel, klaagde hij destijds tegenover zijn baas (zie hoofdstuk 1, pagina 57). De kop boven het *Vrij Nederland*-artikel zou de indruk kunnen wekken dat de commissie slechts 7 Surinaamse ex-officieren sprak, de commissie nam evenwel kennis van 21 verklaringen van officieren.[72] Hoe stond het met de verklaringen van de overige officieren? En die van de officier Van Rey die Valks betrokkenheid pertinent ontkende?[73] Dat Valk betrokken was, leidden de journalisten vooral af uit zijn en andermans uitspraken, die bij *close reading* voor meerderlei uitleg vatbaar zijn.[74]

In de week van 17 maart 1984 verscheen het tweede artikel, hierboven reeds aangehaald, 'Van Lent is ziek, Berkhof heeft een slecht geheugen, Peijnenburg begreep het verkeerd en De Ruiter kende alleen oude en loze geruchten'. Daarin werd kort ingegaan op de geheime rapporten. *Vrij Nederland* nam voetstoots aan dat de inhoud van de geheime rapporten reeds onweerlegbare, vastgestelde feiten bevatten.

Ter voorbereiding op het debat over dit rapport in de Tweede Kamer spraken Gerard van Westerloo en Elma Verhey rond 19 maart 1984 talloze politici, zo is op te maken uit de archiefmap van Van Westerloo met het opschrift 'Valk 2 in het parlement'.[75]

De vragen van *Vrij Nederland* aan de woordvoerders van het 'Valk-debat' cirkelden rond die van de onderzoekscommissie, met veel aandacht voor politieke verantwoordelijkheid en de consequenties van het onjuist inlichten van de Kamer en het (al dan niet bewust) achterhouden van relevante informatie. Uit de aantekeningen van Van Westerloo wordt eens te meer duidelijk dat de journalisten zich als pitbulls vastbeten in de kwestie. Hun artikelen van 10 en 17 maart 1984 in *Vrij Nederland* dienden de Kamerleden tot inspiratie.

Fractieleider van D'66 Maarten Engwirda, die zij op 19 maart 1984 aan de vooravond van het debat spraken op zijn werkkamer op het Haagse Binnenhof, antwoordde in eerste instantie: 'Toen het [rapport] uitkwam en de conclusies bekend werden, heb ik wel gedacht, ja God, waar heb ik mij eigenlijk druk om gemaakt, om indertijd een debat aan te vragen. Maar nu ik uw artikelen heb gelezen, dan begin ik er weer anders over te denken.'[76]

'BRANIEACHTIGE KOLONEL'

Het is exemplarisch voor de invloed die de *Vrij Nederland*-artikelen hadden op het Kamerdebat, dat op 21 maart 1984 plaatsvond. Die boden mogelijk – gezien de vele verwijzingen ernaar tijdens het debat – een houvast om dit lastig te lezen rapport van de commissie-Pronk te beoordelen. De artikelen hadden voor D'66-Kamerlid Engwirda nog eens vele lacunes en onderlinge tegenstrijdigheden in het commissierapport blootgelegd. De extra papiermassa die de Kamerleden de avond ervoor ontvingen (zie pagina 168) – de bijlagen bij het rapport waarvan een aantal in 2011 geheim werd verklaard – deed daar weinig aan toe of af.[77] Het sterkte hem in zijn aanvankelijke mening dat 'wij hier te doen hebben met een politiek wespennest van de eerste orde', aldus Engwirda tijdens het Kamerdebat. Hij sneedt een kwestie aan die letterlijk op de vragenlijst van *Vrij Nederland* prijkte, namelijk of de commissie staande kon houden dat kolonel Valk niet had aangezet tot gewelddadig verzet van officieren tegen de voormalige legerleiding, gezien de 'unaniem andersluidende verklaringen van de door de commissie gehoorde ex-Surinaamse officieren'. Terecht antwoordde minister van Defensie De Ruiter dat van unanimiteit nu juist géén sprake was.[78]

Wat opvalt aan de gedachtewisseling, is dat de inhoud van de (geheime) rapporten, die de Kamerleden pas naar het zich laat aanzien de avond ervoor hadden kunnen inzien, werd beoordeeld als vaststaande feiten. Al deze stukken vond ik terug in het archief van Van Westerloo in het IISG, waarvan onduidelijk is hoe hij die heeft verkregen en wanneer.

Het vertrouwen in de ministers en de onderzoekscommissie was niet al te groot. Van der Spek van de PSP merkte op dat uit de *Vrij Nederland* van 17 maart 1984 het beeld van een 'doofpotcommissie' oprijst. De Kamer was niet tevreden met de uitkomsten. Illustratief daarvoor is de opmerking van Weisglas (VVD) tijdens het debat van 21 maart 1984: [79]

> *'De Affaire Valk dus gereduceerd tot een branieachtige kolonel in de tropenzon, een wat zuinig rapporterende Ambassadeur en een idem Haagse hoofdambtenaar en een hoofd van een inlichtingendienst? Een berisping voor de kolonel en het kritisch bezien van een aantal procedures. En verder zand erover.'*

Minister De Ruiter van Defensie – van huis uit jurist – oordeelde terecht dat er juridisch onvoldoende grond aanwezig was voor een strafrechtelijke procedure tegen kolonel Valk.[80]

Op 27 maart 1984 werd de beraadslaging heropend. Weisglas diende een motie in met het verzoek aan de regering de commissie een vervolgopdracht te geven. Weisglas vond dat nog onduidelijk was, hoe vaak de kolonel de opstandige onderofficieren had bezocht in het Fort BOMIKA. En, meende hij, er was geen volledig betrouwbaar beeld van de inhoud van de gesprekken die bij kolonel Valk thuis hadden plaatsgevonden met de onderofficieren die de staatsgreep hadden gepleegd.

Er waren in de media nieuwe voor Valk belastende getuigenverklaringen opgedoken, onder anderen van de Surinaams-Nederlandse journalist Rudi Kross en de Surinaamse romanist Surindra Mungra. Die zouden gehoord kunnen worden, vond Weisglas, en waarom ook niet oud-SKM-officier Fernandes Mendes nog een keer oproepen? De getuigenis van de coupplegers achtte het VVD-Kamerlid van groot belang.

Helaas lieten die opnieuw verstek gaan. De contacten tussen Suriname en Nederland waren na de Decembermoorden van 1982 en de stopzetting van de ontwikkelingsrelatie die daarop volgde, tot een dieptepunt gedaald.

De commissie-Pronk ging weer aan de slag. Het onderzoek beperkte zich tot frequentie en de inhoud van contacten tussen de militairen bij Valk thuis en in en bij het Fort BOMIKA vanaf eind 1979 tot en met 25 februari 1980. Voor het aanvullende rapport legden veertig personen een verklaring af. De commissie hoorde in totaal zo'n 140 personen, onder wie 40 oud-militairen van de SKM en/of het Nationaal Leger.[81]

Wat betreft de getuigenissen van de romanist Surindra Mungra en de journalist Rudi Kross oordeelde de commissie – na lezing van hun getuigenverklaringen – mijns inziens terecht dat die niet bijdroegen aan de waarheidsvinding.
Ofwel omdat ze op verklaringen uit de tweede hand berustten die niet meer konden worden geverifieerd vanwege het overlijden van de bronnen, of omdat ze aantoonbare onjuistheden bevatten. Kross' bewering dat Bouterse in de maand januari 1980 'continue' Valks raad vroeg, ontkrachtte de commissie door erop te wijzen dat Valk zich toen niet in Suriname bevond. Op basis van hem ter ore gekomen feiten en omstandigheden had de heer Kross naar eigen zeggen 'veronderstellenderwijze invullingen gepleegd'.

De commissie beoordeelde Mungra's verklaring als onsamenhangend, en kreeg de indruk dat hij feit en fictie door elkaar klutste. Mungra vertelde onder meer dat kolonel Valk en de heer Leeflang – de jurist Frank Leeflang – in de nacht van 30 januari 1980 door Bouterse en Horb zouden zijn geraadpleegd. Het plan om de Memre Buku kazerne die dag te bestormen was Valks voorstel, aldus Mungra. Zijn bewering – die te lezen was geweest in *de Volkskrant* – moest Mungra voor de commissie herroepen. Tot 6 februari 1980 bevond Valk zich immers niet in Suriname. Mungra's opmerking dat hij bij terugkeer in Nederland in maart 1983 door de Nederlandse inlichtingendienst (majoor Koenders) benaderd was om toch vooral niet met de commissie-Pronk in gesprek te gaan, vergrootte bij de onderzoekscommissie de twijfel over de geloofwaardigheid van deze getuige. De commissie-Pronk bestond toen nog helemaal niet. De commissie vond geen bevestiging van de veronderstellingen in uitspraken van (eerder) geraadpleegde bronnen. Uit privacyoverwegingen waren de getuigenis van Mungra en de correspondentie lange tijd niet openbaar. Sinds zijn overlijden in 2013 is dat wel het geval.[82]

Naar aanleiding van kritische opmerkingen van het voormalige hoofd van de Surinaamse militaire politie F. van Exel in de *Vrij Nederland* van 10 maart 1984 werd Van Exel nog eens opgeroepen voor verhoor. Hij bestreed tegenover de commissie aan de journalisten te hebben verklaard dat er twee officieren bij hem waren gekomen die hadden gemeld dat zij modellen voor een straatgreep met kolonel Valk bespraken. Dit was volgens het rapport feitelijk ook onjuist:

> *'De heer Van Exel heeft verklaard dat hij in de tweede helft van 1979 een gesprek heeft gevoerd met luitenant Van Rey. Deze deelde hem mede dat twee officieren, waaronder luitenant Wirht, plannen hadden om een eind te maken aan de situatie die toen in Suriname heerste. (...) De bewuste twee officieren zouden volgens de informatie van luitenant Van Rey contact hebben gehad met kolonel Valk, die hun steun had toegezegd bij het uitwerken van hun plannen. De heer Van Exel heeft nooit vernomen dat kolonel Valk daadwerkelijk adviezen heeft gegeven aan deze officieren (...).'*

Van Rey merkte tegenover de commissie echter op dat van een dergelijk gesprek over Wirht met Van Exel beslist 'geen sprake' was geweest. De commissie stelde bovendien vast dat Wirhts eerdere verklaring géén mededelingen over het inwinnen van advies bij Valk over zijn coupplannen bevatte. Anno 2019 ontkent Wirht dat ook ten enenmale.[83]

Bovenstaande laat zien hoe ingewikkeld dergelijke reconstructies zijn, zelfs betrekkelijk kort na de gebeurtenissen.

Valk werd opnieuw verhoord, hij erkende deemoedig dat hij de opstandige Surinaamse militairen was bijgevallen in hun kritiek op hun legerleiding en regering en daarmee ver buiten zijn boekje was gegaan. Hij meende echter dat de beschuldigingen in geen verhouding stonden tot wat hij had gedaan. Zijn gehele functioneren in Suriname was ten onrechte in een kwaad daglicht gesteld, vond hij.[84]

Omdat oud-NMR-lid en oud-minister Michel van Rey tot de intimi van de coupplegers behoorde, achtte de commissie zijn verklaring van 'bijzonder belang'. Van Rey stelde dat de kern van zijn gesprekken met Valk de vraag betrof op welke wijze de militaire missie een positieve bijdrage zou kunnen leveren om het volkomen 'op drift geraakte leger' weer in het gareel te krijgen. Volgens Van Rey werd 'zeker niet' gesproken over een militaire machtsgreep, een gijzeling of enige vorm van gewelddadige actie. Andere militairen waren bij deze gesprekken niet aanwezig, aldus Van Rey.[85] Van Reys latere uitspraken (in hoofdstuk 3) werpen echter ook een ander licht op zijn opvatting over Valks rol.

De commissie nam uiteindelijk kennis van de verklaringen van 24 officieren, dat was ongeveer de helft van het Surinaamse officierenkorps. Een aantal van hen werd anoniem gehoord.

> *'Slechts een enkele informant heeft gesteld dat kolonel Valk tegenover hem heeft geduid op de mogelijkheid van een staatsgreep, zonder echter zich volgens hem in deze zin te uiten. Sommigen hebben verklaard dat zij niet*

willen uitsluiten dat de kolonel en bepaalde leden van de Missie hen hebben willen aanzetten tot onwettige acties, maar daaraan toegevoegd dat zij niet over informatie beschikken waaruit dit blijkt of aannemelijk wordt. Anderen hebben de uitlatingen van met name kolonel Valk, waaruit zou kunnen worden afgeleid dat hij een voorstander was van het afzetten van de legerleiding, in de context van de gesprekken geplaatst die de officieren onderling hebben gevoerd en waarbij kritiek op het beleid van de legerleiding en de regering veelvuldig werd geuit. De Commissie heeft tijdens het eerste onderzoek ook oud-officieren gehoord die hebben gesproken over hun goede zakelijke en persoonlijke contacten met kolonel Valk en de Missieleden. Bij sommige gelegenheden zijn de problemen van de Krijgsmacht, waarin zij allen functioneerden, het falen van de legerleiding en de situatie in Suriname aan de orde gekomen, maar volgens hen is over een mogelijk gewelddadig optreden nooit gesproken. Evenmin hebben zij van collega-officieren vernomen dat een dergelijk optreden onderwerp van gesprek tussen hen en kolonel Valk of leden van de Missie had uitgemaakt. Enkele oud-officieren hebben gesteld dat ze zich op basis van hun ervaringen met kolonel Valk en de Missieleden niet kunnen voorstellen dat zij officieren van de Krijgsmacht tot enigerlei vorm van een gewelddadige actie zouden hebben aangespoord. Ook deze, niet in het eerste rapport opgenomen verklaringen hebben uiteindelijk een rol gespeeld hij de oordeelsvorming van de Commissie.'[86]

TWEEDE ONDERZOEKSRAPPORT

De commissie overhandigde het tweede rapport op 13 februari 1985 aan de voorzitter van de Tweede Kamer, met eensluidende conclusies. De commissie merkte wel op dat zij op grond van de gesprekken – onder anderen met Van Rey, die immers zeer nauw betrokken was bij de coupplegers – de indruk had dat de 'diffuse' plannen voor een coup pas concreet geworden waren, nadat de regering de opstandige militairen op 30 januari 1980 uit de kazerne had verjaagd.[87] Valk zou door wisselend samengestelde groepjes onderofficieren vier keer thuis zijn bezocht, tussen 6 en 25 februari, en in elk geval een keer door Bouterse. De commissie was niet gebleken dat coupplannen aan Valk waren voorgelegd.

Op grond van verscheidene afgelegde verklaringen nam de commissie aan dat de coupplegers zeer goed in staat waren tot machtsovername zonder hulp van buitenaf – hulp van Valk –, een indruk die in hoofdstuk 3 door verschillende militairen wordt bevestigd. De volgende opmerking van de commissie suggereerde een coup van Surinaamse makelij: 'Voor zover er aan de militaire actie op 25 februari een tactisch concept ten grondslag heeft gelegen, lijkt dit geïnspireerd te zijn door de plannen van de officieren die op Zanderij waren gelegerd.' Volgens de commissie waren die plannen in de periode van december 1979 en januari 1980 ontwikkeld, in een periode waarin Valk niet in Suriname was.[88]

Kolonel Valk verklaarde steeds dat hij er bij de onderofficieren op aan had gedrongen verstandig en gematigd op te treden, en dat hij ze de weg van overleg met regering en legerleiding voorhield.[89] Ook uit andere bronnen had de commissie dit vernomen. Dat liet onverlet dat de commissie de kritiek staande hield dat de kolonel naliet de hem passende distantie te bewaren en in algemene zin de onderofficieren moreel steun had verleend. 'Een causaal verband tussen dit optreden en de staatsgreep is niet aangetoond, gelijk de commissie in het eerst rapport heeft geconcludeerd', luidde het eindoordeel.[90] Missielid Clements was vrijgesproken van bemoeienis met de coup. Diverse getuigen hadden kunnen constateren dat Clements de dag van de coup op de ambassade aanwezig geweest was.[91] Briaire was als mogelijke medeverdachte inmiddels al uit beeld verdwenen.

In de media klonk hier en daar kritiek. De *Leeuwarder Courant* van 14 februari 1985 kopte op pagina 3: 'Rol Valk bij staatsgreep blijft onduidelijk'.

Vrij Nederland leverde fors commentaar in het artikel van 16 februari 1985 met de veelzeggende titel 'Kolonel H. Valk: ook in hoger beroep geen Onschuldig Lam en geen Westerling. De schrale conclusies van het vervolgonderzoek naar het Nederlandse aandeel in de staatsgreep-Bouterse'. Was het eerste onderzoek een 'gatenkaas', het tweede was in de ogen van Van Westerloo 'een nageboorte met hooguit farmaceutische betekenis'. De commissie had de journalist met andere woorden allerminst kunnen overtuigen dat ze Valks aandeel niet bewezen achtte.

Op 28 februari 1985 stuurde missielid Clements de redactie van *Vrij Nederland* een brief als reactie op een blijkbaar ook door Van Westerloo afgestaan interview aan de Wereldomroep over de uitkomsten van het tweede rapport-Pronk. Daarin stelde Clements dat de heer Van Westerloo iemand is die blijkbaar koste wat kost gelijk wil hebben, ook al wees het onderzoek uit dat Valk en de missie nauwelijks verweten kon worden wat Van Westerloo in zijn stukken van december 1982 en juli 1983 verondersteld had.

> *'Mij is niet bekend op welke wijze u omtrent de vermeende bemoeienis van de missie met het gebeurde in Suriname in februari 1980 kennis draagt – dat laat zich wel raden – maar het wordt nu toch wel tijd dat u uw hetze tegen de missie en kolonel Valk beëindigt en in uw krant – die toch Vrij Nederland heet? – openlijk toegeeft in den beginnen verkeerd te zijn geïnformeerd. U zou het nog eens bij Uw informant(en) van het eerste uur kunnen natrekken.'*

Clements schreef in een tweede brief van 25 maart 1985 nog 'eenmaal' te willen reageren:

> *'Dat u ook hoor en wederhoor zoals u zegt "in de perfectie" heeft toegepast, is m.i. niet juist, zeker niet als u zelf schrijft dat slechts kolonel Valk bereid was u te woord te staan. Ik twijfel dan aan die perfectie. Overigens was ik van mening dat ook kolonel Maarseveen bereid was u te woord te staan.'*[92]

Achteraf wekt het verwondering dat de *Vrij Nederland* schijnbaar verzuimde een elementair journalistiek principe als wederhoor toe te passen.

De Telegraaf sloot op 15 februari 1985 de zaak af met de mededeling: ‘Punt achter onderzoek Valk’. In een reactie daarin stelde Weisglas van de VVD dat er ‘desalniettemin’ vragen zouden blijven bestaan, zolang de direct betrokken Surinaamse sergeanten niet gehoord wensten te worden.

Ook al sprak de commissie Valk opnieuw vrij, er bleef een zweem van partijdigheid hangen rondom de commissie.[93] Er was kritiek op de als oppervlakkig ervaren verhoren. Dat laat zich misschien verklaren uit de beperkte vraagstelling. Sommige getuigen merkten bovendien tegenover mij op, dat het verslag niet-gedane beweringen bevat. In bovengenoemd artikel maakt Van Westerloo daar melding van. Met zijn bewering dat ‘grosso modo de enige bron die een door de onderzoekscommissie wél geaccepteerd licht wierp op het aandeel van de kolonel de getuigenis van de kolonel zelf was’, deed hij de werkelijkheid echter geweld aan. Dat de commissie zich in het onderzoek beperkte tot de contacten tussen Valk en de militairen tot en met de staatsgreep, en de periode daarna links liet liggen, wekt bevreemding. Het is te verklaren uit de vraagstelling van de regering.[94] Ook de medewerkers van de inlichtingendiensten voelden zich tekortgedaan en onterecht bekritiseerd, onder wie kolonel Schulte van de LAMID.[95]

Die kritiek ten spijt, nadien werd nimmer meer zo’n grootscheeps onderzoek verricht, waarbij zo gedetailleerd werd ingezoomd op gebeurtenissen in het recente verleden. Met inachtneming van de gebruikelijke bronnenkritiek doen de rapporten naar mijn idee juist vanwege de vele (niet-anonieme) getuigenissen en gedetailleerde beschrijvingen uitstekend dienst als een van de bronnen in een afgewogen oordeelsvorming. Toch ontbreken de in twee rapporten samengebalde onderzoeksresultaten in veel publicaties, zoals ik heb moeten constateren.

De Kamer onvolledig inlichten is een doodzonde in parlementaire kringen. Mogelijk kreeg deze hele zaak daardoor de aura van doofpotaffaire en bleef de precieze inhoud van de rapporten, waarin Tweede Kamerleden in 1984 inzage hadden gehad en waarover *Vrij Nederland* ook beschikte, in veel publicaties onderbelicht.

HERNIEUWDE AANDACHT IN DE MEDIA

Na een luwe periode laaide de zaak Valk in 2009 in alle hevigheid weer op,[96] toen de oud-ambassadeur van Nederland in Suriname, Max Vegelin, vermoedens over Valks betrokkenheid bij de coup bevestigde in het geschiedenisprogramma *Andere Tijden* van 19 maart. De onthulling van de 82-jarige oud-ambassadeur was opmerkelijk, want in 1984 deed de ambassadeur vermoedens van Valks betrokkenheid tegenover de commissie nog af als onwaarschijnlijk. Ook uit het toenmalige codeverkeer tussen Den Haag en Paramaribo rijst een heel ander beeld op, zoals in hoofdstuk 1 op pagina 31, 34 en 36 te lezen valt. Zweeg hij decennialang en wilde hij eindelijk schoon schip maken, of liet zijn herinnering hem in de steek?

In het tv-programma kwam eveneens aan het woord oud-contra-inlichtingenofficier Koen Koenders, de schrijver van het meermalen genoemde voor Valk uiterst beladen rapport van 7 september 1981, op grond waarvan *Vrij Nederland* destijds concludeerde dat dit rapport bevestigde dat Nederlandse militairen Bouterse aan de macht hadden gebracht en de defensietop bovendien rugdekking had verleend aan de 'strafrechtelijke' vergrijpen van kolonel Valk. Koenders bekrachtigde tegenover *Andere Tijden* Valks betrokkenheid bij de coup en merkte op: 'Een land kan toch niet toegeven dat ze [het] betrokken is bij een omverwerping van een regering in het buitenland? (…) Ze waren [het was] het wel. Althans hun verantwoordelijke daar ter plaatse.' Koenders suggereerde dat ook de ambassadeur weet had gehad van de plannen. 'En dus ook de Nederlandse staat.' In 1985 vertelde Koenders aan de commissie-Pronk, dat zijn rapport níét impliceerde dat Valk had meegewerkt aan de coup. Speelde zijn geheugen hem parten?[97] Het is niet meer na te vragen; hij overleed in 2014, Vegelin stierf in 2011, Hans Valk een jaar later in 2012. Valk weigerde nog interviews te geven over de kwestie. 'Ik heb het niet gedaan', bij die zienswijze hield hij het.

In dezelfde uitzending kwam oud-minister André Haakmat aan het woord, die nog eens onthulde wat er op de inmiddels beruchte afscheidsreceptie van Valk door Bouterse was gezegd: dat Bouterse zonder Valk de coup nooit gepleegd zou hebben. De commissie-Pronk achtte Haakmats bewering op grond van andere getuigenverklaringen destijds niet steekhoudend, ze werden in artikelen en boeken zonder reserve wél veelvuldig aangehaald, zoals we hieronder zullen zien. In de uitlui van de *Andere Tijden*-uitzending uit 2009 zei presentator Hans Goedkoop dat Valk desgevraagd zijn betrokkenheid ontkende en beweerde slechts erger te hebben willen voorkomen. Met: 'Zo kun je het ook zien', besloot Goedkoop de uitzending. Toch vond die zienswijze weinig weerklank.

De uitzending van dit prestigieuze geschiedenisprogramma vormde ook een bron voor de speciale *Elsevier*-editie die in 2010 uitkwam ter gelegenheid van 35 jaar onafhankelijkheid van Suriname: 'Ons Suriname 35 jaar onafhankelijkheid en de blijvende invloed van een tropisch wingewest'. In een kaderverhaal bij het artikel van de historicus Gert Oostindie stelt journalist Shari Deira, met als bronverwijzing deze *Andere Tijden*-uitzending, dat Bouterse de betrokkenheid van Valk nooit onder stoelen of banken stak. 'Zo zei hij in zijn toespraak bij het afscheid van de kolonel: "Kolonel Valk, zonder u was deze staatsgreep nooit gepleegd".' Oostindie schrijft zonder omhaal dat de coup van de sergeanten onder leiding van Desi Bouterse, 25 februari 1980, 'actief' ondersteund was door 'de kennelijk niet door zijn eigen ambassadeur gehinderde Nederlandse militaire attaché ter plekke'. [98]

Bij zijn overlijden in 2012 besteedden de kwaliteitskranten opnieuw aandacht aan kolonel Hans Valk, met ronkende koppen als 'De kolonel die Bouterse opleidde' (*de Volkskrant* van 3 december 2012)[99], en 'De "geestelijke vader" van Desi Bouterse. Kolonel Hans Valk (1928-2012) hielp in 1980 bij de Surinaamse coup'

(*NRC* van 15 december 2012). De journalist Jos Heymans plaatste op de RTL Nieuwssite de nodige vraagtekens bij Valks aandeel in de coup. Heymans, die Valk in zijn artikel 'Bij de dood van de kolonel' treffend omschrijft als een flamboyante man met eeuwige pijp die wel iets weg had van prins Bernhard, sprak Valk er meerdere malen over. 'Valk schoot in de lach als ik begon over de Zwarte Tulp, zoals het vermeende draaiboek over de staatsgreep heette.' Volgens Heymans was er 'geen spat' bewijs voor dit verhaal, met uitzondering van getuigenverklaringen uit de tweede hand. De verslaggever interviewde Bouterse die telefonisch verklaarde Valk goed te kennen, maar diens aandeel in de coup ontkende. Heymans besloot zijn artikel met de constatering dat het 'uitgebreide rapport' dat het kabinet destijds liet opmaken nooit openbaar werd gemaakt. '(…) kolonel Hans Valk, mogelijk de enige die het echte verhaal nog kent, heeft zijn geheim meegenomen in zijn graf.' De opmerking is wellicht tekenend voor de onduidelijkheid die de zaak Valk omgeeft. De beide rapporten van de commissie Pronk liggen gewoon ter raadpleging in de bibliotheken van het NIMH, het Nationaal Archief in Den Haag en de Universiteitsbibliotheek van Utrecht. Het zijn slechts enkele bijlagen bij het rapport van 1984 uit het Tweede Kamer-archief die in 2011 geheim werden verklaard.[100]

Eens in de zoveel tijd popt de kwestie weer op.[101] Met zijn column 'Open staatsgeheim dat Suriname heet', deed journalist Mark Kranenburg in *NRC Handelsblad* van 28 juli 2020 hiertoe een hartstochtelijke oproep aan de Nederlandse regering: 'Toon lef. Maak die archieven nu eens eindelijk openbaar!' Ook historicus Peter Meel en zijn Surinaamse collega Maurits Hassankhan lieten zich hierover recent nog uit in *de Volkskrant*.[102] Onlangs – op 2 februari 2021 – vond de SP plots een Kamermeerderheid hiervoor. Wat dit precíes betekent is nu nog ongewis. Was er in Suriname in de vroege jaren 80 weinig aandacht voor de coup en de rol van Valk of de missie daarin, in de jaren na de millenniumwisseling veranderde dat. Op 25 februari 2012 'onthulde' BOMIKA-leider Badrisein Sital op de Surinaamse nieuwswebsite *Starnieuws* naar eigen zeggen een primeur. Ter gelegenheid van de viering van de staatsgreep, bezwoer Sital de pers: 'Nooit en te nimmer heeft Valk een rol gespeeld in de staatsgreep. U mag het opschrijven.'[103] Een echte primeur betrof het hier overigens niet, want in het Surinaamse opinieblad *Parbode* had oud-militair Chas Mijnals eerder al uit de doeken gedaan dat Valk niets met de coup uit te staan had.[104] Haaks daarop stond de uitlating van oud-SKM officier Jeff Wirht, die ook tot de intimi van de coupplegers behoorde, en een paar jaar later in hetzelfde opinieblad *Parbode* tegenover journalist Elvira Rijsdijk beweerde '(…) dat Bouterse hem en Rambocus, zijn landgenoten, heeft verraden, door met de Nederlander Valk samen te spannen om de coup te plegen'.[105]

De 'geheime documenten' over de staatsgreep werden ook in Surinaamse media een thema. Politiek activist Curtis Hofwijks beklaagde zich hierover in zijn ingezonden stuk 'Hypocriete leiders en blinde volgers' op de Surinaamse nieuwssite

Starnieuws van 1 juni 2017. Hij vreesde dat Bouterse geen belang had bij het vrijgeven van de documenten.

> *'Wat zullen de aanbidders toch teleurgesteld zijn als mocht blijken dat hun held is aangezet door het buitenland. Door witte mannen in korte broeken. Betaald en gestuurd door Nederland. Laat hij in de spiegel kijken, dan zal hij zien wie de grote landverrader is, waar hij anderen zo vaak voor uitmaakt.'*

De columnist van het Surinaamse dagblad *de Ware Tijd* Giwani Zeggen eiste in zijn column van 9 december 2019 van Nederland openbaarmaking van de geheime informatie.

> *'De jaren 80 rusten als een onbetaalbare hypotheek op onze ontwikkeling. De ellende begon namelijk op 25 februari 1980, en u houdt een deel van het verhaal, onze geschiedenis, achter. Hoe kunnen we die periode achter ons laten, als een deel van de puzzel ontbreekt?'*[106]

Oud-onderwijsinspecteur Bert Eersteling, regelmatig inzender van columns op *Starnews*, verkondigde eerder de mening dat het geheim in eerste instantie in Suriname zelf ontraadseld moest worden via geschriften en bronnen daar.[107]

Die suggestie is even verrassend als voor de hand liggend. De voornaamste bron bevindt zich immers in Suriname zelf: Bouterse. In de vier grote – vermoedelijk – geautoriseerde interviews in 1980 met Slagveer, in 1984 met Willem Oltmans, in 1990 met Ludwich van Mulier en laatstelijk met Hira in 2015 ontkent Bouterse steevast Valks betrokkenheid.[108] De toenmalige president Bouterse voelde anno 2019 niet direct de noodzaak hierover nog eens een interview af te staan, lijkt het. Ondanks een lang tevoren voorbereid interviewverzoek lukte het me gedurende dit onderzoek, dat grotendeels in 2019 plaatsvond, niet om hem hierover te spreken te krijgen. Opmerkelijk genoeg schaarde ook Bouterse zich in het koor van protestzangers door eind november 2020 – kort nadat hij verzet had aangetekend tegen het vonnis van de rechtbank vanwege zijn betrokkenheid bij de Decembermoorden – te roepen dat de archieven in Nederland open moeten. Daaruit zou de betrokkenheid van Nederland bij de gruwelijke gebeurtenissen in Suriname blijken. Het is niet waarschijnlijk dat Bouterse daarbij doelde op de staatsgreep van 1980. Uit de publicaties die volgden op zijn uitspraak wordt opnieuw duidelijk dat er veel mist hangt rondom de zogenaamde geheime dossiers.[109] Uit eigen ondervinding weet ik dat veel documenten over de jaren 80 – eventueel met een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur of de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten – wél zijn in te zien. Maar je moet er wel erg veel moeite voor doen en een Jobsgeduld hebben.

HISTORISCHE PUBLICATIES

De staatsgreep van 1980 zou ook in historische publicaties over de jonge republiek Suriname nimmer meer ontbreken. De vraag hoe dit had kúnnen gebeuren, hield menig journalist, onderzoeker en surinamist in de greep. Er verschenen journalistieke ooggetuigenverslagen, publicaties in vaktijdschriften en boeken van wetenschappers

en surinamisten. Boeken en vakliteratuur worden doorgaans vaker gebruikt als naslagwerk dan de vluchtige nieuwsbulletins[110] en hebben dikwijls meer status. Om die reden hebben ze een belangrijk aandeel in de beeldvorming. Die publicaties laten een bepaald patroon zien: in sommige ervan komen de militaire missie en kolonel Valk helemaal niet voor, dat is vooral het geval in geschriften uit kringen rondom de militaire machthebbers. Daar wordt gesteld dat de coup puur een Surinaams product was: de Suriname-these. Een aantal auteurs is vooral beschrijvend in hun analyse. In andere, vooral Nederlandse publicaties wordt de bemoeienis van kolonel Hans Valk met de coup in meer of mindere mate gekenschetst als vaststaand. Deze zogenoemde Valkthese wordt geschraagd door een aantal terugkerende beweringen. Dat Den Haag 'geheime documenten' daarover tot 2060 in de kluis wenste op te bergen is een daarvan.

In de allereerste geschriften van Surinaamse bodem speelt Valk geen enkele rol. De geur van de kruitdampen was nauwelijks verwaaid, of het fotoboek van Jul. M. Dubois zag het levenslicht: *Suriname in ontwikkeling*, met de pretentieuze ondertitel *Foto's spreken de waarheid.* Al in maart 1980 verscheen deel twee.[111] Noch van de Nederlandse militaire missie noch van Valk is er zelfs maar een glimp in op te vangen.

Datzelfde jaar publiceerden de journalisten Jozef Slagveer en Rudie Kagie respectievelijk *De nacht van de revolutie* en *Een gewezen wingewest. Suriname voor en na de staatsgreep*. Degene die aanvankelijk nauw contact onderhield met de coupplegers was de Surinaamse journalist Slagveer. Zijn boek *De Nacht van de revolutie* is doordrenkt van revolutionaire bevlogenheid, samengevat in de slogan 'Suriname voorwaarts!' De soms zinnelijke beschrijvingen – 'Het was een broeierige woensdagmiddag (…). Er hing een regenbui in de lucht' – worden in zijn boek afgewisseld met harde kritiek op de Surinaamse legerleiding en de Surinaamse regering. Slagveer rept in zijn boek noch over Valk noch over Nederland of de Nederlandse militaire missie.[112] De coup komt geheel voor rekening van Surinaamse onderofficieren, de Groep van Zestien. Dat is frappant, omdat Slagveer – zoals we in hoofdstuk 1 op pagina 22, 32-33 zagen – degene was die de bandopname maakte van de tirade die kolonel Valk bij het Fort BOMIKA afstak over het falend beleid van de legerleiding. Delen daarvan speelde hij genereus door aan het dagblad *Trouw*. In een Surinaamse krant als *de Ware Tijd*, die nauwgezet de ontwikkelingen volgde, vond ik deze primeur opmerkelijk genoeg niet terug.[113]

In andere 'vroege' publicaties valt Valk ook buiten beeld. De kersvers uit Nederland gearriveerde freelancejournalist Rudie Kagie wist zich na de coup in Suriname direct verzekerd van een goedgevulde portefeuille met opdrachtgevers. In zijn boek *Een gewezen wingewest. Suriname voor en na de staatsgreep* dat nog in 1980 verscheen, poogt hij de maatschappelijke achtergronden van de Surinaamse coup te analyseren.[114] Hans Valk ontbreekt in zijn beschouwingen. Dat geldt evenzeer voor de publicatie van *Algemeen Dagblad*-journalist Henk Boom. Boom maakte op

zijn rondreis in het Caraïbische gebied een ‘kerst-stop’ in Suriname, die uitmondde in een langdurig verblijf toen er zich voor zijn neus een coup voltrok. Hij volgde de gebeurtenissen van nabij voor zijn krant en publiceerde zijn bevindingen in 1982 in boekvorm: *Staatsgreep in Suriname. De opstand van de sergeanten op de voet gevolgd*. Noch Valk noch de missie komt erin voor. Ook in retrospectief stelde Boom in de *Haagsche Courant* van 3 september 1983 dat de rol van Valk nooit ‘opvallend’ kon zijn geweest.[115]

Er verschenen analyses in vakbladen van insiders, zoals het artikel ‘De staatsgreep in Suriname’ in het *Nederlands Juristen Blad* van 29 januari 1983, van jurist en oud-SKM-officier Hugo Fernandes Mendes, die na de coup direct de wijk nam naar Nederland. Fernandes Mendes’ artikel geniet in kleinere – vooral wetenschappelijke – kring bekendheid. De commissie-Pronk putte er destijds uitgebreid uit voor haar verslag.[116] De oud-SKM-officier beschrijft in het vakblad de wanorde in het Surinaamse leger, maar vooral het falend regeringsbeleid. Valk ontbreekt in deze analyse van de staatsgreep.[117] Elstak komt er wel in voor. Die gaf in zijn gesprekken met de militairen de regering steevast de schuld van alle problemen.[118]

> *‘Bij elk gesprek benadrukte hij dat slechts een staatsgreep verbetering zou kunnen brengen. De steeds weer herhaalde opmerkingen van Elstak vormden dan ook de directe aanleiding van de beslissende onderofficiersacties in januari 1980 uitmondend in de coup.’*[119]

Bij herlezing vindt Fernandes Mendes die stelling in 2019 te boud. ‘Hij toonde of zijn machteloosheid, of zijn onvermogen of zijn desinteresse … Elstak deed voorkomen: jongens ik kan er niets aan doen.’[120] Naar zijn idee moet de kritiek op Elstak als bevelhebber echter niet worden verward met de discussie rond Valk en de staatsgreep. ‘Er is geen relatie!’, aldus Fernandes Mendes.[121]

Freelancejournalist Willem Oltmans pochte dat hij de eerste was die na de Decembermoorden van 1982 legerleider Bouterse wist te strikken voor een – geautoriseerd – interview. Zijn memoires maken duidelijk dat hij zeer close was met Bouterse en zijn getrouwen. Hem werden heel wat kijkjes achter de schermen vergund. [122] In *Willem Oltmans in gesprek met Desi Bouterse* uit 1984, wijdt hij geen woord aan Valk.[123] Ook in *De Toekomst van ons verleden. De ondergang en wedergeboorte van een democratie* van oud-premier Jules Sedney missen Valk en de missie in zijn ontleding van de coup.[124]

Kolonel Hans Valk, of preciezer geformuleerd: de Nederlandse militaire missie, komt wél naar voren in de publicatie uit 1988 van de oud-ambassadeur van Cuba in Suriname, Osvaldo Cardenas, *De revolutie van sergeanten*. Cardenas doet het voorkomen alsof de Nederlandse militaire adviseurs samenspanden met réchtse officieren en Bouterse deze ‘rechtse coup’ juist wist te verhoeden.[125] In de ongetwijfeld door Bouterse geautoriseerde publicatie *Desi Bouterse. Dekolonisatie*

en nationaal leiderschap – samengesteld door Ludwich van Mulier in 1990 – klaagt Van Mulier dat de *Vrij Nederland*-journalisten Van Westerloo en Verhey het succes van de coup tenietdeden door hun suggestie van een 'perfect uitgevoerde staatsgreep van Nederlandse makelij', gerealiseerd onder auspiciën van Valk.[126] *De publicatie Geschiedkundige aantekeningen ten dienste van de staatsgreep van 25 februari 1980*, dat in 2011 verscheen, is de perfectie illustratie van de these van de coup van Surinaamse makelij. De schrijver, de toenmalige directeur van Bouterses tweede kabinet (2015-2020) Eugène van der San, maakt helden van de zogenaamde Groep van Zestien. 'Uit een groep van meer dan vijftig onderofficieren werden vijftien uitgekozen om deze heldendaad te verrichten op 25 februari 1980 en met succes.'[127] In zijn hagiografie geen spoor van Valk.

Sandew Hira legt in de vuistdikke publicatie *De getuigenis van president Desi Bouterse. Politiek geweld, confrontatie, dialoog en verzoening in Suriname* uit 2017 hoofdrolspeler Bouterse de vraag voor of Valk betrokken was bij de coup. Bouterse ontkent dat Valk ook maar iets met de coup te maken heeft gehad. Valk is een broodje aap verhaal, recapituleert Hira.[128]

De Surinaamse wetenschapper Marten Schalkwijk verkondigt in zijn in 1994 gepubliceerde boek *Suriname, het steentje in de Nederlandse schoen*, dat Bouterse zijn goede contacten met Valk nooit heeft ontkend. Maar, zegt hij, daarmee is niet bewezen dat de Nederlandse kolonel de feitelijke man achter de schermen van de coup was.[129] In 1994 verscheen ook de studie van de Amerikaanse wetenschapper Edward Dew: *The trouble in Suriname, 1975-1993*. Dew toonde zich iets minder behoudend. Hij meldt dat de commissie Pronk Valk vrijpleitte van betrokkenheid bij de coup en merkt op: 'Evidence supportive of the "Valk thesis" is found in the glowing words that Bouterse later used regarding Valk's support [de befaamde afscheidsreceptie] and in their frequent meetings after the coup.' Het eerste deel van Dews conclusie is min of meer in lijn met die van de onderzoekscommissie: 'Most likely Valk was merely a highly placed and incautious bystander who inadvertently emboldened the plotters (…).' Het tweede deel: '(…) then sought to help them once it was clear how unprepared they were for their responsibilities', lijkt te slaan op de veronderstelde frequente ontmoetingen tussen Bouterse en Valk na de coup.[130]

In 1995 rolde het supplement bij het in 1993 verschenen standaardwerk *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* van F.A.C. Kluiters van de persen. Kluiters nam bij zijn beschrijving van 'de affaire Valk' uitgebreid nota van de bevindingen van de commissie-Pronk. Daarnaast pleegde hij eigen onderzoek, met de bescheiden aantekening dat de verificatie van een aantal details 'onvoldoende mogelijk' was.[131] Kluiters nuanceert de beschuldigingen aan het adres van Valk, maar hij waagt zich niet aan een uitspraak. Hij gaat daarbij ook uitgebreid in op het 'geheime' rapport van Koenders van 7 september 1981 dat op 15 september 1981 gespreksonderwerp was binnen Defensie, en in dit boek al herhaaldelijk ter sprake

kwam.[132] Ook hier beperkt Kluiters zich louter tot een feitenrelaas, met slechts hier en daar een voetnoot.[133] Kluiters deed veel navraag naar de Operatie Zwarte Tulp[134] en verstoutte zich dienaangaande voorzichtig te concluderen: 'Mocht Bouterse inderdaad van het plan gebruik hebben gemaakt, dan veronderstelt de gedachtegang van Verhey en Van Westerloo overigens dat de intentie van een staatgreep in 1975 al bestond.'[135]

In zijn 'standaardwerk' *Geschiedenis van Suriname* uit 1995, stelt *NRC*-journalist, econoom en Surinamekenner Hans Buddingh' dat naast de financiële hulp van enkele ondernemers de 'welwillende houding' van het hoofd van de Nederlandse militaire missie in Paramaribo 'zeker' een rol speelde in het welslagen van de coup.

> *'Hij steunde de onderofficieren in hun klachten over het inefficiënte militaire apparaat en wekte bij hen kennelijk de indruk dat een staatsgreep niet direct door Nederland zou worden veroordeeld. Volgens een officieel onderzoek, dat na een publikatie in het weekblad Vrij Nederland over Valks dubieuze rol werd uitgevoerd, had de diplomaat in elk geval onvoldoende afstand bewaard en door zijn optreden de onderofficieren morele steun gegeven.'*

In de laatste druk van 2012 voegt Buddingh' met een verwijzing naar 'de' afscheidslunch toe dat dit een 'understatement' betrof.[136]

STEEDS STELLIGER

In de publicaties hierna wordt de toon stelliger ten aanzien van Valks aandeel in de coup. Gerard van Westerloo en Elma Verhey – die allebei helaas zijn overleden – bevestigden in de in 1983 gebundelde *Vrij Nederland*-artikelen over de coup, *Het legergroene Suriname*,[137] andermaal dat Valk achter de staatsgreep zat en Bouterse een blauwdruk verstrekte: het zogenaamde operatieplan Zwarte Tulp.[138] De titel van een van de andere hoofdstukken spreekt boekdelen: 'De "krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen" van de kolonel der grenadiers H. Valk. *Het geheim gehouden rapport van de Inlichtingendienst: Nederlandse officieren brachten Bouterse aan de macht.*'[139] Een belangrijke informant bij wie Van Westerloo en Verhey te rade gingen was de jurist en superminister André Haakmat. Haakmat vertelt ze over de hulp die Bouterse na de staatsgreep zou hebben gekregen van de missie. 'Als de Nederlandse militaire missie hem niet geholpen had, zou er niks van gekomen zijn. Van Valk kreeg hij gewoon een stoomcursus.'[140] In *De Revolutie uitgegleden* zette Haakmat in 1987 zélf zijn politieke herinneringen op papier. In zijn inleiding vraagt hij zich af of de staatsgreep het geestelijke product was van het toenmalig hoofd van de militaire missie, kolonel Hans Valk. Hij laat weinig te raden over: uit zijn notities rijst een beeld op van hechte banden tussen het 'duo Bouterse – Valk'.[141] Haakmat beschrijft nog eens in geuren en kleuren de afscheidsreceptie waar Bouterse in zijn aanwezigheid Valk de hemel in zou hebben geprezen: zonder hem zou de staatsgreep niet hebben plaatsgevonden![142]

De publicist Stan Verschuuren herhaalt in *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*, dat hetzelfde jaar verscheen, op grond van de *Vrij Nederland*-publicaties en Haakmats uitspraken,[143] hoe Bouterse steun ontving van de leider van de Nederlandse militaire missie, kolonel H. Valk. 'Van Valk kreeg Bouterse een blauwdruk voor een staatsgreep in handen in de vorm van het noodplan "Operatie Zwarte Tulp", in oorsprong nog voor de onafhankelijkheid opgesteld door Nederlandse deskundigen in geval van anti-Nederlandse activiteiten in Suriname.'

Ook in de mogelijk vooral in internationale kringen bekende bundel *The Dutch Caribbean. Prospects for Democracy* uit 1990 wordt Valk gezien als betrokkene. Samensteller van de bundel is Betty Sedoc-Dahlberg. Sedoc-Dahlberg leunt in haar oordeelsvorming sterk op *Vrij Nederland.* [144]

SLAGSCHADUW OVER SURINAME

In de nadagen van het militaire regime verscheen in 1992 een gedurfd boek van de Nederlandse journalisten Harmen Boerboom en Joost Oranje met de titel: *De 8-decembermoorden. Slagschaduw over Suriname*, gestoeld op uitgebreid onderzoek en talloze interviews. Gedurfd, omdat zeker in die tijd de Decembermoorden uiterst gevoelig lagen en de militairen niet op journalistiek onderzoek zaten te wachten. De eerste vijftig pagina's schetsen de aanloop vanaf de coup tot deze noodlottige gebeurtenis. Valk wordt sprekend opgevoerd in het volgende citaat:

> *'In de avond van 24 februari, een dag voordat de drie opgepakte BOMIKA-militairen Sital, Abrahams en Neede voor de krijgsraad moeten verschijnen, staan zestien jonge onderofficieren met de handen gevouwen deemoedig in een van de kamertjes van de Memre Boekoe kazerne. (...) Wat achteraf in het kamertje staat Desiré Delano Bouterse, de man die even later de officiële leider van de eerste staatsgreep in Suriname zal worden.*
> *"Nu moet je het doen, Desi", had kolonel Valk hem geadviseerd. "Het proces tegen de BOMIKA-leiders is een ideale aanleiding en als het lukt, ben jij de absolute leider binnen het leger." En zo gebeurt het.'*[145]

Dat dit tafereel in een kamertje in de Memre Buku kazerne plaatsvond, is overigens moeilijk voorstelbaar. De mannen waren immers de kazerne uitgejaagd. De journalisten schrijven:

> *'Volgens Valks militaire redeneertrant staan alle lichten voor zo'n ingreep op groen en kan die het beste worden gepleegd door Desi Bouterse (...). Met Desi, vindt Valk, zijn zaken te doen en dat moet je met ideologen als Rambocus of Sital nog maar afwachten.'*[146]

Gezien zijn eerdere ontboezemingen is het voor mij de vraag of Valk zich geheel en al in de bovenstaande quotes herkend zal hebben.[147]

De afscheidsreceptie waarop Bouterse 'onzeker en nerveus' de woorden zou hebben uitgesproken dat zonder Valks hulp de coup nooit gepleegd zou zijn, wordt ook hier gememoreerd.

‘“Zonder u, kolonel, zou de staatsgreep nooit hebben plaatsgevonden. Wij zullen u daarom altijd dankbaar zijn en ik beloof u dat, zolang ik iets te zeggen heb in dit land, er voor u altijd plaats zal zijn in het Surinaamse leger.” Een ondanks de air conditioning hevig zwetende Vegelin van Claerbergen hoort geschrokken Valks antwoord aan: “U kunt op mijn steun blijven rekenen. En tot mijn opvolger zeg ik dat het zijn taak is om achter deze jongens te blijven staan. Als hij dat anders ziet, is er voor hem geen taak in dit land weggelegd.”’[148]

In hun mail van 22 oktober 2020 stellen Oranje en Boerboom dat hun boek níét suggereert dat Valk de grote genius achter de coup was. Wel speelde hij een belangrijke rol in de gebeurtenis als vertrouwenspersoon van de onderofficieren.

‘Valk heeft geen doorslaggevende, dan wel initiërende rol gespeeld in de coup. Maar er zijn twee redenen waarom zijn invloed ook niet onderschat kan worden: het gezag dat hij met name bij de leden van de Groep van Zestien had. In combinatie met zijn overtuiging dat Nederland, om grip te houden op de machtsstructuren in Suriname, het beste zo dicht mogelijk in de invloedssfeer van de onderofficieren moest blijven. Zijn adviezen hadden uiteraard geen officiële status, maar zijn opvattingen en gesprekken hadden onmiskenbaar invloed.’[149]

Vanzelfsprekend kunnen de journalisten de bronnen die zij destijds anonimiteit beloofden niet openbaren. Dat maakt het lastig om de zaak tot op het bot te ontleden.[150]

In *Geschiedenis van Suriname. Van Stam tot staat* onder redactie van Eveline Bakker en anderen (onder wie Surinaamse auteurs en/of historici) waarvan de tweede herziene druk in 1998 verscheen, stellen de auteurs met een impliciete verwijzing naar *Vrij Nederland*: ‘De SKM werd bijgestaan door een Nederlandse Militaire Missie met aan het hoofd kolonel Henk [Hans] Valk, die er later van verdacht werd het operatieplan voor de staatsgreep te hebben opgesteld.’[151] Surinamekenner en journalist John Jansen van Galen verwijst in *Surinamesyndroom. De PvdA tussen Den Haag en Paramaribo* (2001) éxpliciet naar zijn collega’s van *Vrij Nederland*, die ‘onthulden’ dat de Nederlands militaire missie, en met name haar chef, kolonel Valk, de opstandige militairen bepaald ‘gestijfd’ had in hun verzet tegen de Surinaamse machthebbers, over wie Nederland al zoveel te mopperen had. ‘Het is een vorm van interventionisme-achter-de-schermen die te denken geeft’, constateert hij.[152]

Henk Waltmans, toenmalig PPR-Tweede Kamerlid die de zaak Valk kritisch volgde, gaat in zijn onderzoek naar de politieke geschiedenis van Suriname uit 2002 *Suriname. 1650-2000. Een politieke studie* uitgebreid in op het rapport van de commissie-Pronk.[153] Hij berust in het eindoordeel van de commissie, maar vindt het ‘onbegrijpelijk’ dat Valk na de coup niet onmiddellijk de laan was uitgestuurd, en hij

refereert daarbij aan de uitspraak van Haakmat over de afscheidsreceptie waar Bouterse en Valk elkaar verbaal het hof zouden hebben gemaakt. [154]

De historicus René de Groot nam voor zijn boek – een bewerking van zijn proefschrift – dat in 2004 verscheen onder de titel *Drie miljard verwijten. Nederland en Suriname 1974-1982* talloze rijksarchieven en stapels overheidsnotulen door.[155] Over Valk zegt De Groot:

> *'Tegen de overvloed aan getuigenissen die wezen in de richting van Valks betrokkenheid bij de staatsgreep, verzameld door de journalisten Verhey en Van Westerloo, wist Valk zich slechts te verweren met het herhalen van het adagium "Ik heb het niet gedaan". Afgaande op de beschikbare informatie lijkt de stelling dat kolonel Valk de opstandige sergeants heeft gestimuleerd tot het plegen van een staatsgreep, zeker te verdedigen.'*[156]

Zijn conclusie berust mede op het boek van Oranje en Boerboom. Het is onduidelijk of hij het vervolgrapport van de commissie-Pronk uit 1985 kende, dat hintte op de mogelijkheid van een coup van Surinaamse makelij.[157] Op grond van zijn archiefonderzoek constateerde De Groot wel dat de staatsgreep 'op geen enkele manier' werd aangestuurd door de Nederlandse politiek.[158]

In *De oorlog van de sergeanten. Surinaamse militairen in de politiek* uit 2005 veronderstellen ook de wetenschappers Wim Hoogbergen en Dirk Kruijt dat de coup níét werd aangestuurd door de Nederlandse regering.[159] Wel nemen ze voetstoots aan dat de Nederlandse ambassade weet had van een voorgenomen coup: '(…) want de meer dan goed ingelichte kolonel Valk had al lange tijd een vertrouwensrelatie ontwikkeld met mensen als Bouterse.' Valk 'zou de nacht van de coup in het kampement zijn gezien'. 'In de uren volgend op de staatsgreep was hij te vinden in een kamertje, gezeten naast Bouterse, waar hij optrad als zijn mentor.' Die observaties zijn ontleend aan *Vrij Nederland* en Haakmat.[160] Haakmats beschrijving van Bouterses afscheidsrede vormt hier eveneens onderdeel van de bewijsvoering: '(…) zonder u zou de staatsgreep niet hebben plaatsgevonden!'[161]

De Surinaams-Nederlandse publicist Henry Does, alias Theo Para, die na de Decembermoorden van 1982 naar Nederland uitweek, klaagt in zijn bundeling essays *De schreeuw van Bastion Veere. Verzamelde stukken* (2009) juist de Nederlandse staat aan. In zijn open brief aan toenmalig president Venetiaan verzoekt hij de president met een verwijzing naar de uitzending van *Andere Tijden* uit 2009 om Nederland voor het Internationaal Gerechtshof te dagen.[162] Ook de afscheidsreceptie komt hier weer ter sprake. De columnist beschouwt de vermeende 'inmenging' van de Nederlandse militaire missie in de Surinaamse aangelegenheden als een 'flagrante schending van het internationaal recht'. Naar zijn oordeel kon de Nederlandse onderzoekscommissie-Pronk niet als onafhankelijk worden beschouwd, omdat de commissie slechts Nederland en niet Suriname vertegenwoordigde.[163]

STAATSGEHEIM

In 2012 publiceerden de journalisten Ivo Evers en Pieter Van Maele de vuistdikke pil *Bouterse aan de macht.* Ook hier doemt de afscheidsreceptie op: 'Zonder u zou de staatsgreep niet hebben plaatsgevonden.' Ditmaal is het citaat ontleend aan het boek van Boerboom en Oranje. De 'discutabele rol van de Kolonel der Grenadiers' – advies en steun bij het 'wegschieten van de regering Arron' – werd onder meer in 1981 en 1984 onderzocht, stellen de auteurs. 'De resultaten daarvan worden echter tot 2060 als staatsgeheim aangemerkt en achter slot en grendel bewaard in de archiefkasten van de Tweede Kamer.' Het is eerder opgemerkt, niet de onderzoeksresultaten maar bijlagen bij het rapport uit 1984 zijn tot staatsgeheim verklaard.[164]

De historicus Rosemarijn Hoefte stipt in haar overzichtswerk *Suriname in the Long Twentieth Century. Domination, Contestation, Globalization* uit 2014 de coup even aan, en meent met slagen om de arm: 'It seems likely that the Dutch militairy attaché, Hans Valk, was somehow involved in the action.' In haar oordeelsvorming betrekt zij ook *Vrij Nederland*. Hoefte besluit met de woorden: 'Perhaps telling is that in 2011 the Dutch government decided to seal the archival records on the Dutch military mission in Paramaribo until 2060.'[165] De geheimhouding van de documenten lijkt hier haast geïnterpreteerd te worden als een schuldverklaring.

Oud-premier Arron was 'ronduit teleurgesteld' in de houding van Nederland, constateert de historicus Peter Meel in 2014 in zijn lijvige biografie over een van de antagonisten in dit drama: *Man van het moment. Een politieke biografie van Henck Arron*. 'De gedachte dat Nederland met Valk in een vooruitgeschoven positie weloverwogen een einde had gemaakt aan de democratisch gekozen NPK-regering zou Arron (…) niet meer loslaten.' Arron wist:

> *'Dat Valk de kwade genius achter de staatsgreep was, is nooit bewezen. Maar ik kan met grote zekerheid stellen dat Valk in de weken na de coup een vaste gast was in de kazerne. Ik heb hem daar met eigen ogen naar binnen en naar buiten zien gaan toen ik er gedetineerd was. Wat had die man daar op dat moment te zoeken?'*

De beruchte receptie en het 'door de Nederlanders vervaardigd scenario' – blijkbaar doelde hij op het operatieplan Zwarte Tulp – vormen ook bij Arron onderdeel van de bewijslast. De commissie-Pronk had zich ervan afgemaakt, vond hij. 'Het onderzoeksrapport bevatte (…) veel woorden, maar weinig onthullingen', aldus een verbitterde Arron, die heropening van het onderzoek bepleitte. Meel concludeert:

> *'Tot op heden is niet komen vast te staan dat Valk in opdracht van de Nederlandse regering handelde of werd aangestuurd door de Nederlandse politiek. Het heeft er veel van weg dat Valk een vrije rol kon claimen doordat de Nederlandse departementen van Buitenlandse Zaken en Defensie onvoldoende toezicht hielden op de activiteiten van de Militaire Missie.'*[166]

De historicus Pepijn Reeser vraagt zich in zijn boek *Desi Bouterse. Een Surinaamse tragedie* uit 2015 af of de groep jonge en onervaren onderofficieren zoiets

gecompliceerds als een staatsgreep kon uitvoeren, en suggereert invloed van buiten: 'Het was alom bekend dat Valk al voor de staatsgreep zeer amicaal met de muitende onderofficieren omging en weinig respect had voor de Surinaamse legerleiding.'

Ook Reeser refereert aan de afscheidsreceptie ter ere van kolonel Valk, maar memoreert dat de BOMIKA-voormannen Badrisein Sital en Chas Mijnals unisono Valks betrokkenheid ontkenden. De balans opmakend concludeert de historicus desalniettemin weinig twijfels te hebben dat '(…) Valk in ieder geval op de hoogte was van de plannen; dat hij er invloed op probeerde uit te oefenen, is meer waarschijnlijk dan dat hij het niet deed'. Hij gaat gedetailleerd in op de drie geheime rapporten die volgens hem vanaf 1981 verschenen. Interessant is dat hier de naam van Valks opvolger kolonel Maarseveen opduikt, die door Bouterse spottend 'tuinkabouter' werd genoemd: tekenend voor de slechte verstandhouding. Maarseveen, zo analyseert Reeser, schreef een kritisch rapport over de militaire missie toen hij in de zomer van 1981 gedwongen terugkeerde naar Nederland. Daarin zou hij 'tal' van vermoedens hebben uitgesproken over de betrokkenheid van leden van de Nederlandse militaire missie bij de coup. Volgens Reeser baseerde hij zich daarbij onder andere op een conceptrapport van majoor Koenders van de LAMID, die vanaf 1980 gesprekken voerde met elf Surinaamse officieren, en in zijn rapport hun vermoedens van Valks betrokkenheid bij de coup verwerkte. Waarschijnlijk, stelt Reeser, spraken deze militairen ook met *Vrij Nederland*. Die dook in de geruchtenstroom en liet volgens Reeser 'weinig ruimte voor twijfel': 'De Nederlandse Militaire Missie hielp Bouterse aan de macht.' Dat het derde geheime document, de Zwarte Tulp, als blauwdruk voor de staatsgreep diende, vindt Reeser echter ongeloofwaardig.[167] 'Als ik het document toevallig aantref in het archief van de Troepenmacht in Suriname, lijkt dat laatste me te veel eer.'[168]

De historicus Ellen Klinkers is auteur van *De Troepenmacht in Suriname. De Nederlandse defensie in een veranderende koloniale wereld 1940-1975* dat in 2015 verscheen. Klinkers constateert nuchter dat de toekomst zich achteraf eenvoudig laat voorspellen. Wie had in 1975 de latere dramatische ontwikkelingen – de coup en vooral de Decembermoorden – kunnen voorzien? De Zwarte Tulp als blauwdruk voor de coup van 25 februari 1980 acht ze, net als Reeser, 'weinig aannemelijk'.[169] In de *Militaire Spectator* van 2015 concludeert ze dat er over de rol van Valk bij de coup veel werd gespeculeerd, maar dat zijn rol ondanks overheidsrapporten en tal van publicaties nooit is komen vast te staan. In het artikel in het tijdschrift voor surinamistiek *Oso* van Klinkers dat een jaar later verscheen, is eenzelfde conclusie te ontwaren:

> *'Twee rapporten, in 1984 en 1985, in opdracht van de Tweede Kamer opgesteld door het ministerie van Buitenlandse Zaken en Defensie, laten voor velen nog steeds de vraag open of Valk alleen handelde of in opdracht. Voor dat laatste zijn geen concrete aanwijzingen, maar het besluit van de Nederlandse regering de bijlagen bij het eerste onderzoeksrapport tot 2060*

als staatsgeheim te classificeren, hebben de sluimerende vermoedens dat Valk werd aangestuurd door Den Haag aangewakkerd en verspreid.'[170]

In 2018 voltooide historicus Hans Ramsoedh zijn overzichtswerk *Surinaams onbehagen. Een sociale en politieke geschiedenis van Suriname 1865-2015.* Ramsoedh schrijft dat majoor Koenders in zijn rapport repte over Valk als 'geestelijke vader' van de coup; Valk zou al in 1979 hebben getracht om Bouterse te bewegen een aantal officieren aan te zetten tot een coup. Daarbij verlaat hij zich op de onthullingen van het 'uiterst geheim gehouden' rapport van Koenders in de *Vrij Nederland*-weekeditie van 30 juli 1983.[171] Ook de afscheidsreceptie – gebaseerd op Haakmats uitspraken – is onderdeel van zijn oordeelsvorming. Ramsoedh typeert de onderzoeken van de commissie-Pronk aldus: 'Beide rapporten bevatten veel woorden, maar weinig onthullingen.' Een parlementaire meerderheid zag het rapport van de commissie-Pronk in maart 1984 als 'te jong belegen gatenkaas', aldus de historicus.

Hij stelt vast dat Valk ook na de coup contact bleef onderhouden met de coupplegers.[172] Zijn conclusie is ferm:

'Dat kolonel Valk aan de wieg stond van de staatsgreep in 1980 is niet aan twijfel onderhevig evenals het feit dat hij ook in de maanden volgend op de coup tot aan zijn terugroeping in juni 1980 heeft bijgedragen aan de vorming van sportinstructeur Bouterse als nieuwe bevelhebber van het Surinaamse leger. Onduidelijk is in hoeverre Valk solistisch heeft gehandeld, handelde met instemming van zijn superieuren in Nederland, met welk doel (...) Zolang het Valk dossier niet volledig openbaar wordt gemaakt zullen speculaties en complottheorieën over de precieze rol van de NMM blijven oprispen.'[173]

De voorlopige hekkensluiter, oud-minister Jan Pronk, formuleert het in zijn boek *Suriname van wingewest tot natiestaat*, dat in 2020 verscheen, zo: 'Misschien zou Bouterse zonder Valk nooit zo ver zijn gekomen, was er geen coup gepleegd en hadden de Decembermoorden nooit plaatsgevonden.'[174] Belangrijke bronnen waarop hij zich baseert zijn: *Vrij Nederland* en *Andere Tijden*.[175] Ondanks de gebrekkige manier waarop Kamer en ministers destijds werden ingelicht, acht hij de toenmalige Nederlandse regering niet schuldig aan de omverwerping van de democratie in Suriname. Was Buitenlandse Zaken destijds juist ingelicht, dan had hij de verkregen informatie kunnen gebruiken om een ander gerucht de kop in te drukken: dat Valk handelde op instructie van Den Haag.[176]

Zowel de afscheidsborrel van Valk in 1980 als het operatieplan Zwarte Tulp vormen elementen in zijn bewijsvoering. Pronk merkt over Zwarte Tulp op, dat hij niet uitsluit dat het bestond. Maar ook zonder dat plan zou een ervaren militair als Valk 'een dergelijke stapsgewijze operationele opzet hebben kunnen schetsen'. Zonder hulp van de Nederlandse militaire missie, meent Pronk in navolging van majoor Koen Koenders van de LAMID, zouden de coupplegers er niet in geslaagd zijn

de macht te grijpen. Daar misten ze de capaciteiten voor, aldus Koenders in *Andere Tijden* (2009).[177]

De onderbouwing van de Valk-these is in een aantal publicaties toe te schrijven aan een beperkt aantal telkens weer aangehaalde bronnen. Ik noem het 'bronverdichting', Kluiters spreekt dichterlijk over een 'vissenkomeffect'. Andere verklaringen blijven daarin – op niet altijd even duidelijk gronden – onvermeld. Dat geldt met name voor de rapporten van de commissie Pronk waarin het merendeel van de getuigenverklaringen Valks aandeel in de coup níet kon bevestigen, en in het tweede rapport de suggestie van een coup van Surinaamse makelij opdoemde, zoals die ook in enkele van de boven besproken publicaties wordt gesuggereerd. In het volgende hoofdstuk bespreek ik de elementen – de hier aangehaalde verklaringen – die de Valk-these moeten schragen. Ook beproef ik de Suriname-these.

3

DE VALK- EN SURINAME-THESE ONDER DE LOEP

Het vissenkomeffect

Dat de Nederlandse kolonel Hans Valk op een of andere manier betrokken was bij de coup van 25 februari 1980 is het beeld dat vooral zou beklijven. Ook al sprak een onderzoekscommissie Valk in 1984 en 1985 daarvan vrij, kolonel Valk bleef in de ogen van velen de tovenaarsleerling van de Surinaamse sergeantenrevolutie. Ook andere verklaringen circuleren. Zo zou Valk het slachtoffer zijn van een personeelsconflict binnen de Koninklijke Landmacht. In de kringen rondom Bouterse werd en wordt Valks betrokkenheid vaak weggewoven: de coup was louter een Surinaamse aangelegenheid. Of toch niet helemaal? Is zo'n vraag meer dan veertig jaar na dato überhaupt nog wel te beantwoorden?

ZWARTE TULP

Dat kolonel Hans Valk behulpzaam was bij de coup, berust op verschillende veronderstellingen. De inmiddels beruchte afscheidsreceptie waarop Bouterse de kolonel uitbundig zou hebben bedankt voor zijn hulp bij de coup, de door Valk aangereikte blauwdruk, de vaak aangehaalde geheime dossiers waaruit *Vrij Nederland* vrijelijk citeerde, Valks hulp na de coup in de vorm van een 'stoomcursus' en de dichtgevallen kluisdeuren met daarachter de tot 2020 geheim verklaarde dossiers, kwamen al meer of minder uitgebreid aan de orde. Het zijn deze bouwstenen die de Valk-these schragen. Hoe stevig is dit bouwwerk? In dit hoofdstuk zoom ik verder in.

Dat de coup in Suriname louter berustte op het handwerk van de militairen overzee, trof ik met name in de Nederlandse literatuur minder vaak aan. Maar hoe onvoorstelbaar is dat eigenlijk? Tijd om de these van de coup van Surinaamse makelij – de Suriname-these – ook eens tegen het licht te houden. Maar ik begin bij het plan Zwarte Tulp als belangrijk element van de Valk-these.

De blauwdruk, het plan Zwarte Tulp, of liever de instructie Zwarte Tulp, en het bijbehorende operatieplan nr. 75 HOO[1] kreeg zijn naamsbekendheid via de journalisten Gerard van Westerloo en Elma Verhey. Zelfs Valk, zei hij, had er nog nooit van gehoord, tot hij er in *Vrij Nederland* van 25 december 1982 over las: 'De Nederlandse militaire missie bracht Bouterse aan de macht. Kolonel Valk gaf de blauwdruk voor een staatsgreep aan een groep sergeanten.'[2] Het had Valk, aldus *Vrij Nederland*, goed geleken de zaak zelf ter hand te nemen, zodat de coup professioneel en *zonder 'blank bloedverlies'* zou verlopen [cursief door auteur].[3] In het vervolgartikel van 30 juli 1983: 'Bij de dood van Peter Meyer, opgejaagd in 's lands belang. De Nederlandse Militaire Missie in Paramaribo: een solo-optreden van eigengereide officieren', lezen we:

> *'De Zwarte Tulp is de codenaam (niet door óns bedacht) voor de meest geheime operatie ooit door Nederland in 1974 en 1975 opgesteld door de Nederlandse legerleiding. Het behelsde de evacuatie van alle Nederlandse paspoorthouders voor zover blank van vel tussen Marowijne en Corantijn, in geval van lokale onlusten met een anti-blanke afloop. Het leger te Suriname stond toen nog onder Nederlands bevel maar het gros van de manschappen was al Surinamer. Er werd van uitgegaan dat dit deel van het leger bij spanning onbetrouwbaar zou blijken. De Zwarte Tulp voorzag erin om in dat geval het blanke deel van de krijgsmacht in te zetten om het gekleurde deel te neutraliseren. Ook bevatte het uitvoerige maatregelen ter wederovername van de, met het oog op de aanstaande onafhankelijkheid reeds overgedragen wapen- en munitievoorraden. Verder was de veilige aftocht van de Nederlandse burgerbevolking erin geregeld – waartoe vliegvelden, radiostations en andere vitale objecten bezet zouden moeten worden.*
> *Men heeft geen specifieke militaire kennis nodig om te begrijpen dat operatie Zwarte Tulp, bij uitvoering, in feite neerkwam op het plegen van een staatsgreep.*
> *Dit plan is, in de tijd dat het van kracht was, prijs de Heer, nooit uitgevoerd. Het had, ultrageheim als het was, op 25 november 1975 vernietigd moeten worden.*
> *Dat is het ook – op ten minste één exemplaar na. De ernstige verdenking berust op de kolonel H. Valk dat hij het betreffende exemplaar voor zich heeft gehouden, en dat hij een geannoteerde versie ervan aan Bouterse c.s. heeft overhandigd als blauwdruk voor de staatsgreep' [onderstreping door auteur].*[4]

De *Vrij Nederland*-journalisten beschreven de zoektocht naar het schijnbaar laatst overgebleven exemplaar[5] dat in bezit zou zijn van Peter Meyer, die dat blijkbaar had moeten bekopen met de dood [6] De journalisten stelden dat de vraag altijd is geweest of Bouterse een blauwdruk had voor zijn staatsgeep, en zo ja welke.

> *'Op dit moment doet de Zwarte Tulp zijn intrede, dat wil zeggen, het laatst overgebleven exemplaar ervan dat niet meer had mogen bestaan, maar er desondanks nog was. Veel van de latere geschiedenis van de Militaire Missie zou door deze laatst Zwarte Tulp beheerst worden – uiteindelijk zou Peter Meyer er, in de nacht van 15 juni 1983 te 00.40 uur aan overlijden.'*[7]

Het plan, vernoemd naar een niet gekweekte bollensoort, was volgens *Vrij Nederland* een belangrijk wapen in Meyers strijd tegen het ministerie van Defensie. Meyer – ook wel abusievelijk geschreven als Meijer[8] – was, zoals eerder in hoofdstuk 1 op pagina 50 en 51 aangegeven, in april 1980 toegevoegd aan de ambassade te Paramaribo als secretaris van defensieattaché kolonel Maarseveen.

Ruim een week na verschijning van dit artikel betoogde Valk tegenover *Vrij Nederland* dat hij misschien niet kon bewijzen dat hij géén staatsgreep had gepleegd, maar dat er evenmin bewijzen waren dat hij het wél gedaan had.[9]

> *'Dan zou er een in mijn handschrift geschreven plan moeten gevonden worden voor de staatsgreep. En dat is er niet, want ik heb het niet gedaan. (...) Ik heb ze geen papier gegeven, niet dat ding waar u mee aangekomen bent, De Zwarte Tulp. Ik kende dat ding helemaal niet. Ik heb geluisterd, geluisterd, geluisterd, maar ik heb met de staatsgreep niets uitstaande.'*[10]

'De naam Zwarte Tulp? Dat was typisch iets voor kolonel Woerlee, die hield van dat soort beetje romantische toestanden', stelt Ted Wetselaar op 17 juni 2019 in zijn Haagse appartement geamuseerd vast. Wetselaar diende van 1973 tot 1975 bij de TRIS en werd als adjudant van kolonel Maarten Woerlee, de commandant van de Troepenmacht in Suriname (COTRIS), in 1974 belast met het eerste ontwerp van het operatieplan. 'Het was bedoeld om woelingen te beteugelen, mocht er onrust ontstaan in Suriname.' Een volksopstand was niet ondenkbeeldig aan de vooravond van de onafhankelijkheid. In dat kader werden er oefeningen gehouden. Vanaf 1975 minstens twaalf, ook op het voetbalveld in de Memre Buku kazerne in Paramaribo, waar nu het Legermuseum is gevestigd. 'De oproerlingen waren allemaal in hun oude burgerkleding gestoken en die kregen kisten met rot fruit om te gooien. (…) We hadden van die rieten schilden zoals de politie ze ook had in Nederland en een wapenstok.'[11] In het boek van de historicus Ellen Klinkers *De Troepenmacht in Suriname* uit 2015 staan militairen met wapenstokken in de aanslag en rotanschilden tegen de borst geklemd op diverse foto's afgebeeld.[12]

Wetselaars allereerste ontwerp voldeed niet geheel aan Woerlees wensen. Het werd opgeschaald. De kern van het finale plan was een *joint command* – een gezamenlijk commando – onder aanvoering van de COTRIS: kolonel Woerlee. In die

opzet had de commandant de beschikking over de TRIS, de vlooteenheden van de Koninklijke Marine uit de Nederlandse Antillen, een mobiele compagnie van de Koninklijke Landmacht, een detachement Koninklijke Marechaussee en de QPO-compagnie van het Korps Mariniers uit Nederland.[13] Militaire bijstand werd pas geleverd als de gouverneur van Suriname, Johan Ferrier, daarom vroeg.

Jaap Vreeken behoorde net als Wetselaar tot de laatste lichting TRIS'ers die het land kort na de onafhankelijkheidsviering verliet, maar dan via de lucht, tezamen met een kleine 200 Nederlandse paspoorthouders en zo'n 350 huisdieren. Hij was Wetselaar destijds opgevolgd als kapitein-adjudant. 'Ik droeg Woerlees koffertje bij wijze van spreken', grapt Vreeken op 16 april 2019, op een tropisch warme lentedag in het Hollandse Zevenaar. In feite, herinnert hij zich, werd de TRIS pas op Schiphol opgeheven op 27 november 1975.

> *'In het vliegtuig zat ook het TRIS-archief, dat weet ik zeker. Omdat we daar geen belangrijke stukken wilden achterlaten, de verhouding met kolonel Elstak was niet geweldig. Of Elstak commandant SKM zou worden, daarover was tot de laatste dag onzekerheid. Hij had nogal wat eisen.'*[14]

Het archief van de TRIS werd inderdaad overgedragen aan het Nederlandse ministerie van Defensie; van zowel de instructie als het operatieplan kwam één exemplaar bij het NIMH terecht.[15] In het Nationaal Archief in Den Haag vond ik van beide documenten een andere genummerde versie. Bij het ministerie van Buitenlandse Zaken stuitte ik bovendien op een verslag van 16 augustus 1983 van kolonel Schulte van de LAMID naar aanleiding van het bewuste artikel in *Vrij Nederland*.[16] Daarin werd opgerakeld hoe majoor Koenders twee jaar eerder – eind november 1981, zoals in hoofdstuk 1 op pagina 50 en 51 beschreven – op dienstreis naar Suriname was gestuurd vanwege de problemen die er rondom Peter Meyer waren ontstaan. Ook ging hij op zoek naar het plan Zwarte Tulp dat ontvreemd zou zijn uit de ambassadekluis.[17]

Koenders zette met het oog op de politieke reuring die binnen Defensie was ontstaan vanwege de *Vrij Nederland*-publicatie desgevraagd zijn bevindingen op 13 augustus 1983 nog eens op papier. Ook liet hij zijn licht schijnen op het vermeende coupplan.

> *'Bij de uitgevoerde coup in 1980 door militairen van de SKM is niet gebleken, dat genoemd plan als basis voor activiteiten heeft gediend. Het verloop is zodanig, dat het niet aannemelijk lijkt, dat men geopereerd heeft als in het plan voorzien was, te weten gelijktijdige bezetting en beveiliging van kwetsbare objecten als verbindingen, elektriciteitscentrale, waterleiding, militaire kampementen, paleis Gouverneur etc.'*

Hij concludeerde:

> *'Noch uit het onderzoek, noch uit de uitvoering van de coup is gebleken dat de Surinaamse opstandelingen in 1980 over het plan "Zwarte Tulp" beschikten. Het gerucht hierover deed de ronde onder anderen bij de Heer*

P.R. Meijer [sic]. Tegenover rapporteur heeft deze echter bij herhaling ontkend dit plan ooit gezien te hebben. Als Meijer over een fotocopie van dit plan zou beschikken, zou dit evenwel nog niets bewijzen over eventuele Nederlandse betrokkenheid bij de coup van 1980.'[18]

Hoe kwamen de *Vrij Nederland*-journalisten dan aan dit inzicht? In het archief van Gerard van Westerloo, dat bij het IISG in dossiermappen in kartonnen verhuisdozen ligt te wachten op ontsluiting, vond ik in de rode map met het opschrift 'Valk 3' verschillende notities van meerdere gesprekken met kolonel Maarseveen, Valks opvolger. Daaronder bevond zich ook een ongedateerd gesprek dat te herleiden is tot de datum van 19 december 1982[19] met de summiere aantekening: 'Plan: Valk-Briaire, Clements. Er is een rapport van Clements naar Bouterse gegaan over Maarseveen. De couppoging komt nauwkeurig overeen met het plan dat in 75 is gemaakt in verband met event. evacuatie Nederlanders.'[20] Van Westerloo sprak Maarseveen opnieuw op 15 juli 1983: twee weken vóór publicatie van het gewraakte artikel van 30 juli 1983. Van Westerloo maakte de volgende notitie, die als grondstof moet hebben gediend voor zijn verhaal in het weekblad:

'Zwarte Tulp. Was emergency-plan '75. TRIS-situatie. TRIS met de dag zwarter en spanningen rond de onafhankelijkheid. Kon gevaarlijk worden [onderstrepingdoor auteur]. Zwarte tulp gemaakt door de Nederlandse commandant troepenmacht. Is omgekeerde staatsgreep. (...) Bouterse kent dat plan ook. Had vernietigd moeten worden 25 november 1980. Zijn coup, die van Bouterse is de omgekeerde zwarte tulp. Altijd idee gehad er moet een exemplaar van achtergebleven zijn. Heeft Valk dat plan aan Bouterse gegeven. M. [Maarseveen] zegt dat hij 't plan gezocht heeft in Suriname op de missie en 't niet heeft gevonden, mijn theorie is altijd geweest, hij had er een. Kon 't hebben, want was aug.'75 in Suriname. (...) Later zei Koenders, 't is terecht, 't zat bij de ambassadestukken. Wat betekende 't als Peter [Meyer] 't had? Gevaar natuurlijk: Je kunt er nog steeds mee werken, een plan toegesneden op de Surinaamse wereld, dingen als bezet postkantoren, zorg dat boten niet meer varen.'

Dat Valk het laatste exemplaar van het plan Zwarte Tulp achterhield en een geannoteerde versie ervan aan Bouterse overhandigde, zoals Van Westerloo en Verhey veronderstelden, is nooit bevestigd.[21] Koenders vond het gezochte exemplaar – zoals in hoofdstuk 1 geconstateerd – gewoon terug in de ambassadekluis.[22]

Vrij Nederland analyseerde: 'Men heeft geen specifieke militaire kennis nodig om te begrijpen dat operatie Zwarte Tulp, bij uitvoering, in feite neerkwam op het plegen van een staatsgreep.'

Ik leg een kopie van het plan in 2019 en 2020 toch voor aan een aantal oud-TRIS'ers en ex-SKM-militairen die Suriname op hun duimpje kennen. Oud-TRIS'er Wetselaar gelooft niet dat de instructie Zwarte Tulp en het bijbehorende Operatieplan een 'omgekeerd coupplan' is. 'Het is appels met peren vergelijken', oordeelt hij,

terwijl hij door het plan bladert. Volgens Wetselaar was de situatie in Suriname overzichtelijk en simpel. ‘Als je de situatie in Suriname kent, heb je het in vijf minuten op een papiertje gezet. Binnen een half uur heb je zo’n verhaal op touw.’ Hij leest in het plan en zegt: ‘Als je een staatsgreep wilt verijdelen, maak je een ander plan dan wanneer het gaat om het beteugelen van volksonrust. Plan Zwarte Tulp een coupplan? Nee. Onzin. Punt.’ Zijn opvolger Jaap Vreeken deelt die mening en dat geldt ook voor de Hollandse Jos Steeman, die de TRIS verruilde voor de SKM. In zijn woning in Paramaribo bekijkt hij de stukken. Zijn oog valt op de eenheden van Nederland en de Nederlandse Antillen die in het operatieplan vermeld staan. Een blauwdruk voor een coup? ‘Nee, natuurlijk niet.’ Oud-SKM-officier Hugo Fernandes Mendes merkt op: ‘Wat ik tot dusver zie, is heel normaal.’ Heel normaal voor een evacuatieplan, bedoelt hij, en hij voegt toe: ‘Dit is uitermate ongeschikt als coupplan. Doel van een evacuatieplan is niet om te blijven, maar om zo snel mogelijk af te taaien.’ Oud-SKM-officier Jeff Wirht behoorde tot de groep die samen met Bouterse sleutelde aan een gezamenlijk plan voor een machtsovername; Wirht begrijpt evenmin wat de relatie tussen dit document en de coup van 1980 is. ‘Dit is een evacuatieplan in geval van calamiteiten.’ [23]

Tot zover de militairen. De historicus Ellen Klinkers, die de geschiedenis van de TRIS onderzocht, stuitte in de archieven van het NIMH te Den Haag uiteraard ook op het bewuste plan Zwarte Tulp. Zij sluit aan in de rij en vindt de veronderstelling dat dit plan – waarvan een gezamenlijk optreden de kern vormde – gebruikt werd voor de coup ‘weinig aannemelijk’, met als belangrijkste argument dat de kern van de operatie een gezamenlijk optreden van Suriname, Nederland en de Nederlandse Antillen betrof. Dat was een opzet met militaire middelen die niet binnen het bereik van de coupplegers lag.[24] Haar collega Pepijn Reeser was na lezing van dit document dezelfde mening toegedaan.[25]

De Zwarte Tulp trok ook de aandacht van Frans Kluiters, die even gedreven als nauwgezet een onderzoek instelde naar de Nederlandse geheime diensten. In zijn aan het Nationaal Archief in Den Haag overgedragen archief bevinden zich brieven en notities van interviews hieromtrent die hij deels verwerkte in zijn publicatie: *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdienst. Supplement: crypto- en trafficanalyse sectie 2 TRIS* (1995).[26] Hij sprak jammer genoeg niet met de opdrachtgever van het plan, TRIS-commandant kolonel Woerlee. Wel interviewde hij kolonel Valk, zijn opvolger kolonel Maarseveen en Maarseveens plaatsvervanger kolonel Van Tussenbroek in hun hoedanigheid als attaché.

Over zijn gesprek op 26 augustus 1993 met Maarseveen noteerde Kluiters dat de kolonel stelde dat er ‘zeker’ een evacuatieplan was voor: ‘…Ned. en Sur.: op een gegeven moment waren er *3 Sur bataljons en 1 Ned bat (dreiging)* [cursief door auteur].’ Maarseveen verkondigde in dit interview – zoals hij jaren eerder ook Van Westerloo had toevertrouwd – dat hij dit plan destijds niet had kunnen terugvinden in het TRIS-archief in Nederland [sic].[27]

Desgevraagd beloofde Kluiters Valk in zijn brief van 6 augustus 1993 om een 'postordereffect' te vermijden. 'Een keer vragen beantwoorden en je komt er nooit meer vanaf', zoals Valk het snaaks formuleerde. Kluiters schetste in zijn brief van 29 juli 1993 de inhoud van het telefoongesprek met Valk daags ervoor, waarin de kolonel wederom verklaarde het plan Zwarte Tulp noch te kennen noch onder ogen te hebben gehad. De TRIS had geen archief overgedragen. Dat was logisch, want de TRIS had een geheel andere functie dan de missie, legde de kolonel uit, geheel in lijn met de opmerking van oud-TRIS-adjudant Jaap Vreeken.[28] Kluiters onderwierp vervolgens de opvolger van Maarseveen in Suriname, kolonel Bas van Tussenbroek, aan een spervuur van vragen. In het archief is een uitgebreide, hartelijke correspondentie te vinden tussen de twee. Van Tussenbroek gaf in zijn brief van 12 september 1993 antwoord op Kluiters' vragen: 'Wat betreft het evacuatieplan. De codenaam "Zwarte Tulp" heb ik misschien wel eens gehoord, maar zegt me niets.' Hij vroeg zich af waar die interesse vandaan kwam. Kluiters legde in zijn brief van 1 oktober 1993 uit:

> *'[Die] is gelegen in de omstandigheid dat Verhey en Van Westerloo in hun boek Het legergroene Suriname zoveel ophangen aan het bestaan van dit document; zelf koester ik de nodige achterdocht ten aanzien van onder andere de naamgeving. Er heeft inderdaad een evacuatieplan bestaan, dat lijkt me in de toenmalige omstandigheden redelijk logisch. Maar dat het door de Heer Valk aan Bouterse zou zijn gegeven om te dienen als blauwdruk voor de staatsgreep, lijkt me al minder aannemelijk. Nog minder aannemelijk is dat de Heer Meyer erdoor zou sterven. Om die reden blijf ik zoeken naar wat waar is en wat niet.'*

Op 3 november 1993 antwoordde Van Tussenbroek, dat een evacuatieplan toch wat anders is dan een coupplan '(…) al zullen er details zijn die voor beide opgaan'. In een bijlage bij de brief van 30 oktober 1995 vatte hij zijn twijfels puntsgewijs samen.

'1. De "Operatie Zwarte Tulp" is voor heel andere doeleinden opgezet (in 1974?) nl om evt calamiteiten het hoofd te bieden.
2. Hoewel ik "Zwarte Tulp" nooit heb ingezien zal daar niet de vernietiging van het hoofdbureau van politie in vermeld gestaan hebben als actiepunt alsmede het ontwapenen en vernederen van de politie.
3. Ook niet het overnemen van de regering.
4. Maar wel het bezetten van bijv. een radiostation wat weer niet gebeurd is door Bouterse.
5. Er is geen kolonel (VALK) voor nodig om op het idee te komen dat je een kazerne (Gemenelandsweg) en het munitiecomplex (Zorg en Hoop) moet bezetten wil je een coup plegen en laten slagen.
6. De inzet van patrouille boten is ook van later want die waren er in 1975 nog niet.'

De boot waarop het kanon werd gevestigd dat het politiebureau aan puin schoot, kwam inderdaad pas op 7 juni 1977 de Surinaamse wateren binnenvaren, toen de inkt van de handtekeningen onder het plan Zwarte Tulp al lang was opgedroogd.[29] Van Tussenbroeks opmerking over de politiemacht was ter zake. In het Operatieplan Zwarte Tulp vormde het (Surinaamse) Korps Politie Suriname juist een belangrijk onderdeel in de handhaving van de openbare orde. Daar paste beschieting van het politiebureau en gevangenneming van agenten allerminst in.

Kluiters correspondeerde ook met het hoofd van LAMID, kolonel Schulte, die zich erover verbaasde dat Kluiters in zijn 'serieuze' boek aandacht besteedde aan de 'indianenverhalen' van *Vrij Nederland*. Dat was enigszins tegen Kluiters' 'zere been', die het juist noodzakelijk achtte – zo verklapte hij aan kolonel Van Tussenbroek in zijn brief van 28 maart 1995 – 'indianenverhalen' te ontkrachten '(…) in een wellicht vergeefse poging waarheid en mythe te onderscheiden en op die manier te verhinderen dat bepaalde populaire verhalen blijven rondwoekeren'. Kluiters:

> *'Ik vind het alleszins de moeite waard aandacht te besteden aan de relatie Suriname-Nederland, omdat er sprake is van een vissekom-effect: een groot deel van de acties zijn te herleiden tot aanwijsbare factoren en personen. Echte conclusies trek ik daar niet uit, dat laat ik over aan geopinieerde journalisten. Ik heb al kluif genoeg aan de poging de feiten op een rijtje te zetten.'*[30]

'ANTI-BLANKE AFLOOP'

De *Vrij Nederland* van 30 juli 1983 bevatte alarmerende zinnen waaruit gemakkelijk geconcludeerd kon worden dat de Zwarte Tulp op racistische leest was geschoeid. Ook Valk werden racistische motieven toegedicht en dat maakte hem in de beleving van menigeen ongetwijfeld nog impopulairder.[31] Valk weersprak die aantijging eertijds ook al tegenover zijn bazen, zei dat hij niets met de coup te maken had, maar zich in geval van calamiteiten verantwoordelijk voelde voor de Nederlandse paspoorthouders, inclusief de Surinaamse (zie pagina 56).

De formulering dat Valk met name 'blank bloedverlies' wilde voorkomen, namen de PvdA'ers Van Thijn en Van den Bergh over in hun Kamervragen van 3 februari 1983; de echo daarvan weerklonk zoveel jaar later in 2020 in het boek van oud-minister voor Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk: *Suriname. Van wingewest tot natiestaat*. Mocht het waar zijn dat de TRIS alleen oog had voor de veiligheid van de 'blanke' burgers en binnen de eigen gelederen bovendien onderscheid maakte op basis van ras en etniciteit, dan berustte dit volgens Pronk op een 'schandelijke denktrant' binnen het Nederlandse leger.[32]

Die omschrijving staat níét in het plan Zwarte Tulp en laat zich op het oog moeilijk rijmen met de daarin vervatte instructies. Commandant Woerlee was hoofd van de operatie, militaire bijstand werd pas geleverd als de gouverneur van Suriname –

Johan Ferrier – daarom vroeg. Woerlee was tevens verantwoordelijk voor de evacuatie van eventueel aanwezige koningshuisleden, VIP's en de familie van de (Afro-Surinaamse) gouverneur. Op de gastenlijst zoals die bewaard is gebleven in het Nationaal Archief in Den Haag prijken de namen van vele internationale hooggeplaatste gasten, zoals die van doctor Amat Fores uit Cuba, doctor en misses Tello Macias uit Mexico, mister Moussa Camara uit Guinea, mister en misses Yuwone uit Indonesië. Ook de vertegenwoordigers van de Unesco, mister Da Silva, en de United Nations, mister Tang Ming-Chao waren gevraagd de onafhankelijkheidsviering bij te wonen.[33] Aangenomen mag worden dat die niet allemaal 'blank van vel' waren. Zouden die zijn achtergelaten in het strijdgewoel, het feestelijke glas champagnebubbels nog in de hand? Dat zou op zijn minst een diplomatieke rel hebben veroorzaakt.

Ook de op Surinaams grondgebied aanwezig Nederlandse militairen en hun gezinsleden vormden onderdeel van het evacuatieplan. Zelfs was er een instructielijst opgenomen wat de gezinnen in hun vluchtkoffertje dienden te stoppen: drie stel onderkleding, twee badhanddoeken, voor dames maandverband, et cetera. Tot 25 november 1975 waren Surinaamse TRIS-militairen Nederlandse paspoorthouders. Dit gold uiteraard ook voor de Indische Nederlanders die als TRIS'er in Suriname dienden.[34] In dat verband is de instructie uit het operatieplan onder de tussenkop Nationaliteitstoewijzing interessant. Daar staat te lezen:

> *'In verband met de regeling toewijzing nationaliteiten, dienen bemanningsleden van de schepen wanneer zij in Suriname geboren zijn, gedurende de soevereiniteitsoverdracht aan boord te verblijven. Bij uit te zenden eenheden MLD en MARNS [van de marine] mogen zich geen te Suriname geboren militairen bevinden.'*

Op het moment dat de soevereiniteitsoverdracht plaatsvond, zouden in Suriname geboren militairen die zich op Surinaams grondgebied bevonden automatisch de Surinaamse nationaliteit verkrijgen. Dat zou wrikken: Surinaamse militairen in dienst van het Nederlands leger. Het marineschip was neutraal – dat wil zeggen: Nederlands – terrein.[35]

De loyaliteit tussen TRIS'ers onderling was groot. Oud-officier Michel van Rey, die op 25 november 1975 de TRIS-pet verwisselde voor die van de SKM, zegt als ik hem op 6 maart 2020 spreek in Paramaribo: 'Je had witte Nederlandse militairen die met zwarte vrouwen getrouwd waren en kinderen van gemengd bloed.' Hij vindt het vergezocht om te veronderstellen dat men die zou laten staan. Zijn oud-collega Hugo Fernandes Mendes interviewde ik eerder in Amsterdam, in het prille begin van het nieuwe jaar, hij is dezelfde mening toegedaan.[36]

Dat zwarte soldaten in koloniale legers dikwijls een ondergeschikte rol toebedeeld kregen, soms louter dienden als kanonnenvoer, en dat gevreesd werd voor zwarte rebellie, is een historisch gegeven.[37] Wellicht vormde die wetenschap in

combinatie met de voornoemde ontboezemingen van Maarseveen[38] de grondslag voor de volgende zinnen in *Vrij Nederland*:

> *'Het leger te Suriname stond toen nog onder Nederlands bevel maar het gros van de manschappen was al Surinamer. Er werd van uitgegaan dat dit deel van het leger bij spanning onbetrouwbaar zou blijken. De Zwarte Tulp voorzag erin om in dat geval het blanke deel van de krijgsmacht in te zetten om het gekleurde deel te neutraliseren [onderstreping door auteur].'*

Mogelijk – bronvermeldingen ontbreken – hadden de journalisten weet van de onder het kopje 'Evaluatie van de toestand' vermelde informatie in het plan Zwarte Tulp zelf. Daar stond te lezen dat de gevechtskracht van de TRIS zou teruglopen, omdat steeds meer militairen in dienst van de SKM traden. 'De politieke situatie en de totstandkoming van de SKM geven aanleiding deze eenheid bij de soevereiniteitsoverdracht als matig betrouwbaar aan te merken', aldus de tekst in het operatieplan. Hoe is het begrip 'matig betrouwbaar' te begrijpen? In politieke zin? Of heeft dat te maken met wit-zwart-verhoudingen?

Geen van beide, is op te maken uit de woorden van Fernandes Mendes, na lezing van de bertreffende passage in de Zwarte Tulp en het bijbehorende operatieplan. 'Ook al was Woerlee nog steeds de baas, naarmate de onafhankelijkheid naderde en de TRIS transformeerde in de SKM werd Elstak de baas. Je kwam in een grijze zone terecht, "betrouwbaar" moet je zien in het licht van loyaliteit aan de bevelvoeringslijn. Als Elstak zegt "Ga naar rechts" en Woerlee – bijna baas af – zegt "Ga links" dan zou ik, Hugo Fernandes Mendes, als officier die van de TRIS overgaat naar de SKM, niet Woerlee maar Elstak gehoorzamen.' Fernandes Mendes: 'Ik kan het niet spannender maken dan het is.' [39]

Dat het opinieblad refereerde aan de angst voor raciale spanningen binnen koloniale legers is niet vreemd, oordeelt historicus Ellen Klinkers:

> *'Die angst van de kolonisator voor de soldaat uit de kolonie is heel oud en wijdverbreid, al zijn er weinig voorbeelden van dergelijke militairen die de wapens daadwerkelijk hebben ingezet tegen de kolonisator. De strekking van het wij-versus-zij verhaal van Vrij Nederland is niet zo onwaarschijnlijk, maar dat het ging om de bevelvoeringslijn kun je ook niet helemaal uitsluiten. Zo zwart-wit als Van Westerloo het stelt, lag het niet.'*[40]

Om een historisch gegeven tot wetmatigheid te verheffen, is inderdaad betwistbaar. In het geval van Suriname maakte de inzet van juist het gekleurde, Surinaamse politiekorps onderdeel uit van het plan Zwarte Tulp. Dat het 'blanke deel' van de krijgsmacht zou worden ingezet om het gekleurde deel te 'neutraliseren', zoals *Vrij Nederland* schrijft, vindt ex-SKM-officier Van Rey 'nogal een losse interpretatie'. Hij gelooft niet dat de twee groepen bij spanningen tegenover elkaar zouden komen te staan. 'Totaal niet.'[41]

Mochten er rellen uitgebroken zijn, dan is het overigens nog maar de vraag of die louter langs zwart-witlijnen van kleur zouden zijn gelopen. Ik herlees de

sfeerschetsen van journalist John Jansen van Galen medio 1975, waarin een bezorgde premier Den Uyl langs rokende vuurbelten stapt en een jonge Anil Ramdas zich bijna bezondigt aan pyromanie.

> *'Hout brandt goed. De vlammen laaiden hoog op en staken de belendende percelen aan. (...) De straat was een wirwar van brandweerauto's (...), waartussen ik ineens Den Uyl ontwaarde, in colbert. (...) Ik tikte hem op de rug. (...) Zag hij hier zijn droom van een vreedzame dekolonisatie in vlammen opgaan? Maar hij had zich al omgedraaid en liep weg, het hoofd tussen de schouders. (...) Hadden radicale Hindoestanen hun toevlucht genomen tot krassere middelen? (...) Twintig jaar later onthulde de Surinaamse essayist Anil Ramdas dat hij met andere Hindoestaanse scholieren in een auto vol brandbaar materiaal op weg was geweest naar het centrum van Paramaribo. Hij stapte nog net op tijd uit, anders was hij betrokken geraakt bij brandstichting, en misschien voor jaren opgesloten. Liever de stad in brand, dan in handen van Creolen. Zo groot was de angst voor de toekomst.'*[42]

Ramdas schreef er zelf in een van zijn essays over:

> *'(...) we waren bereid de stad plat te branden om de aankomende onafhankelijkheid tegen te houden. We herinnerden ons Brits-Guyana, waar de Hindoestanen na de onafhankelijkheid voorgoed onder Creoolse heerschappij kwamen te staan. Lafheid was uiteindelijk mijn redding, ik liet de brandstichting aan anderen over, maar ik heb er vele jaren over gedaan om te begrijpen waarom ik toen zo was en dacht. Haatte ik de Creolen? Jazeker, maar vond ik de Hindoestanen niet minstens zo verachtelijk?'*[43]

Op zijn minst zijn er vraagtekens te plaatsen bij de stelligheid waarmee het opinieblad destijds informatie hierover naar buiten bracht en een hypothetische kwestie tot instructie verhief. De basis van het verhaal was wankel: naar het zich laat aanzien slechts gebaseerd op een of twee niet nader genoemde bronnen, waarvan Maarseveen er een was en Peter Meyer mogelijk de andere. Het is de vraag of de journalisten en ook zelfs Maarseveen en Meyer het Plan Zwarte Tulp daadwerkelijk onder ogen hadden gehad. Dat weerhield ze er niet van de krijgsmacht te betichten van raciale vooringenomenheid.

In de *Vrij Nederland* van februari 1985 merkte Van Westerloo op dat ook het tweede rapport van de commissie-Pronk over de 'meest cruciale feitelijkheden' duister bleef, zoals de Zwarte Tulp. Dat klopt, de commissie stelde er om mij niet geheel duidelijke redenen geen belang in. De journalist wierp de vraag op die de commissie volgens hem had moeten stellen: '(…) beschikte de kolonel inderdaad over een exemplaar van het evacuatieplan "De zwarte Tulp" dat ná de onafhankelijkheid vernietigd had moeten worden, maar waarvan een overgeschoten kopie door hem [Valk], al dan niet genoteerd, aan de omverwerpende sergeanten al dan niet was doorgegeven.'[44] Daarmee stelde hij zich aanmerkelijk terughoudender op dan in zijn artikel van 25 december 1982, 'De Nederlandse militaire missie

bracht Bouterse aan de macht. Kolonel Hans Valk gaf de blauwdruk voor een staatsgreep aan een groep sergeanten', dat later in menig naslagwerk zou opduiken. Of het plan de potentie had om dienst te doen als blauwdruk, is dubieus. De claim dat Valk dit zou hebben overgedragen aan Bouterse is eveneens twijfelachtig.

BIJSPIJKER- EN STOOMCURSUS

'Inspecteur, inspecteur, (…), de militairen in Suriname hebben de macht overgenomen. Dat was zojuist op het nieuws van vier uur!' Op 25 februari 1980 stormt de directeur van de Dorus Rijkersschool in Amsterdam-Noord – net als Haakmat van Surinaamse afkomst – hijgend de lerarenkamer binnen, waar onderwijsinspecteur André Haakmat op hem zit te wachten voor een bespreking en fluistert hem dit alarmerende bericht in het oor. Zo begint Haakmat het eerste hoofdstuk: 'Prelude van een staatsgreep' van zijn in 1987 uitgegeven memoires *De revolutie uitgegleden – politieke herinneringen*. Haakmat merkt op: 'Omdat ik geen verdere tekenen van overspannenheid bij de directeur waarnam zei ik hem, geërgerd omdat hij te laat was: "Laten we het maken van grappen bewaren tot na de vergadering, als er dan nog iemand is die tijd en zin heeft om naar dit soort onzin te luisteren. (…)."' Haakmat moest zijn woorden terugnemen, toen hij even later – stomverbaasd – met eigen oren het nieuws op de radio vernam.[45] Nauwelijks twee dagen later stond Haakmat in zijn hoedanigheid als 'militairrecht-expert' pontificaal in *De Telegraaf* van 27 februari 1980 op de foto – met een geschrift van hemzelf in de hand – onder de prikkelende kop 'Staatsgreep ging letterlijk volgens (mijn) boekje'. De introtekst onthulde:

> *'Ik vind het natuurlijk een eer dat de rebellerende militairen mijn boekje als handleiding voor de toekomst hebben uitverkoren, maar dat ze het gebruiken als legitimering van hun coup heeft me onaangenaam verrast. Er staan een hoop aanbevelingen in voor veranderingen; maar beslist niet dat de regering omver geworpen moest worden en dat hebben ze met mijn boekje in de hand wél gedaan.'*

Haakmat meende dat het 'dom' was om een coup te plegen met de verkiezingen voor de deur. 'Ik ken de jongens die de coup hebben gepleegd heel goed; ik heb veel met ze gepraat. Het zijn sociaal bewogen jongens. Hun motieven zijn zuiver, maar daarmee valt hun actie niet goed te praten.' Desalniettemin vond Haakmat dat de regering grotendeels de hand in eigen boezem moest steken. De legertop weigerde in te spelen op de 'gevoelens' van de onderofficieren. Krankzinnige opdrachten moesten worden uitgevoerd. 'Het is toch waanzin als een onderofficier 30 keer op een dag (…) de knopen van het uniform van kolonel Elstak moet poetsen. Dat is vragen om moeilijkheden en daarvan krijgen ze nu de volle laag.'

De vele verhalen die er in omloop zijn dat Valk Bouterse vooral ná de coup van advies diende, zijn deels gebaseerd op de uitlatingen van Haakmat en de artikelen in *Vrij Nederland.* Dit opinieblad schetste in de weekeditie van 25 december 1982 hoe kolonel Valk en Bouterse zich na de staatsgreep 'in een kamertje nestelden, waarin de

laatste een spoedcursus legerleiding van de eerste kreeg'.[46] Van Westerloo was na de coup spoorslags afgereisd naar Suriname,[47] maar het wordt niet duidelijk of dit zijn eigen waarneming betrof. Een bronverwijzing ontbreekt.[48] Zou het kunnen dat die kennis ontleend was aan een eerder interview met Haakmat, dat in *Vrij Nederland* van 18 december 1982 verscheen? Haakmat vertelde daarin dat hij op 15 maart 1980 in Suriname landde.

> *'In het kampement ontmoette ik Bouterse (...), hij had daar het kleinste kamertje. Allemaal papieren om hem heen. Hij zei, het groeit me boven mijn petje, een leger, logistiek, het is allemaal zo ingewikkeld. Valk hielp hem. Als de Nederlandse militaire missie hem niet geholpen had zou er niks van gekomen zijn. Van Valk kreeg hij gewoon een stoomcursus.'*[49]

In de editie van 30 juli 1983 stond opnieuw dat Valk Bouterse in een kazernekamertje gedurende 'enkele weken' in ijltempo de voor een bevelhebber benodigde kennis bijbracht. Dat was, aldus *Vrij Nederland*, op het moment dat de minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw de Tweede Kamer op 4 maart 1980 verzekerde dat de missie 'helemaal niets' deed, in afwachting van nadere instructies uit Nederland. Een bronvermelding ontbreekt wederom.[50] Zelf betitelde Valk dit in een interview in de week van 13 augustus 1983 als 'nonsens'. 'Ik zou hem een spoedcursus gegeven hebben. Ik zou veertien dagen met hem in een kamertje gezeten hebben. Nou, ik weet wel, met wie ik liever veertien dagen in een kamertje zou zitten.'

De kolonel zei Bouterse na de coup niet meer dan vier keer te hebben gezien en niet langer dan een half uur. In datzelfde *Vrij Nederland*-interview dat in het vorige hoofdstuk al ter sprake kwam, staat te lezen dat missielid Briaire in *de Volkskrant* beweerd had dat Bouterse na de staatsgreep af ging op 'alle adviezen van Valk'. Met die uitspraak geconfronteerd bleef Valk toch bij zijn telling van vier keer.[51]

Als ik op grond van rapporten en verslagen de chronologie van de gebeurtenissen die plaatsvonden kort na de coup in kaart probeer te brengen – mede op grond van de in hoofdstuk 1 beschreven gebeurtenissen – constateer ik dat Valk tegenover de commissie-Pronk verklaarde op 26 of 27 februari 1980 kapitein Briaire opdracht te hebben gegeven om poolshoogte te gaan nemen in het kampement. Valk zelf bracht de NMR op 28 februari 1980 desgevraagd het bezoek dat hem later zo noodlottig zou worden, omdat hij zich niet aan de instructie hield géén politieke adviezen te verstrekken. Dit bezoek vond plaats mét medeweten van de Tijdelijk Zaakgelastigde van de ambassade.[52] Uit het codeverkeer van 5 en 6 maart 1980 tussen de ambassade en Den Haag is op te maken dat Buitenlandse Zaken de missie 'ten strengste' verbood contacten te onderhouden met de militairen, ook al deed de NMR een dringend beroep op de ambassadeur de missie in te zetten bij de reorganisatie van de uiteengevallen Surinaamse Krijgsmacht. De ambassadeur liet privécontacten tussen missieleden en Surinaamse militairen weliswaar oogluikend toe, maar de minister van Buitenlandse

Zaken Van der Klaauw telegrafeerde op 6 maart 1980 naar aanleiding van het Kamerdebat nog eens dat 'verkeerde' indrukken echt vermeden dienden te worden.

> *'Zowel ambtgenoot defensie als ik achten daarom tot nader order ieder contact van mms met nmr of entourage ongewenst. Ook normale werkzaamheden binnen skm waren op te schorten tot situatie naar dezerzijds oordeel voldoende genormaliseerd. Op het verzoek van de nmr (...) kan derhalve niet positief gereageerd worden. Ik heb er begrip voor dat door u bedoelde huiselijke contacten niet vermeden kunnen worden. Aan leden missie ware echter u i t e r s t e terughoudendheid en discretie op te dragen.'*[53]

In zijn telegram van 7 maart 1980 stelde ambassadeur Vegelin Den Haag ervan op de hoogte dat adjudant Van Dijk als enige missielid naar de Surinaamse kazerne was gestuurd 'vanwege de chaos' die daar heerste. Vegelin achtte dat 'wenselijk', 'constructief' en 'urgent'. 'Indien overwegingen van andere aard zich te uwent daartegen niet verzetten zou ik gaarne spoedig machtiging ontvangen om tav adj van dijk een uitzondering op uw instructie te maken.' Het is niet op te maken of Van Dijk zijn werkzaamheden mocht voortzetten, aannemelijker is dat hij die staakte. In elk geval wees Buitenlandse Zaken er in het bericht van 10 maart 1980 nog eens met klem op dat de missie politieke uitspraken diende te vermijden en zich moest onthouden van politieke contacten in afwachting van de benoeming van een nieuw kabinet door president Ferrier.[54]

De commissie-Pronk beperkte zich in haar onderzoek tot de contacten tussen Bouterse en Valk tot en met de coup. Uit het commissierapport is wel op te maken dat, toen Haakmat op 15 maart 1980 in Suriname landde, Valk juist in tegenovergestelde richting Néderland vertrok. Valk bleef tot 11 april 1980 in Holland, waar hij ettelijke gesprekken voerde met (ministeriële) autoriteiten, niet alleen over de staatsgreep maar tevens over zijn overplaatsing naar Brussel.[55] Indien *Vrij Nederland* zich baseerde op uitspraken van Haakmat lijkt het uitgesloten dat Haakmat zelf getuige was geweest van de bijspijkercursus die Valk Bouterse gegeven zou hebben op 4 maart 1980, terwijl de Tweede Kamer ondertussen druk delibereerde over de coup in Suriname.

Pas op 21 maart 1980 zou Buitenlandse Zaken mede namens Defensie de ambassadeur berichten dat de missie haar 'normale technische taken' per direct kon hervatten.[56] In zijn maandverslag als attaché van medio februari tot medio maart 1980 concludeerde Valk in lijn daarmee: '[T]en gevolge van de militaire staatsgreep is de militaire missie thans geheel teruggetrokken uit de Memre Boekoekazerne', en: 'HMMS verblijft van 14 maart tot begin april 1980 om redenen van dienst in Nederland.'[57]

Nu kan het best zijn dat de missieleden zich niets aantrokken van die verordening. Maar dat Valk zich tegen alle instructies in pontificaal in de kazerne posteerde om Bouterse 'enkele weken' bij te scholen, is niet plausibel. Haakmat zelf schrijft in 2020 in zijn mail aan mij op Tweede Kerstdag, dat Valk zich aan hem kwam

voorstellen na zijn terugkeer uit Nederland [na 11 april]. Ze bleken vrijwel buren te zijn. Tijdens het nachtelijk gesprek dat zich ontspon briefde de kolonel Haakmat over de problemen binnen het leger en benadrukte dat een goed contact met Bouterse noodzakelijk was.'[H]et was in het belang van Suriname, dat hij [Bouterse] het leger in handen kreeg.' Valk – met wie Haakmat tot aan zijn dood naar eigen zeggen een vriendschap onderhield – bracht het contact tussen de twee tot stand. Om Bouterse te helpen het leger in de greep te krijgen dat ernstig dreigde te ontsporen, zijn Bouterse, Valk en Haakmat niet 'enkele weken' – zoals *Vrij Nederland* suggereerde – maar 'een paar zeer vroege ochtenden bij elkaar geweest in de Memre Buku Kazerne', zegt Haakmat nu.

Ook de uitspraak van premier Arron die 'met grote zekerheid' vaststelde dat Valk 'in de weken na de coup een vaste gast was in de kazerne', omdat hij hem met eigen ogen zag toen hij er gedetineerd was,[58] staat haaks op de verklaring van NMR-lid Van Rey, die ambtshalve veelvuldig contact had met Bouterse. Van Rey zag Valk daar nooit in diens nabijheid.

> *'Maar ik weet natuurlijk niet wat er gebeurde toen ik minister werd [volgens Van Rey vond zijn beëdiging weken later plaats dan die van de andere ministers op 15 maart 1980]. Wat ik wel weet is, dat er in die periode veel bijspijkeraars waren. Het is gissen, maar àls Valk zou hebben bijgespijkerd, dan was het meer in de zin van: hoe brengen we dat militaire aspect op orde. Als er al is bijgespijkerd in de periode tussen 25 februari en 25 mei 1980 kan dat nooit veel zijn geweest.'*[59]

Op 25 mei 1980 arriveerde Valks opvolger Maarseveen. Op 10 juni losten de kolonels elkaar af; rond 18 juni 1980 verliet Valk Suriname.[60]

Ook in de periode daarna zouden Valk en Bouterse nog veelvuldig contact hebben onderhouden, aldus *Vrij Nederland*. In de editie van 25 december 1982 werd gerapporteerd dat Bouterse weliswaar met Valks opvolger Maarseveen niet uit de voeten kon, maar – 'geen nood' – voor adviezen kon hij in Brussel terecht: 'Valk en Bouterse zouden nog lang een intensief telefonisch contact onderhouden.' Het is opnieuw onduidelijk van wie die informatie afkomstig was. Het zou kunnen dat de *Vrij Nederland*-verslaggevers dit (abusievelijk) opmaakten uit hun interview met Maarseveen op 19 december 1982. In Van Westerloos aantekeningen van het interview met Maarseveen meen ik de handgeschreven opmerkingen onderaan te kunnen ontcijferen als: 'Valk bleef kontakten onderhouden met Suriname.'[61] Maarseveen had tegenover het hoofd van de LAMID juist gezegd dat telefonische contacten tussen Bouterse en Valk hem níét bekend waren (zie pagina 57).

Wederom geldt: het is moeilijk te reconstrueren wat de werkelijke toedracht is geweest. Valk zelf stak in zijn verslag als landmachtattaché niet onder stoelen of banken dat hij Bouterse van advies had gediend en op welk wijze. Dit deed hij naar eigen zeggen om te voorkomen dat de zaak volledig zou ontaarden. De grote rol die hij in de publicaties van *Vrij Nederland* en Haakmat kreeg toebedeeld als goeroe van

Bouterse kan op grond van de door hen zelf verstrekte gegevens niet eenvoudig bevestigd worden. Evident is dat de coupplegers zich omringden met adviseurs van diverse pluimage. Ook duidelijk is dat de verhalen een eigen leven zijn gaan leiden.

'DE' AFSCHEIDSRECEPTIE

De afscheidsreceptie vormt een van de bouwstenen waarop de Valk-these berust, zoals ik in hoofdstuk 2 beschreef. Ik ga na op welke bronnen dit verhaal terug te voeren is en wat er eigenlijk gezegd is.

Hoofdstuk 2 maakt inzichtelijk dat de toespraken die aan Bouterse en Valk worden toegedicht tijdens de receptie van Valk, nogal eens te herleiden zijn tot de Surinaamse raadsadviseur en oud-minister André Haakmat. Waarschijnlijk baseerde *Vrij Nederland* zich op Haakmats verhaal. Dit weekblad publiceerde in het artikel van 25 december 1982 als eerste de inhoud van de speech: 'Wanneer u, kolonel, ons niet gezegd had dat wij het hadden moeten doen, dan hadden wij de coup nooit gepleegd. Ooit zullen we uw aandeel helemaal bekend kunnen maken.'[62] Het artikel laat zich niet lezen als een ooggetuigenverslag van de verslaggevers zelf. Er worden drie namen genoemd van mannen die dat wel waren: ambassadeur Vegelin, Valks opvolger kolonel Maarseveen en regeringsadviseur Haakmat. Het is onduidelijk wie in het artikel als zegsbron fungeerde, alle drie, een of twee van de drie? De commissie-Pronk deed bij de receptiegangers – onder wie Haakmat – nog eens navraag wat er nu precies gezegd was. Haakmat herhaalde in 1984 wat hij eerder en later in zijn memoires van 1987 en in de uitzending van *Andere Tijden* zou beweren, namelijk dat Bouterse verkondigde dat de staatsgreep zonder Valk nooit gepleegd zou zijn. Bouterses vermeende uitspraak dat er altijd plaats zou zijn voor Valk in het Surinaams leger, en dat het Surinaamse volk ooit zou weten welke rol Valk had gespeeld, had Haakmat gestijfd in zijn veronderstelling van Valks betrokkenheid bij de coup. Hij merkte tegenover de commissie op dat zolang de staatsgreep in de ogen van velen een succes was, ieder zijn aandeel erin opeiste. Valk zou te pas en te onpas hebben verklaard dat hij de architect ervan was. Bij de staatsgreep zelf zou Valk, zoals Haakmat het plastisch uitdrukte, overigens geen actieve 'vroedvrouwrol' hebben gespeeld.[63]

Valk zelf verklaarde tegenover de commissie sommige delen uit de toespraak van Bouterse als 'gênant' te hebben ervaren. 'Gedreven door emoties is eerstgenoemde volgens hem te ver gegaan in het prijzen van zijn persoon. Kolonel Valk meent dat men in het algemeen zou kunnen stellen dat hij enige morele steun heeft gegeven aan de onderofficieren bij hun problemen, maar meer ook niet', aldus het rapport. Frappant is dat Vegelin ruim 25 jaar later in het geschiedenisprogramma *Andere Tijden* de uitspraak van Haakmat bevestigde, terwijl hij eerder in 1984 tegenover de commissie meende dat het dankwoord ook betrekking kon hebben op de situatie ná de staatsgreep. Toen ontleende Vegelin aan deze toespraak 'geen enkele indicatie' dat kolonel Valk bij de staatsgreep betrokken zou zijn geweest. Ook

ambassademedewerker Sinninghe Damsté meende dat het onjuist was om de woorden van bevelhebber Bouterse bij het afscheid anders te interpreteren dan als een 'uiting van grote waardering'.[64] De commissie-Pronk tekende in het tweede onderzoeksverslag de indruk van ambassaderaadslid Schermel op, dat de coup Valk verbaasd had. Schermel was getuige geweest van het telefoongesprek tussen Valk en Bouterse daags na de staatsgreep. 'Naar de vaste overtuiging van de heer Schermel heeft kolonel Valk de staatsgreep niet zien aankomen.'[65] De commissie ging níét mee in de redenering van Haakmat, zoals ook al in hoofdstuk 2 werd geconstateerd. Van een verondersteld verband tussen die woorden en Valks betrokkenheid bij de coup was wat de commissie betreft geen sprake.

Maarseveen, die ook bij de receptie aanwezig was, werd opmerkelijk genoeg niets gevraagd door de commissie. Eerder had Maarseveen aan kolonel Schulte van de LAMID naar aanleiding van het artikel in *Vrij Nederland* van 25 december 1982 te kennen gegeven dat de woorden van Bouterse naar zijn idee een 'beschuldigende waardering' voor de kolonel inhielden. Schulte tekende bij die opmerking in snelschrift aan: 'Kol Maarseveen bd heeft mij zijn aantekeningen in zijn agenda/dagboek (op datum gemaakt) getoond, welke geheel overeenkomen met zijn verklaring. Aangenomen mag worden dat de lezing van Maarseveen juist is.' Het zou met andere woorden interessant geweest zijn als de commissie Maarseveen wél daarover had bevraagd.

Dat kolonel Valk zijn opvolger Maarseveen geadviseerd zou hebben 'pal' achter de militairen te staan, zoals *Vrij Nederland* vermeldde, herkende Valk niet als zijn spraakgebruik. Hij had wél geadviseerd Bouterses hand vast te houden, anders zouden anderen dat wel doen, zo verklaarde hij eind 1982 desgevraagd tegenover zijn meerderen.[66]

Helaas is de afscheidsreceptie, anders dan verondersteld wordt, niet getapet en ontbreekt een transcriptie. Dat maakt een reconstructie ruim veertig jaar later nog moeilijker. Toch legde ik de vraag op 22 mei 2019 nog eens voor aan een aantal intimi uit de kring van Bouterse, zoals Bouterses rechterhand door dik en dun Henk Herrenberg. Op de afscheidsreceptie van Valk was hij echter niet aanwezig. 'De enige die er iets over kan zeggen is Bouterse', stelt Herrenberg laconiek vast. Bouterse zelf wilde of kon me echter niet te woord staan. Toen publicist Sandew Hira in zijn marathoninterview van 2015 de receptie te berde bracht (zie ook hoofdstuk 2) ontkende Bouterse driewerf Valk te hebben bedankt: 'Nee, nee, neen'; hij weersprak assistentie te hebben gekregen van de missie.[67] Oud-BOMIKA leider Laurens Neede was als onderminister van leger en politie bij het afscheid van Valk zeker aanwezig, maar hij kan zich de woorden van Bouterse anno 2019 niet meer heugen. 'Het zal een verkeerde interpretatie van zijn woorden zijn geweest.'[68]

De aan Haakmat toegeschreven interpretatie kreeg in de loop der tijd echter de overhand. Niet alleen in de literatuur, ook in gesprekken die ik hierover gedurende 2019 en 2020 voerde, werd de afscheidsrede regelmatig opgevoerd als bewijs van

de betrokkenheid van Valk bij de coup. Zoals in het gesprek met ex-officier Jeff Wirht, die overigens niet zelf ter plekke was geweest.[69] Ex-officier Fernandes Mendes – evenmin aanwezig – zag in de verhalen die hij later vernam eerder een aanwijzing van Valks betrokkenheid bij de consolidatie van de macht ná de coup.[70]

Explicaties die erop wezen dat Bouterse mogelijk doelde op Valks adviezen om orde op zaken te stellen binnen het gedesintegreerde leger – en de hoop van onder anderen de ambassadeur en notabene Haakmat zelf dat Valk vanwege zijn vertrouwensband met de militairen geweldsexcessen zou kunnen voorkomen – raakten in de loop der tijd ondergesneeuwd. Vaak wordt vergeten dat er tot december 1982 sprake was van een samenwerkingsverband tussen Suriname en Nederland op militair gebied.

Verrassend genoeg zegt Haakmat zelf, 40 jaar later, in zijn mail van 26 december 2020 aan mij over de receptie:

> *'Ik kan er dit van zeggen: als de kolonel er niet was [geweest], dan was de coup ook wel gepleegd, maar het aantal doden, zowel van Surinaamse als van Nederlandse zijde, zou ontelbare malen groter en wreed dadiger zijn geweest! Tot op mijn sterfbed zal ik de kolonel voor zijn inzet dankbaar zijn.'*

Via-via verkregen informatie en verklaringen die na verloop van tijd werden bijgesteld, zijn kenmerkend voor dit dossier. Dat maakt waarheidsvinding zo lang na dato, zeker als het gaat om niet-vastgelegde uitspraken die al lang verwaaid zijn, vrijwel onmogelijk. Toch zijn er vraagtekens te plaatsen bij de ontstane beeldvorming.

GEHEIME RAPPORTEN

In de inleiding heb ik uiteengezet en ook elders staat te lezen dat de veronderstelde geheime documenten veel minder geheim zijn dan wordt aangenomen. Desalniettemin, het in 2011 achter slot en grendel stellen van 'gevoelige' documenten uit het Tweede Kamer-archief (tot 2060), vormt voor sommige publicisten als het ware op zichzelf al een schuldigverklaring. Hier ga ik dieper in op de inhoud van enkele relevante rapporten – die reeds meerdere malen ter sprake kwamen –, te beginnen met het geheime – voor Valk belastende – rapport over officier Roy Bottse. Daarna bespreek ik het sleuteldocument in deze kwestie: het rapport dat majoor Koenders op 7 september 1981 uitbracht over de vroegtijdige opheffing van de missie in samenhang met het minder bekende, daarbij behorende rapport van Valks opvolger kolonel Maarseveen van 31 augustus 1981.[71]

Oud-SKM-officier Bottse wenste destijds geen verklaring af te leggen tegenover de commissie-Pronk, omdat die zijn eis om de getuigenis op band vast te leggen niet inwilligde. Ook het verzoek om zich door een getuige te laten vergezellen wees de commissie af, omwille van het besloten karakter van de zittingen. Op zijn beurt ging Bottse niet akkoord met het voorstel van de commissie de getuigenverklaring op schrift te laten stellen.[72] De commissie moest het doen met het rapport van Koenders

van 28 oktober 1980 (zie pagina 194) en de transcriptie van het interview dat Bottse gaf aan *AVRO's Televizier Magazine* in 1983.

De LAMID en de sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie kregen dit rapport destijds zeker onder ogen, zoals uit hoofdstuk 1 pagina 41 en 42 blijkt. De diensthoofden hechtten geen groot belang aan Bottses confidentie dat Valk hem gezegd had 'dat de toestand van het land veranderen moest en dat hij hem met iemand in contact zou brengen, die hierover duidelijke plannen had'. Koenders noteerde dat Valk Bottse in contact zou brengen met Naarendorp van de Volkspartij. Wat er tussen die twee eventueel besproken werd, meldt het verslag niet, wel dat er 'later' vergaderingen met andere jonge officieren belegd werden. 'Daar de meningen nogal verdeeld waren, is er van een daadwerkelijke actie door deze groep officieren tegen de regering Arron niets gekomen', concludeerde de majoor.

In een zin tussen haakjes schreef Koenders erbij dat ook kapitein Van Exel, commandant van de militaire politie, door Valk benaderd was om een opstand tegen de regering Arron te beginnen. 'Deze opstand zou niet zijn doorgegaan, omdat de onderofficieren van de SKM niet mee wilden doen. Bron: ex-kapitein Van Exel.' Strikt genomen is uit de woorden van Bottse niet op te maken dat Valk hem aangeraden zou hebben een coup te plegen. Dat is eventueel wel herleidbaar uit de verklaring van Van Exel. Hoewel daarbij de kanttekening op zijn plaats is dat een opstand noodzakelijkerwijs nog geen staatsgreep is. Tegenover de commissie-Pronk had Van Exel echter pertinent ontkend door Valk benaderd te zijn met dit doel (zie ook pagina 72).[73]

In het interview met *AVRO's Televizier Magazine* op 30 juli 1983 gaf Bottse nadere uitleg. Hij weersprak dat Valk het woord 'staatsgreep' had laten vallen.

> *'(...) maar ik was een bijzonder aangewezen persoon om de macht over te nemen. Dat woord gebruikte de heer Valk absoluut. En de heer Valk maakte mij eigenlijk nog op voorhand al een verwijt, hoe dan ook "als jij het niet doet zullen de onderofficieren het doen". Overigens heeft hij deze opmerking nog een keer herhaald in Den Haag ten huize van zijn vader kort na de staatsgreep in 1980 toen zei de heer Valk tegen mij: "Ik had het je gezegd Roy je hebt het niet willen geloven en je ziet het."'*[74]

Op de vraag van de verslaggever of hij redenen had om aan te nemen dat kolonel Valk betrokken zou zijn geweest bij de staatsgreep van 1980 antwoordde hij: 'Ja, ik heb zeer duidelijke redenen om dat aan te nemen, ja dat in ieder geval de heer Valk op de een of andere manier het geïnitieerd heeft, dus helpen initiëren.'[75]

Majoor Koenders gaf zijn meerderen het advies om in Nederland verblijvende oud-SKM-militairen die onder de suppletieregeling vielen, die uitkering te geven waarop zij recht hadden, 'zodat t.o.v. defensie geen fricties kunnen ontstaan'. Tot op de dag van vandaag is het niet uitbetalen van die suppletieregeling een doorn in het oog van oud-SKM-militairen. Onder aan het rapport schreef het hoofd van de sectie Veiligheid van Defensie ootmoedig: 'Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat B. zijn

wetenschap – genoemd in punt 1b als chantagemiddel zal willen gebruiken, is het n.m.m. raadzaam – door het advies (pt 5) op te volgen – een situatie te creëren die B. [Bottse] zonder rancunes t.o. Defensie plaatst.'[76] (Onder punt 1b stond dat Valk Bottse gezegd had dat de 'toestand' in het land veranderen moest en dat hij hem met iemand in contact zou brengen, die hierover duidelijke plannen had.) Achtte het hoofd van de sectie Veiligheid het 'raadzaam' om tot uitbetaling van suppletie over te gaan, de verantwoordelijke ambtenaar op Defensie die belast was met het Surinamebeleid, Demmink, ging destijds niet op die suggestie in. Hij vond de argumentatie oneigenlijk. Mogelijk herinnerde hij zich het gesprek dat hij begin maart 1980 met Bottse had gevoerd, kort na diens vlucht vanuit Suriname naar Nederland. Gevraagd naar de rol van Valk bij de staatsgreep werd toen geen 'expliciet' antwoord verkregen.[77] Oud-PvdA-Kamerlid Jan Pronk formuleert het wat minder omslachtig in zijn boek *Suriname. Van wingewest tot natiestaat* als hij vertelt over het bezoek dat Bottse hem toen bracht in de Tweede Kamer, bij welke gelegenheid hij Pronk vertelde dat 'in tegenstelling tot de verhalen die waren gaan rondzingen, de coup niet achter de schermen door derden was voorbereid'. Pronk verklaart dit als tegenstrijdig met Bottses verklaringen zoveel jaar later.[78] Demmink meldde destijds de inhoud van dit rapport aan staatssecretaris Van Lent, met wie hij Bottses verzoek om in dienst te treden van het Nederlands leger besprak. Valks uitspraak was bekend in defensiekringen, niet in de laatste plaats via de rapportage van Valk zelf. Er werd inderdaad niets met Bottses uitspraken gedaan.

In het rapport zelf komt Valk níét aan het woord. Het ging immers uitsluitend om het relaas van Bottse, zijn 'oneervol' ontslag uit de SKM en vooral om zijn verzoek aan Nederland om de gelden die hem krachtens de suppletieregeling toekwamen ook daadwerkelijk uit te keren.[79]

Tegenover de verslaggever van de AVRO in de bovengenoemde uitzending verweerde Valk zich tegen Bottses aantijging met te zeggen dat hij nimmer had aangezet tot een staatsgreep:

> *'Maar ik geef toe dat als je VN leest als gewoon buitenstaander, (...) zou ik ook zeggen dit gelezen hebbende, dat heeft Valk gedaan, (...) en toch is dat niet zo. En (...) laten we nou eens aannemen dat ik het wel zou hebben gedaan en ik word nu geconfronteerd met al deze verklaringen en al deze aanwijzingen... sommige lijken wel op bewijzen, dan zou ik toch niet kunnen volhouden dat ik er niets mee te maken had, toch doe ik dat, ik heb er niets mee te maken gehad. Niet zoals hier wordt gesuggereerd en zo is het en niet anders.'*

Aan de commissie-Pronk vertelde Valk later dat zijn uitlatingen over Naarendorp – het is onduidelijk om welke Naarendorp het ging[80] – bedoeld waren als waarschuwing. Valk meende dat de linkse Volkspartij waarvan deze Naarendorp lid was, bezig was om de zaak van het leger te 'ondergraven' en bepaalde personen te 'beïnvloeden'. De beste methode om dit in de gaten te houden was volgens de

kolonel om contact te onderhouden met de heer Naarendorp. Valk uitte bij terugkeer in Nederland in zijn gesprek met H. Reinders van de sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie op 1 juli 1980 nog eens zijn zorgen om het linkse gevaar dat Suriname zou bedreigen in de persoon van Naarendorp van de Volkspartij.[81]

De opmerking in zijn notitie van 11 maart 1980 aan ambassadeur Vegelin dat Valk hoopte dat Bottse in Nederland niet te veel uit de school zou klappen, zag de commissie-Pronk eerder als uiting van Valks schuldbewustzijn – de wetenschap dat hij hier zijn boekje ver te buiten was gegaan – dan als poging Bottse aan te zetten tot een coup,[82] zoals media dat interpreteerden.

Het rapport van 28 oktober 1980 spreekt niet voor zich en vereist enige tekstverklaring. Mijn pogingen om een en ander te verifiëren bij de bron mislukten grotendeels. Omdat niet duidelijk was welke Naarendorp werd bedoeld zocht ik contact met zowel de Surinaamse oud-minister Harvey Naarendorp[83] als Volkspartijlid Edward Naarendorp. Die konden hierover geen duidelijkheid verschaffen. Volkspartijlid Frank Naarendorp reageerde niet op verzoeken om uitleg. Dat gold ook voor Roy Bottse zelf, die het onderwerp anno 2020 zo langzamerhand 'spuugzat' is.[84]

Uit de woorden van oud-SKM-officier, NMR-lid en oud-minister Michel van Rey – die zoals in hoofdstuk 3 naar voren komt, op de hoogte was van de coupplannen van Bouterse – is op te maken dat de linksgeoriënteerde Volkspartij onder leiding van wijlen Ruben Lie Pauw Sam niet voelde voor een staatsgreep. Partijlid Edward Naarendorp – die daar zelf overigens anno 2020 geen enkele herinnering meer aan bewaart[85] – zou Van Rey rond 20 februari 1980 's avonds laat hebben uitgenodigd voor een gesprek met de Volkspartij in aanwezigheid van partijleider Lie Pauw Sam. Van Rey: 'Die mannen probeerden me ervan te overtuigen de coup níét te laten doorgaan. Omdat zij ervan overtuigd waren dat zij die verkiezingen van 27 maart 1980 zouden winnen. Zo'n coup kwam ongelegen. Ik hield me van de domme.'[86]

Dit vindt bevestiging in de mededeling die Bouterse deed in meerdere interviews, dat hij aanklopte bij de Volkspartij voor politieke steun. Niet zo verwonderlijk, want tot die partij behoorden twee van zijn kompanen, de plannenmakers van het eerste uur: Chas Mijnals en Badrisein Sital. Volgens Bouterse was Lie Pauw Sam 'wild enthousiast', maar kon hij Bouterse op voorhand geen politieke steun garanderen. Chas Mijnals bevestigt anno 20 mei 2019 in zijn advocatenkantoor in Paramaribo dat Lie Pauw Sam er uiteindelijk geen heil in zag. Reden voor Bouterse om elders politiek draagvlak te zoeken. Toen dat niet lukte, werd besloten dat na de coup dan maar te regelen.[87]

Mijnals gevraagd naar de omslag, heugt hij zich dat de welwillende houding van Lie Pauw Sam tegen december 1979 en januari 1980 'plotseling' veranderd was.

> *'Hij riep mij bij zich en (...) gaf mij de opdracht om de op handen zijnde machtovername te stoppen. Het zou niet goed zijn, legde hij uit. En het zou*

hem ook niet goed uitkomen, daar hij in de op handen zijnde Algemene Verkiezingen er heel goed voor zou staan.'

'Dat ding van die militairen', zo zou Lie Pauw Sam tegen Mijnals hebben gezegd, 'zou hem nadeel opleveren.' Er is Mijnals niets van bekend dat Van Rey naar de Volkspartij werd geroepen in een poging om de gang van zaken te beïnvloeden, dat lijkt hem ook zeer 'onwaarschijnlijk'.[88]

Uit de dossiers van de ambassade in Paramaribo diepte de commissie-Pronk de notitie op waarin Valk op 11 maart 1980 aan ambassadeur Vegelin schreef dat Bottse aanvankelijk aan de kant stond van de 'samenzweerders', de onderofficieren, en dat hij als zodanig 'tot begin december' 1979 contact met hem had.[89] Daarna verliet Valk voor twee maanden het land. Toen hij in februari 1980 terugkeerde, aldus de notitie, was hem gebleken dat Bottse zich om politieke redenen had teruggetrokken.[90]

Het tijdstip waarop Valk Bottse zou hebben benaderd is hierin cruciaal. Voorzag Valk dat de Volkspartij een stokje wilde steken voor de coup en waarschuwde hij Bottse daarom? Of wist Valk niet van de ommezwaai binnen de partij en probeerde hij Bottse te verleiden zijn oor te luister te leggen in een poging een coup juist te voorkómen? In dit geheime rapport worden geen data genoemd. Wel wordt daaruit duidelijk dat Bottse 'bij de staatsgreep in februari 1980' detachementscommandant was in Albina, zo'n 130 kilometer verwijderd van Paramaribo. Gezien de voortdurende angst van Nederland, ook van Valk, dat Suriname naar links zou uitwijken, lijkt het mij aannemelijker dat Valk aanstuurde op contacten tussen Naarendorp en Bottse vóór de ommezwaai van de Volkspartij, maar dat is niet met zekerheid vast te stellen. Het tegendeel evenmin. Want om de verwarring compleet te maken: Lie Pauw Sam zélf verklaarde later dat kolonel Valk hém – tevergeefs – benaderd had om mee te werken aan de coup.[91] De tegenstrijdige verklaringen tonen andermaal aan hoe lastig een reconstructie zoveel jaar later is.

Tot slot. In hoeverre is de kwalificatie die dit rapport kreeg van belang? Hoe moet de aanduiding 'Geheim Persoonlijk' geduid worden? Hetzelfde stempel kreeg ook het beruchte rapport van 7 september 1981. Het wijkt af van de bruikbare classificaties, die oplopen van vertrouwelijk, confidentieel, geheim tot zeer geheim.[92]

Oud-generaal Schulte legt in 2020 via de telefoon uit dat deze classificatie binnen zijn dienst, de LAMID, bedoeld was als een persoonlijke notitie, bestemd voor intern gebruik. Dit verklaart misschien het ontbreken van een evaluatie van de bron, tenzij de weinig complimenteuze opmerking van majoor Koenders aan Bottses adres – 'Bottse is een domme impulsieve jongeman. Hij heeft goede contactuele eigenschappen' – als zodanig moet worden opgevat. Maar dat is onwaarschijnlijk. Het rapport werd opgeborgen in het archief van de LAMID, waar het indien nodig geraadpleegd kon worden.[93] Over de betrokkenheid van Valk bij de coup geeft het geen uitsluitsel.

RAPPORT VAN MAJOOR KOENDERS VAN 7 SEPTEMBER 1981

De inhoud van het inmiddels fameuze rapport en daarin voor Valk en de missie belastende delen zijn samengevat in het rapport van de commissie-Pronk, die een geheel hoofdstuk eraan wijdde.[94]

Het hoofd van de LAMID, kolonel Schulte, gaf destijds opdracht tot dit onderzoek – dat eveneens de status 'Geheim Persoonlijk' kreeg – vanwege klachten van Maarseveen over het functioneren van de missie, die de indruk wekten dat er sprake zou kunnen zijn van inbreuken op de veiligheid bij de DPKL. De titel van het rapport luidt evenwel: 'Verslag over de gebeurtenissen in Suriname naar aanleiding van de opheffing NMMS per medio mei 1981', niet: 'Inbreuken op de veiligheid van de NMMS en de KL' of: 'De betrokkenheid van Valk bij de coup van 1980'. De commissie-Pronk signaleerde die discrepantie, doch nam aan dat Schulte had ingestemd met de titel. Was er sprake geweest van een onderzoek naar de coup en de mogelijke betrokkenheid daarbij van de missie en Valk, dan was de vraag relevant geweest of de LAMID dit onderzoek zelfstandig of samen met een andere dienst had moeten verrichten, oordeelde de commissie.[95] Het is onmogelijk na te gaan waarom het liep zoals het liep. De vragen die Koenders' rapport bij de commissie opriep, lijken mij niet buitenissig.

Het rapport bestaat uit drie hoofdstukken, gevolgd door een conclusie. De voor de commissie-Pronk afgelegde verklaringen ontkrachtten in 1984 en 1985 een deel van de beweringen in het rapport. Zelf kenden Koenders en Maarseveen (zie hoofdstuk 2) in het aanschijn van de commissie aan hun verslagen een beperkte waarde toe. Uit Koenders' verklaring is op te maken dat hij Valk niet van betrokkenheid bij de coup verdacht. In 2009 bracht hij in het programma *Andere Tijden* een andere mening naar voren. Met zijn opmerking dat Valk wel betrokken was bij de coup, kantelde het beeld voorgoed.

In de publieke opinie en ook in de (vak)literatuur wordt het geheime rapport van Koenders van 7 september 1981 vooral geassocieerd met kolonel Hans Valk. Dat heeft te maken met de publicaties in *Vrij Nederland,* met name het artikel van 30 juli 1983: 'De "krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen" van de kolonel der grenadiers H. Valk. Het geheim gehouden rapport van de Inlichtingendienst: Nederlandse officieren brachten Bouterse aan de macht'.[96] De gewraakte passage uit Koenders' rapport die de alarmbellen deden afgaan, luidt:

> *'De overtredingen door kol VALK gemaakt liggen meer op strafrechtelijk en / [sic] krijgstuchtelijk vlak dan op veiligheidsgebied. De vraag of door zijn handelwijze, de belangen van de Nederlandse staat in ernstige mate zijn geschaad, kan door rapporteur niet worden beantwoord.'*

Daarnaast somt het rapport ook de vergrijpen van de andere missieleden op. (Zie vanaf pagina 196 tot 203).

Zelfs de opdrachtgever, kolonel Schulte van de LAMID, herkent bij herlezing anno 2020 tot twee keer toe dit verslag niet als 'het' verslag waarom 'het' allemaal draait. In zijn beleving was het rapport uitsluitend aan Valk en de staatsgreep gewijd. In werkelijkheid hebben slechts een paar passages daarop direct betrekking. Hieronder houd ik een aantal relevante quotes tegen het licht met inachtneming van conclusies van de commissie-Pronk, opmerkingen van enkele betrokkenen en ter zake kundige experts.

Valk zelf wist evenmin van het bestaan van dít rapport tot er in de media over bericht werd. Tijdens een interview voor de editie van *Vrij Nederland* van 13 augustus 1983, vroeg hij naar aanleiding van de opgesomde aantijgingen jegens hem of de journalisten wisten wat daarmee bedoeld werd. Zij antwoordden: 'Volgens het rapport dat u eerst de officieren en daarna de onderofficieren tot een staatsgreep heeft aangezet. Dat leden van uw missie bij de uitvoering ervan waren betrokken. En dat u en de andere missie-officieren zich van instructies uit Nederland vrijwel niets aantrokken.' Toen de kolonel laconiek reageerde met: 'Is dat het?', hielden ze hem voor: 'Nee. Er staat ook nog in dat u bij herhaling dronken op uw bureau kwam. Maar dat hebben we, het zal u zijn opgevallen, uit onze beschrijvingen weggelaten.'[97] De journalisten lieten mogelijk uit piëteit met Valks eega zijn vermeende buitenechtelijke affaires buiten beschouwing. In het rapport van Koenders stond de volgende passage te lezen, waaraan de commissie-Pronk trouwens hoegenaamd geen aandacht had besteed:

> *'Het gedrag van de kolonel Valk, regelmatig en veel drinken tijdens diensttijd (twee bronnen vertelden dat hij heel vaak onder invloed op zijn bureau zat) en zijn buitenechtelijke relaties (onder andere met zijn toenmalige secretaresse) werd geaccepteerd en vergoelijkt. Het feit, dat hij ten aanzien van zijn dienstzaken niets uitvoerde en geen leiding gaf aan het onder hem gestelde personeel werd ervaren als vrijheid.'*

Alleen de feiten die door meerdere bronnen onafhankelijk van elkaar bevestigd werden, zijn gerapporteerd, noteerde Koenders.[98] Dit 'feit' diende vermoedelijk ter illustratie van de verloedering binnen de missie.

Henna Goedschalk was vanaf het prille begin van de missie op 25 november 1975 de secretaresse van kolonel Hans Valk. In augustus 1978 trad ze op eigen verzoek uit dienst om haar studie rechten af te maken. Daarvóór was ze de secretaresse van TRIS-commandant kolonel Woerlee. Majoor Koenders heeft ze nimmer gesproken. Zijn rapport krijgt ze voor het eerst onder ogen als ik haar in oktober 2019 spreek in Den Haag. Mocht de tekst, te weten de passage over de buitenechtelijke verhouding, betrekking hebben op haar persoon, dan is de oud-jurist en specialist internationaal recht Goedschalk bijzonder blij dat ze de gelegenheid krijgt om het bovenstaande te weerleggen en vooral te ontzenuwen. Zij leest met stijgende verontwaardiging de betreffende alinea:

'Het gedrag van Valk "regelmatig en veel drinken" dat is een pertinente leugen. Ik zal gezien mijn ervaringen bij zowel de TRIS als de missie niet weerspreken dat militairen veel dronken, maar dat gebeurde niet onder diensttijd. Althans niet toen ik er werkte. Dat kolonel Valk vaak onder invloed van drank achter zijn bureau zat, moet ik met klem bestrijden. Ik weet zeker dat als dit het geval was geweest de toenmalige ambassadeur van Nederland hem er zeker op aangesproken zou hebben. Dit zogenaamde feit moeten we dus absoluut naar het land der fabelen verwijzen. Dat geldt ook voor de bewering dat Valk een buitenechtelijke relatie met mij zou hebben gehad! Waar haalt men zulke onzin vandaan. Op welke bewijzen zijn deze lasterpraatjes geschoeid?'

Ze schudt haar hoofd – 'Nou nou nou' – en schiet in de lach als ze ziet staan dat Valk ten aanzien van zijn diensttaken niets uitvoerde en geen leiding gaf aan het onder hem gestelde personeel. 'Dat is gewoon gelogen. Ik vind dit gewoon triest. Wie is de bron van dit verhaal? (…) Maar als je bent zoals Valk heb je niet alleen vrienden maar ook veel vijanden. Hij had het hart op de tong, hij was geen diplomaat maar een rasechte militair.' Valk was in haar ogen een aimabele man, oprecht geïnteresseerd in mensen. 'Je moest hem kennen om de manier waarop hij opereerde te begrijpen', meent ze.[99]

Als ik me beperk tot passages die direct betrekking hebben op de mogelijke betrokkenheid van Valk en de missie bij de coup, dan zijn de zinnen op pagina 2 van het rapport relevant. Daaruit blijkt andermaal dat de verhouding tussen de leiding van de MMS en de SKM niet om over naar huis te schrijven was. Nadat luitenant-kolonel De Jong, die als intermediair fungeerde tussen Valk en Elstak, naar Nederland terugkeerde, waren Elstak en Valk niet meer *on speaking terms*. Er groeiden medio 1979 vanwege de problemen met de Surinaamse legerleiding en de militaire vakbonden 'lotsverbonden' contacten tussen de ontevreden Surinaamse militairen en de missieleden kolonel Valk, kapitein Clements en adjudant Lorwa. Zij adviseerden, aldus het rapport, de ontevreden Surinaamse militairen 'over de wijze waarop men kon optreden'.

'Kol VALK heeft eerst jonge officieren (BOTTSE, CAIRO, v. REY, WIRTH [sic]) benaderd en hen aangeraden in opstand te komen tegen de S.K.M. leiding. Deze zg officierscoup is serieus voorbereid en zou in december '79 uitgevoerd worden. Ze is niet doorgegaan, omdat de overige jonge officieren en onderofficieren niet meededen.
Daarna werd contact onderhouden met de opstandige onderofficieren. Ook de kap CLEMENTS was hierbij betrokken. De heersende onvrede werd gekanaliseerd. Desgevraagd vertelde kap CLEMENTS, dat een uur na de coup de "mensen" bij hem thuis kwamen en dat hij hen natuurlijk geadviseerd heeft, echter niet als N.M.M.S. lid maar als vriend.'

Uit mijn reconstructie blijkt dat de jonge officieren niet tot een en dezelfde groep plannenmakers behoorden. Wirht en Cairo maakten onderdeel uit van de zogenaamde Zanderij-groep, die contact zocht met de mannen van Bouterse. Van Rey ontkende benaderd te zijn door Valk, en Bottse distantieerde zich ervan. Oud-NMR-lid en oud-minister Michel van Rey zegt op 6 maart anno 2020, anders dan hierboven in het rapport van Koenders wordt gesuggereerd, dat er geen haar op zijn hoofd was die eraan dacht ooit tegen de SKM-leiding in opstand te komen. 'Nee, nooit en te nimmer.' Van Rey: 'Ik kon het slecht met hem vinden, maar desondanks waardeerde ik Elstak en zijn rechterhand Ruben Essed zeer. Die deden hun stinkende best om iets van het Surinaamse leger te maken.' Alle officieren werden aan het lijntje gehouden door Arron, vindt hij. Als er een staatsgreep gepleegd had moeten worden, dan had Elstak die moeten plegen. 'Elstak had moeten zeggen: over mijn lijk, op militairen schieten gebeurt niet.'

Ex-SKM-officier Fernandes Mendes noemt bovenstaand citaat van Koenders 'echt flauwekul'. 'Ik was voorzitter van de officiersgroep die zich zorgen maakte om de toestand in het leger. Ik zou het geweten hebben als er in december 1979 onder officieren plannen voor een machtsovername zouden zijn geweest.' Of de coupplegers een uur na de coup bij Clements thuis ontvangen werden, zoals Koenders schrijft, vraagt Fernandes Mendes zich trouwens af. 'Die hadden vermoedelijk wel wat anders te doen.'[100] Hij leest over de overtredingen, krijgstucht, strafbare feiten en inbreuken op veiligheid. 'Dat zijn nogal beweringen. Typisch een verslag van een man van de inlichtingdienst. Verregaander kun je het niet formuleren. (…) Als rechter zou ik nog veel vragen hebben. Waar zitten dan die strafbare feiten. Inbreuken op de veiligheid dat is nogal wat.' Dat er, zoals hij uit het verslag leest, vanuit de missie informatie naar de SKM werd gelekt, vindt hij bedenkelijk. 'Het rapport had wel aanleiding moeten zijn tot onderzoek, het had alle alarmbellen moeten doen rinkelen. Als verantwoordelijke bij Defensie zou ik het onderste uit de kan hebben gehaald. Het liegt er niet om wat daar staat… gelekt, spionage… [van Clements]. Kolonel Maarseveen is actief ondermijnd. Hem is het functioneren onmogelijk gemaakt.' Hij vindt het onbegrijpelijk hoe met dit rapport is omgegaan. 'De MMMS was een puist', vat hij het kernachtig samen. 'Het had formeel onderzocht moeten worden.' Hem valt wel op dat de bronwaarde – hoe waarschijnlijk is het en hoe betrouwbaar is de bron – ontbreekt en richting Valk bevat het rapport niet heel harde beschuldigingen, vindt hij.

> *'Dat je de SKM vraagt om in opstand te komen is nog niet verzoeken om een staatsgreep. Dat Valk heeft aangemoedigd tot een staatsgreep, lees ik niet uit dit rapport. Ik weet wel wat ik zou schrijven als ik Van Westerloo was en ik las dit. Als jurist stel je vragen als je dit leest. Wat is er na de coup gebeurd? Wie was er bij je? Wat hebben ze je gevraagd?'*[101]

Een van de lekken waarover Koenders spreekt in zijn rapport, betreft het doorspelen van via de missievergaderingen verkregen informatie over het sectierapport van

Ormskerk, de Nederlandse militair van Surinaamse afkomst die eind april 1980 op verdenking van plannen voor een tegencoup door de militairen in de kraag was gevat en tijdens het verhoor dusdanig werd gemolesteerd, dat hij aan zijn verwondingen bezweek.[102] In dit verband viel de naam van Bouterse. Maarseveen zou via een afgeluisterd gesprek weet hebben gehad van een overleg tussen Bouterse en de commandant van de militaire politie Abrahams over het sectierapport.[103] Daarmee zaten ze blijkbaar in hun maag. En dat zou de reden zijn geweest voor Suriname om Maarseveen te waarschuwen dat 'Suriname niet langer de veiligheid van Maarseveen kon garanderen'. Koenders hield het daarbij, maar *Vrij Nederland* suggereerde in de weekeditie van 30 juli 1983 dat het missielid Van Dijk verzuimd had een kopie te maken van het sectierapport. 'Officieel hoefde Nederland toen van de doodsoorzaak van Ormskerk niet meer te weten.' Het opinieblad trok hieruit conclusies, die menig jurist en rechter vermoedelijk de wenkbrauwen zouden hebben doen fronsen:

> *'Het aandeel van de Nederlandse officieren [sic] in de gelukte staatsgreep heeft voorheen het moederland in een chantagepositie ten opzichte van de vroegere kolonie gebracht. Bouterse hoefde maar met de bekendmaking te dreigen om zijn aberraties, die zich ook al voor de moorden van 8 december hebben voorgedaan, met de mantel der moederlandsliefde bedekt te zien.'*[104]

Frappant is dat de naam van Bouterse in dit rapport verder helemaal niet voorkomt, zeker wordt Valk niet de 'geestelijke vader van de coup-Bouterse' genoemd, zoals *Vrij Nederland* in de geruchtmakende editie van 30 juli 1983 schreef en wat zijn weerslag vond in latere publicaties.
Koenders tekende op dat missielid Nijs na enig aandringen zou hebben toegegeven dat 'men' binnen de missie op de hoogte was van de voorgenomen coup. Nijs ontkende echter tegenover de commissie-Pronk in alle toonaarden gezegd te hebben op de hoogte te zijn geweest van de coup. Hij was vanaf 29 januari 1980 tot 29 maart 1980 bovendien uitlandig.[105] Daarbij is misschien relevant te vermelden dat door meerdere militairen – onder wie Van Rey – gesteld wordt dat de coupplannen pas vanaf 30 januari 1980 vastere vormen aannamen.

Opmerkelijk is dat Koenders geen aandacht besteedt in zijn rapport aan eventuele veiligheidsinbreuken van personeelsleden van de Directie Personeelszaken van de Koninklijke Landmacht (lekken van geheime informatie naar Suriname), een onderzoek waartoe Schulte hem in eerste instantie opdracht had gegeven. Hij voerde geen gesprekken met functionarissen van die dienst.[106]

De commissie-Pronk betwijfelde destijds of de 'bijvangst'[107] die Koenders binnenhengelde – de mogelijke betrokkenheid van de missie dan wel Valk bij de coup – een toevallige was, maar ging daar verder niet op in.

Interessant is de volgende alinea in het *Vrij Nederland*-artikel van februari 1985 'Kolonel H. Valk: ook in hoger beroep geen Onschuldig Lam en geen Westerling', waarin Gerard van Westerloo vertelt over de 'vondst' van dit geheime rapport –

waarin Valk werd beschuldigd van krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen – in ‘een archiefkast op Defensie’. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat Van Westerloo zelf de gelukkige vinder was. In hoofdstuk 2 beschreef ik dat dit rapport niet alleen was gelekt naar de pers, maar ook naar de politiek (PvdA). Zijn weduwe en archiefbewaarder Henny Koenders verzekert me in het telefoongesprek van 11 januari 2020 dat Koenders beslist geen documenten van de dienst mee naar huis had genomen. ‘Dat zou hij nooit gedaan hebben.’[108] Het is niet uitgesloten dat Maarseveen, van wie bekend is dat hij dit rapport enige tijd in privébezit had, het rapport heeft laten lekken. Waarom hij dat gedaan zou hebben, is gissen. De commissie-Pronk besteedde er in haar onderzoek geen aandacht aan. Dat ontsloeg de journalisten echter niet van de dure plicht om de verstrekte informatie te checken en – met de natuurlijke argwaan, de journalist eigen – kritisch te beschouwen.

In zijn conclusies gaf Koenders al aan dat de vermelde feiten niet volledig waren en dat de Surinaamse context in ogenschouw moest worden genomen. ‘Gerekend naar Surinaamse normen is de handelwijze van de ex-NMMS leden meer verklaarbaar en minder laakbaar, dan ze gemeten naar Nederlandse normen zouden zijn.’ In zijn voorwoord stelt Koenders bovendien dat dit rapport uitsluitend binnen LAMID-kanalen kon worden gebruikt. Het was niet zijn bevoegdheid om onderzoek te doen naar strafrechtelijke of krijgstuchtelijke overtredingen. Dat was een taak voor de militaire politie, die daartoe een opdracht van zijn meerdere diende te krijgen.[109]

BEOORDELINGEN

Hoe beoordelen onderzoekers dit rapport? Constant Hijzen is universitair docent Intelligence Studies bij het Institute of Security and Global Affairs en bij het Instituut voor Geschiedenis in Leiden, en vanuit zijn professie gewend om rapporten van geheime diensten te doorgronden. Ik spreek hem op 29 april 2019 in Den Haag in het universiteitsgebouw vlak aan het spoor. Dat er – zoals hier het geval was – gelekt is uit een geheim rapport, is geen gangbare praktijk, is zijn ervaring. 'Duidelijk is dat als er gelekt wordt, er vaak een bedoeling achter zit, zoiets komt niet zomaar op straat, dan heeft iemand er belang bij; mogelijk wijst dat op een intrige.' Hij vindt dit rapport van Koenders niet echt een inlichtingenrapport.

> *'Het is een interne notitie, voor de dienst geschreven: "Ruim de rommel op." Het heeft geen implicaties voor Defensie en de landmacht. In dat laatste geval gaat het erom: wat zijn op dit moment de dreigingen voor onze jongens daar en wat moet de politiek doen? Het is een eigenaardig product. Een reconstructie hoe iets gegaan is voor intern en organisatorisch gebruik. Het rapport-Koenders is niet een rapport dat voor de buitenwereld is geschreven, analyses moeten aan bepaalde standaarden voldoen. Het zijn geruchten van iemand over iemand. De verklaringen hebben veel weg van gekonkel en intrige.'*

Zijn collega, Cees Wiebes, gepensioneerd intelligence analist, neemt op 28 januari 2020 in zijn Amsterdamse stamcafé Eik en Linde het rapport door. Bij eerste lezing meent hij dat het rapport de sfeer ademt van betrokkenheid van de missie dan wel Valk bij de coup, en dat er een goede verstandhouding was met Bouterse. 'Wat een verwikkelingen en chaos, wat een slangenkuil, dat maakt het ingewikkeld.' Hij merkt tevens op dat een evaluatie van de bronnen ontbreekt. 'Het zijn behoorlijke conclusies met een magere onderbouwing.' Desalniettemin concludeert hij dat het hoofd van de LAMID, Schulte, de secretaris-generaal had moeten inlichten. Ook de minister van Defensie had gewaarschuwd moeten worden. 'Dat majoor Nijs op de hoogte zou zijn geweest van de coup, had direct naar boven gerapporteerd moeten worden.' Zoals boven reeds vermeld was missielid Nijs op het moment van de coup echter niet in Suriname en ontkende hij de aan hem toegedichte uitspraken.

Bas van Hoek[110] – docent militair strafrecht aan de Universiteit van Amsterdam – stelt in zijn kamer met weergaloos uitzicht over Amsterdam-Oost dat een kwestie bij vermoedens van strafbare feiten doorgaans de juridische 'lijn' in gaat. Die belandt dan inderdaad op het bordje van de landmacht en niet op die van de LAMID, zoals Koenders terecht aangaf. *Vrij Nederlands* suggestie dat Koenders het rapport naar de prullenbak verwees, is onjuist. Hij hield zich aan de voorgeschreven procedure.

Van Hoek kan niet beoordelen of alle te nemen stappen zijn doorlopen en wie allemaal in de procedure gekend zijn,[111] maar de docent militair strafrecht vraagt zich

bij lezing van delen van dit rapport en dat van Maarseveen van 31 augustus 1981 (dat hierna uitgebreid aan de orde komt) wel af wat er aan feitenonderzoek is gebeurd.

> *'Het wordt niet erg concreet. Als je leest "inbreuk op de veiligheid", dan kun je denken aan misdrijven ten aanzien van de staatsveiligheid. Als het de veiligheid van Nederland betreft, zou informatie daarover door Valk doorgespeeld kunnen zijn aan Surinaamse autoriteiten. Heeft Valk stukken gedeeld die coupplegers konden gebruiken? Dat wordt hier niet duidelijk. Als het gaat om beschuldigingen van spionage dan heb je veel meer informatie nodig dan wat hier gemeld wordt.'*[112]

In het rapport van Maarseveen wordt zowel Maarseveen als Clements van spionage beschuldigd. Ook als het gaat om strafrechtelijke en krijgstuchtelijke vergrijpen zijn er meer feiten nodig om te kunnen vaststellen dat er inderdaad sprake is van een vergrijp, meent hij.

Om Wiebes' vraag te beantwoorden waarom dit niet 'naar' boven gerapporteerd is, concludeert hij dat de directie Juridische Zaken er blijkbaar geen aanleiding in zag om de betreffende autoriteiten te verzoeken een onderzoek te starten. Hij vraagt zich of het hoofd, Demmink, bevoegd was om die beslissing te nemen.[113] De militaire missie viel in eerste instantie onder de verantwoordelijkheid van de minister van Buitenlandse Zaken en niet zoals te doen gebruikelijk onder die van Defensie. Uit een interne notitie van de minister van Defensie van 4 augustus 1983[114] uit het Suriname-archief van de LAMID wordt onder punt 5 duidelijk dat het hoofd van de LAMID, kolonel Schulte, vermoedens over gepleegde strafrechtelijke vergrijpen ofwel kenbaar moest maken aan de bevelhebber der Landstrijdkrachten, in casu aan het hoofd van de sectie Juridische Zaken van de landmachtstaf, tevens inspecteur militair-juridische dienst, ofwel aan de directie Juridische Zaken van het departement van Defensie: meester Joris Demmink. Onder punt 6 staat dat het níet gebruikelijk was als het hoofd van de LAMID rechtstreeks contact had met 'hoger dan dirigerend beleidsniveau'. Vanaf januari 1982 veranderde dat, en diende het hoofd van de LAMID ook het 'constituerend beleidsniveau' rechtstreeks te informeren. De minister dus. In feite beschrijft deze nota dat zowel Demmink, die besloot geen verdere activiteiten tegen betrokkenen te ondernemen, als Schulte handelde volgens de regels. De minister liet weten dat de in het rapport uitgesproken vermoedens bij Demmink bekend waren en dat 'om het vigerend beleid met betrekking tot Suriname te kunnen verwezenlijken geen verdere activiteiten of opsporingsonderzoeken tegen betrokkenen dienden te worden ondernomen'.[115]

Van Hoek: 'Het is niet ongebruikelijk dat een onderzoek niet wordt gestart als op voorhand al de indruk bestaat dat onvoldoende reëel perspectief op succesvolle opsporing en vervolging bestaat.' En, zou ik willen toevoegen, als een dergelijk onderzoek de verhoudingen tussen Suriname en Nederland nog meer onder druk zou zetten.

In de media was de inhoud van de militair strafbare feiten die de missieleden, onder wie Valk, gepleegd zouden hebben geen onderwerp van nadere beschouwing. De termen krijgstuchtelijk, strafrechtelijk en inbreuken op de veiligheid waren schijnbaar in zichzelf al zo afschrikwekkend, dat nader onderzoek niet nodig was en het strafbare feit voor de media al vaststond. Van Hoek:

> *'Mensen zijn snel geneigd zaken te juridiseren. Daarmee bedoel ik te zeggen dat mensen geneigd zijn om snel een bepaalde gedraging tot strafbaar feit te bestempelen zonder dat ze een goed beeld hebben van de relevante wetsartikelen.'*

De commissie-Pronk concentreerde zich in haar onderzoek alleen op de staatsgreep, en ging niet nader in op mogelijke andere militaire vergrijpen. Van Hoek krijgt bij lezing van een opsomming van de door kolonel Schulte opgesomde vermeende vergrijpen de indruk dat het vooral gaat om 'arbeids- en persoonlijke conflicten'.

Tot slot nog twee militairen aan het woord: een betrokkene en een buitenstaander. Te beginnen bij de buitenstaander: Piet Hoevers. Deze hoge militair in ruste, die ik op 16 juni 2019 spreek in het Drentse Wapse, heeft een lange staat van dienst. In vogelvlucht: hij werkte onder meer een half jaar bij de sectie Inlichtingen en Veiligheid van het ministerie van Defensie in Den Haag, doceerde drie jaar tactiek aan de Hogere Krijgsschool in Den Haag, was drie jaar gestationeerd in Bonn als defensie- tevens landmachtattaché, was als brigade-generaal commandant van de 42e Pantser Infanterie Brigade in Assen, en in Den Haag directeur van de Hogere Krijgsschool. Hij kent de belangrijkste hoofdrolspelers in dit drama, maar wenst daarover geen uitspraken te doen.

Hoevers leest in het rapport van 7 september 1981 dat Valk jonge officieren had aangeraden in opstand te komen. 'Daar is geen enkel bewijs voor.' De conclusie dat 'de overtredingen door kolonel Valk meer op strafrechtelijk en krijgstuchtelijk dan op veiligheidsgebied liggen' vindt hij op zijn zachtst gezegd vrij fors en ook daar ontbreekt enig bewijs. Hoevers gelooft net zomin als de commissie-Pronk dat de zaak Valk een 'bijvangst' is. 'Dat kan nooit. Dit zijn allemaal suggesties die zijn overgenomen. Die krijgen op een gegeven moment een eigen leven. En als ze gelekt worden, zeker', verklaart hij desgevraagd. Dat het ondanks de classificatie 'geheim' naar de pers is gelekt, verbaast hem. 'Wat over Valk is gezegd had er niet in mogen staan. Als je een verslag schrijft over de hele periode van de MMS, dan valt Valk eronder. Dit gaat veel verder dan de titel van het verslag suggereert. Die voorgeschiedenis is niet relevant ten aanzien van de opheffing.' Hoevers: 'Dit is een bron en die kun je niet veranderen, je kunt er wel kritiek op hebben.'

Hij stelt dat het niet altijd nodig is om te vermelden hoe betrouwbaar de bron is en hoe de verstrekte informatie gewogen moet worden als het gaat om een intern verslag. 'Als degene die beslissingen moet nemen behoefte heeft aan nadere informatie dan zal die daarom vragen', legt de oud-docent uit. Volgens de normale route wordt een verslag doorgeleid naar degene die beslissingsbevoegd is.[116]

Het bij deze kwestie nauw betrokken oud-hoofd van de LAMID, kolonel Schulte, herleest het rapport dat hij destijds onder ogen kreeg. Hij herkent het in eerste instantie niet als het voor Valk zo belastende rapport. De opdrachtgever van majoor Koenders stelt anno 2020 tegenover mij dat de commissie-Pronk er destijds geen idee van had hoe een inlichtingendienst functioneert.[117] De status 'geheim persoonlijk' is door de commissie-Pronk verkeerd beoordeeld, meent hij. Koenders was geen politieman, maar een inlichtingenman.

> *'Een goed inlichtingenman, Koenders, geeft verhalen weer. Dit en dit wordt verteld. Hij zegt niet: "Valk heeft een coup gepleegd", hij rapporteert: "Dit en dit wordt gezegd." Dat hem wordt verweten dat hij met iets heel anders thuiskomt [de bijvangst] dan waarvoor hij gestuurd is, is absurd. Het is geen verhoor, het is een verslag. Dus een handtekening van betrokkenen ontbreekt. Dat de commissie-Pronk aan het verslag een andere status geeft, is het probleem. Dat doet de politiek, doet de pers en doet de onderzoekscommissie. De triviale bijzonderheden in het rapport – "Mevr MAAR- SEVEEN ging op slippers en gekleed in T-shirt winkelen" – zijn typisch voor een inlichtingenverslag. En ik zal daar niet op aanslaan als iemand in T-shirt winkelt… Het is daar de tropen.'*

Dit rapport was uitsluitend voor hem bestemd en voor zijn evaluatie, legt hij andermaal uit. In eerste instantie stapte hij ermee naar Demmink, de namens de secretaris-generaal verantwoordelijke voor het Surinamebeleid op Defensie. Demmink oordeelde, zoals uit het voorgaande duidelijk werd, dat de verhalen bekend waren, en verder onderzoek op dat moment niet opportuun was. Volgens de hierboven genoemde interne notitie van Defensie was hij gerechtigd die beslissing te nemen, ook al oordeelde de commissie-Pronk in retrospectief dat de departementsleiding had moeten worden ingelicht.

'De affaire Valk? Allemaal gebakken lucht.' Het is grondig onderzocht door een commissie van wijze mannen, maar wordt desondanks 'hardnekkig' herhaald in de media, meent Schulte. Het 'echte schandaal' is volgens hem dat Nederland niet wist wat er stond te gebeuren in Suriname. De rapportages van Valk over de ernstige situatie in het leger kwamen niet bij Defensie terecht, benadrukt Schulte, puttend uit eigen ervaring. Hij memoreert dat het achteraf gezien onjuist was dat Valk – vanwege zijn bijzondere positie in Suriname – niet voor de jaarlijkse attachédagen in Nederland werd uitgenodigd. Dat had hem de kans geboden onder het genot van een borrel en hier en daar een joviale schouderklop de misstanden in het Surinaamse leger persoonlijk aan te kaarten.

Dat dit document in handen van de pers en politiek was gespeeld, riep bij de commissie-Pronk zoals gezegd geen vragen op. Journalisten en politici werden hierover niet gehoord. Dat had ongetwijfeld te maken met de duidelijk afgebakende vraagstelling. Desgevraagd verklaart Schulte dat hij destijds wilde laten uitzoeken wie dit rapport buiten de burelen van de LAMID had gebracht. Maar luitenant-generaal

Roos, chef van de landmachtstaf en bevelhebber der landstrijdkrachten, verbood dit, aldus Schulte. Volgens de kolonel in ruste was dat omdat vermoed werd dat Maarseveen het lek was. Dat zou de inlichtingendienst in een slecht daglicht plaatsen.[118]

Glashelder inzicht in wat er nu precies gebeurde aan de vooravond van de coup verschaft het verslag van majoor Koenders niet. Evenmin onthult het rapport onweerlegbaar Valks aandeel daarin.

RAPPORT KOLONEL MAARSEVEEN 31 AUGUSTUS 1981

Ook dit rapport uit het Tweede Kamer-archief is klaarblijkelijk tot 2060 geheim verklaard (zie vanaf pagina 220). Eerder, in 1984, kregen buitenstaanders, de commissie-Pronk en Kamerleden die zich voorbereidden op het debat over de zaak Valk, dit moeilijk te doorgronden rapport ter inzage.[119] Vanwege de vele afkortingen, verwijzingen naar andere rapporten, verslagen en situaties die de nodige inside-information vereisen, raakt de lezer al snel de draad kwijt.

In een negen hoofdstukken tellend verslag vol feiten en vermoedens, loodst Maarseveen de lezer door een mijnenveld. Na enkele regels wordt direct duidelijk dat de sfeer binnen de missie in de ogen van Maarseveen volkomen ‘verziekt’ was. En niet alleen in zijn ogen. Demmink sprak in een van zijn notities mismoedig over het treurspel in meer bedrijven, dat militaire missie heette.[120]

In het verslag zoals opgesteld door kolonel Maarseveen tekent zich een tweedeling af tussen Nederland getrouwe missieleden enerzijds en ‘Valkianen’, die hun Surinaamse collega’s een warm hart toedroegen, anderzijds. De vele incidenten in het verslag worden in relatie gebracht met de opheffing van de missie in mei 1981 en de brute uitwijzing van Maarseveen. Maarseveen veronderstelde een verband tussen de gebeurtenissen vóór zijn benoeming tot hoofd van de missie en zijn gedwongen vertrek in mei 1981.[121]

In Maarseveens verslag staan verschillende verwijzingen naar Valks betrokkenheid bij de coup. De strofe waarin hem een ‘waarschijnlijk zeer dubieuze rol voor, tijdens en na 25/2’80’ wordt toegedicht, leunt voornamelijk op persberichten uit die tijd. Maarseveen baseerde zich daarbij op uitingen in de media en op zijn debriefingsgesprek met Valk in aanwezigheid van Demmink van 16 maart 1981 (zoals in hoofdstuk 1 op pagina 34 beschreven), waarvan het twijfelachtig is of die dienst kunnen doen als bewijsvoering.[122]

In de uitspraak op pagina 12 van zijn verslag, waarin Briaire vraagt of zijn overplaatsing [een aantal missieleden zou vervangen worden en terugkeren naar Nederland] verband houdt of een gevolg is van de coup van 25 februari 1980, ziet Maarseveen een aanwijzing van betrokkenheid van Briaire en Valk bij de coup. Voor zover deze uitspraak Briaire inderdaad over de lippen kwam, is het de vraag of die te zien is als een bewijs van deelname aan de coup. Mogelijk refereerde Briaire louter aan beschuldigingen in die richting.

De formulering in de zevende subconclusie rondom betrokkenheid van de missieleden bij de coup en het smeden van complotten tegen Maarseveen, 'al of niet in meerdere of mindere mate' gesteund door Valk, hangt ogenschijnlijk van veronderstellingen aan elkaar: 'de indruk wordt gevestigd' en 'als deze indruk juist is' dan heeft dit 'vermoedelijk' ook effect. Ook hier kan niet gesproken worden van een sluitende bewijsvoering.

De commissie-Pronk, die dit rapport bestudeerde, stond even stil bij de mededeling dat sergeant Mijnals Valk enige malen incognito zou hebben bezocht, maar verbond daar verder niet veel conclusies aan. Mijnals ontkent dit overigens. In het gesprek dat ik op 20 mei 2019 had met Mijnals, die thans een advocatenpraktijk voert in Paramaribo, bevestigt hij wel Valk een aantal keren te hebben gesproken op zijn kantoor. Hij ontkent met klem dat Valk met de staatsgreep iets had uit te staan, zoals uit Maarseveens observatie af te leiden zou kunnen zijn. Valk bood een luisterend oor voor zijn ongenoegen over kolonel Elstak van de SKM, aldus Mijnals. Mijnals behoorde dan wel tot de intimi van Bouterse, hij was niet op de hoogte van de laatste plannen en wist zich verrast door het vroege tijdstip van de staatsgreep (zie hoofdstuk 1).[123]

Dat adjudant Lorwa zoals Maarseveen in zijn rapport opmerkt, in een vrolijk, alcoholisch samenzijn gezegd zou hebben dat de coup met medeweten van kolonel Valk was afgerond en de groep bij Clements was vertrokken, berustte op waarneming uit de tweede hand. Maarseveen noteerde op pagina 30 en 31 van zijn verslag (zie pagina 140):

> *'In de periode na DEFATS [Maarseveens] vertrek 14/5 tot 29/5 [1981] (vertrek overige M.M.S. leden) zou in hotel KRASNAPOLSKY door een aantal dissidente M.M.S. leden (in gezelschap van hun dames) op een voor omstanders hoorbare wijze "plezierig" over kol [kolonel] Valk en "zeer onplezierig" over kol [kolonel] Maarseveen gesproken zijn. Daarbij zou adj [adjudant] Lorwa (onder invloed?) zelfs zover gegaan zijn dat hij over de " [sic] coup van 25/2'80 zei: "de coup is – met medeweten van kol Valk afgerond en ze (de commando-groep?) is bij Clements vertrokken".'*

In zowel *Vrij Nederland* als in het geheim verklaarde rapport van majoor Koenders van 7 september 1981 stond nog meer informatie, namelijk dat de coupplegers na hun daad terugkeerden naar het huis van missielid Clements. De majoor had dit als volgt opgenomen in zijn rapport van 7 september 1981 (zie pagina 198):

> *'Desgevraagd vertelde kap CLEMENTS, dat een uur na de coup de "mensen" bij hem thuis kwamen en dat hij hen natuurlijk geadviseerd heeft, echter niet als N.M.M.S. lid maar als vriend.'*

Vrij Nederland constateerde in de editie van 30 juli 1983:

> *'Een uur ná de geslaagde staatsgreep, aldus nog steeds het geheime rapport, bevonden de plegers van de coup zich ten huize van het Missie-lid, de*

kapitein A. Clements, om aldaar de triomf te vieren en nadere adviezen in ontvangst te nemen.'[124]

Bij naspeuring blijkt dat die informatie vermoedelijk is terug te voeren tot de secretaris van de defensieattaché, Peter Meyer. In zijn brief aan Maarseveen, die ik zowel in het persoonlijk archief van Maarseveen in het NIMH als in het archief van Van Westerloo in het IISG terugvond, schreef Meyer:[125]

'Op 18 mei [1981] kwam de familie Lorwa in ons Hotel en moesten we natuurlijk weer aanhoren wat voor slecht mens u wel was en hoe "gezellig" en leuk het was (zuipen en financieel) toen de kolonel Valk nog Hoofd van de Missie was. Die Nico [Lorwa] beseft niet eens dat hij het niet lang meer maakt, als hij z'n levenswijze niet snel verandert. Op een avond had hij zoveel gedronken dat hij vrijuit ging praten over de "coup" en vertelde dat deze bij Clements met medeweten van Valk was afgerond en dat ze bij Clements zijn vertrokken (U weet wel wie "ze" zijn).'[126]

Van Westerloo stoelde zijn bewering denkelijk op zowel het rapport van Koenders als op Meyers brief. Zeker is dat ook Maarseveen *Vrij Nederland* informatie hierover had verschaft in het interview dat op 12 juli 1983 plaatsvond in Noordwijkerhout. In Van Westerloos notities van dat gesprek met Maarseveen staat:

'Brief van PRM [P. R. Meyer]: bij huis van Clements vertrokken. Aankondiging afscheid Valk door Clements. Rapport bl/47, 7 september 1981, Geh/Pers, Koenders [onderstreping in originele tekst]. Valk: krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen. Aanzetten tot officieren Van Rey, Bottse, Cairo en ? tot coupe, in 1979. Die officierscoup zeer serieus genomen. Toen dat niet lukte: met onderofficieren verder gegaan. Eén uur na de coup bij Clements. Totale indruk: die mensen nooit gevoel gehad Suriname buitenland. Meer Surinaams dan Nederlands. Opdrachten werden niet uitgevoerd. Aan expliciete orders geen gehoor gegeven. Valk dronken op zijn bureau. (...) Conclusie: Veiligheidsovertredingen door anderen (Van Dijk, Briaire, Clements) Krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen Valk.'

Maarseveen verliet zich in zijn eigen rapport volkomen op Peter Meyer, die zich door een schijnbaar benevelde adjudant van de militaire missie, Nico Lorwa, had laten vertellen over de omstandigheden rondom de coup. Hoofd van de LAMID, Schulte, had hiervan destijds geen weet. Hij noteerde in zijn verslag van 10 augustus 1983 sec: 'Krijgstuchtelijk vergrijpen en inbreuken op veiligheidsgebied door enige MMS-leden, suggestie dat kolonel Valk de coup van 25 februari 1980 zou hebben afgerond.'[127]

De bewering wekte uiteraard ook de belangstelling van de onderzoekscommissie-Pronk. De commissie had inzage in de onderliggende stukken en vond geen bewijzen of getuigenissen die de bewering konden staven. Clements zelf ontkende tegenover de commissie-Pronk deze beschuldiging in alle toonaarden. Ambassadeleden konden

bevestigen dat Clements zich terwijl de coup nog gaande was in het ambassadegebouw bevond.[128]
Een andere aantijging had betrekking op het 'complotteren' tegen Maarseveen. Niet alleen uit aversie tegen zijn persoon, maar ook vanwege het najagen van Valks eigen financiële belangen[129] en de angst voor ontdekking van de activiteiten van de missie voor, tijdens en na 25 februari 1980. De beschuldigingen van Maarseveen aan het adres van de missieleden en vooral Valk waren ernstig. Aan de onderbouwing ervan schortte het nodige, zoals hijzelf destijds aangaf tegenover de commissie-Pronk.[130] In Maarseveens slotconclusies komt Valk trouwens niet voor. Zijn analyse had vooral betrekking op de situatie van de missie ná Valks vertrek.

Het rapport van kolonel Maarseveen was oorspronkelijk alleen bestemd voor het hoofd van de LAMID, kolonel Schulte. Schulte zag, zoals reeds meermalen opgemerkt, in dit rapport geen aanwijzingen dat zijn man bij de DPKL – Kerkkamp – zich had bezondigd aan veiligheidsinbreuken. In retrospectief: 'Laat ik het zo zeggen. Maarseveen was overspannen toen hij dit schreef. Ik neem Maarseveen dan niet meer serieus.'[131] Demmink beoordeelde het rapport destijds, zoals in hoofdstuk 2 al geconstateerd, min of meer als een soort wraakneming van Maarseveen, die na terugkeer uit Suriname 'zijn gram' kwam halen bij degene die hij schuldig achtte aan zijn vertrek.[132]

Noch Demmink noch Schulte vond het op dat moment opportuun onderzoek te laten doen naar de gedragingen van Valk of de andere missieleden (zie hoofdstuk 1 pagina 64-66).

De vraag is of – zoals oud-docent militair strafrecht Bas van Hoek hierboven aangaf – een dergelijk onderzoek ter plekke onder de moeilijke politieke omstandigheden in Suriname op grond van schamele bewijzen en gissingen wel doenlijk was geweest.

VERDENKINGEN TEN AANZIEN VAN VALK

Hieronder wil ik kort ingaan op de bevindingen van de rapporten van de commissie-Pronk, die zo gemakkelijk terzijde werden geschoven. Uit de rapporten blijkt dat het merendeel van de door de commissie-Pronk ondervraagden geen bewijzen kon overhandigen waaruit zonneklaar de betrokkenheid van de missie dan wel Valk bleek. In het publieke debat keerden getuigenissen die het tegendeel suggereerden regelmatig terug, zoals die van oud-militairen zoals Bottse, Staphorst en De Jong. Toenmalig luitenant-kolonel De Jong vertelde nog in 2016 aan de historicus Klinkers:

> *'Ontspannen, met een biertje in de hand spraken Valk en De Jong elkaar in de Vereniging Officiers Sociëteit (VOS). De onderofficieren dachten erover een coup te plegen, zei Valk. Hij had hen gewaarschuwd, zo vertelde hij De Jong, dat ze wel van te voren moesten bedenken hoe ze dat wilden doen en waar ze de accenten wilden leggen. (...). Niet veel later ging De Jong naar een van de magazijnen op een werkplaats van de Prins Bernhard Kazerne Noord. Daar*

trof hij Valk en een aantal onderofficeren aan, zittend rondom een tafel in het midden van de ruimte. De mannen schrokken toen ze De Jong zagen die als controller het magazijn van de kazerne binnenliep. De Jong ging onverrichter zaken weg en lichtte onmiddellijk Elstak in. Hij adviseerde hem het voorval aan minister Hoost te rapporteren, die het op zijn beurt weer aan ambassadeur Vegelin van Claerbergen zou melden. Elstak haalde zijn schouders op en liet het erbij.'

In zijn in 2020 verschenen boek over Suriname baseert de auteur, de vroegere minister voor Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk, zich op dit artikel van Klinkers. Pronk meldt:

'Later liet Rochus de Jong aantekenen dat hij zelf kort voor de coup een gesprek met Valk had gehad. In dat gesprek had Valk verteld: "De onderofficieren dachten erover een coup te plegen. Hij – Valk – had hen gewaarschuwd dat ze wel van tevoren moesten bedenken hoe ze dat wilden doen en waar ze de accenten wilden leggen. Zij moesten zich realiseren dat er onmiddellijk na het plegen van een coup een land lag dat bestuurd moest worden. Hij adviseerde hen daarop te anticiperen."'[133]

De voor Valk ontlastende testimonia van Steeman, Van Rey, Van Exel, Fernandes Mendes en Jessurun uit het rapport van de commissie onder leiding van Pronks naamgenoot zijn beduidend minder vaak aangehaald in de media.[134] Oud-SKM-officier Jos Steeman vertelde destijds, en dat doet hij in mei 2019 in Paramaribo opnieuw tegenover mij in zijn woonkamer, hoe Valk hem in aanwezigheid van zijn collega Staphorst aanspoorde 'iets' te doen aan de situatie in het land en in het leger.

'"Jullie officieren, waarom doen jullie niets aan de situatie hier in het land en in het leger?" Toen heb ik geantwoord: "Was uw officierseed meer waard dan de mijne? De officierseed afgelegd onder het vaandel in aanwezigheid van Ferrier?" Einde gesprek. Valk was begaan met de jongens die op 30 januari de kazerne uit waren gejaagd. Maar ik geloof niet – tot mijn dood houd ik dat vol – dat Valk de leiding gaf dan wel een plan voor de coup zou hebben geschreven. Het was een memorabele man, hij was niet de eerste de best, hij was kolonel der grenadiers, droeg de gouden zon. (...) Het was ook een aimabele man, ik heb hem nooit op leugens of het geven van een verkeerde voorstelling van zaken betrapt. Het zou kunnen dat de uitspraak van Valk verkeerd geïnterpreteerd is. Maar om dan te stellen wat ik soms lees dat hij de coup heeft opgedrongen... Nee, dat gaat veel te ver.'

In zijn publicatie stelt Jan Pronk abusievelijk dat Van Rey zou hebben verteld dat Valk hem benaderd had voor de coup, hetgeen Van Rey juist uitdrukkelijk ontkend had voor de commissie en anno 2020 andermaal tegenspreekt.[135] Ook dergelijke vergissingen kenmerken de berichtgeving over de zaak Valk.

Toch klinkt in de verklaringen à decharge van Valk van sommige oud-militairen ook een zekere tweeslachtigheid door, die even karakteristiek is. Fernandes Mendes

weersprak tegenover de commisse-Pronk[136] door Valk benaderd te zijn voor het plegen van illegale activiteiten. Anno 2019 houdt Hugo Fernandes Mendes in het gesprek dat ik op 8 oktober 2019 met hem heb in het Holiday Inn Hotel in Amsterdam Zuid-Oost daaraan vast. Hij is ervan overtuigd dat het coupplan van Bouterse afkomstig was. Maar hij is er evenzeer van overtuigd dat Valk in de nasleep ervan een onverkwikkelijke rol speelde. Valk heeft naar zijn idee in de consolidatiefase van de staatsgreep ontegenzeggelijk steun verleend aan Bouterse. Daarbij baseert hij zich op uitspraken van Maarseveen, die hij persoonlijk kende, de artikelen van Van Westerloo en Verhey en andere literatuur.[137]

Het verhaal van Harold Resida, voormalig militair inlichtingenofficier van Suriname, bevestigt Valks bewering de militairen te hebben gestimuleerd hun toevlucht te nemen tot – legale – actiemiddelen, aan de andere kant onderschrijft hij de conclusie van de commissie-Pronk dat Valks opstelling door de onderofficieren simpelweg werd opgevat als morele steun. Resida kan zich herinneren dat Valk medio 1979 in zijn aanwezigheid in de officiersmess het woord nam en verkondigde dat het in Nederland doodnormaal was voor officieren om gespreksgroepen op te richten als ze het niet eens waren met politiek Den Haag.

> *'Hij wilde van ons weten in hoeverre we bereid waren tot dat soort gespreksgroepen over te gaan. Heel onschuldig natuurlijk. (...) De boodschap was eigenlijk dat hij vond dat het officierskorps betrekkelijk passief en doelloos rondzwierf. (...) en hij vond dat de officieren hun tanden moesten laten zien, het ging om hun toekomst. (...) Het leger was bezig uit elkaar te vallen. Slim als-ie was heeft-ie niet in termen van middelen of methodieken gesproken, maar wel het ei op tafel gelegd.'*

Toch kan Resida niet bevestigen dat Valk aanzette tot een coup. 'Mijn overtuiging is dat Valk door de gesprekken die hij voerde de overtuiging heeft opgeworpen dat Nederland – hij werd gezien als de spreekbuis van Nederlandse belangen – bij een omverwerping van de macht niet dwars zou gaan liggen. De onderofficieren moeten gedacht hebben: als we iets willen ondernemen hebben we uit die hoek in elk geval weinig te vrezen.'[138]

Oud-officier Van Rey schreef de commissie in 1983 zelfs een brief, waarin hij met een verwijzing naar het rapport van Koenders ontkende door Valk benaderd te zijn om in opstand te komen tegen de SKM-leiding.[139] In de media verdedigde hij Valk te vuur en te zwaard. Anno 2020 laat hij tegelijkertijd doorschemeren dat Valk indirect mogelijk toch een rol speelde in de aanloopperiode, de periode vóór 30 januari 1980, toen de coupplannen steeds concreter werden. Van Rey: 'Je hoeft de dingen niet bij naam te noemen om elkaar te begrijpen, toch?' Valk heeft naar zijn idee níét aangezet tot een staatsgreep, zijn rol was het beïnvloeden van denken in de richting van een militaire oplossing: orde brengen binnen de legertop met een minimum aan geweld. Hij herhaalt: 'Het woord staatsgreep is niet gevallen.' Ineens lag het daar op tafel, aldus Van Rey, het boek *Coup d'état. A practical handbook* van

Edward Luttwak. Een praktisch handboek hoe een coup te plegen. Had Valk dat daar neergelegd? Cryptisch: 'Het lag daar ineens.' Gevoegd bij de opmerking die Valk destijds tegenover zijn meerderen op Defensie maakte, dat de staatsgreep onder de gegeven omstandigheden de beste oplossing was, is deze opmerking welhaast op te vatten als een indicatie voor Valks betrokkenheid bij de coup. Of is dit een kwestie van interpretatie en tekstexegese? Tot een duidelijker antwoord laat Van Rey zich niet verleiden.

Soms, zoals bij oud-officier Eersteling veranderde de eerste indruk, in zijn geval naar aanleiding van de publicatie in *Vrij Nederland* en de *Andere Tijden*-uitzending, zoals hiervoor al ter sprake kwam. Aanvankelijk hoorde hij in Valks woorden 'Als jullie "het" niet doen, doen de anderen het', geen aansporing tot het plegen van een coup. Eersteling:

> *'Op het moment dat je veel gaat lezen, dan kom je natuurlijk uit bij Gerard van Westerloo. Als je het uitsluitend vanuit de feiten bekijkt dan wordt het lastig. Vegelin van Claerbergen had ook veel moeite met Valk. Valk heeft veel dingen niet gerapporteerd. Er is een grote mate van aannemelijkheid. Ik heb geen bewijs. Maar heb je de blik van Valk gezien aan het einde van Andere Tijden als hij zegt die staatsgreep is goed uitgevoerd? Dan trekt ie een gezicht… Dat is voer voor psychologen. Hij heeft net niet aan zijn neus gezeten, maar hij was aan het jokkebrokken.'*

Om er relativerend en lachend aan toe te voegen: 'Dat is psychologie van de koude grond, natuurlijk!'[140]

VAN SURINAAMSE MAKELIJ

In de militaire kring rondom Bouterse, onder anderen door Bouterse zelf, Mijnals en Sital, wordt – zo bleek eerder – ontkend dat Valk betrokken was bij de coup. Er is zelfs sprake van enige verontwaardiging bij de suggestie dat Surinaamse militairen niet in staat zouden zijn geweest om eigenhandig een coup te plegen. Op de mythe van de technisch zo perfect uitgevoerde coup valt het nodige af te dingen, zo blijkt. Oud-SKM-officier Van Rey vertelde destijds aan de commissie-Pronk dat de onderofficieren zeer wel in staat waren eigenstandig een staatsgreep te plegen, zonder hulp van anderen, een diepgaande planning lag er niet aan ten grondslag. Die opvatting vindt bijval bij anderen. Oud-SKM-inlichtingenman Resida vult aan: 'Je hoefde niet een commando te zijn om in Suriname een coup te plegen, want het Surinaams leger was de facto gedesintegreerd.' En voormalig SKM-luitenant Steeman stelde destijds tegenover de commissie-Pronk ook al dat de onderofficieren zonder hulp in staat waren om de machtsovername voor te bereiden en uit te voeren. De commissie noteerde:

> *'Zij waren naar zijn ervaring voor het merendeel goed opgeleid en bekwaam genoeg voor een dergelijke actie. Onder de militairen die zich in fort Bomika hadden teruggetrokken, bevonden zich korporaals van de afdelingen transport en technische dienst die verstand van zaken hadden en volgens de heer*

Steeman het rijdend materieel op de dag van de staatsgreep zonder problemen zullen hebben verzorgd.'[141]

Niet alle intimi uit de kring van Bouterse lieten zich destijds over de kwestie uit. Woordvoerder, NMR-lid en oud-minister Laurens Neede is anno 2019 echter net zo stellig als zijn oud-collega's en strijdmakkers in zijn bewering dat Valk niets wist van de plannen en er ook niet bij betrokken was. Lid van de Groep van Zestien, tevens oud-NMR-lid en oud-minister John Hardjoprajitno, die ik 25 oktober 2019 spreek in Paramaribo, kan alleen zeggen dat de coupplannen die hij onder ogen heeft gehad afkomstig waren van de militairen Horb en Bouterse. Hij kan noch ontkennen noch bevestigen dat Valk betrokken was bij de directe uitvoering van de coup, omdat hij op het moment suprême in het gevang vertoefde. Bij de besprekingen die hij voerde met zijn kompanen over de staatsgreep was Valk niet aanwezig en viel zijn naam evenmin.

Een onverwachte 'bron' bevindt zich op het terrein van de Memre Buku kazerne in Paramaribo, het vroegere Prins Bernhard Kampement. Daar verrees een aantal jaren geleden het Legermuseum. Op de plaats waar de militairen vroeger ter verpozing een potje voetbal speelden, staat nu een gebouw als een balzaal. Op de spiegelende, wit gemarmerde vloer ontvouwt zich de militaire geschiedenis van Suriname, inclusief die van de voorloper van de SKM, de TRIS.

Majoor Faried Mahmoed Ilahibaks is de beheerder van het legermuseum en verzorgt rondleidingen. We lopen langs de witte – in de militaire kostuums van de TRIS, de SKM en het latere Nationale Leger gestoken – paspoppen. Ze symboliseren de verwevenheid van de Nederlandse en Surinaamse krijgsmacht. De voormalige minister van Defensie onder de regering Bouterse II, Benschop, is daar het sprekende voorbeeld van. Hij schonk zijn uniform aan het museum. Benschop was oud-TRIS'er en werkzaam bij de Nederlandse Koninklijke Marine tot hij in 1975 terugkeerde naar Suriname. Benschop is inhoudelijk verantwoordelijk voor het museum. Het lukt wegens drukte niet hem ertoe te verleiden een toelichting te geven op zijn rol als curator. Maar Ilahibaks vertelt graag. We benen tussen de verschillende schiettuigen door naar het kanon. 'Dit kanon stond op de patrouilleboot de S 402. En naar alle waarschijnlijkheid zijn de schoten met dit kanon vanuit die patrouilleboot gelost op het politiebureau aan de Waterkant.'

Op de groen vormgegeven panelen is er veel aandacht voor de coup van 1980. Majoor Ilahibaks vindt dat er negatief over de coup wordt gesproken, vooral door de politiek, de NPS. Dat is de partij van premier Henck Arron, die hardhandig van de troon gestoten werd in 1980. Ik lees op de bijschriften over de 'problemen' vanaf de overgang van de TRIS naar de SKM: '[O]nvoldoende gekwalificeerd personeel en het reeds verouderde, van de TRIS overgenomen materieel.' Omdat er niet kon worden teruggevallen op een 'gevestigde organisatie' was het, aldus de museumtekst, niet mogelijk om voor alle problemen een oplossing te vinden. 'Ook het uitblijven van

een tegemoetkoming en de meest dringende voorzieningen heeft frustraties tot gevolg gehad en leidde tot akties van de onderofficieren in januari 1979.'[142]

Er hangt de bekende foto van kolonel Hans Valk in uniform, pijp in de mond. De aandacht die hij krijgt is niet noemenswaardig. Over de Nederlandse militaire missie wordt vermeld hoe in een bilateraal overleg met Nederland was overeengekomen dat leden van de missie als adviseurs behulpzaam 'moesten' zijn bij de opbouw van de SKM. Tevens staat er dat Nederland het op zich nam om enige tijd het voor de SKM bestemde beroepskader op te leiden. 'Zodoende genoten militairen opleidingen aan de Koninklijke Militaire Academie (KMA), het Opleidingscentrum Officieren Speciale Diensten (OCOSD) en de Koninklijke Militaire School (KMS).'

De majoor pakt zijn auto en rijdt naar wat vroeger Fort BOMIKA was en wijst ter plekke aan: dit was dit en dat was dat. Ilahibaks was er niet bij aanwezig, maar hij vermoedt dat de plannen voor de coup op deze plaats ontsprongen.[143] De rechtszitting waarop drie BOMIKA-leden terechtstonden op 20 februari 1980 maakte hij wél persoonlijk mee. In afwachting van de uitspraak van de rechter werden de drie militairen afgevoerd naar het cachot. 'Als ze in vrijheid waren gesteld, hadden we misschien nooit deze coup gehad', denkt hij.[144] Terug in de kazerne hoop ik op een gesprek met oud-BOMIKA-leider Ramon Abrahams. Maar die wil niet praten. 'Ik praat niet met Nederlanders.'

ZANDERIJ-GROEP

In het tweede rapport van de commissie-Pronk dat in 1985 werd gepresenteerd kwam scherp naar voren dat de officieren al sinds 1977 ontevreden waren over de gang van zaken binnen het leger. Ze klaagden dat de regering en legerleiding niets ondernamen. De bevindingen van het rapport leunden sterk op een publicatie van oud-SKM-officier Hugo Fernandes Mendes. Elstak zou verscheidene keren te kennen gegeven zijn, dat hij als bevelhebber weg moest gaan. Harde acties van onderofficieren en een aantal jongere officieren om de regering met harde hand naar huis te sturen werden door oudere officieren afgekeurd.[145]

In de conclusies op pagina 21 stelt de commissie dat tijdens het aanvullende onderzoek duidelijker dan voorheen naar voren kwam dat Bouterse en de zijnen bij de voorbereidingen beschikten over een op papier gesteld plan, dat afkomstig was van 'de groep Zanderij'. Op Zanderij was een opleidingscentrum gestationeerd voor rekruten; de officieren Rambocus, Wirht, Dihal en Cairo waren belast met hun opleiding. Onderofficier Bouterse was er commandant vaste kampstaf. De coupplannen werden volgens de commissie-Pronk ontwikkeld tussen eind december 1979 en begin januari 1980, toen Valk niet in het land was. Van deze groep te Zanderij gelegerde officieren met coupplannen zijn er twee niet meer in leven: Emil Cairo en Surendre Rambocus. De laatste werd op 8 december 1982 door het leger vermoord op verdenking van vermeende plannen voor een tegencoup. Oud-officier Jeff Wirht vertelt anno 2019:

'Het idee voor de coup was van Rambocus en mij. (...) Ons concept was heel simpel. Pak kolonel Elstak en de onderminister van Defensie Willemzorg op en zorg dat je een team hebt klaarstaan dat de regering vervangt (...). Ons ideaalbeeld was de geweldloze Anjerrevolutie in Portugal. Er was nog geen uur u bepaald.'[146]

Wirht bezocht, zoals in hoofdstuk 1 gemeld, Valk thuis om te polsen: wat kunnen we van Nederland verwachten in geval van een coup? Geen tegenwerking, een neutrale houding, zou Valk hebben duidelijk gemaakt. Hij kan niet letterlijk reproduceren wat Valk zei, maar hij herhaalt wat hij voor de onderzoekscommissie verklaarde, namelijk dat Valk gezegd zou hebben: 'Jongens als jullie het niet gaan doen dan gaan de onderofficieren het doen.' Wirht: 'Toen hij ons [Wirht werd vergezeld door een collega, die overigens geen weet had van zijn coupplannen] bij de deur uitgeleide deed, zei hij niet letterlijk om de macht over te nemen in het land.' Jeff Wirht benadrukt: 'Ik was er niet om advíes te vragen. Valk was níét de instigator. We hadden een simpel plan. Dat van Bouterse was veel bombastischer en omslachtiger. Je had zo de kazerne kunnen binnenlopen zonder die mensen dood te schieten.'

Als ik vraag of er een plan op papier was, zegt Wirht van niet. 'Hoe minder op papier, hoe minder belastend het was, als er een landmachtkwestie van kwam.' Hij recapituleert dat Valk niet wist van hun plan. Voor hen was het belangrijk dat ze konden rekenen op de goedkeuring van Nederland. Toch beweert Wirht in onder andere een interview met *de Parbode* dat Valk Bouterse hielp. Wirht: 'Dat ontleen ik aan de woorden die op de receptie zijn gesproken. Daar was ik zelf niet bij. Er zou een bandopname van zijn en ik heb gehoord dat hij zei: "Zonder u, zou de coup niet gelukt zijn."' Een bandopname is echter nooit teruggevonden.

Amar Dihal is het andere nog in leven zijnde lid van de Zanderij-groep. Hem spreek ik op 11 juli 2019 in de grote, lichte hal van het gemeentehuis in Den Haag. 'Wij hadden de ideeën, wij hadden ervaren mensen nodig…', verklaart hij in retrospectief. 'Officieren als Roy Bottse, Latour, Iwan Graanoogst en Van Kanten wilden niet.' Reden waarom de vier zich tot de onderofficieren wendden. 'We hadden uitvoerders nodig. Rekruten hebben zo goed en zo kwaad een snelcursus Soldaat gehad op Zanderij. (…) Er zijn vijf of zes gesprekken geweest met Bouterse en Horb, ze hadden zelf geen plan.'[147]

Desgevraagd verklaart hij dat Chas Mijnals alleen politíeke plannen had. De oud-officier stelt de retorische vraag waarom de onderofficieren contact zochten met de officieren als ze die toch niet nodig hadden. 'Bouterse en zijn groep pikten ons plan in', zegt hij. 'De uitvoering verliep anders: het overnemen van de marinebasis en de Memre Buku kazerne zouden gelijktijdig plaatsvinden.' Volgens Dihal maakte de aanval op het politiebureau géén onderdeel uit van hún plan. De slagkracht van de politie was nodig voor eventualiteiten. Doden hadden er niet hoeven vallen. 'Bouterse heeft ons totaal verrast… (…) We zijn niet gewaarschuwd.' Terugblikkend:

'We waren bezig de laatste hand te leggen aan ons plan. Iedereen was verbaasd over de coup. Was het zo eenvoudig? Het was een soort domino-effect, zo eenvoudig vielen de verschillende krijgsmachtonderdelen. De Nederlandse militaire missie wist wat het hele Surinaamse volk wist, maar wat ze niet hebben doorgegeven: dat er iets stond te gebeuren, wie waarmee bezig was, niet hoe, wanneer of wat.'

Volgens Dihal werden de plannen alléén gedeeld met Bouterse en Horb, nooit met anderen. 'Voor ons was belangrijk hoe het buitenland zou reageren, met name Nederland. Uiteindelijk kwamen wij tot de conclusie dat we van die kant niet veel hoefden te vrezen.' Het buitenland, dat was de missie. Toch was er ook twijfel. Dihal:

'Ik vertrouwde deze heren op een bepaald moment niet meer, klinkt misschien gek, maar dit komt doordat ik vond, dat zij als missieleden niet genoeg afstand namen van de situatie binnen het leger. Ik vermoedde namelijk, dat zij inlichtingen aan het verzamelen waren voor de Nederlandse inlichtingen dienst: en je weet niet waar die info terecht komt en we opgepakt zouden kunnen worden.'

Op de vraag of Valk Bouterse zou hebben voorzien van een blauwdruk schudt hij het hoofd.

'Valk heeft het niet gepland, Valk was niet gek. Ik heb hem een paar keer gezien. Een echte militaire in hart en nieren. Duidelijk, recht door zee. (...) Hij heeft geen coup gepland. Hij had een diplomatieke functie, wist waar zijn grenzen lagen. Hij sympathiseerde met de onderofficieren en dat stak hij niet onder stoelen of banken. Dat ze zeggen dat Valk het heeft gedaan, berust op een minderwaardigheidscomplex. Alles wat goed gaat, heeft die bakra [Hollander] gedaan.'

Hij herhaalt wat-ie eerder zei: 'Waarom had Bouterse onze plannen dan nog nodig?' Bouterse nam grote risico's door gedurende een periode van vier tot vijf weken, in de maanden januari en februari 1980, in het holst van de nacht vanuit Paramaribo naar Zanderij te komen. Bouterse, Horb en andere onderofficieren werden namelijk gezocht en liepen kans om gearresteerd te worden als ze zich buiten BOMIKA begaven, aldus Dihal, die tot slot concludeert dat Bouterse een belangrijke troef in hadden had: hij beschikte over de sleutels van de (bewaakte) munitieopslag te Zanderij.[148]

DE GROEP VAN VIJF EN DE GROEP VAN ZESTIEN

Chas Mijnals bevestigt dat hij behoorde tot de groep van vijf mannen van het eerste uur, onder wie Bouterse.[149] Het oud-NMR-lid ontkent ten stelligste dat het plan van de Zanderij-groep gebruikt werd. Ook weerspreekt hij suggesties dat hij geen weet had van de plannen. Tegenover het Surinaamse opinieblad *Parbode* verklaarde hij eerder dat het coupplan van hém afkomstig was. Bouterse speelde daarin een marginale rol.[150] Plannen werden gecodeerd met als hulpinstrument een matrix. Nee, die geeft

hij niet uit handen: ‘Ik heb beloofd dat niet te onthullen.’ Mijnals: ‘Het plan van de coup was bij niemand bekend. Valk en de Nederlandse missie waren niet betrokken. Dat zou conspiratie op het hoogste niveau betekenen. Een van de frustraties was dat niemand wat wist… de Amerikanen niet, Nederland niet. Niemand had het verwacht.’[151]

Valk bood een klankbord voor misnoegen over Elstak met wie – dat wist iedereen – hij geen goede band had.

‘Er was een band met Valk opgebouwd, niet omdat hij betrokken was bij de coup. Men was hem gewend. De Surinaamse legertop moest Maarseveen niet, Valk was eerder gewenst. We konden goed met Valk opschieten. Hij had een uitgesproken mening. Valk gaf wel zijn mening over de wijze van leidinggeven.’

Besluiten over de coup werden schriftelijk vastgelegd, hij moet het in zijn administratie nazoeken, maar zou niet weten waar die aantekening zich bevindt. Die schriftelijke vastlegging zou Valk mogelijk vrijpleiten, in de zin dat hij daarin níét wordt genoemd, leg ik Mijnals voor. Hij vindt: ‘Stellen wij zo weinig voor?’ Het is kleinerend en neerbuigend en erg geringschattend, meent hij, om te stellen dat Suriname dit nooit zelf zou hebben gekund zonder hulp van Nederland. ‘Het komt uit ons eigen brein.’

Zonder hem te waarschuwen zette Bouterse in de nacht van 24 of 25 februari 1980 de coup in.

Wie wist er van de voorgenomen coup?, informeerde onderzoeker Sandew Hira in zijn marathoninterview van 2015 bij oud-sergeant Desi Bouterse. Heel weinig mensen, antwoordde Bouterse, nog in zijn hoedanigheid als president. Het antwoord verrast nauwelijks; het past in de lijn der verwachtingen. Er bestaat geen handboek *Coups for dummy’s*. Maar les 1 zou zijn: stel niet al te veel mensen op de hoogte. En les 2: bepaal wie het wel moeten weten om de coup te laten slagen, de zogenaamde categorie *need to know*. De kans op verraad is immers een niet te onderschatten risicofactor.

Dat gold – niet onvoorstelbaar – wat Bouterse betreft ook voor de leden van de Nederlandse militaire missie. Op de vraag van Hira of kolonel Valk of andere missieleden bemoeienis hadden met de staatsgreep reageerde Bouterse met een stellig:

‘Nee. Nee. (…) Je kunt (…) die mensen niet vertrouwen. Stel je voor dat je… (lacht) dat je een zaak gaat bespreken met Brière??? [missielid Briaire] We waren goed op die mannen… (…) we hadden heel intensief contact met ze, maar je kan ze toch onmogelijk gaan vertellen van: luister eh… eh… maandag is het zover of eh… noem maar op, we gaan eh… nee.’

Hira vroeg ook nog of Surendre Rambocus, die tot de groep Zanderij behoorde, het plan soms had geschreven, zoals de commissie-Pronk veronderstelde. Bouterse meent: het was zíjn plan.

Bouterse en zijn groep hanteerden een opmerkelijke strategie. Ze onthielden zich van precieze details, maar strooiden anderen zand in de ogen door juist veelvuldig te zinspelen op een machtsovername. Bouterse: 'We hadden wel een… een *policy* dat constant eh… in de kazerne werd gezegd: we gaan het land overnemen.'

Hira: 'Het werd… dus dat… die geruchten waren daar?' Bouterse: 'Gewoon hard werd het verspreid, de hele dag, waardoor… het werd een soort *kiek* [grap]: ja, jullie gaan overnemen, zal wel, hoor.' Hira: 'Oh, dus zodanig dat niemand het geloofde.' Bouterse: 'Juist.'[152] Dat hij daarin slaagde, is op te maken uit de verklaring van oud-SKM-officier Henry Eersteling.

Eersteling was destijds gestationeerd bij de Ayoko kazerne te Zanderij. Hij stond erbij toen Bouterse in november 1979 in zijn bijzijn tegenover officier Roy Bottse gewaagde van een staatsgreep. Bouterse was als commandant vaste kampstaf te Zanderij belast met het beheer van gebouwen en oefenterrein. In die hoedanigheid was hij zoals boven al gememoreerd – niet onbelangrijk – sleutelbewaarder van de munitieopslag. De toenmalige premier van Guyana Burnham zou naar Suriname komen voor bilateraal overleg over de netelige grenskwestie tussen de twee buurlanden. Bottse was met een eenheid uit Paramaribo naar Zanderij getogen om de erewacht te oefenen voor een gepast ontvangst.[153] Eersteling – die destijds hierover anoniem getuigenis aflegde aan de commissie-Pronk – herinnert zich anno 2019 dat Bouterse vroeg:

> *'"Gezien de gang van zaken in het land: wat denken jullie van een staatsgreep?" (...) Bottse vond het ondoordacht en vuurde een aantal vragen op Bouterse af: "Oké dan neem je die staatsmacht en dan… heb je daaraan gedacht… wie gaat dat bemensen… hoe gaat de bevolking reageren…?" En in mijn herinnering had Bouterse geen antwoord op die vragen en dat kan ook te maken hebben gehad met de wijze waarop Roy op hem reageerde…'*

Met terugwerkende kracht verwondert Eersteling zich erover dat hijzelf dit niet meldde. Ook Bottse had als oudere officier naar zijn meerdere moeten stappen: we hebben daar een onderofficier die met subversieve plannen rondloopt. Hij weet niet of Bottse dit heeft gedaan. Bottse reageert niet op mail, dus is het niet meer na te vragen. Hoe laat zich dit verklaren? Eersteling meent dat er allerlei plannen werden geopperd. Maar serieus bedoeld waren ze naar zijn idee niet.[154]

Bouterse poogde naar eigen zeggen tevens kolonel Elstak van de SKM over te halen tot het plegen van een coup. Hij schetst tegenover interviewer Hira een weinig flatteus beeld van zijn baas.

> *'Elstak… die man… zijn hemd was open, hij zat onderuitgezakt. (...) Hij zegt: "Nee, ik eh… ik begrijp je wel, maar ik denk niet dat eh… dat het voor mij is weggelegd."'*

Bouterse polste ook anderen in het leger, zoals bataljonscommandant Essed.

> *'En eh… die was ook helemaal perplex, van: "hoe… hoe… hoe?" Ja, maar deze mensen komen natuurlijk uit een traditioneel westers opgevoed eh…*

leger en eh… ze durfden het niet aan.'

Terecht stelt Hira de vraag of het niet merkwaardig was dat er niet gerapporteerd werd aan de president: hier is iemand die komt vragen of ik een coup wil plegen.[155] Als er al gerapporteerd werd, dan werden de meldingen niet serieus genomen.

VERLOOP VAN DE COUP

In de Vereniging Officiers Sociëteit tegenover de Memre Buku kazerne spreek ik John Hardjoprajitno. Het is 25 oktober 2019, het regent keihard en de officieren aan de bar praten luidkeels. Hardjoprajitno is een van de Groep van Zestien. Hij werd door Horb benaderd of hij wilde meedoen aan de coup.

'We zijn uit de kazerne gezet en hadden geen andere keus. Toen mij de vraag werd gesteld om mee te doen, zei ik: "Ik ben voor." Ik behoorde niet tot de top van de organisatie, dat waren Bouterse, Horb en Sital. In principe was de coup niet op 25 februari 1980 gepland, maar een paar dagen ervoor. Het mislukte steeds weer. Zeker vier tot vijf keer is het mislukt.'

Via Hardjoprajitno verneem ik details van de coup. Hij vertelt hoe een van de wachten hem in het vizier kreeg bij de wapen- en munitiediefstal uit de munitiebunker van Zorg en Hoop aan de Doekhieweg in het weekend voorafgaand aan de coup. 'Er waren steeds honden die tegen me blaften.' Anders dan tot nu toe misschien werd gedacht, maakte Hardjoprajitno wel degelijk wapens en munitie buit. Hij hield zich met zijn buit schuil bij zijn broer in Lelydorp, toen de militaire politie hem daar op 24 februari 1980 kwam ophalen.[156] Hij werd opgesloten in Fort Zeelandia. Zijn broer waarschuwde Bouterse. Hardjoprajitno denkt dat Bouterse tóén het besluit nam om direct actie te ondernemen, uit angst dat hij misschien zijn mond voorbij zou praten. 'Omdat ik wist van de hele planning.' Hij kneep hem, toen hij in de gevangeniskelder van de militaire politie bij Fort Zeelandia de eerste mitrailleurschoten hoorde. 'Ik wist wat er ging gebeuren. Ze zouden eerst op het politiebureau schieten. Daarna was dit bureau – waar ik zat – de pisang.' Hij kan zich vergissen, maar de blauwdruk was naar zijn idee van Horb. 'Horb is naar mij toegekomen met zo'n blauwdruk en we hebben het besproken, hij wilde weten wat mijn mening was. En toen heeft-ie het naar Bouterse gebracht en daarom kan ik zeggen: Nee, het kan niet van Valk komen of de militaire missie.'

Hardjoprajitno werd niet alleen om zijn ideologische drijfveren in de Groep van Zestien ingelijfd. Pragmatisme speelde ook een rol: hij was werkzaam bij de opleidingsdienst, de zogeheten S 3, en hij wist vanuit die hoedanigheid niet alleen waar alle munitie lag, maar beschikte ook over de sleutel van de opslagplaats. 'Vandaar dat ze mij hebben meegenomen naar de munitiebunker. Bouterse had de sleutel van de munitieopslag op Zanderij en ik van die van de Doekhieweg. Het plan van Horb stond op papier. We waren er met zijn drieën mee bezig, Bouterse, Horb en ik.' Hij herhaalt:

'Er is geen precieze datum afgesproken; het was al zo vaak mislukt. En niemand wil het geloven als je dat zegt. Maar het was niet gepland op 25 februari, voor zover ik weet. Het was de bedoeling om alleen een legertop weg te halen… en toen hadden we een heel land en sloeg de paniek toe.'[157]

Laurens Neede behoorde tot de eerste kerngroep van Bouterse met plannen voor een coup (daarin zaten ook Abrahams, Sital en Mijnals). Neede was (pers) woordvoerder namens BOMIKA. Hij werd opgepakt en zou net als Hardjoprajitno verder niet meer bij de uitvoering van de coup betrokken zijn. Van de plannen weet-ie uiteraard wel. Aanvankelijk waren er schetsjes op papier, die zijn niet bewaard gebleven, herinnert hij zich. Als ik verwijs naar de opmerking van Mijnals dat er wel nog aantekeningen zijn, zegt hij: 'Daar weet Chas Mijnals niets van; het coupplan was niet van Chas.' Neede: 'De hele situatie veranderde na 30 januari 1980, toen drie belangrijke mensen waren uitgeschakeld: ikzelf, Abrahams en Sital. Bouterse zat op Zanderij, die kwam met een nieuwe planning. En toen werd een Groep van Zestien gevormd.'

Leeflang [de latere formateur van de eerste regering na de coup] was hun adviseur en advocaat, vertelt hij. Ze zouden de advocaat bedekt een wenk hebben gegeven. Leeflang waarschuwde: 'Als het lukt heb je de macht en anders krijg je de kogel.' Hulp van Nederland? 'Nee', meent hij. De planning voor de coup kwam van Bouterse. Vrijwel direct na de coup kreeg Suriname 500 miljoen gulden van Nederland. Die werd in feite als beloning beschouwd, maar – zegt hij – de missie wist niets van de coup. Valk heeft niet voor de coup gezegd: mijn zegen heb je? 'Nee.'[158]

Michel van Rey spreek ik op 6 maart 2020 in Paramaribo. Van Rey wist van de coupplannen, blijkt nu, als ik afga op zijn woorden. Vanaf 30 januari 1980 onderhield hij contact met de onderofficieren. Op 27 mei 1980 verdween hij weer uit beeld, toen hij in onmin raakte met de machthebbers, en Suriname ontvluchtte. Dat de staatsgreep – volgens voorschrift in de boekjes, ook dat van Luttwak – niet simultaan maar in etappes werd uitgevoerd, verklaart hij als volgt:

'Het is weekend. De eerste aanval wordt gepleegd op de officier van piket in de Memre Buku kazerne. Waarom? Omdat die de sleutel heeft van de wapenkamer. Zo'n aanval kun je uitvoeren met anderhalf of twee geweren. Dat gebeurt ook die nacht. De officier van piket, Van Aalst, trekt zijn pistool en lost drie schoten op Bouterse. Van Aalst was zo'n oud-militair die ook in Korea gediend had. Die had zoiets: ik verdedig de kazerne met mijn leven. Van Aalst werd in zijn rug geschoten.

Je hebt de wapens, die liggen namelijk in de wapenkamer in de kazerne en dan moet je munitie hebben. Dat ligt op Zorg en Hoop [aan de Doekhieweg] opgeslagen. Daar valt de volgende dode… Comvalius.'

Het is naar zijn idee onjuist te veronderstellen dat de coup slechts door één persoon geclaimd kan worden. Hij vertelt dat hij rond 20 februari 1980 laat in de nacht door

Bouterse en Mijnals werd bezocht om met hen hun plannen door te spreken. Van Rey: ‘Ik stel gewoon een paar vragen. Hoe zit dat? Wie doet dat? Wie is verantwoordelijk daarvoor, wie vaart die boot? Wie doet dat? Wie heeft er dan dienst? Dat vraag ik ze. Ik stel die vragen.’

Van Rey wist dus tevoren dat ze iets van plan waren en heeft niets gezegd? ‘Waarom zou ik iets moeten zeggen, er moest een oplossing komen voor hun probleem en ik stond aan hun kant. 30 januari 1980 maakte ik me op om naar de gevangenis te gaan.’ Hij wist ook de volgorde van de ingrepen? ‘Ja.’ Dus Van Rey was het brein achter de coup? ‘Nee, ik ben maar een simpele vragensteller. Ik vraag: hoe zit dit en dat en als het klopt heb ik verder geen vragen meer.’

Een van die vragen betrof de munitievoorraad. Rambocus zou volgens Van Rey munitie leveren. Uit een andere bron vernam Van Rey dat Rambocus een lang gesprek had gevoerd met rechter Ramdat Misier. ‘Dat maakte mij achterdochtig.’ Zat dat erachter toen Bouterse tegenover journalist Slagveer aangaf Rambocus niet meer te vertrouwen? Van Rey: ‘Dat zat erachter.’[159] Hij herhaalt:

> *‘Ik ben niet betrokken geweest bij een staatsgreep, ik ben maar een simpele vragensteller. Valk heeft het plan aangereikt? Nee, daarvan is geen sprake. Het militaire gramschap was gericht op Arron en de zijnen, Ferrier hebben we laten zitten. Ferrier was de man die een apaiserende werking had. Nederland zal gedacht hebben de soep wordt niet zo heet gegeten. Ik was voorstander ervan om de macht over te dragen aan de regering Chin A Sen.’*

Van Rey vindt het verklaarbaar dat de officieren en onderofficieren die deels ook in Nederland waren opgeleid zich tot Valk en de missie wendden voor vragen.[160] Wat was nu precies de rol van Valk in de coup? Hij vat samen: ‘Het beïnvloeden van het denken in de richting van een oplossing. Orde brengen binnen de legertop met een militaire oplossing met een minimum aan geweld.’[161]

POLITIEK EN VAKBONDEN

Uit de krantenartikelen van begin jaren 80 blijkt dat vakbondsmensen zich zeer betrokken voelden bij de strijd van de rebellerende onderofficieren. Te midden van al het tumult werd er driftig campagne gevoerd voor de komende verkiezingen van 27 maart 1980. De strijd van de onderofficieren die zich verschanst hadden in het tot Fort BOMIKA omgedoopte lege ABO-vakbondsgebouw kan daar niet los van gezien worden. De vakbonden waren gelieerd aan politieke partijen. Oud-premier Jules Sedney stelt in zijn boek *De toekomst van ons verleden. Democratie, etniciteit en politieke machtsvorming in Suriname*, dat het een nog altijd onbeantwoorde vraag is of de gewelddadige machtsovername van februari 1980 een uit de hand gelopen vakbondsconflict is geweest of dat het vakbondsconflict bewust is uitgelokt om als rookgordijn te dienen voor de toch al bestaande plannen tot machtsovername.[162]

Ook politici roerden zich, die de opstandige militairen gevraagd dan wel ongevraagd adviseerden. Tegenover redacteur Ludwich van Mulier verklaarde

Bouterse in 1990 in een terugblik dat het merendeel van de onderofficieren niets moest hebben van de 'oude' politiek: de zittende machtshebbers.

> *'We besloten ons te oriënteren op de nationalistische en progressieve, buitenparlementaire, oppositionele, politieke groepen in het land. Alle denkbare linkse groepen en personen zijn benaderd voor advies en ondersteuning. De ervaringen tijdens deze geheime lobby vormden een ware les in politiek ondernemerschap.'*[163]

Sedney meent dat de opstandige militairen werden blootgesteld aan 'influisteringen van politieke struikelaars die via het democratisch verkiezingsproces niet tot gelding konden komen en voor wie een staatsgreep de enige kans was op macht'.[164] Sedney noemt geen namen, maar mocht hij Henk Herrenberg bedoelen dan heeft-ie het mis, aldus Herrenberg zelf. 'No No No… ik moet weer doorgaan voor rode rakker? Nee, dat is een fantasieverhaal.' We spreken elkaar in mei 2019 in het kabinet van president Bouterse. Herrenbergs partij SPS had destijds zojuist het oppositieblok van de VDP verlaten. Hij was naar eigen zeggen bijna dagelijks aanwezig in Fort BOMIKA. Hij heeft Valk nooit gezien. 'Mensen spelen *politics* met Valk. Waarom zou de militaire coup op instigatie van Valk hebben plaatsgevonden? Waarom zouden ze dat zelf niet hebben kunnen bedenken? Het is een onderschatting van de onderofficieren', vindt hij. 'Je kan niet bewijzen dat Valk aanzette tot een coup, maar ook niet dat hij het níét deed. Dat is een mooi slot', zegt hij terwijl hij steelse blikken werpt naar de overkant, waar men stoelen aan de vergadertafel aanschuift om te gaan vergaderen over de NDP-verkiezingscampagne van 2020. Naderhand zou blijken dat die onvoldoende uitrichtte, de partij leed in mei 2020 een gevoelige nederlaag.[165]

Had Herrenberg gelijk? Als het gaat om de Valk-these is het beeld niet ondubbelzinnig. Wel valt op dat de fundamenten waarop de these berust niet solide en deels zeker aan vervanging toe zijn. Er circuleren diverse verklaringen die elkaar nogal eens tegenspreken en tezamen een bont caleidoscopisch beeld opleveren. Dat geldt niet alleen voor de uitspraken in de rapporten, maar ook voor de uitspraken in (recente) interviews. Het lekken van het rapport naar de politiek en pers, de manier waarop twee van de vermoedelijk tot 2060 geheim verklaarde rapporten tot stand kwamen en de hele nasleep daarvan wijzen óók in de richting van een intern personeelsconflict, waarbij de coup mogelijk werd aangegrepen om verhaal te halen. Omdat de belangrijkste betrokkenen inmiddels zijn overleden is de precieze toedracht niet meer te achterhalen. In deze kwestie speelden media – met name het opinieblad *Vrij Nederland* – een opmerkelijke rol. Veel uitspraken over de coup zijn te herleiden tot enkele bronnen: het vissenkomeffect van onderzoeker Frans Kluiters. Over één ding lijkt een zekere instemming te zijn: de steun die Valk de coupplegers na de coup betoonde. Die wordt ook gezien als legitimering van de coup.

Ten aanzien van de Suriname-these: het valt op dat verschillende militairen zich verdringen om de coup op te eisen. In feite is deze these en het mogelijk aandeel van politici, vakbonden of het bedrijfsleven nog nauwelijks onderzocht. De vraagstelling

van de commissie-Pronk was vooral gericht op beantwoording van de vraag: heeft de missie dan wel kolonel Valk nu wel of niet meegewerkt aan de coup? Een open vraag: Wat is er gebeurd?, had ongetwijfeld meer en andere inzichten en mogelijke andere daderprofielen opgeleverd. Voorstelbaar is dat onder die moeilijke omstandigheden een dergelijk onderzoek absoluut onmogelijk was.

In het volgende hoofdstuk maak ik de balans op.

4

TOT SLOT

Suriname illustreerde dat coups in onafhankelijk geworden staten in de regio en in Afrika geen uitzondering waren. Een belangrijke verklaring voor de troebelen in Suriname lag misschien vooral in het vroege tijdstip van de onafhankelijkheid. De uitmars naar Nederland was spreekwoordelijk voor het geringe draagvlak onder Surinamers voor de onafhankelijkheid destijds. De voorbereidingstijd op de onafhankelijkheid was krap, de haast om in 1975 de nieuwe Surinaamse vlag te laten wapperen groot. Dat gold niet alleen voor de staatsinrichting, maar ook voor het optuigen van de krijgsmacht: een voor Suriname onbekend orgaan. Tot 1975 was defensie immers een Nederlandse aangelegenheid geweest. Wat ging er mis?

EEN NAÏEF GELOOF IN EEN WOLKELOZE VERZELFSTANDIGING

Was het de 'schuld' van de oud-kolonisator, Surinames eigen verantwoordelijkheid, of die van allebei? En welke rol speelde de Nederlandse missie onder leiding van kolonel Hans Valk? Was Valk verantwoordelijk voor de omverwerping van de regering Arron of – zoals hij zelf stellig betoogde – had hij er niets mee te maken en werd hij ten onrechte veroordeeld in een *trial by media*? Welke reden had Den Haag dan (tot voor kort) om de vurig begeerde, 'gevoelige' Tweede Kamer-dossiers over de staatsgreep in de kluis van het Nationaal Archief in Den Haag tot 2060 op te willen bergen? Lag daarin het langverwachte antwoord besloten? Of zou daaruit blijken dat Nederland noch Valk er ook maar iets mee te maken had en de coup geheel door Surinamers zelf was voorbereid? In dit slothoofdstuk probeer ik antwoorden te formuleren op deze vragenreeks.

Hoe het zo kon misgaan. Noch de Nederlandse regering noch de Surinaamse regering zag iets in het door oppositieleider Lachmon voorgestelde plebisciet. De onafhankelijkheid kwam er ondanks de tegenwerpingen van de oppositie – mét haar instemming – uiteindelijk toch. Maar niet van harte. Het Surinaamse volk stemde op eigen wijze tegen: met de voeten. Een derde deel van de Surinamers vertrok naar Nederland.

Over de voorwaarden waaronder Suriname onafhankelijkheid verkreeg en de instelling van de Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname, die moest toezien op besteding van de ontwikkelingsmiddelen, zijn boekdelen vol geschreven, over de samenstelling van het leger onder leiding van de Nederlands-Surinaamse Commissie van Deskundigen beduidend minder. Illustratief is misschien het memorandum van 1979, opgesteld in opdracht van de commissie-Abendanon: daarin verweten drie Surinaamse officieren met terugwerkende kracht de Nederlands-Surinaamse Commissie van Deskundigen te hebben verzuimd hun keuze voor een (gevechts)leger te verantwoorden. Immers: andere typen legers, zoals een ontwikkelingsleger of een uitgebreide politiemacht, behoorden ook tot de mogelijkheden, zoals Nederland regelmatig te berde had gebracht.

Het waren vermoedelijk blinde euforie en een naïef geloof in de wolkeloze verzelfstandiging van een eeuwenlang geknecht land, die maakten dat de verantwoordelijke leiders kritiek naast zich neerlegden. Dat gold niet alleen voor de NPS, maar evenzeer voor de PvdA. De partijen hadden elkaar gevonden in hun alleszins begrijpelijke dekolonisatiedrang. Maar waarom die haast, met als gevolg een aantal weeffouten[1] die zich ook achteraf moeiteloos laten karakteriseren als voorspellers van wanorde? Het is de vraag of de angst van de PvdA en de NPS dat een andere regering de onafhankelijkheid zou torpederen, reëel was. Dat de PvdA beducht was voor een staatsgreep en daarom een leger ontraadde, lijkt in tegenspraak met de gretigheid waarmee de onafhankelijkheidswens van Arron werd ingewilligd. Was het land dan wel ‘klaar’ voor de onafhankelijkheid?[2] De bevolking vond overduidelijk van niet.

Na de eerste euforie kampte de regering van de nieuwbakken republiek al spoedig met de nodige problemen: een onwillige oppositie die zich verraden voelde vanwege het uitblijven van de beloofde verkiezingen, beschuldigingen van corruptie, geruzie met Nederland over de besteding van het ontwikkelingsgeld en ontevredenheid binnen het legerkorps.

De grieven over onvoldoende budget om het leger tot een geoliede machine te maken, het tekort aan Surinaams beroepskader, wrijving tussen legertop en manschappen, intergenerationele verschillen, gebrek aan discipline, een verslapte krijgsraad die krijgstuchtelijke vergrijpen ongemoeid liet, ongelijke beloningen, een onduidelijk promotiebeleid en de frictie tussen de hoofden van de SKM en MMS – die daar notabene was om te helpen bij de opbouw van het leger – plaveiden de weg

voor protesten die onder de onderofficieren in de loop der tijd steeds agressievere vormen aannamen.

In de media overheerst het beeld dat vooral de ontevreden onderofficieren zich roerden. Maar ook officieren hadden kritiek op de gang van zaken binnen het leger en probeerden orde op zaken te stellen door aan te kloppen bij de legerleiding en belet te vragen bij de regering. Legertop en regering konden de onvrede niet sussen.

In Valk vonden de ontevreden militairen – een aantal van hen was opgeleid in het Nederlands leger – een klankbord. In de publieke opinie is hij welhaast verworden tot de man die de coup aanstuurde. Kan één man – Valk – verantwoordelijk geacht worden voor een totale ommezwaai? Een personage is denkelijk niet los te zien van de grotere (historische) context. In Suriname vochten meerdere ego's een robbertje met elkaar uit: ambassadeur Vegelin, die een duidelijke rol opeiste en er naar eigen zeggen voor waakte dat zijn functie werd gereduceerd tot die van een gratis drank uitdelende *quantité négligeable*, zoals sommigen het volgens hem gaarne zagen, had moeite met de 'joviale bravoure' van kolonel Valk en met de missiestaf, die hij typeerde als een 'vreemd' gezelschap. Valk op zijn beurt liet zich in het openbaar laatdunkend uit over de ambassadeur. Dan was er nog kolonel Elstak, die door Valk geringschattend 'amateur' werd genoemd. Elstak liet zich evenmin onbetuigd en sprak over Valk als 'pajongwaaier'; de animositeit tussen premier Arron en het hoofd van SKM Elstak deden de verhoudingen en werkrelatie evenmin goed. De bijnamen die er over en weer circuleerden – 'kabouter', 'Arro(n)gantie' en 'Raspoetin' – spreken boekdelen. Valk grapte over zijn opvolgeer kolonel Maarseveen in het bijzijn van de militairen: 'Als hij weer tien infanteristen bij elkaar ziet is het de eerste keer.'[3] Maarseveen op zijn beurt verweet Valk hem in diskrediet te brengen, maar deed in feite hetzelfde door te insinueren dat Valk betrokken was geweest bij de coup.

Daarnaast was de verhouding tussen Nederland en Suriname er een van bekvechten over de uitvoering van het ontwikkelingsverdrag. Zowel de regering Arron als de Nederlandse regering valt te verwijten dat zij de signalen van onderlinge ruzies en onvrede binnen het Surinaamse leger onvoldoende oppakten. Die waren meer dan hanengevechten. Grote belangen stonden op het spel. Opvallend is dat het woord 'staatsgreep' herhaalde malen klonk (onder meer uit de monden van Bouterse en Elstak) zonder dat er alarm werd geslagen. Blijkbaar hield niemand er rekening mee – ook de (buitenlandse) inlichtingendiensten en regeringen niet – dat die daadwerkelijk zou plaatsvinden. De onderofficieren werden door met name Arron en Elstak niet erg serieus genomen.[4] In Suriname zelf werden verhalen over coups niet gemeld aan de hoogste autoriteiten of, indien wel gemeld, nauwelijks bedreigend gevonden. Grenzeloos vertrouwen dat de republiek de groeistuipen zou overwinnen en de soep niet zo heet werd gegeten? Een hoogstandje was de coup niet, zoals mag blijken uit de verhalen en analyses die de revue passeerden; de situatie in Suriname was tamelijke overzichtelijk. Desondanks faalden verschillende

inspanningen. Zelfs gestrande pogingen leidden in het algemeen niet tot meer alertheid bij de Surinaamse (leger)leiding.

Verantwoordelijke beleidsambtenaren in Nederland sloegen niet aan op de missieverslagen van kolonel Valk die in de richting van een escalatie wezen. Was het onverschilligheid? Ongeloof dat – ondanks de profetie van oud-minister voor Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk – een coup in het 'vriendelijke' Suriname ooit zou plaatsvinden? Onderschatting is misschien het meest toepasselijke woord.

BEWIJZEN

Vanaf 1979 werden de plannen voor een staatsgreep naar het zich laat aanzien vastomlijnder, het inkleuren van de contouren gebeurde vooral in de periode tussen 30 januari 1980 en 25 februari 1980. Maar liefst drie groepen wierpen zich op. De groep van vijf onderofficieren (Neede, Mijnals, Horb, Bouterse en Sital), de Zanderij-groep van vier officieren (Rambocus, Dihal, Wirht en Cairo) en de Groep van Zestien (onderofficieren), waarbinnen Desi Bouterse een spilfunctie vervulde. Alle groepen onderhielden contact met kolonel Valk.

Het mag duidelijk zijn dat Valk zijn diplomatieke taak – hij was zowel hoofd van de Nederlandse militaire missie als defensieattaché – niet met de nodige behoedzaamheid en tact uitvoerde. Hij stak zijn mening niet onder stoelen of banken en uitte zich in ferme, soms boude (soldaten)taal. De kolonel was zowel geliefd als verguisd. Binnen sommige militaire kringen gold hij als een flamboyante kerel, met een kwajongensachtig gevoel voor humor, recht voor zijn raap, een man die zich graag en gemakkelijk onder de Surinamers begaf, zich een borrel goed liet smaken en daarnaast kon bogen op de reputatie van een kundig militair van statuur. Reden waarom militairen zich tot hem wendden, toen ze bij de Surinaamse legertop geen gehoor vonden. Voor anderen was hij een ijdeltuit, de kwade genius achter de coup, een stijfkop, een opruier, een querulant in wiens woordenboek het woord 'diplomatie' helaas ontbrak.

Om te bevatten wat er is gebeurd, is enig begrip van de Surinaamse context van belang: een context die in het verre verleden ligt, in een ander oord dan Nederland. Toch werd de situatie met name vanuit de Haagse politiek, maar ook vanuit de regeringstop, vaak beoordeeld vanuit een Nederlands perspectief.[5] Dat sommige Nederlandse missieleden – met name degenen die in de kazerne werkten – in de loop der jaren vergroeid raakten met collega's van de Surinaamse legermacht is, zeker in de kleinschalige samenleving in Paramaribo, niet zo vreemd. Er werden vriendschappen gesloten en de werkverhoudingen – die zich kenmerkten door een ander tempo en een andere werkwijze – waren amicaal. Te amicaal, gemeten naar doorsnee Hollandse maatstaven, met Bouterse en Maarseveen als uitersten van het spectrum en de missie er ergens tussenin. Die camaraderie en mogelijke loyaliteiten – principes overstijgend waar het de gewelddadigheden betrof die de nieuwe machthebbers zich veroorloofden – werden (vooral later) geïnterpreteerd als steunbetuiging aan de coup van 1980. Keiharde bewijzen van de betrokkenheid van

de missie bij de coup zijn er echter niet. Is het onmogelijk om te veronderstellen dat de missie pogingen ondernam om het tij te keren om zodoende erger te voorkomen? Het mag anno 2021 verwondering wekken dat de Nederlandse missie en het ministerie van Defensie zich nog steeds inlieten met een leger dat met grote regelmaat de mensenrechten schond, maar feit was dat er een verdrag lag. Bovendien zag Den Haag in de aanwezigheid van de missie een mogelijkheid om een oogje in het zeil te houden. Het zag anders bij wijze van spreken het Cubaanse leger al binnenmarcheren.

Valks uitspraak: 'Als jullie "het" niet doen, doen de onderofficieren "het" wel', kan al naar gelang de bril waardoor men kijkt – ook met terugwerkende kracht – op tweeërlei manieren worden geïnterpreteerd. Ofwel als 'bekentenis' van zijn aandeel in de coup, ofwel als poging zijn vertrouwenspositie in te zetten om de zaak niet te laten ontsporen. Ook andere niet altijd even diplomatieke manoeuvres en uitspraken van Valk kunnen afhankelijk van de bril die wordt opgezet dienovereenkomstig beoordeeld worden. Wat zijn woorden nu precies 'bewijzen' is zeker zoveel jaar later moeilijk te bepalen.

Schulte voert in zijn hoedanigheid van voormalig hoofd van de LAMID ter ontlasting van Valk aan, dat deze vanuit Nederland van de LAMID geen reactie ontving op zijn rapportages dat de zaak in Suriname escaleerde, omdat die niet werden doorgestuurd. Ik gaf reeds aan dat Valks verslagen soms werden gekuist. De ambassadeur seinde niet alle berichten van de kolonel door om 'alarmisme' te voorkomen. Met de ambassadeur verschilde Valk in de kijk op de wijze van aanpak. Meende de ambassadeur dat het onverstandig was als de missie zich al te zeer inliet met de opstandige militairen, kolonel Valk oordeelde het naar eigen zeggen wijs om een vinger aan de pols te houden en te proberen de zaak ten goede te keren om een escalatie te voorkomen. Het effect dat hij daarmee sorteerde, wordt verschillend beoordeeld.

De onderzoekscommissie onder leiding van rechter Bart Pronk merkte in 1984 op dat Valk door zijn – vaak ruwe – bewoordingen onbewust en misschien onbedoeld de opstandige militairen stijfden in hun rebels optreden. De commissie achtte het niet bewezen dat Valk had aangezet of meegewerkt aan een coup. En dat gold ook voor overige missieleden.

Valk werd inderdaad niet op de barricades gesignaleerd. Of zoals PvdA-Kamerlid Patijn het tijdens het Kamerdebat van 21 maart 1984 uitdrukte: 'Kolonel Valk heeft natuurlijk niet eigenhandig de Uzi's voor de heren geladen (…).' Een coupplan voorzien van zijn signatuur werd nooit gevonden. Valk was met andere woorden geen Raymond Westerling, de Nederlandse officier die in 1950 openlijk uitvoering gaf aan plannen om het Indonesisch leger en de Indonesische regering af te zetten. Zowel hun optreden als situatie is onvergelijkbaar, wel vergelijkbaar in zekere zin is de omgang van de Nederlandse regering met de berichtgeving over netelige kwesties aangaande het koloniale verleden. Althans de beleving daarvan. Gepleegde misdaden – onder andere die van Westerling – tijdens de zogenaamde

‘politionele acties’ in voormalig Nederlands-Indië werden jarenlang verzwegen of afgedaan als ‘excessen’ in plaats van als structureel toegepast geweld. Deze kwestie voedde mogelijk de argwaan van de journalisten en onderzoekers in de zaak Valk: we laten ons niet nog eens om de tuin leiden. Ook al werd de Tweede Kamer niet goed ingelicht over de kwestie Valk, voor zover ik kan overzien was dat niet te wijten aan kwade opzet. De aanvankelijk pertinente ontkenning van enige betrokkenheid had als gevolg dat de Nederlandse autoriteiten werden gewantrouwd en speculaties welig konden tieren. Zeker toen Den Haag in 2011 liet weten gevoelige documenten uit het Tweede Kamer-archief over de coup voorlopig in de kluis op te bergen.

Als Valk niet op de barricade stond, was hij dan soms de man achter de schermen, de souffleur, de poppenspeler die Bouterse als een marionet had bespeeld en hem later de kneepjes van het militaire vak bijbracht? De uitspraak van de commissie dat Valk de militairen mogelijk onbedoeld had gestijfd in hun opstandig optreden, bood alle ruimte voor die interpretatie. Toch is dit nauwelijks te staven. Zeker zoveel jaar na dato, nu de herinnering is vervaagd en woorden reeds lang vervlogen zijn. Ook hier is het antwoord niet eenduidig. De hoofdrolspelers in dit drama, Bouterse en Valk, ontkennen Valks betrokkenheid. Dat geldt ook voor een aantal intimi uit de kringen rondom Bouterse; sommige coupplegers zeggen het domweg niet te weten, of suggereren dat Valk op subtiele wijze toch de groep van onderofficieren wist te beïnvloeden. De bewijsvoering van zijn mogelijke betrokkenheid is veelal indirect, gebaseerd op informatie uit de tweede hand of tekstexegese. Een complicerende factor is dat narratieven in de loop der tijd veranderden en bijgesteld werden, soms naar aanleiding van later via de media verworven inzichten of gesprekken met anderen.

Dat Nederland weet had van de staatsgreep is uit het codeverkeer tussen Den Haag en Paramaribo beslist niet op te maken. De staatsgreep kwam als een verrassing. Dat signalen niet naar waarde geschat en/of gegeneerd werden, is een andere zaak.

Het hoofd van de missie werd in Suriname al dan niet terecht beschouwd als een belangrijke vertegenwoordiger van Nederland. Reden waarom plannenmakers als officier Jeff Wirht bij de kolonel peilden hoe Nederland zou reageren op de staatsgreep. Valk wekte bij hem al dan niet onbedoeld de indruk dat het wel zou meevallen. Wat in feite ook zo was: de coup die gepresenteerd werd als ‘ingreep’, werd gedoogd. Dat Nederland de nieuwgevormde regering Chin A Sen 500 miljoen gulden extra ontwikkelingsgeld toestopte, werd in Suriname door zowel voor- als tegenstanders van de coup gezien als steun aan het nieuwe bewind.

Breder gedragen is de opvatting dat Valks gedrag na de coup – zijn advies aan de militairen om een formateur aan te wijzen – ontoelaatbaar was. De commissie-Pronk berispte hem hierom. Vanuit zijn functie was hetgeen hij deed ongewenst. Buiten de orde van de formele regels is ook hier van belang vanuit welke bril men zijn ‘daad’ beziet. Bedoelde hij de rust terug te brengen? Of droeg hij vooral schuld aan de

uitvoering van de consolidatiefase, zoals onder anderen Fernandes Mendes (hoofdstuk 3) en Van Westerloo en Verhey menen? Die mening is mede gestoeld op uitspraken van oud-minister André Haakmat en veronderstellingen van kolonel Maarseveen.[6] Uit de vorige hoofdstukken mag blijken dat de houdbaarheid van hun uitspraken voor discussie vatbaar zijn. Valk zelf verklaarde bij herhaling rellen zoals in 1969 in het Curaçaose Willemstad te hebben willen voorkomen. Valk kende Bouterse naar eigen zeggen nauwelijks, en zei hem slechts enkele adviezen te hebben verstrekt. In al die verschillende verklaringen wemelt het van tegenstrijdigheden. Bewijsvoering die stoelt op enkele of anonieme bronnen en als waarheid werd geponeerd, is geen zeldzaamheid. Dit is een terugkerend patroon in de berichtgeving.

Strikt genomen kreeg Valk na zijn bezoek aan de nieuwgeformeerde NMR op 28 februari 1980 geen toestemming om contact met de militaire raad te onderhouden, hij vertrok begin maart 1980 naar Nederland, was in april 1980 weer terug op zijn post, om in juni 1980 Suriname voorgoed vaarwel te zeggen. Oud-officier Michel van Rey maakte deel uit van het nieuwgevormde militaire machtsblok. Hij stelt anno 2020 dat er veel 'politieke bijspijkeraars' waren. Neede en Mijnals die beiden deel uitmaakten van de NMR hebben geen herinnering aan Valk.[7] Neede heugt zich zelfs niet dat hij op 16 april 1980 als onderminister een gesprek had met minister Van Rey om Valk te behouden voor Suriname. Maar hij weet zeker: 'Dat had niet te maken met betrokkenheid van Valk bij de coup.' Zoveel jaar later is een reconstructie bijna onmogelijk, uit de gesprekken en het bronnenonderzoek wordt wel duidelijk dat verhalen over Valk als influisteraar van Bouterse veelal naar dezelfde bronnen verwijzen. De kracht zit hem meer in de herhaling dan in de bewijsvoering.

SURINAAMSE CONTEXT

Dat de stemming binnen de Nederlandse militaire missie in 1980 en 1981 – vooral na het vertrek van Valk – gaandeweg verslechterde als gevolg van interne personeelsproblemen, mag duidelijk zijn. De sfeer was begin 1981 dusdanig dat missieleden werden teruggeroepen naar Nederland. Valks opvolger kolonel Maarseveen was niet langer gewenst in Suriname en moest onder bedreiging het land verlaten. Dat de Surinaamse militairen zich verzetten tegen overplaatsing van Nederlandse missieleden die ze waardeerden en vertrouwden, werd wel gezien als teken van hun betrokkenheid bij de coup van 1980. Of dit werkelijk aan de orde was, is niet aangetoond.

Dat de missie een treurspel in vele delen was, zoals een van de ambtenaren bij Defensie het formuleerde, roept de vraag op waarom Nederland niet rigoureuzer ingreep toen de eerste problemen zich voordeden. Aanvankelijk was er misschien sprake van onverschilligheid, na de coup van 1980 werd Nederland alerter, zeker toen linkse staten in de regio naar Suriname lonkten. Dit was de reden om veel door de vingers te zien: *to keep 'them' happy*. 'Them', dat waren de militaire machthebbers in Suriname, die eisen stelden ten aanzien van de samenstelling van de

militaire missie. Het Nederlands regeringsbeleid stond daarnaast in het teken van herdemocratisering van Suriname. De Nederlandse militaire missie fungeerde in die zin als chaperonne.
Het onderzoek van majoor Koen Koenders van 7 september 1981 dat een openbaarheidsbeperking kreeg opgeplakt, werd primair ingesteld om na te gaan wat de reden was geweest van het vroegtijdig vertrek van de missie in mei 1981 en of er sprake geweest was van spionage binnen de eigen gelederen: de Koninklijke Landmacht. Het onderzoek vond plaats eind 1981, toen Valk al lang uit Suriname vertrokken was.

Dit rapport van Koenders en de door kolonel Maarseveen op 31 augustus 1981 vervaardigde bijlage daarbij, werden binnen de LAMID zelf beschouwd als interne notities, niet als rapportages van vastgestelde feiten. Het onderzoek wees uit dat van spionage binnen de Nederlandse Koninklijke Landmacht niets was gebleken. Het hoofd van de LAMID, kolonel Schulte, was gerustgesteld, notities over de gedragingen of liever misdragingen van de missie en de beschuldigingen richting Valk geleidde hij door naar de daarvoor verantwoordelijke: de vertegenwoordiger van de secretaris-generaal van Defensie Joris Demmink.

Demmink besloot op grond van eerder onderzoek naar de zaak Valk in 1980 dat er vooral sprake was van 'roddel' en in wezen geen nieuwe feiten waren komen bovendrijven. De eerste geruchten dat Valk en de missie betrokken zouden zijn geweest bij de coup doken in maart 1980 op in Nederlandse media, ze verflauwden daarna, om na de Decembermoorden van 1982 weer in alle hevigheid te ontbranden. Toen *Vrij Nederland* in juli 1983 berichtte over een geheime rapport waaruit de betrokkenheid van Valk en de missie zou blijken (waarvan de verantwoordelijke ministers niet op de hoogte waren gesteld) ontstond een nieuwe situatie, waarin onderzoek niet kon uitblijven.

Demmink werd door de onderzoekscommissie-Pronk op de vingers getikt, omdat hij dit rapport – dat achteraf een heel andere lading kreeg – in 1981 niet had overhandigd aan zijn meerdere(n). In feite handelde hij binnen zijn bevoegdheid en naar bevind van zaken. Schulte kreeg ook een reprimande, daar hij in zijn advies ter beantwoording van Tweede Kamer-vragen het document in 1982 niet had genoemd. Hij had het als bekend verondersteld en achtte het naar de aard van de destijds gegeven opdracht, onderzoek naar mogelijke veiligheidsinbreuken en níét naar de mogelijke betrokkenheid van missieleden bij de staatsgreep, niet relevant (zie pagina 68). De commissie-Pronk beoordeelde dat als een verkeerde inschatting. Dit rapport en ook andere geheime documenten vormen ook bij nadere beschouwing geen onvoorwaardelijke bevestiging van Valks medeplichtigheid aan de coup. Een uitkomst die destijds in 1984 door de commissie-Pronk werd gedeeld.

Dat ze werden gelekt naar pers en politiek roept vragen op: wiens belang was hiermee gediend? Met name *Vrij Nederland* en dan vooral Gerard van Westerloo, die via zijn archief postuum ruimhartig inzage gaf in zijn werkwijze, moet er vast van

overtuigd zijn geweest, dat Valk achter de coup zat. Van Westerloo en Verhey waren naar het zich laat aanzien weinig kritisch ten aanzien van de bron(nen) die hun geheime, vertrouwelijke documenten toespeelden. Het heilige journalistieke adagium van wederhoor pasten ze niet altijd toe. Een aantal verklaringen dat – zo lijkt het – niet in het reeds gevormde beeld paste, werd genegeerd. Beschuldigingen die de verslaggevers uitten misten nogal eens een degelijke onderbouwing, uitspraken werden bovendien lang niet altijd aan directe bronnen toegeschreven. Kolonel Maarseveen kon bijvoorbeeld ongestoord – anoniem – zijn verhaal doen, zonder dat daarover in de tekst kritische vragen werden gesteld. Helaas zijn de drie genoemden niet meer in leven; navraag doen was onmogelijk. En dat geldt jammer genoeg uiteraard ook voor vele anderen in deze kwestie.

Het is verleidelijk om 'losse' uitspraken in te passen in een *frame*. Pas in een chronologie van gebeurtenissen en context krijgen uitspraken betekenis. Als voorbeeld moge dienen Valks uitspraak in een schrijven aan de ambassadeur, die tot kop werd verheven in *Vrij Nederland* van 10 maart 1984 op pagina 6: 'Ik hoop dat Bottse in Nederland niet te veel uit de school gaat klappen'. Het artikel verscheen kort voordat de Tweede Kamer het rapport van de commissie-Pronk besprak en werd meermalen aangehaald. Deze losse flodder wekt de schijn dat de kolonel hier een bekentenis aflegde en is simpel in te passen in het beeld van Valk als medeplichtige. Dat Valk zich mengde in zaken waartoe hij niet bevoegd was, is duidelijk. Maar het is niet onmogelijk dat Valk zich realiseerde dat hij te ver was gegaan. Daarmee is nog niets gezegd over zijn intentie. Om die te reconstrueren is meer kennis nodig. Hier wreekt zich wellicht de discrepantie tussen de journalistieke en historische praktijk. Bij *Vrij Nederland* lijkt het er haast op dat alle journalistieke inspanningen erop gericht waren de Valk-these te bevestigen en als enige 'waarheid' te presenteren.

De commissie-Pronk, die in twee rondes onderzoek instelde naar deze zaak, vele getuigen hoorde en bovendien inzage had in geheime documenten, wordt vaak bestempeld als niet objectief. Een parlementair onderzoek of zelfs een parlementaire enquête zou beter zijn geweest, menen critici. Wat dat laatste betreft: openbare zittingen zouden gezien de moeilijke situatie in Suriname en de angst voor represailles vermoedelijk niet werkbaar zijn geweest. De verklaring van oud-SKM-officier Henry Eersteling die destijds alleen wilde getuigen voor de commissie-Pronk als zijn anonimiteit gewaarborgd was, is daarvoor indicatief: 'In die tijd speelde de lange arm van Bouterse een rol. Was het niet hier in Nederland, dan was er de vrees voor de familie in Suriname dat hen iets zou worden aangedaan.'[8] Of een parlementair onderzoek per se objectiever zou zijn geweest is de vraag, partijpolitieke belangen kunnen (onbewust) ook een rol spelen in de beoordeling van feiten. Hier was dat niet ondenkbeeldig. Was het toevallig dat niet een regeringspartij, maar een oppositiepartij als de PvdA de gelekte documenten kreeg toegespeeld?

De rapporten van Pronk moeten op hun eigen merites beoordeeld worden. Dat twee van de drie leden vanuit hun juridische achtergrond zochten naar wettelijk en overtuigend bewijsmateriaal van Valks betrokkenheid bij de coup kan nauwelijks verbazen. Is daarmee gezegd dat het onderzoek van nul en generlei waarde was? Nee. Een dergelijk grootscheeps en gedetailleerd onderzoek werd nimmer meer verricht. Een groot aantal getuigen verzocht om anonimiteit, maar een groot deel van de niet-anonieme bronnen had nadien bevraagd en eventueel geconfronteerd kunnen worden met eerder gedane uitspraken. De rapporten mogen in een gewogen oordeelsvorming niet ontbreken. Uiteraard is de gebruikelijke bronnenkritiek daarop van toepassing. Het wekt verbazing dat de uitkomsten in navolgende publicaties zo vaak genegeerd werden en voor Valk ontlastende verklaringen langzamerhand (hoofdstuk 2) uit beeld verdwenen.[9]

Op de gesloten vraagstelling van de commissie is zeker kritiek te leveren. De hamvraag kwam in feite neer op een ja/nee-antwoord: de Nederlandse militaire missie in casu Valk heeft wel of niet meegewerkt aan de coup. Die vraagstelling was gedicteerd door de regering en richtte zich logischerwijs op de vraag of de Kamer willens en wetens verkeerd was ingelicht. In het debat dat op 21 maart 1984 werd gevoerd weerklonk ook kritiek op de vraagstelling. Minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek merkte daarover op dat hij zich niet kon herinneren dat de Kamer destijds enige kritiek had geuit en nam aan dat schuchterheid de Kamer er vermoedelijk niet van weerhouden zou hebben kritiek te leveren.

Desalniettemin, een open en brede vraagstelling wie er verantwoordelijk was voor de coup had vermoedelijk meerdere betrokkenen in beeld gebracht, ook uit de hoek van de vakbeweging en politiek. Tegelijkertijd is het duidelijk dat de verhoudingen in de jaren 80 dermate slecht waren en de situatie zo explosief, dat een dergelijk onderzoek – zeker ter plekke in Suriname – onmogelijk zou zijn geweest.

Is er een eenduidig antwoord op de *whodunit*-vraag? Het is evident dat Bouterse en zijn mannen – de Groep van Zestien – de uitvoerders waren van de coup. Valk werd eerder door de commissie-Pronk vrijgesproken van betrokkenheid. Twijfel daaraan is nooit helemaal verdwenen. De vraag of hij de geestelijke vader was, is niet bewezen. Tot die tijd geldt het adagium: onschuldig totdat… De geschiedenis leert dat er van tijd tot tijd onverwachte bronnen opduiken die de zaak weer op zijn kop kunnen zetten.

Tot nu toe is weinig onderzoek gedaan naar de these van de coup van Surinaamse makelij. In haar tweede onderzoeksrapport hintte de commissie-Pronk al naar de op Zanderij gestationeerde militairen als plannenmakers voor de coup. Er zijn zoals uit hoofdstuk 3 blijkt meerdere Surinaamse militairen die zich daarvan de eigenaar noemen. Niet alleen in de analyse van oud-premier Sedney in zijn boek *De toekomst van ons verleden*,[10] maar ook in de analyses van de kranten spelen de Surinaamse politici en vakbondslieden hierin een rol.

Vakbondsleider van de Moederbond Cyrill Daal gaf in *De West* van 22 februari 1980[11] zowel de regering als het parlement ervan langs. In zijn opinie moest de SKM buiten werking gesteld worden en diende het wapenbeheer overgedragen te worden aan de gewapende politie. Daal bespeurde politieke ophitsing en wenste daaraan als vakbond niet mee te doen. De vakbonden in Suriname waren nauw gelieerd aan de politieke partijen. Daals Moederbond had banden met de regerende NPS, C-47 van Fred Derby en ook Harold Ruslands CLO waren ideologisch verwant aan de PNR. De PNR met als boegbeeld Eddy Bruma maakte in 1977 niet langer deel uit van de coalitie met de NPS en deed nu zelf een gooi naar de macht. Ook zijn naam circuleerde als auctor intellectualis van de coup.[12]

Hoewel veel van dit soort uitspraken een deugdelijke onderbouwing missen, is wel duidelijk dat velen in Suriname wisten dat er een coup in de maak was. Blijkbaar meenden ze – premier Arron incluis – dat het zo'n vaart niet zou lopen. Frappant is dat er in Suriname geen eigen onderzoek werd verricht naar de coup. Zoals publicist Bert Eersteling ooit op de digitale nieuwssite *Starnieuws* beweerde, wordt het misschien tijd dat Suriname dit doet.

Relevante, 'gevoelige' documenten over de mogelijke betrokkenheid van kolonel Valk en dus Nederland bij de coup, vond ik onder meer in het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken, waar ik ze vóór de overdracht aan het Nationaal Archief ongecensureerd kon inzien (nu berust daarop wel een openbaarheidsbeperking). Een enkel document dat zich daar niet bevond, maar waarvan ik vermoed dat het tot de tot 2060 verklaarde documenten uit het Tweede Kamer-archief behoort, ontdekte ik in het archief van Gerard van Westerloo in het IISG. Ze zijn als bijlage in dit boek opgenomen. Als het gaat om geheimhouding van die documenten blijft het raadselachtig waarom de Tweede Kamer – de 'natuurlijke' vijand van de regering – in 2012 geen toestemming gaf de deksel van de 'doofpot' te lichten, toen de SP daar in een motie om verzocht. De inhoud van de 'gevoelige', geheim verklaarde documenten die ik onder ogen kreeg, biedt – zoals eerder gezegd – onvoldoende soelaas als het gaat om de vraag naar de ware toedracht.

Vanuit de beginselen van de archiefwet is het wellicht verklaarbaar waarom deze documenten tot 2060 moeten wachten op openbaarmaking, maar het heeft de mystificatie rondom Valk drastisch vergroot. Opmerkelijk is dat Kamerleden vanaf 1984 ruim twintig jaar lang in gelegenheid waren om de in 2011 geheimverklaarde documenten in te zien in de leeszaal en die kans blijkbaar lieten lopen. In het archief van Van Westerloo in het IISG ligt een kopie, daarmee werd niets gedaan. Dat de griffie van de Tweede Kamer zelfs bij navraag in 2019 niet kon onthullen om welke rapporten het eigenlijk precies gaat, zoals ik ervaren heb, droeg bij aan die mystificatie. De vraag is actueel of de weigeringsgronden waarop de geheimhouding is of was gestoeld nog langer houdbaar zijn. Het wordt tijd dat de archieven opengaan. De documenten liggen immers al op straat.

MEDIA

Opvallend is dat de verhalen over de mogelijke betrokkenheid bij de coup van Valk dan wel de missie aanvankelijk vooral van de Nederlandse media afkomstig waren.[13] Ze werden zoetjesaan overgenomen door Surinaamse media. In de publieke opinie in Nederland is de aandacht zich steeds meer gaan richten op Valk als centrale figuur in dit drama.

De Valk-these is deels terug te voeren op dezelfde aangehaalde bronnen – *Vrij Nederland*, *Andere Tijden* en de getuigenis van André Haakmat –, aangevuld met mondelinge verklaringen die vooral in dienst lijken te staan van een bevestiging van de Valk-these. Het door *Vrij Nederland* aangehaalde evacuatieplan Zwarte Tulp figureert binnen de Valk-these als bewijs van Valks medeplichtigheid. Bij nader inzien is het zeer twijfelachtig of Valk dat kende en of het überhaupt als coupplan dienst had kunnen doen. Dat geldt ook voor andere elementen, zoals geanalyseerd in hoofdstuk 3. De waarheidsclaims tegen het licht gehouden, vertonen die veel gaten. Alternatieve verklaringen ontbraken nogal eens.

Dergelijke claims werden desalniettemin overgenomen door andere media en belandden tevens in historische publicaties. Hoe laat zich dit verklaren? De Valk-these sluit aan bij het beeld van de kolonisator die in het verleden heeft laten zien het met de mensenrechten en democratische beginselen (Nederlands-Indië, Indonesië) niet zo nauw te nemen. De Suriname-these – 'Wij hebben de coup gepleegd, waarom zouden wij dat niet kunnen?' – sluit aan bij het nationalistisch en patriottisch gedachtegoed van de jonge republiek Suriname. Dergelijke ideologische stellingnames ontnemen echter het zicht op wat er zich werkelijk ontvouwde.

Is Valk – de kop boven het artikel van *Vrij Nederland* van 16 februari 1985 indachtig: 'Kolonel H. Valk: ook in hoger beroep geen Onschuldig Lam en geen Westerling' – een onschuldig lam? Deze aan de Surinaams-Nederlandse journalist Rudi Kross ontleende uitspraak is illustratief voor een deel van de berichtgeving over de kwestie Valk. Kross was op het moment van de coup geheel niet in Suriname, doch baseerde zich op 'veronderstellenderwijze' gepleegde 'invullingen'.[14]

Ik beweer niet dat Valk een onschuldig lam was, maar wel dat hij een fair oordeel verdiende en verdient. De claims die de Valk-these schragen zijn niet waterdicht en toe aan herziening. Het onderzoek in Suriname moet in feite nog beginnen.

DANKWOORD

Dit boek ontstond in de slipstream van mijn proefschrift *Strijd in de media. Media als spiegel van de postkoloniale verhouding tussen Suriname en Nederland (1980-1992)* dat in 2017 in de handelseditie bij WalburgPers in Zutphen werd uitgebracht onder de titel *Mediastrijd om Suriname. Van mythemakers tot nieuwsverduisteraars*.
Wijlen uitgever Pieter Schriks, met zijn grote fascinatie voor Suriname, stimuleerde mij destijds tot het doen van nader onderzoek naar de kwestie Valk, die in mijn boek slechts zijdeling aan de orde was gekomen. Zijn geloof in de uitkomsten van het onderzoek, waarvan bij voorbaat vaststond dat het niet eenvoudig zou zijn, was hartverwarmend. Zijn opvolgster Winnie Urban droeg er zorg voor dat dit boek na zijn dood kon verschijnen. Ik dank haar voor de prettige samenwerking. Als altijd tekende Janneke de Jonge voor het grafische werk, Daniëlle Balk verzorgde de vormgeving. Het omslag is van Erwin Bomans met een foto van Cary Markerink.

De directeur van het NIOD prof. dr. Frank van Vree (verbonden aan de UvA en mijn oud-promotor) was zo goed mijn onderzoek voor te dragen voor een fellowship, waarvoor mijn uitdrukkelijke dank. Speciale dank ook aan het ministerie van Buitenlandse Zaken, dat mij ruimhartig inzage in archiefstukken gunde.

Velen zijn behulpzaam geweest in het onderzoeks- en schrijfproces. In het bijzonder wil ik noemen de onderzoekers dr. Cees Wiebes en dr. Constant Hijzen, die mij op interessante sporen zetten. Mijn leescommissie, bestaande uit prof. dr. Peter Romijn (UvA/NIOD), dr. Peter Meel (directeur Onderzoeksinstituut Geschiedenis Universiteit Leiden), prof. dr. Marten Schalkwijk (Anton de Kom Universiteit Suriname) en prof. dr. Gert Oostindie (directeur KITLV/ Universiteit Leiden) dank ik voor hun puntig commentaar en redactionele aanwijzingen. Er zijn altijd momenten in een dergelijk proces dat de twijfel genadeloos toeslaat, ik ben mijn andere oud-promotor, prof. dr. Michiel van Kempen (UvA), erkentelijk voor het hart dat hij me op het juiste moment onder de riem stak. Zonder de steun van het Prins Bernhard Cultuur Fonds, het Professor van Winterfonds en de Stichting Fonds Catharine van Tussenbroek zou deze publicatie niet tot stand gekomen zijn.

De coup van 1980 en de gevolgen daarvan waren voor menig betrokkene een uiterst traumatische ervaring. De geïnterviewden die mij – soms meerdere keren –

geduldig te woord stonden en soms ‘gedwongen’ werden akelige herinneringen op te rakelen ben ik zeer verplicht. Het is mij niet gelukt alle personen die ik wenste te spreken ook daadwerkelijk te spreken te krijgen. Dat spijt mij. De geschiedenis leert dat onderzoek nooit afgerond is. Dat stemt zowel droef als hoopvol.

Ellen de Vries, februari 2021

VERANTWOORDING VAN HET ARCHIEFONDERZOEK

'Gevoelige documenten' omtrent de coup

Geheim verklaarde documenten uit het Tweede Kamerarchief over de coup van 1980 blijken helemaal niet zo geheim te zijn, betoogde ik in de inleiding. Hieronder beschrijf ik de zoektocht naar deze en enkele andere (geheimverklaarde) documenten die ik van belang achtte voor dit onderzoek en waarvoor ik een beroep deed op de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) en de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv 2017).

VERTROUWELIJK – OF NIET?

Wetten zijn weerbarstig en voor de gewone sterveling niet altijd gemakkelijk te begrijpen. De Archiefwet van 1995 regelt het beheer en de tœgang tot overheidsarchieven en is, anders dan de Wob, van toepassing op alle overheidsorganisaties in Nederland. Dus ook op de Hoge Colleges van Staat, zoals de Tweede Kamer. De wet schrijft voor dat de archieven na twintig jaar overgebracht moeten worden naar een archiefbewaarplaats. Voor archieven van ministeries en die van de Hoge Colleges van Staat is dat het Nationaal Archief in Den Haag. Bij die overbrenging wordt vastgesteld of de archieven openbaar zijn. Op grond van artikel 15, eerste lid van de Archiefwet kan besloten worden de openbaarheid tijdelijk te beperken. Die beperking mag maximaal 75 jaar gelden.

De griffier (mogelijk in overleg met de juridische afdeling) van de Tweede Kamer besloot in 2011 'gevoelige informatie' over de mogelijke betrokkenheid van Nederland c.q. kolonel Valk bij de coup tot 2060 achter slot en grendel te stellen. Een van die 'gevoeligheden', zo was gemakkelijk te achterhalen, betrof het – naar *Vrij Nederland* en de politiek – gelekte rapport van majoor Koenders van 7 september 1981. Dit rapport vormde in 1984 een van de bijlagen bij het onderzoek van de commissie-Pronk; in de voorgaande hoofdstukken is er veelvuldig aan gerefereerd. De termijn van 75 jaar – openbaarheid in 2060 – werd toegepast vanwege 'het belang van de Staat of zijn bondgenoten'. (Andere gronden van beperking van de openbaarheid kunnen zijn de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer en het

anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.)[1]

Kamerleden hadden dit rapport van Koenders in 1984 ook al 'vertrouwelijk' kunnen inzien. Delen eruit waren in het Kamerdebat van 21 maart 1984 uitgebreid aan de orde gekomen en de discussie daarover werd vanzelfsprekend vastgelegd in een verslag. Opmerkelijk genoeg, zo is op te maken uit de brief van 1 mei 2009 van de toenmalige minister van Defensie Eimert van Middelkoop aan de Kamervoorzitter, lag dit document vanaf 20 maart 1984 ruim twintig jaar lang ter inzage in de bibliotheek van de Tweede Kamer, vóórdat het volgens de normale procedure werd 'afgevoerd' naar het Nationaal Archief in Den Haag.[2]

Vermoedelijk besloot Van Middelkoop naar aanleiding van de ontstane commotie rond het geschiedenisprogramma *Andere Tijden* van 19 maart 2009, waarin het gewraakte rapport ter sprake kwam, Tweede Kamerleden er (wederom) een confidentieel kijkje in te gunnen. Het was destijds opgesteld in opdracht van het hoofd van de LAMID van Defensie.[3]

De publicatie in de *Staatscourant* twee jaar later, in 2011,[4] van het besluit om genoemde documenten uit het Tweede Kamer-archief tot staats geheim te verklaren, werkte als een rode lap op een stier. Het gaf voer aan de veronderstelling dat Den Haag iets te verbergen had. In 2012 verzamelden de jonge theatermakers van het toneelstuk *Bouta* 25.000 handtekeningen om hun petitie 'Maak van de geschiedenis geen geheim' kracht bij te zetten. SP-Kamerlid Harry van Bommel, gedreven buitenlandwoordvoerder, diende in 2012 een motie in,[5] waarin hij de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans verzocht om de kluisdeuren te openen voor onderzoek. Timmermans weigerde, met het oog op de 'juridische bescherming' van individuen. In *de Volkskrant* stond te lezen dat hij bovendien het lopende Decemberstrafproces geen schade wilde toebrengen.[6]

In feite had de minister van Buitenlandse Zaken niets te zeggen over dit Tweede Kamer-archief. De Tweede Kamer daarentegen wel. Maar een meerderheid van de Tweede Kamer verwierp destijds Van Bommels motie. De toenmalige minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap die bestuurlijk verantwoordelijk was voor de archieven bij het Nationaal Archief had juridisch gezien ook geen bevoegdheid om hieraan iets te veranderen. In de Archiefwet is geen bepaling opgenomen om een beperking van de openbaarheid met het oog op het belang van de Staat op te heffen.

Ook de Wob – een beproefd middel voor kritische burgers om het politiek-bestuurlijke bedrijf door te lichten – biedt in dit soort gevallen geen soelaas. Die is in dit geval ná de overbrenging niet meer van toepassing. Als de openbaarheidsbeperking is ingesteld met het oog op het belang van de Staat, zijn volgens de Archiefwet de informatieregelingen voorafgaand aan de overbrenging van kracht. Bij de bestuursorganen, de ministeries, is dit alsnog de Wob. Bij de Hoge Colleges van Staat, de Tweede Kamer, geldt dat níét. Dat wringt, als de Tweede

Kamer vóór de overdracht van documenten aan het Nationaal Archief een restrictie heeft ingesteld. Bij een inzageverzoek bij het Nationaal Archief vangt de aanvrager bot en luidt de redenering simpelweg: stukken die vóór de overbrenging naar het Nationaal Archief niet ter inzage waren, zijn dat ná de overbrenging ook niet. Dat is immers de informatieregeling die van kracht was. Het ziet ernaar uit dat de stukken in de kluis blijven totdat de termijn daadwerkelijk verstreken is. Het is een gat in de wetgeving, dat in het kader van de zucht naar meer transparantie nodig gedicht moet worden.

Maakte dat een verzoek bij voorbaat kansloos? Ik waagde de gok en schreef de griffier van de Tweede Kamer op 8 mei 2019 een mail waarin ik vroeg om inzage in de geheim verklaarde bijlagen van het rapport van de commissie-Pronk uit 1984. Op 28 juni 2019 antwoordde de griffier per mail:

'Na intern beraad is besloten geen inzage te verlenen in de genoemde stukken. In het Besluit tot beperking van de openbaarheid inzake enige bescheiden uit het archief van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (1967) 1980-1989 (1990) behorend bij de verklaring van overbrenging is bepaald dat inventarisnummer 20421 niet-openbaar is op grond van het belang van de Staat of zijn bondgenoten. Opheffing van een besluit tot beperking aan de openbaarheid is niet mogelijk, wanneer de openbaarheid van de archiefbescheiden is beperkt op grond van het belang van de Staat of zijn bondgenoten (artikel 15, vijfde lid, Archiefwet). Het dossier kan dus voor 2060 niet openbaar worden. In 2012 werd in een motie van het voormalig lid Harry van Bommel (Kamerstuk 33400-V, nr 61) voorgesteld de archieven te openen voor onderzoek. Deze motie is niet gesteund door een meerderheid. Vandaar dat besloten is ook geen inzage te verlenen in de genoemde stukken.'

Was getekend Simone Roos, griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Op mijn vraag of de griffier kon aangeven om welke stukken het precies ging, ontving ik op 2 juli 2019 het volgende antwoord:

'Uit intern beraad is gebleken dat de vertrouwelijkheid (zo u wilt: niet-openbaarheid) al wordt aangetast op het moment dat wordt aangegeven wat er in het betreffende dossier zit. Vorige week is de beslissing genomen juist geen inzage te verlenen in het door u verzochte inventarisnummer. Vandaar dat aan het nu voorliggende verzoek geen gehoor kan worden gegeven.'

Of de recent aangenomen Tweede Kamer-motie om inzage voor derden (onderzoekers e.a.) volstaat om de archieven te openen is vooralsnog de vraag die voorligt. In 2019 was de enige mogelijkheid om antwoord te vinden op mijn vragen een gang naar het Nationaal Archief zelf. In de inventaris van het archief van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, (1849) 1945-1989 (1994) onder tœgangsnummer 2.02.28, inventarisnummer 12955, bevindt zich in het Nationaal Archief in Den Haag het onderzoek naar de militaire missie van 1984 van de onderzoeksommissie onder leiding van rechter Bart Pronk. Dat is gewoon te

raadplegen. Uitzondering vormen de bovengenoemde tot 2060 geheim verklaarde bíjlagen bij het rapport: het inventarisnummer 20421 met de verkorte beschrijving 'Bijlagen bij inv. nr. 12955 onderzoek naar de militaire missie Suriname, 1984'. Onder het inventarisnummer 12955 zelf, trof ik onder het archiefbestanddeel 18031 nr 7 een brief aan van de toenmalige minister van Defensie J. de Ruiter: zijn antwoord op het schrijven van de Tweede Kamervoorzitter van 20 maart 1984. Omdat de Kamerleden zich in 1984 wilden voorbereiden op het debat over het rapport van de commissie-Pronk, had de voorzitter inzage gevraagd in acht stukken, aldus genummerd en beschreven:

1. *De ontbrekende onderdelen van de verslagen van kolonel Valk over de gebeurtenissen op 30 januari 1980 en 25 februari 1980;*
2. *De rapportage van kolonel Valk over de maand februari 1980, voor zover deze niet in het rapport is opgenomen;*
3. *Het rapport van de Inlichtingendienst Buitenland over de gesprekken van deze dienst met kolonel Valk in maart 1980 [Verslag van een gesprek van HR en R5 met het Hoofd van de Nederlandse Militaire missie tevens Militair Attaché in Suriname, de Kolonel der Grenadiers H. Valk, op 20 maart 1980 te 14.00 uur];*
4. *Het verslag van het gesprek met minister Scholten met kolonel Valk van 18 maart 1980 [Notitie van een gesprek van Mindef met Kolonel Valk, in aanwezigheid van Stas van Lent en SG op dinsdag 18 maart 1980 om 09.30 uur];*
5. *Het rapport van majoor Koenders over zijn gesprek met de heer R. Bottse, oud-officier van de Surinaamse Krijgsmacht [van 28 oktober 1980];*
6. *Het rapport van de Inlichtingendienst van de landmacht van 7 september 1981 over de gebeurtenissen in Suriname naar aanleiding van de opheffing van de NMMS per medio mei 1981 [van majoor Koenders];*
7. *De twee nota's en de begeleidende persoonlijke brief van kolonel Schulte van 31 december 1982 [van de LAMID van het ministerie van Defensie] aan secretaris-generaal Peijnenburg [van hetzelfde ministerie] en*
8. *Het rapport van kolonel Maarseveen van 31 augustus 1981 [Rapport HMMS omtrent 'Problematiek binnen MMS (vanaf 1975-1981) en de gevolgen daarvan in de samenwerking met de SKM (tot februari 1980) en het NAT.LEGER (tot mei 1981)'].*

De minister gaf toestemming, maar verzocht de nummers vijf tot en met acht *vertrouwelijk* te behandelen, 'aangezien deze vier stukken opmerkingen bevatten die bij publikatie onnodig personen kunnen kwetsen'. In een noot voegde de minister nog toe: 'Alle documenten zijn ter inzage gelegd op de bibliotheek. De documenten 5 t/m 8 liggen **vertrouwelijk** [sic] ter inzage voor de leden.'

De eerste drie documenten zijn – merkte ik proefondervindelijk – in het Nationaal Archief onder inventarisnummer 12955 wél in te zien, de nummers vier tot en met

acht, daarentegen níét. Uit een handgeschreven notitie in dit dossier was op te maken dat van de acht bijlagen er vier geheim waren. De opmerking over bijlage vijf was onleesbaar. Gevoeglijk neem ik aan dat deze vijf bijlagen onder het inventarisnummer 20421 zijn ondergebracht, waarvan de openbaarheid beperkt is tot 1 januari 2060: blijkbaar de bewuste geheime documenten, Maar zo geheim waren die 'geheime' documenten dus eigenlijk niet. Tijdens het Kamerdebat van 21 maart 1984 vormden de dossiers het onderwerp van een openbare discussie.[7] Daaruit gelekte onderdelen waren bovendien in de jaren 80 al met smaak opgediend in de media, en relevante onderdelen van de documenten had de commissie-Pronk destijds samengevat in haar rapport van 1984.[8]

Mijn ervaring is dat documenten dikwijls in meerdere archieven te vinden zijn. In het geval van de Nederlandse Militaire Missie Suriname was niet het ministerie van Defensie, maar het ministerie van Buitenlandse Zaken de eerstverantwoordelijke, kopieën van brieven werden wel naar Defensie gestuurd. In 2015 al deed ik bij het ministerie van Buitenlandse Zaken met succes een beroep op de Wob om documenten over de staatsgreep en de mogelijke betrokkenheid van Nederland dan wel kolonel Valk te mogen inzien. De stukken uit het archief van Buitenlandse Zaken zijn na de overbrenging te vinden bij het Nationaal Archief onder de naam Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [periode 1975-1984] nummer tœgang 2.05.330, inventarisnummers 25379-25395. De inventarisnummers corresponderen met de dossiers A, B, C, D, E, G, H, I, J, K, L, M en N. Voor de volledige lijst van geraadpleegde bronnen in dit archief verwijs ik naar de noten bij de betreffende hoofdstukken en naar 'Bronnen' achter in dit boek.

In het archief van Buitenlandse Zaken bevonden zich vier van de hierboven genoemde vermoedelijk tot 2060 geheim verklaarde documenten uit het Tweede Kamerarchief, te weten het rapport van majoor Koenders van 7 september 1981 en het rapport van kolonel Maarseveen van 31 augustus 1981 onder het inventarisnummer 25389 (dossier J). Hier is het jaar van opheffing van beperking van de openbaarheid niet gesteld op 2060, maar op 2034. De motivering voor de beperking luidt ook hier: in belang van de Staat of zijn bondgenoten. Ook nummer 7: de twee nota's en de begeleidende persoonlijke brief van kolonel Schulte van 31 december 1982 (van de LAMID van het ministerie van Defensie) aan secretaris-generaal Peijnenburg (van hetzelfde ministerie), vond ik in dit archief van Buitenlandse Zaken terug onder inventarisnummer 25391 (dossier L). De verkorte omschrijving van dit inventarisnummer luidt: stukken betreffende het rapport van de Landmacht Inlichtingendienst m.b.t. het artikel 30 juli 1983 in *Vrij Nederland* in dossier J (1981-1983). Daarvoor geldt anders dan voor het Tweede Kamer-archief géén beperkte openbaarheid. De nummer vier, de notitie van het gesprek van de minister van Defensie met kolonel Valk op 18 maart 1980, die vermoedelijk ook geheim verklaard is, vond ik terug onder inventarisnummer 25386 (G 18), waarvan de openbaarheid beperkt is tot 1 januari 2041 op grond van het 'anderszins

voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden'.

Indien het SP-Kamerlid Van Bommel of de actievoerende theatermakers destijds een Wob-verzoek hadden ingediend bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, hadden zij – net als ik – inzage kunnen krijgen in deze documenten uit het Tweede Kamer-archief, die anno 2020 na de overdracht aan het Nationaal Archief beperkt openbaar zijn. Voor dit archief van Buitenlandse Zaken zijn – zo lijkt het – andere restricties van toepassing voor de duur van beperkte openbaarheid dan voor dat van de Tweede Kamer. Ook nu is een verzoek om inzage niet a priori vruchteloos. Als de stukken van het ministerie eenmaal zijn overgedragen aan het Nationaal Archief en er een openbaarheidsbeperking is ingesteld op grond van de belangen van de Staat of zijn bondgenoten, is een beroep op de Wob – anders dan bij het Tweede Kamer-archief – wél mogelijk (op grond van de Archiefwet artikel 15.7). Bij een inzageverzoek beoordeelt de verantwoordelijke ambtenaar bij het betreffende ministerie het verzoek opnieuw, 'als ware het niet overgebracht'.

ANDERE RELEVANTE DOCUMENTEN

In het archief van Buitenlandse Zaken bevonden zich ook stukken die ander licht werpen op de periode rond de coup van 1980 en de eventuele betrokkenheid van de missie daarbij, zoals de interne personeelsproblemen binnen de missie en de zoektocht naar het plan Zwarte Tulp. Voor een aantal geldt na de overdracht aan het Nationaal Archief een beperking op grond van 'anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden'.[9] Die grond is van toepassing op de inventarisnummers 25379, 25380, 25386 (dossier G), 25388 (dossier I), 25390 (dossier K). Daarvoor geldt een in duur variërende beperking van de openbaarheid tot respectievelijk 1 januari 2047, 1 januari 2043, 1 januari 2041, 1 januari 2042 en 1 januari 2044. Voor het inventarisnummer 25394 met daarin diverse persoonsgegevens is een openbaarheidsbeperking van toepassing tot 1-1-2057 op grond van bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Zie voor de uitgebreide omschrijving de 'Bronnen'. Ook deze dossiers heb ik, vóór de overdracht naar het Nationaal Archief, bij het ministerie van Buitenlandse Zaken via een Wob-verzoek kunnen inzien.

Inzage betekende niet meer dan dat, er werden geen kopieën verstrekt. Zoals te doen gebruikelijk is moest ik de verklaring ondertekenen, dat ik niets uit de documenten zou openbaren zonder toestemming van het ministerie. Concreet betekende dit dat ik mijn manuscript – voor zover het de informatie afkomstig uit het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken betrof – diende voor te leggen vóór publicatie. Er zijn mij door het ministerie van Buitenlandse Zaken wat dat betreft géén restricties opgelegd. Ik heb alles kunnen publiceren, wat ik noodzakelijk achtte.

Mocht een onderzoeker, journalist of nieuwsgierige burger na de overdracht aan het Nationaal Archief inzage willen in de documenten, dan moet er in het geval van beperking op grond van 'onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden' een verzoek gericht worden aan de afdeling Dienstverlening bij het Nationaal Archief. Toen ik dat pro forma deed – ik had reeds inzage gehad – bleken de gevraagde documenten zich op dat moment voor bewerking bij Doc-Direct[10] in Winschoten te bevinden. Tot de daadwerkelijke overdracht aan het Nationaal Archief fungeerde het ministerie van Buitenlandse Zaken nog steeds als 'zorgdrager'. Een verzoek tot inzage na de overdracht bij de 'nieuwe' zorgdrager, het Nationaal Archief, heb ik niet meer ingediend.

Waren er bij de andere Nederlandse ministeries nog belangwekkende documenten over de coup te vinden? Voor overheidsinstanties die werken met staatsgeheime informatie, zoals de AIVD, geldt de Wet inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv 2017). Voor het inzien van eventueel bij de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) en zijn voorgangers aanwezige gegevens over de staatsgreep van 25 februari 1980 deed ik bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een beroep op die wet.

Mijn aanvraag werd deels toegewezen, voor zover het de niet-actuele (persoons-)gegevens betrof. De documenten over bronnen van de AIVD en/of zijn rechtsvoorgangers en persoonsgegevens van derden mocht ik niet inzien op grond van de bescherming van persoonsgegevens van derden (artikel 74 Wiv 2017), bronbescherming (artikel 84, lid 1 onder b, in samenhang met artikel 23, aanhef en onder b Wiv 2017) en persoonlijke beleidsopvattingen (artikel 85 Wiv 2017). Het vrijgegevene leverde voor dit onderzoek weinig relevante informatie op. Slechts een artikel over André Haakmat – gepubliceerd in *De Telegraaf* van 27 februari 1980 – was van nut voor hoofdstuk 3.[11]

Ik diende ook een verzoek in bij het Kabinet van de minister-president/Algemene zaken om inzage in het archief van de coördinator voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. De plaatsvervangend secretaris-generaal L. van Poelgeest van het Kabinet deelde in een brief d.d. 12 augustus 2020 mee dat er zes documenten die betrekking hadden op de periode rondom de coup van 25 februari 1980 waren aangetroffen in een dossier. Slechts het document van 7 maart 1980 over een lijst van bewegingen/organisaties mochten aan de openbaarheid worden prijsgegeven (waarbij twee namen onleesbaar waren gemaakt), een lijst met namen van personen werd niet openbaar gemaakt op grond van artikel 74 Wiv (openbaarmaking van persoonsgegevens van derden). Vijf verslagen met informatie van (diverse) bronnen met betrekking tot Suriname over de periode maart-september 1980 werden in het geheel niet vrijgegeven op grond van artikel 84, eerste lid, aanhef en onder b van de Wiv 2017 (bronbescherming). Het vrijgegevene leverde geen bruikbare informatie voor mijn onderzoek op.

Mijn verzoek aan de afdeling Juridische Zaken van de Directie Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten van het ministerie van Defensie om inzage te krijgen in gegevens over de coup van 1980 werd met een beroep op de Wiv gedeeltelijk gehonoreerd. Bepaalde informatie werd 'gewit'. Weigering gebeurde op grond van bronbescherming (artikel 23 Wiv 2017 in combinatie met artikel 84, lid 1 onder b), persoonsgegevens van derden (ingevolge artikel 74 Wiv 2017), werkwijze (ingevolge artikel 84, lid 1 onder b Wiv 2017), persoonlijke levenssfeer (ingevolge artikel 84, lid 2, onder e Wiv 2017) en persoonlijke beleidsopvattingen (ingevolge artikel 85, lid 1 Wiv 2017). In 2021 zullen deze documenten onder de vraagstelling 'Kopieën van historische documenten en de correspondentie uit het archief van de (voorlopers van de) MIVD met betrekking tot de periode voor, tijdens en na de militaire coup van 25 februari 1980 in Suriname, in verband met de mogelijke betrokkenheid van Nederland cq de Nederlandse Militaire Missie o.l.v. kolonel Hans Valk daarbij' op de website www.rijksoverheid.nl gepubliceerd worden. Onder andere het rapport van majoor Koenders van 7 september 1981, de notitie van een gesprek met de minister van Defensie met kolonel Valk op 18 maart 1980 en de commentaren van kolonel Valk, kolonel Maarseveen en kolonel Schulte op het artikel in de *Vrij Nederland* van 25 december 1982, bevonden zich onder de vrijgegeven documenten, zij het dat alle namen waren weggelakt. Alle door mij geciteerde archiefstukken zijn terug te vinden in de notenverwijzingen.[12]

Het rapport van 28 oktober 1980 van majoor Koenders over Bottse (nummer 5), waarin Bottse uit de school klapte over Valk, vond ik in geen van deze archieven terug. Dat bevindt zich echter wel in het niet-ontsloten archief van Gerard van Westerloo in het Internationaal Instituut Sociale Geschiedenis onder collectienummer ARCH 04367. Daar trof ik álle acht bijlagen waar de Kamer destijds om vroeg, ter voorbereiding op het debat over de conclusies van het rapport-Pronk, ongecensureerd aan in de map 'Vertrek van Maarseveen', inclusief de blijkbaar geheim verklaarde. Het is onduidelijk hoe Van Westerloo die verkreeg. Voor inzage in dit archief is toestemming van de erven Van Westerloo vereist. Voor een overzicht van alle geraadpleegde archieven verwijs ik – wederom – naar de 'Bronnen'. Daar staan ook online te raadplegen sites zoals die van de CIA en andere digitale bronnen die in het notenapparaat worden vermeld.

De vraag of er nog meer archiefstukken zijn die (ander) licht op de affaire Valk werpen, is moeilijk te beantwoorden. Daar geldt het motto: je weet nooit precies wat je niet weet. Het is van belang om te constateren dat met name het rapport van Koenders van 7 september 1981 boven tafel is gekomen. Dat wordt als sleuteldocument in deze kwestie beschouwd. Daarnaast zijn ook de andere – inmiddels niet-openbaar verklaarde – documenten die zijn opgenomen in de bijlage van bijzonder belang geweest voor deze reconstructie. Zoeken loont met andere woorden de moeite! In het uiterste geval is een gang naar de rechter ook een mogelijkheid als het gaat om bestuursorganen (zoals ministeries). Helaas is tegen een

besluit van de Tweede Kamer op grond van de Algemene wet bestuursrecht moeilijker beroep aan te tekenen. Hoe de motie van 4 februari 2021 uitgevoerd wordt, was bij het ter perse gaan van dit boek niet bekend. Bij navraag laat de Tweede Kamer weten, dat alleen Kamerleden de geheime stukken kunnen inzien. Maar ze mogen er niet uit citeren. Vandaar dat de vraag om openbaarheid nu voorligt bij Buitenlandse Zaken, waar ik documenten rondom de coup met een beroep op de Wob eerder – vóór de overdracht aan het Nationaal Archief – al kon inzien. Eén ding is zonneklaar: met het oog op de gewenste transparantie zijn de hierboven genoemde wetten aan herziening toe.

BRONNEN

ARCHIEVEN

(INTER)NATIONALE ARCHIEVEN

Nationaal Archief, Den Haag

Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [periode 1975-1984], nummer tœgang 2.05.330, inventarisnummer (inv.) 25379 (Algemeen 1976-1986, openbaarheid beperkt tot 01-01-2047: Anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden), inv. 25380 (Taak en omvang van de NMMS en de benoeming en aflossing van het hoofd van de NMMS 1975-1981, openbaarheid beperkt tot 01-01-2043: Anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden), inv. 25381 (Instructie voor het hoofd van de NMMS (dossier A) 1975-1983), inv. 25382 (Algemene gegevens over de gebeurtenissen en personen met betrekking tot Suriname in de periode 1974-1983 (dossier B) 1983-), inv. 25383 (Verslagen van het hoofd van de NMMS, kolonel H. Valk (dossier C) 1975-1980), inv. 25384 (Kamerstukken en Kamervragen (dossier D) 1980-), inv. 25385 (Politieke rapportage van de ambassade te Paramaribo in de periode voorafgaand aan en kort na de staatsgreep (dossier E) 1979-1980), inv. 25386 (De coup van 25 februari 1980 en de eventuele betrokkenheid van de NMMS daarbij (dossier G) 1980-, openbaarheid beperkt tot 01-01-2041: Anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden), inv. 25387 (Verslagen van het hoofd van de NMMS, kolonel G.J. Maarseveen, over de periode 16 juni-1 augustus 1980 (dossier H) 1980-), inv. 25388 (Personeelsproblemen binnen de NMMS en correspondentie van kolonel G.J. Maarseveen (dossier I) 1978-1981, openbaarheid beperkt tot 01-01-2042: Anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden), inv. 25389 (Stukken betreffende het rapport van de Landmacht Inlichtingendienst (LAMID-rapport) met betrekking tot het artikel van 30 juli 1983 in *Vrij Nederland* (dossier J) 1981-1983, openbaarheid beperkt tot 01-01-2034: Belang van de Staat of zijn bondgenoten), inv. 25390 (Onderzoek naar de dienstverrichting van P.R. Meijer [Meyer] bij het bureau van de defensieattaché bij de ambassade te Suriname (dossier

K) 1981-1983, openbaarheid beperkt tot 01-01-2044: Anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden), inv. 25391 (Artikelen in *Vrij Nederland* van 25 december 1982 en 8 januari 1983 over de betrokkenheid van de NMMS bij de coup Bouterse met daarop betrekking hebbende stukken en Kamervragen (dossier L) 1982-1983), inv. 25392 (Selectie van perspublicaties in chronologische volgorde (dossier M) 1980-1983), inv. 25393 (Diverse brieven, visies en notities (dossier N) 1983-, openbaarheid beperkt tot 01-01-2044: Anderszins voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel derden), inv. 25394 (Diverse persoonsgegevens 1976-1981, openbaarheid beperkt tot 01-01-2057: Bescherming persoonlijke levenssfeer), inv. 25395 (Rapport van de Commissie van Onderzoek Militaire Missie Suriname 1984-).

Ministeries voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK**) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet van de Minister-President (**KMP**), periode 1924-1989**, **nummer tœgang 2.03.01**, inventarisnummers (inv.) 9893 (Notulen ministerraad 1970-1979), inv. 9895 (Vertegenwoordiging van de Nederlandse Antillen en Suriname 1970-1979), inv. 10750 (Stukken betreffende de situatie in en samenwerking met Suriname op politiek gebied 1975-1979), inv. 9543 (Stukken betreffende de voorbereidingen voor de verdediging van Suriname en/of de Nederlandse Antillen tegen uitwendige dreiging en betreffende de (toepassing van) de regelgeving voor de verlening van militaire bijstand aldaar. 1970-1978, afkomstig uit de verzameling Merkelbach), inv. 9545 (Stukken betreffende de totstandkoming van de procedure voor het aanvragen van militaire bijstand door Suriname of de Nederlandse Antillen 1975).

Tweede Kamer der Staten-Generaal, (1849) 1945-1989 (1994), nummer tœgang 2.02.28, inventarisnummer (inv.) 12955 (bestanddeel 18031-6/7 Onderzoek naar de militaire missie Suriname, 1984), inv. 20421 (bestanddeel 18031-6/7 Onderzoek naar de militaire missie Suriname, enkele bijlagen bij het rapport, 1984, openbaarheid beperkt tot 01-01-2060), inv. 12956 (bestanddeel 18031-10 Onderzoek naar de militaire missie Suriname, 1985), inv. 12956A (bestanddeel 18031-10 Onderzoek naar de militaire missie Suriname [getuigenverklaring van Surindre Mungra], 1985, openbaarheidsbeperking opgeheven wegens overlijden getuige).

F.A.C. Kluiters [levensjaren 1959-2009], (1931) 1990-2009, nummer tœgang 2.21.424, inventarisnummer (inv.) 27 (Correspondentie met betrekking tot ‘Geheime Diensten’ en hun medewerkers, alfabetisch geordend op correspondent. Maarseveen, G.J. – Museum Verbindingsdienst), inv. 32 (Taylor & Francis Group – Tweede Kamer Staten Generaal, werkgroep Archieven), inv. 33 (Valk, H. – Zwart, H.K. de), inv. 45 (Manuscript ‘De Nederlandse Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten’ en ‘Supplement’, A-G. Met aanvullingen ná publicatie), inv. 46 (Manuscript ‘De Nederlandse Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten’ en ‘Supplement’, H-Z. Met

aanvullingen ná publicatie), inv. 47 (Manuscript index op personen bij 'De Nederlandse Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten' en 'Supplement'. Met aanvullingen ná publicatie), inv. 48 (Personenindex op Nederlandse agenten en personeel van inlichtingendiensten. Vervaardigd ten behoeve van 'De Nederlandse Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten' en 'Supplement'. Met aanvullingen ná publicatie).

Inventaris van het archief van de Trœpenmacht in Suriname, (1873), 1900-1975, nummer tœgang 2.13.63, inventarisnummer 1431 (Operatie Zwarte Tulp, Geheim, 21 juli 1975).

Nederlands Instituut Militaire Historie, Den Haag

Suriname en de Nederlandse Antillen, 1825-1980, tœgangsnummer 550, onder 5. Suriname en de Nederlandse Antillen – 1945-1975, inventarisnummer (inv.) 81 (Bundel met onder andere notulen, verslagen en rapporten afkomstig van de TRIS, geschonken door luitenant-kolonel der artillerie G.J. Maarseveen), inv. 89 (Bundel met bevelen en instructies voor operatie Zwarte Tulp, teneinde eventueel zich voordoende ongeregeldheden omstreeks de onafhankelijkheid van Suriname het hoofd te kunnen bieden), inv. 94 (Stukken betreffende de overgang van het personeel en materieel van de TRIS naar de Surinaamse Krijgsmacht (SKM)), inv. 96 (Verslag van het Hoofd Militaire Missie Suriname tevens landmachtattaché te Paramaribo, kolonel der Grenadiers H. Valk, betreffende de periode 25 november 1975-16 juni 1980), onder 7 Militaire Staatsgreep Suriname – 1980, inv. 97 (Persoonsdossiers van D.D. Bouterse, A.A. Gorré, P.P. Bhagwandas, R. de Jong, H. Valk en G.J. Maarseveen [1968-1975]), inv. 100 (Memorandum opgesteld naar aanleiding van de onrust binnen de Surinaamse Krijgsmacht (SKM) en de acties van de onderofficieren in januari 1979 en een nota van de Bond van het Militair Kader bij de Surinaamse Krijgsmacht van 24 juli 1979, gericht aan de Bevelhebber van de Surinaamse Krijgsmacht (SKM), kolonel Y.D.F. Elstak), inv. 101 (Verslag LAMAT Paramaribo met betrekking tot de militaire staatsgreep op 25 november 1980 uitgevoerd door onderofficieren van de Surinaamse Krijgsmacht), inv. 102 (Onderzoekscorrespondentie tussen R. Kroes van de Universiteit van Amsterdam (UvA) en kolonel M.G. Woerlee over de betrokken personen bij de militaire staatsgreep van 25 november 1980, bevat tevens een artikel getiteld 'The Small-Town Coup: The N.C.O. Political Intervention in Surinam' van R. Kroes).

Sweep. Egodocumenten Nederlands-Indië 1945-1950, tœgangsnummer 545, inventarisnummer (inv.) 610 (Stukken van G.J. Maarseveen betreffende zijn functie van stafofficier bij de Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten. In deze functie had Maarseveen Suriname in zijn takenpakket. Bevat onder andere correspondentie over de werkzaamheden van Maarseveen, stukken aangaande de 'desurinamisering' van TRIS, de opvolging van kolonel Valk door kolonel Maarseveen bij de Militaire Missie in Suriname, uitnodiging voor de eed aflegging door D.D. Bouterse als bevelhebber van het nationale leger van Suriname, de reorganisatie van het Surinaamse leger, rapport aangaande de rol van de Nederlandse

militaire missie bij de staatsgreep in Suriname), inv. 611 (Documentatie en publicaties van G.J. Maarseveen, bevat onder andere brochures over Suriname, een kaart van Paramaribo, artikelen van Maarseveen in *De Pen Gun*, de *Militaire Spectator* en *Clingendael* 7), inv. 612 (Persoonlijke stukken van G.J. Maarseveen. Bevat onder andere documenten aangaande aanstellingen, bevorderingen, onderscheidingen en het demobilisatieboekje).

Internationaal Instituut Sociale Geschiedenis, Amsterdam

Collectie Tijn, Joop van – ARCH 03340 – bestanddelen 58 en 172.
Collectie Thijn, Ed van – ARCH 01803 – bestanddelen 241 en 255.
Collectie Wiebes, Cees – ARCH 02008 – inventarisnummers 43, 210.1 en 210.2.
Collectie Westerloo, Gerard van – ARCH 04367 – ongeordend.

Nationaal Archief Suriname, Paramaribo

Voorheen: Landsarchief Suriname, archiefstukken van het ministerie van Justitie en Politie inzake stukken van de RVM, inventarisnummers 109-110, 165-168.
Inventaris van het archief van de Gouverneur van Suriname: Kabinet, (1934), 1951-1975 (1982).
Archief van de erven Robin Raveles, inventarisnummers 106-149, 179, 183-184.
Documentatie uit de samenvatting van artikelen uit *de Ware Tijd* 1980-1985.

NIET OPENBARE ARCHIEVEN

Bij de ministeries van Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst), Tweede Kamer der Staten-Generaal, het Kabinet van de Minister-President/Algemene Zaken (archief van de Coördinator voor Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten) en het ministerie van Defensie (Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten) in Nederland is op grond van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) en de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv 2017) inzage gevraagd in de betreffende archieven met betrekking tot de periode voor, tijdens en na de militaire coup van 25 februari 1980 in Suriname vanaf de periode 1979 tot en met 1981. Die aanvragen zijn slechts gedeeltelijk gehonoreerd. Zie de ‘Verantwoording’ op pagina 171.

Zie voor de gehonoreerde aanvragen vanaf 2021 www.rijksoverheid.nl onder vermelding van bovenstaande zoekvraag en mogelijk vanaf die datum ook www.aivd.nl.

BEDRIJFS- EN PRIVÉARCHIEVEN

Het archief van majoor Koen Koenders via zijn weduwe Henny Koenders.

MONDELINGE BRONNEN

Bergh, van den, H. (16 juni 2019, 26 september 2020, mailcontact)
Boerboom, H. (26 juli 2020, telefonisch) [zie voor de mailcontacten ook: Oranje, J.]
Bottse, R. (1 juni 2020, mailcontact)
Braaf, R. (23 oktober 2019, Paramaribo)
Dihal, A. (11 juli 2019, Den Haag, 13, 14 en 15 oktober 2020, mailcontact)

Dongor, R. (13 juni 2019, mailcontact)
Eersteling, H. (17 juni 2019, Den Haag, 2 en 11 oktober 2020, telefonisch, 7 oktober 2020, Appbericht)
Fernandes Mendes, H. (8 oktober 2019, Amsterdam ZO, 8 en 20 januari 2020, Amsterdam, 28 september 2020, telefonisch, 12 oktober, mailcontact)
Goedschalk, H. (26 november 2019, Den Haag, 23 november en 29 december 2019, mailcontact, 28 september 2020, mailcontact, 5 oktober 2020, telefonisch)
Haakmat, A. (5 en 26 december 2020, mailcontact)
Hardjoprajitno, J. (25 oktober 2019, Paramaribo, 13 oktober 2020, mailcontact)
Herrenberg, H. (22 mei 2019, Paramaribo)
Hijzen, C. (29 april 2019 Den Haag, 6 april 2020, Skypegesprek)
Hoek, van, B. (3 mei 2019, Amsterdam, 24 en 26 oktober 2020, mailcontact)
Hoevers, P. (16 juni 2019, Wapse, 3 oktober 2020, mailcontact)
Holsboer, J. (23 april 2019, telefonisch)
Ilahibaks, F.M. (13 mei 2019, Paramaribo)
Jong, R., de (10 juni 2020, mailcontact)
Kamphuis, H. (26 maart 2019, telefonisch)
Klinkers, E. (9 juni 2020, telefonisch, 30 september 2020, mailcontact)
Koenders, H. (11 januari 2020, telefonisch, 21 en 29 september en 9 en 20 oktober 2020, mailcontact)
Kooiman, J. (6 mei 2019, 10 juni 2019, Harderwijk, 29 september 2020, mailcontact)
Maarseveen, H. (10 juni 2020, telefonisch, 5 oktober 2020, mailcontact)
Mahadew, I. (12 augustus 2020, telefonisch)
Meel, P. (10 oktober 2020, mailcontact)
Mijnals, Ch. (20 mei 2019, Paramaribo, 13 juli en 27 september 2020, mailcontact)
Naarendorp, E. (15 oktober 2019, telefonisch, 18 juni en 9 juli 2020, mailcontact)
Naarendorp, H. (3 juni 2019 en 22 september 2020, mailcontact)
Neede, L. (15 mei 2019, Paramaribo, 10 oktober 2020, Appbericht)
Oranje, J. (10 augustus 2020, telefonisch, 16 augustus, Appbericht, 5 en 22 oktober 2020, mailcontact)
Resida, H. (23 juni 2019, Amsterdam)
Rey, van, M. (6 maart 2020, Paramaribo, 17 april 2020, Appbericht, 10 juni 2020, telefonisch, 18 juni 2020, Appbericht)
Smith, S. (26 januari 2020, telefonisch, 29 september 2020, mailcontact)
Schoenmaker, B. (4 april 2019, Den Haag)
Schulte, A. (2 oktober 2019, 26 november 2019, Den Haag, 22 mei 2020, 14 augustus 2020 telefonisch, 12 augustus, 28 september en 13 oktober 2020, mailcontact)
Steeman, J. (mei 2019, Paramaribo)
Verzendaal, A. (1 april 2019, mailcontact)
Vreeken, J. (16 april 2019, Zevenaar)

Walker, J. (13 december 2019, mailcontact)
Wetselaar, T. (17 juni 2019, Den Haag)
Wiebes, C. (2 mei 2019, 28 januari 2020, Amsterdam)
Wirht, J. (23 maart 2019, mailcontact, 11 en 14 mei 2019, Paramaribo)

ARTIKELEN, RAPPORTEN EN BOEKEN

Bakker, E., Dalhuisen, L., Donk, R., Hassankhan, M. & Steegh, F., m.m.v. Egger, J. (1998). *Geschiedenis van Suriname: Van stam tot staat.* Zutphen: Walburgpers.

Binnendijk, C. van (1980). 'Het "uur u". De operatie waarmee de Surinaamse onderofficieren de macht namen.' *25 februari stree de'f stree wi no s frede*. 1e jaargang, 10 juli-16 juli 1980, Paramaribo: uitgave van de 25 februari beweging.

Binnendijk, C. van (2008). Een nieuw spoor. In Sumter, A., Sens, A., Koninck, M. De & Vries, E. de (red.), *K'ranti! De Surinaamse pers 1774-2008* (pp. 191-211). Amsterdam: KIT-Publishers en het Persmuseum.

Boerboom, H & Oranje, J. (1992). *De 8-decembermoorden, slagschaduw over Suriname.* Den Haag: BZZTôH.

Boom, H. (1982). *Staatsgreep in Suriname. De opstand van de sergeanten op de voet gevolgd*. Utrecht/Amsterdam: Veen uitgevers.

Bosch, Th. W. van den (1983). (2e druk). *Huidig en toekomstig militair strafprocesrecht.* Zwolle: Tjeenk Willink.

Buddingh', H. (1995). (1e druk). *Geschiedenis van Suriname*. Utrecht: Het Spectrum.

Buddingh', H. (2000). (3e druk). *Geschiedenis van Suriname*. Utrecht: Het Spectrum.

Buddingh', H. (2012). (4e druk). *De geschiedenis van Suriname*. Utrecht: Het Spectrum.

Cameron, H. (2008). Van onafhankelijkheid naar staatsgreep. De dagbladpers in verwarrende tijden, 1975-1980. In Sumter, A., Sens, A., Koninck, M. De & Vries, E. de (red.), *K'ranti! De Surinaamse pers 1774-2008* (pp. 151-169). Amsterdam: KIT-Publishers en het Persmuseum.

Cardenas, O. (1988). *De revolutie van sergeanten*. Voorwoord van Harvey Naarendorp. Nijmegen: Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, K.U. Nijmegen.

Comité voor duurzame vrede en verzoening in Suriname (2019, april). *Naar het einde van een leleku… De afsluitende 'statements' van aanklager en verdediging in het kader van het 8-december strafproces in de zaak tegen de verdachte Desiré Delano Bouterse. Auditeur militair: gevangenisstraf van 20 jaar. Verdediging: vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging.*

Coolen, G.L., in de bewerking van Ammeraal, D. & Hoek, J.J. van (2019). (7e druk). *Militair straf- en tuchtrecht*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer.

Dalhuisen, L., Hassankhan M., & Steegh, F. (red.) (2007*). Geschiedenis van Suriname*. Zutphen: Walburg pers.

De decembermoorden in Suriname. Verslag van een ooggetuige (1983). (3e druk). Bussum: Het Wereldvenster.
Dew, E.M. (1978). *The Difficult Flowering of Suriname. Ethnicity and Politics in a Plural Society.* The Hague: Martinus Nijhoff.
Dew, E.M. (1994). *The Trouble in Suriname, 1975-1993*. Westport/Londen: Praeger.
Essed-Fruin, E. (1990). *Bittere Amandelen, poëtische kroniek uit de jaren '80 en '81*. Zonder uitgever.
Evers, I. & Maele, P. Van (2012). *Bouterse aan de macht*. Amsterdam: De Bezige Bij.
Fatah-Black, K. (2019). *Eigendomsstrijd: de geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname.* Amsterdam: Ambo-Anthos, 2019.
Fernandes Mendes, H.K. (1983). 'De staatsgreep in Suriname', *Nederlands Juristen Blad* 58 (5), 29 januari, 145-151.
Fernandes Mendes, H.K. (1989). *Onafhankelijkheid en parlementair stelsel in Suriname. Hoofdlijnen van een nieuw en democratisch bestel*. Zwolle: Tjeenk Willink.
Fernandes Mendes, H.K. (2006). Waren de Surinaamse militairen Latijns-Amerikanen? *Oso*, 2006, 1, 45-52.
Ferrier, D. (2008). De pers wederom op zonnige wegen. In Sumter, A., Sens, A., Koninck, M. De & Vries, E. de (red.), *K'ranti! De Surinaamse pers 1774-2008* (pp. 221-243). Amsterdam: KIT-Publishers en het Persmuseum.
Findlay, E. (2005, 24 en 25 mei). *Revo en Media*. Paramaribo: *De West. Dagblad uit en voor Suriname*.
Galen Last, D. van (2012). *De zwarte schande. Afrikaanse soldaten in Europa 1914-1915.* Amsterdam: Atlas Contact.
Graaff, B. de & Wiebes, C. (1999). (3e druk). *Villa Maarheeze. De geschiedenis van de inlichtingendienst buitenland.* Den Haag: Sdu uitgevers.
Groot, R. de (2004). *Drie miljard verwijten. Nederland en Suriname 1974-1982*. Amsterdam: Boom.
Haakmat, A. (1987). *De revolutie uitgegleden*. Amsterdam: Jan Mets.
Haakmat, A. (1996) *Herinneringen aan de toekomst van Suriname.* Amsterdam: De Arbeiderspers.
Haakmat, A. (2020). *Late Oogst, politiek-staatkundige en economische beschouwingen.* Amsterdam: Novum
Hira, S. (1980). *De staatsgreep in Suriname. Achtergronden en vooruitzichten*. Amsterdam/ Antwerpen: Internationale Socialistiese Publikaties/Leon Lesoil uitgavenfonds vzw.
Hira, S. (1983). *Balans van een coup. Drie jaar 'Surinaamse revolutie'*. Rotterdam: Futile.
Hira, S. (1984). (4e druk). *Van Priary tot en met De Kom. De geschiedenis van het verzet in Suriname, 1630-1940*. Rotterdam: Blok & Flohr.

Hira, S. (2017). *De getuigenis van president Desi Bouterse. Politiek geweld, confrontatie, dialoog en verzoening in Suriname.* Den Haag: Amrit Publishers.
Hoefte, R. (2014). *Suriname in the Long Twentieth Century. Domination, Contestation, Globalization.* New York: Palgrave Macmillan.
Hoefte, R., Meel, P. & Renders, H. (2008). (red.). *Tropenlevens. De (post)koloniale biografie.* Amsterdam/Leiden: Boom/KITLV uitgeverij.
Hoogbergen, W. & Kruijt, D. (2005). *De oorlog van de sergeanten. Surinaamse militairen in de politiek.* Amsterdam: Bert Bakker.
Jansen van Galen, J. (1995). *Kapotte plantage: Suriname een Hollandse erfenis.* Amsterdam: Balans.
Jansen van Galen, J. (1999). Een proefpolder voor Nederlands ontwikkelingsbeleid: Suriname 1975-1982. In Nekkers, J.A. & Malcontent, P.A.M. (red.), *De geschiedenis van vijftig jaar Nederlandse ontwikkelingssamenwerking 1949-1999* (pp. 237-262). Den Haag: Sdu uitgevers.
Jansen van Galen, J. (2000). *Hetenachtsdroom: Suriname, erfenis van de slavernij*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
Jansen van Galen, J. (2001a). *Het Surinamesyndroom. De PvdA tussen Den Haag en Paramaribo*. Amsterdam: Bert Bakker.
Jansen van Galen, J. (2001b). *Kapotte plantage. Een Hollander in Suriname*. Amsterdam: Contact.
Jansen van Galen, J. (2005). *Laatste gouverneur, eerste president. De eeuw van Johan Ferrier, Surinamer*. Leiden: KITLV.
Jansen van Galen, J. (2013). *Afscheid van de koloniën*. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid 1942-2012. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.
Kagie, R. (1980). *Een gewezen wingewest. Suriname voor en na de staatsgreep*. Bussum: Wereldvenster.
Kagie, R. (2012). *Bikkel. Het verhaal van de eerste politieke moord van het Bouterse-regime.* Amsterdam: Bert Bakker.
Kempen, M. van (2003). *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*. Breda: De Geus.
Klinkers, E. (2015a). *De Troepenmacht in Suriname. De Nederlandse defensie in een veranderende koloniale wereld 1940-1975.* Amsterdam: Boom.
Klinkers, E. (2015b) 'Van Troepenmacht in Suriname naar Surinaamse krijgsmacht.' *Militaire Spectator*, 184/11, 465-477.
Klinkers, E. (2016). 'De opbouw van de Surinaamse Krijgsmacht; symbool van onafhankelijkheid en ontreddering'. *Oso Tijdschrift voor Suriname en het Caraibisch gebied*, 35, 1+2, 246-260.
Kluiters, F.A.C. (1993). *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten.* Den Haag: Sdu uitgevers.
Kluiters, F.A.C. (1995). *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Supplement: crypto- en trafficanalyse Sectie 2 TRIS.* Den Haag: Sdu uitgevers.

Koenders, J.H.G. (1980, 28 oktober). *R. Bottse, ex-officier Sur Krijgsmacht*. Den Haag: LAMID.
Koenders, J.H.G. (1981, 7 september). *Verslag over de gebeurtenissen in Suriname nav opheffing N.M.M.S. per medio mei 1981.* Den Haag: LAMID.
Koninck, M. De & Vries, E. de (2008). Epiloog: veerkracht kranten geeft hoop. In Sumter, A., Sens, A., Koninck, M. De & Vries, E. de (red.), *K'ranti! De Surinaamse pers 1774-2008* (pp. 243-251). Amsterdam: KIT-Publishers en het Persmuseum.
Kross, R. (1987). *Anders maakt het leven je dood. De dreigende verdwijning van de staat Suriname*. Groningen/Purmerend: Muusses.
Lotens, W. (2004). *Omkijken naar een 'revolutie': Surinaamse intellectuelen onder militairen*. Antwerpen: zonder uitgever.
Lowe, K. (2018). *Angst en vrijheid; hoe de Tweede Wereldoorlog ons voorgoed veranderde.* Amsterdam: Balans.
Maarseveen, G. J. (1981, 31 augustus). *RAPPORT HMMS omtrent Problematiek binnen de MMS (vanaf 1975-1981) en de gevolgen daarvan in de samenwerking met de SKM (tot februari 1980) en het NAT. LEGER (tot mei 1981).* Den Haag: LAMID.
Marshall, E.K. (2010). *De arbeiders zijn me heilig. A pikin syatu anu disi e go te ini a saka fu Bustion fu teki a moni gi unu. Fred Derby vakbondsleider en politicus, een biografie.* Amsterdam/Den Haag: NiNsee, Amrit.
McLeod, C. (2005). *...die revolutie niet begrepen!* Schoorl: Conserve.
Meel, P. (2008). Henck Arron. De politicus. In Hoefte, R., Meel, P. & Renders, H. (red.), *Tropenlevens. De (post)koloniale biografie* (pp. 171-194). Amsterdam/Leiden: Boom/ KITLV uitgeverij.
Meel, P. (2014). *Man van het moment. Een politieke biografie van Henck Arron.* Amsterdam: Prometheus Bert Bakker.
Mulier, L. van (1990) (red). *Desi Bouterse. Dekolonisatie en nationaal leiderschap. Een terugblik op 15 jaar onafhankelijkheid.* Nijmegen: Masusa.
Mutyama (1992). *Surinaams tijdschrift voor cultuur en geschiedenis. Censuur in Suriname*, jrg. 3, nr. 4.
Nederveen Pieterse, J. (1990). *Wit over zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur*. Amsterdam: KIT Publishers.
Oltmans, W. (1984). *Willem Oltmans in gesprek met Desi Bouterse*. Amsterdam: Jan Mets.
Oltmans, W. (2015). Memoires 1983-B. Breda: Papieren Tijger.
Oostindie, G. (2010). Lang afscheid van een tropisch wingewest. *Elsevier speciale editie*, Ons Suriname. 35 jaar onafhankelijkheid en de blijvende invloed van een tropisch wingewest.
Oostindie, G. & Klinkers, I. (2001a). *Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000, deel II, 1954-1975*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Oostindie, G. & Klinkers, I. (2001b). *Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000, deel III, 1975-2000*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
Oostindie, G. & Klinkers, I. (2001c). *Het Koninkrijk in de Caraïben. Een korte geschiedenis van het Nederlandse dekolonisatiebeleid, 1940-2000.* Amsterdam: Amsterdam University Press.
Para, T. (2009). *De schreeuw van Bastion Veere. Om de rechtsorde in Suriname*. Amsterdam: Van Gennep.
Pronk, J. (2004). De autonomie van Suriname. In *Zevende Multatuli Lezing. De Tweede Vrede van Breda: Natievorming of Onafhankelijkheid, Grote Kerk, Breda vrijdag 1 november 2002* (pp. 37-65). Breda/Amsterdam: Stichting Multatuli Lezing Nederland en de NCDO.
Pronk, J. (2020). *Suriname. Van wingewest tot natiestaat.* Volendam: LM Publishers.
Pronk, B., Brouwer, L., Ranitz, J.A. de, Poel, E.J. van der (1984, 28 februari). *Rapport van de commissie van onderzoek. Onderzoek naar de rol van de Nederlandse Militaire Missie in Suriname, voor, tijdens en na de staatsgreep van 25 februari 1980, alsmede naar de behandeling van daarover bij het Ministerie van Defensie binnengekomen ambtelijke gegevens.* Den Haag: Ministerie van Defensie/Ministerie van Buitenlandse Zaken.
Pronk, B., Brouwer, L., Ranitz, J.A. de, Poel, E.J. van der (1985). *Aanvullend rapport van de Commissie van Onderzoek Militaire Missie Suriname. Onderzoek naar de mogelijke betrokkenheid van het Hoofd en van de leden van de Nederlandse Militaire Missie bij de staatsgreep in Suriname op 25 februari 1980.* Den Haag: Ministerie van Defensie/ Ministerie van Buitenlandse Zaken.
Ramcharan, N. (2008). Het donkerste tijdperk voor de persvrijheid. De media tijdens de militaire dictatuur, 1980-1987. In Sumter, A., Sens, A., Koninck, M. De & Vries, E. de (red.), *K'ranti! De Surinaamse pers 1774-2008* (pp. 173-190). Amsterdam: KIT-Publishers en het Persmuseum.
Ramcharan, N. & Binnendijk, C. van (2008). Intermezzo: inleiding op de jaren tachtig. In Sumter, A., Sens, A., Koninck, M. De & Vries, E. de (red.), *K'ranti! De Surinaamse pers 1774-2008* (pp. 169-172). Amsterdam: KIT-Publishers en het Persmuseum.
Ramdas, A. (1992). *De papegaai, de stier en de klimmende bougainvillea. Essays.* Amsterdam: De Bezige Bij.
Ramdas, A. (1993). (2e druk). *De papegaai, de stier en de klimmende bougainvillea. Essays.* Amsterdam: De Bezige Bij.
Ramdas, A. (1994). (2e herziene druk). *Ethiek als vitaal belang*. Amsterdam: De Bezig Bij.
Ramsoedh, H. (2018). *Surinaams onbehagen. Een sociale en politieke geschiedenis van Suriname 1865-2015*. Hilversum: Verloren.

Reeser, P. (2015). *Desi Bouterse. Een Surinaamse tragedie.* Amsterdam: Prometheus Bert Bakker.
Rijsdijk, E. (2018, mei). Ex-officier Jeff Wirht: 'Na 25 februari was er geen tijd om te slapen'. *Parbode. Surinaams magazine.*
San, E. van der (2011, 10 februari*). Geschiedkundige aantekeningen ten dienste van de staatsgreep van 25 februari 1980.*
Schalkwijk, M. (1994). *Suriname, het steentje in de Nederlandse schoen. Van Onafhankelijkheid tot Raamverdrag*. Paramaribo: Firgos.
Schulte, B. (2012, januari). *De minister, sergeant-majoor en de kolonel. Lezing voor De Tomaat.* Den Haag: sociëteit De Witte.
Sedney, J. (1997). *De toekomst van ons verleden. Democratie, etniciteit en politieke machtsvorming in Suriname*. Paramaribo: Vaco.
Sedney, J. (2010). (2e herziene druk). *De toekomst van ons verleden: democratie, etniciteit en politieke machtsvorming in Suriname*. Paramaribo: Vaco.
Sedoc-Dahlberg, B. (red.) (1990a). *The Dutch Carribean. Prospects for Democracy*. New York: Gordon and Breach.
Sedoc-Dahlberg, B. (1990b). Suriname: 1975-89. Domestic and Foreign Politics Under Military and Civilian Rule. In Sedoc-Dahlberg, B. (red.), *The Dutch Carribean. Prospects for Democracy* (pp. 17-33). New York: Gordon and Breach.
Sedoc-Dahlberg, B. (1990c). Struggle for Democracy in Suriname. In Sedoc-Dahlberg, B. (red.), *The Dutch Carribean. Prospects for Democracy* (pp. 173-189). New York: Gordon and Breach.
Slagveer, J. (1980). *De nacht van de revolutie. De staatsgreep in Suriname op 25 februari 1980*. Paramaribo: Kersten.
Smeets, H. (2021). *Een wonderbaarlijke politicus. Hans van Mierlo, 1931-2020.* Amsterdam: De Bezig Bij.
Sumter, A., Sens, A., Koninck, M. De & Vries, E. de (red.) (2008). *K'ranti! De Surinaamse pers 1774-2008*. Amsterdam: KIT-Publishers en het Persmuseum.
Suriname in ontwikkeling (foto's spreken de waarheid). 25 februari 1980. (1980). Paramaribo: Dubois.
Suriname in ontwikkeling (deel 2). (foto's spreken de waarheid). 25 februari 1980. (1980). Paramaribo: Dubois.
Tjan A Way, E. (2011, juni). Chas Mijnals: 'Medaille om revolutie hoeft niet'. *Parbode.*
Trommelen, J. (2020, 27 mei). Hoofdrolspeler. *De Groene Amsterdammer.*
Trommelen, J. (2000). *Dwars door Suriname. Drie Guyana's in een tegendraads portret.* Amsterdam: Arena.
Verhey, E. & Westerloo, G. van (1983). *Het legergroene Suriname*. Amsterdam: Vrij Nederland Uitgave.
Verschuuren, S. (1987). *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*. Utrecht: HES.

Verschuuren, S. (1994). *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*. Den Haag Sdu.
Verstegen, M. (1997). *Inpakken onder schijnwerpers. De prijs van het Surinaamse leger.* Amsterdam: Van Soeren & Co.
Vries, E. de (2010, februari). 'Ik vind moord is moord'. *Wordt vervolgd.*
Vries, E. de (2017). *Mediastrijd om Suriname. Van mythemakers tot nieuwsverduisteraars.* Zutphen: WalburgPers.
Waltmans, H. (2002). *Suriname 1650-2000. Een politieke studie*. Oosterhout: zonder uitgever.
Westerloo, G. van (1983). Suriname acht jaar onafhankelijk. Een modeldekolonisatie met dodelijke afloop. In Willemsen, G. (red.), *Suriname. De schele onafhankelijkheid* (pp. 218-257). Amsterdam: De Arbeiderspers.
Westerloo, G. van (1993a). *De laatste dagen van een kolonel. Surinaamse notities.* Amsterdam: De Bezige Bij.
Westerloo, G. van (1993b: 19 juni). De coach, het geheime leven van kolonel van Tussenbroek. *Vrij Nederland*.
Willemsen G. (red.) (1983). *Suriname. De schele onafhankelijkheid.* Amsterdam: De Arbeiderspers.

KRANTEN, TIJDSCHRIFTEN, PERIODIEKEN, NIEUWSWEBSITES

Algemeen Dagblad
Elsevier
NRC-Handelsblad
Parbode
Het Parool
De Telegraaf
de Volkskrant
Vrij Nederland
de Waarheid
de Ware Tijd
De West, dagblad uit en voor Suriname
25 februari stree de'f stree wi no s frede
starnieuws.com
dwtonline.com

AUDIOVISUELE PRODUCTIES

Andere Tijden, Bouterse aan de macht, NPS/VPRO, 19 maart 2009
Hoge bomen, Desi Bouterse, AVRO, 8 juni 2004
AVRO's Televizier Magazine, 30 juli 1983
VPRO-marathoninterview, Gerard van Westerloo in gesprek met André Haakmat, 7 augustus 1998

WEBPAGINA'S

https://adst.org/OH%20TOCs/Good,%20Paul.toc.pdf?fbclid=IwAR2QgRZFMBIoxLbZ5Sc6wwDq69R_Kvhdy-EXtpR-CW2JogZilOQVbdNMMZM4 (laatst geraadpleegd 19 november 2020).
https://adst.org/wp-content/uploads/2018/02/Suriname.pdf (laatst geraadpleegd 1 januari 2021).
https://aivd.nl (laatst geraadpleegd 24 december 2020).
https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/279/Bouterse-aan-demacht (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
http://stichtingargus.nl/bvd/par/cie1985.pdf (laatst geraadpleegd 5 oktober 2020).
https://dbnl.org/tekst/pos_002intr01_01/pos_002intr01_01_0018.php (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://cia.gov/library/readingroom/collection/crest-25-year-program-archive (laatst geraadpleegd 19 november 2020).
https://decorrespondent.nl/1317/Een-geheim-dossier-over-Suriname-is-gewoon-in-tezien-in-een-archief-in-Den-Haag/43881123-5d117c7d (laatst geraadpleegd 23 december 2019).
https://doc-direkt.nl (laatst geraadpleegd 5 oktober 2020).
https://facebook.com/photo.php?fbid=10213855106709921&set=a.1329666319812&type=3&theater (laatst geraadpleegd 10 oktober 2020).
https://foia.state.gov/Search/results.aspx?searchText=Surinam&beginDate=&endDate=&publishedBeginDate=&publishedEndDate=&caseNumber (laatst geraadpleegd 19 november 2020).
http://gahetna.nl/archievenoverzicht/pdf/NL-HaNA_2.13.63.ead.pdf (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://gerard1945.wordpress.com/tag/peter-meyer/ (laatst geraadpleegd 30 december 2019).
http://hdl.handle.net/10622/ARCH04367 (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://historiek.net/operatie-black-tulip-weg-met-de-moffen/63636/ (laatst geraadpleegd 6 oktober 2020).
http://in.beeldengeluid.nl/collectie/details/expressie/213023/false/true (laatst geraapleegd 4 december 2020).
https://indoprive.nl/0000009b1c0b76301/index.html (laatst geraadpleegd 1 augustus 2020).
https://militairespectator.nl/thema/geschiedenis/artikel/van-troepenmacht-surinamenaar-surinaamse-krijgsmacht (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://www.nationaalarchief.nl/beleven/nieuws/curacao-trinta-di-mei(laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.05.330?node=c01%253A6.c02%253A8.

c03%253A2.c04%253A1.c05%253A2.c06%253A1.c07%253A9 (laatst geraadpleegd 23 december 2019).
https://parbode.com/chas-mijnals/(laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://parbode.com/luit-amar-dihal-verraden-door-bouterse-en-in-de-steek-gelatendoor-nederland-parbode-sneak-peek/ (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://parool.nl/wereld/bouterse-voor-krijgsraad-geschiedenis-zal-mij-vrijsprekenvan-decembermoorden~ba17843e/ (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://parool.nl/nieuws/nederland-speelde-actieve-rol-bij-coup-suriname~b7f93885/ (laatst geraadpleegd 10 oktober 2020).
https://petitie24.nl/petitie/25/maak-van-de-geschiedenis-geen-geheim (laatst geraadpleegd 23 september 2020).
https://politiekemonitor.nl/9353000/1/j9vvioaf0kku7zz/vj5vnfiq0kx9 (laatst geraadpleegd 23 december 2019).
https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19831984/0000132332/1/pdf/SGD_19831984_0000695.pdf (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19821983/0000148343/1/pdf/SGD_19821983_0007130.pdf (laatst geraadpleegd 29 september 2020).
https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19841985/0000130261/1/pdf/SGD_19841985_0007872.pdf (laatst geraadpleegd 29 september 2020).
https://rijksoverheid.nl http://smc94.nl/suriname-nederland/webtentoonstelling.html#terugblik (laatst geraadpleegd 6 oktober 2020).
http://smc94.nl/suriname-nederland/uploads/images/staatscourant-kwestievalk.pdf (laatst geraadpleegd 20 september 2020).
https://starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/6196 (laatst geraadpleegd 6 oktober 2020).
https://starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/61847 (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/61850 (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://trouw.nl/nieuws/sp-parlementair-onderzoek-suriname~b9fee666/ (laatst geraadpleegd 25 augustus 2020).
https://volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-het-is-tijd-om-eens-iets-te-doen-aan-het-gebrek-aan-kennis-over-de-relatie-tussen-nederland-en-suriname~b3e646d9/ (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/bouterse-wijt-moorden-aan-nederland-en-aanpsychologische-factoren~b6a59676/
https://volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/archieven-over-suriname-blijven-dicht~b5a0505b/ (laatst geraadpleegd 4 december 2020).

https://vpro.nl/speel~POMS_VPRO_056248~andré-haakmat-uur-2-vpro-marathoninterview~.html (laatst geraadpleegd 24 december 2020).
https://wetten.overheid.nl/BWBR0033507/2013-06-01 (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://wetten.overheid.nl/BWBR0007376/2018-7-28 (laatst geraadpleegd 23 december 2020).
https://youtube.com/watch?v=IZX8VAzNmag (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://youtu.be/zfBlU4tb9uo (laatst geraadpleegd 4 december 2020).
https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-18031-12.html (laatst geraadpleegd 20 september 2020).

BIJLAGE

Geheime documenten VALK[1]

In zijn brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (bron: Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984, 18 031, nr 7) van 20 maart 1984 schrijft de minister van Defensie, dat hij voldoet aan het verzoek van die middag om de Kamer acht stukken te overleggen 'die noodzakelijk worden geacht voor de beoordeling van het rapport van de Commissie van onderzoek militaire missie Suriname en de hieruit door de regering getrokken conclusies'. Hij vraagt de volgende stukken:

- *5. het rapport van majoor Koenders over zijn gesprek met de heer R. Bottse, oud-officier van de Surinaamse Krijgsmacht;*
- *6. het rapport van de inlichtingendienst van de landmacht van 7 september 1981 over de gebeurtenissen in Suriname naar aanleiding van de opheffing van de Nederlandse militaire missie in Suriname. per medio mei 1981;*
- *7. de twee nota's en de begeleidende persoonlijke brief van kolonel Schulte van 31 december 1982 aan secretaris-generaal Peijnenburg, en*
- *8. het rapport van kolonel Maarseveen van 31 augustus 1981,*

vertrouwelijk te behandelen, aangezien deze vier stukken opmerkingen bevatten die bij publikatie onnodig personen kunnen kwetsen. Was getekend: de minister van Defensie, J. de Ruiter. In een noot staat: 'Alle documenten zijn ter inzage gelegd op de bibliotheek. De documenten 5 t/m 8 liggen ***vertrouwelijk*** *ter inzage voor leden.'*

Vermoedelijk behoort het vierde stuk ('Notitie van een gesprek van Mindef met Kolonel Valk, in aanwezigheid van Stas van Lent en SG op dinsdag 18 maart 1980 om 09.30 uur') ook tot de geheim verklaarde documenten uit het Tweede Kamer-archief. (Zie de 'Verantwoording' op pagina 168). Deze documenten zijn relevant voor een goed begrip van de kwestie Valk.

Opmerking vooraf: de schrijfwijze in de oorspronkelijke documenten is zoveel mogelijk gehandhaafd, die is niet altijd consequent en niet altijd in overeenstemming met de wijze van noteren in de andere documenten. Sommige

rapporten bevatten veel afkortingen. De eerste afkorting is doorgaans uitgeschreven en staat tussen [ ] en is tevens te vinden in de lijst 'Afkortingen'. De ministeries en hun diensten kennen een apart jargon, de meeste afkortingen heb ik achterhaald, van een enkele afkorting lukte dat helaas niet. Gebruikelijke afkortingen als n.b., enz. of i.v.m. zijn niet in de lijst 'Afkortingen' opgenomen.

▸ *4. STRIKT VERTROUWELIJK*

Notitie van een gesprek met Mindef met Kolonel Valk, in aanwezigheid van Stas v Lent en SG op dinsdag 18 maart 1980, om 9.30 uur.

1. Mindef [minister van Defensie] merkt op behoefte te hebben aan een gesprek met de kolonel Valk omtrent de ontwikkelingen in Suriname; deze hebben de Nederlandse Regering verontrust. M.n. verzoekt Mindef enige achtergrond-informatie m.b.t. de rapportage voor en na de staatsgreep, de in perspublicaties opgenomen uitlatingen van de Kolonel Valk en een toelichting m.b.t. de feitelijke activiteiten van de NMMS voorafgaande aan de staatsgreep. Mindef merkt daarbij op dat uit een onlangs ontvangen rapport blijkt dat de Kolonel Valk voorafgaande aan de staatsgreep telefonisch is geïnformeerd en vraagt waarom toen geen alarm is geslagen.
2. Kolonel Valk stelt dat door hem geen opruiende acties zijn gepleegd, geen aanwijzingen t.a.v. de staatsgreep zijn gegeven, hij niet bij de leiding daarvan betrokken is geweest en daarvan niet heeft afgeweten. Van 6 december 1979 tot 6 februari 1980 is spreker op familiebezoek in Zuid-Afrika geweest. Op zaterdag 9 februari 1980 is hij terugkomend van het huis van de Kapitein Clements, langs Fort BOMIKA gereden. Aldaar heeft hij de Sergeant Freeser aangetroffen, die enige particuliere- en dienstauto's onderhoudt. Aangezien zijn auto enige mankementen vertoonde is de Kolonel Valk daar gestopt en heeft een gesprek met genoemde sergeant aangevangen.
   Spoedig verzamelde zich een honderdtal militairen om hem heen, die in een opgewonden stemming verkeerden. Verder waren twee burgers aanwezig, t.w. de Heren Herrenberg en Rusland (waarvan bekend is dat zij contact hebben gehad met de Cubaanse Ambassade in George Town). Deze vakbondslieden hebben naar alle waarschijnlijkheid gepoogd een politieke coup met militaire steun te laten plaatsvinden.
3. Kolonel Valk stelt dat op 9 februari de massa, die zich om hem heen had verzameld, uitermate was geïrriteerd na de ophitsende toespraken van beide eerdergenoemden. Spreker merkt op dat Creolen in hun woede zeer gevaarlijk kunnen worden. Op dat moment heeft hij tegen ze gezegd: "Begin geen militaire coup en zeker niet met politieke steun. Voorts heeft hij gezegd dat zij hun aandacht dienden te richten langs een wettige weg op hun eigen ongenoegens. Spreker heeft de aanwezigen geadviseerd hun grieven niet te richten tegen de Minister-President en geen coup te beginnen, zeker niet met politieke steun. Bij deze

toespraak zijn verslaggevers (Slagveer) aanwezig geweest met bandopname-apparatuur. Het zou als een teken van lafheid door de Surinamers zijn opgevat indien de opdracht was gegeven de geluidsapparatuur af te zetten.

4. Kolonel Valk is van mening dat door zijn optreden op die dag veel onrust is voorkomen, door de aanwezigen zijn toen geen verdere acties ondernomen. Echter de onrust bleef door het ontbreken van water/ geld en werk. Na 9 februari jl. is door hem in verband met een streng verbod daartoe van de Ambassadeur geen contact meer opgenomen met de onderofficieren. Op 11 februari jl. heeft de Kolonel Valk echter 's avonds thuis (en vermomd) bezoek gehad van de ELT Van Reij en de SGT Horb. Door spreker is tegen beiden gesteld: "Het kan me niet schelen wat je doet, maar handhaaf de orde." Hij heeft tegen hen beiden gezegd dat zij in feite de enige machthebbers in Suriname waren. Ook daarna hebben nog wel dergelijke contacten bestaan. Van die gesprekken lekten steeds dingen uit. De staatsgreep beschouwt spreker min of meer als een gelukkige omstandigheid; anders zou het Surinaamse volk naar alle waarschijnlijkheid tot anarchisme zijn overgegaan, hetgeen politiek en menselijk veel erger zou zijn geweest. Op dat moment was e.e.a. een opluchting voor hem.
5. Mindef vraagt of nog overwogen is een rapportage te zenden.
6. Kolonel Valk antwoordt dat een dergelijk telegram via de Ambassadeur diende te worden verzonden. Gelet op het strenge verbod van de Ambassadeur om enig contact te hebben, zou een dergelijke rapportage "onverkoopbaar" zijn geweest.
7. SG [Secretaris-Generaal] vraagt wanneer deze opdracht door de Ambassadeur is gegeven.
8. Kolonel Valk antwoordt dat hij zich dat niet precies herinnert, waarschijnlijk is dit in het algemeen en tegen spreker in het bijzonder gebeurd op een vergadering na zijn terugkeer uit Zuid-Afrika.
9. Mindef vraagt of aantekeningen door de Kolonel Valk zijn gemaakt.
10. Kolonel Valk stelt dat dit soms wel, soms niet is gebeurd. Spreker memoreert verder dat hij op donderdag 21 februari 1980 bij zijn thuiskomst om 14.00 uur is gebeld door een onderofficier, die mededeelde dat het munitiemagazijn "Zorg en Hoop" zou worden overvallen. Dit depot werd bewaakt door officieren en bevat voor ongeveer 10 jaar munitie. De Kolonel Valk heeft in dit telefoongesprek opgemerkt dat hij niet wilde ingaan op het verzoek om nader contact terzake te hebben. Ondermeer op grond van het feit dat de Ambassadeur zijn grief had uitgesproken over het feit dat dergelijke contacten steeds uitlekten. Bij spreker bestond op dat moment de gedachte dat wellicht op zaterdagavond 23 februari jl. t.g.v. de receptie op Fort Zeelandia tot gijzeling zou worden overgegaan. Op de vraag waarom deze aangelegenheid niet is gerapporteerd antwoordt de Kolonel Valk dat zoveel zaken in Suriname gebeuren, die achteraf meevallen, dat hij hiertoe niet is overgegaan. Spreker wilde eerst dit eventuele wapenfeit afwachten. Daarbij probeerde hij "alarmisme" te vermijden.

11. Stas v Lent [staatssecretaris van Lent] vraagt of de Ambassadeur terzake is geïnformeerd.
12. Kolonel Valk antwoordt dat dit niet is gebeurd. Op donderdag en vrijdag vond de overval op het munitiecomplex niet plaats. Juist voor de receptie op 23 februari jl. vernam Kolonel Valk van één van zijn missieleden dat de overval in de ochtend was gebeurd. Op de receptie heeft de spreker dit medegedeeld aan de Chargé d'affairs. Het is niet duidelijk of deze dit heeft doorgegeven. Op 23 februari is verder niets gebeurd. In de nacht van zondag op maandag daaropvolgend is de staatsgreep gepleegd.
13. Mindef vraagt of derden en ondergeschikten van e.e.a. op de hoogte waren gesteld.
14. Kolonel Valk zegt dat de leden van de NMMS steeds zijn geïnformeerd, opdat zij gerichter konden luisteren. Tot het laatst toe heeft de NMMS zijn werkzaamheden verricht. Spreker schetst dat hij eerst van de staatsgreep heeft geweten op maandagochtend om 2.30 uur. Na telefonisch contact is een ieder van de missie 's ochtend naar het Consulaat gegaan. Daar werd in de loop van de ochtend gebeld door de Heer Sinninghe Damsté (Charge d'Affairs) met het verzoek om naar de Ambassade te komen. Aangezien vrij baan gegeven werd, kon de Ambassade worden bereikt. Kolonel Valk is van mening dat gezien alle omstandigheden de staatsgreep de beste oplossing was. Spreker heeft geholpen te voorkomen dat anarchie zou ontstaan. Hij heeft wel geweten dat iets zou gaan gebeuren, doch was enigszins gerust gesteld na de (ongestoorde) afloop van de receptie. Spreker schetst vervolgens de situatie in Suriname na de staatsgreep. Hem was duidelijk dat geen contact met de NMR mocht worden opgenomen. Na goedkeuring door de Heer Sinninghe Damsté heeft Kolonel Valk vervolgens een gesprek gehad op het hoofdkwartier van Kolonel Elstak (verbeterd met gelden bestemd voor de cellenbarak) met de ELT van Reij. Daar is hij met zeer veel militaire égards ontvangen. Tegen ELT [Eerste luitenant] Van Reij is gezegd, namens de Ambassadeur, dat de Nederlandse regering hoopte dat de democratische spelregels z.s.m. zouden worden ingesteld en – officieus – dat door de NMR orde moest worden gehandhaafd (om anarchie te voorkomen) met de aanbeveling om zo snel mogelijk een regering te formeren. Tot dat tijdstip zou geen verder contact meer bestaan.
15. Stas v Lent vraagt Kolonel Valk of ook nog op 9 februari door hem is aangegeven op welke wijze het ongenoegen tegen de legerleiding diende te worden geuit.
16. Kolonel Valk stelt dat door hem is aangegeven dat dit op een wettige manier diende te gebeuren (bijv. brief, waarin vertrouwen wordt opgezegd). Men had te kampen met zuivere militaire problemen (wantoestanden binnen de SKM). Ook in contacten met officieren na 9 februari jl. is het hetzelfde steeds gesteld.
17. Mindef informeert of omtrent de contacten met leden van de SKM rapport is uitgebracht aan de Kolonel Elstak.

18. Kolonel Valk stelt dat dit niet is gebeurd; spreker heeft wel geprobeerd de Kolonel Elstak te spreken, maar deze was er niet of had geen tijd. Zijn ervaringen gedurende de afgelopen 4 jaar zijn, dat nauwelijks over deze zaken met Kolonel Elstak te spreken was.
19. Mindef memoreert de publicatie in Trouw.
20. Kolonel Valk stelt dat de inhoud naar de strekking gelijk is aan dat gene wat hij op 9 februari jl. heeft gezegd in Fort BOMIKA. Spreker is van mening dat de onderofficieren de enigen waren die in deze situatie nog iets konden doen. Achteraf heeft hij spijt zich er toch niet mee bemoeid te hebben. Stel dat deze zaak was misgelopen. “Ik heb niet wakker gelegen van de staatsgreep, maar wel van andere zaken”.
21. Mindef vraagt of dit wel op de weg ligt van de NMMS.
22. Kolonel Valk antwoordt dat dit niet het geval is. De Surinamers heeft hij leren kennen als nette/ vriendelijke mensen, die je als mens en als KL-officier niet in de steek kan laten. Nederlanders worden in Suriname niet als buitenlanders beschouwd. Bij problemen verlaten zij zich op de opinie van de Nederlander. Zij komen dan om raad. Spreker stelt de enige te zijn naar wie zij luisteren: hij heeft niet gewild dat een en ander zo liep, het gebeurde automatisch. Spreker merkt op zich in zijn rapportages beperkt te hebben tot zaken die duidelijk waren, aangezien Suriname een broeinest is van geruchten. Datgene wat in de kranten staat wil hij niet ontkennen; is wel zijn mening; echter slechts plm. 25% is door hem feitelijk tegen de pers gezegd. Kolonel Valk merkt op dat zijn mening in Suriname bekend is. Spreker zegt contact te hebben gehad met twee journalisten te weten Heukels en Van Westerloo. Laatstgenoemde, journalist van Vrij Nederland, heeft hij verzocht niets te publiceren. Ook tegen een journalist van Nieuwsnet heeft spreker een en ander gezegd.
23. Mindef informeert of Kolonel Valk nog contact met de SKM heeft gehad na zijn terugkeer in Nederland.
24. Kolonel Valk antwoordt alleen contact te hebben gehad met Lt. Bottse die hij heeft verwezen naar de Ambassadeur. Spreker merkt nog op zich bewust te zijn, dat zijn handelingen politiek niet gelukkig zijn geweest; de situatie lag echter nu eenmaal zo en hij had geen andere keuze.
25. Stas van Lent vraagt zich of in bredere kring in Suriname bekend is dat Kolonel Valk een volksoproer (anarchie) c.q. een politieke coup vreesde en derhalve de huidige militaire staatsgreep nog niet zo ongunstig achtte.
26. Kolonel Valk denkt van wel; hij heeft steeds gezegd wat niet moest gebeuren, niet wat wel diende te gebeuren. In de onderhavige periode heeft hij zoveel mensen gesproken dat het moeilijk is deze contacten te traceren.
27. SG vraagt wanneer de Kolonel Valk precies is teruggekeerd uit Zuid-Afrika en op welk tijdstip de Ambassadeur het eerder genoemde verbod heeft gegeven.

28. Kolonel Valk zegt dat hij op 6 februari om 15.00 is teruggekomen; direct na aankomst is hij door de leden van de NMMS gebriefd; op vrijdag 8 februari is hij weer gaan werken. Op die dag heeft hij waarschijnlijk nog met de Ambassadeur gesproken. Bij de berichtgeving in de tussenliggende periode (Dec. 79– 11 febr. 1980) heeft zijn plaatsvervanger zich zoveel mogelijk beperkt tot een compilatie van feitelijke gegevens. Hierbij speelde een rol dat Ambassadeur Vegelin meer dan zijn voorganger Leopold bezorgd is voor een alarmistische indruk. Na terugkeer van Kolonel Valk zijn alle telegrammen via BuZa verzonden m.u.v. het rapport d.d. 6 maart jl., dat rechtsreeks naar DJZ is verzonden.
29. In dat verband signaleert Mindef het door Kolonel Valk gegeven waardeoordeel over de coup.
30. Kolonel Valk tekent daarbij aan dat het inderdaad een militair-technisch knappe prestatie was. Hij vraagt zich af wie de staatsgreep – militair – heeft begeleid. Hij zal de nieuwe Minister van Defensie als minister tegemoettreden, maar onder 4 ogen zal hij zeggen: “Van Reij kom eens hier”.
32. SG informeert naar de verdere plannen.
32. Kolonel Valk merkt op dat hij niet op korte termijn zal terugkeren.
33. Mindef verzoekt Kolonel Valk aan DJZ te rapporteren zodra hij vanuit Suriname wordt benaderd. Spreker verzoekt voorts geen maatregelen te nemen voor terugkeer naar Suriname dan na overleg met de SG.
34. Kolonel Valk vraagt een fotoalbum, een open publicatie, te mogen aanbieden m.b.t. de staatsgreep.
35. Mindef acht dit nuttig voor de documentatie.

▸ *5. GEHEIM PERSOONLIJK*

Rapport van de LAMID [Landmachtinlichtingendienst], sectie Veiligheid, steller, J.H.G. Koenders. Datum 28 oktober 1980. Aantekeningen behorende bij R. Bottse, ex-officier Surinaamse Krijgsmacht. Bijgevoegde retroacten: Foto-copie ontslagbrief R. Bottse.

1.a. R. Bottse is op de K.M.S. [Koninklijke Militaire School] opgeleid tot o.o. [onderofficier] KL [Koninklijke Landmacht]. In 1975 is hij overgegaan naar de S.K.M [Surinaamse Krijgsmacht]. Hij was sergeant-I sportinstructeur bij de S.K.M.. Hij viel onder de z.g. suppletie-regeling. De vader van BOTTSE is (was) lid van het hoofdbestuur van de N.P.K. (Nationale Partij Kombinatie). De N.P.K. is tot de revolutie aan de macht geweest (Arron). In 1976 heeft BOTTSE op een wat raadselachtige wijze het HAVO-diploma behaald met zeer hoge cijfers. De toenmalige selectie-commissie van de S.K.M. [Surinaamse Krijgsmacht], waarin o.a. ESSED en van EXEL zaten, heeft BOTTSE afgewezen voor de officiersopleiding. Na een gesprek tussen ARRON en ELSTAK is BOTTSE toch met gezin naar Nederland gezonden om een opleiding aan de O.C.O.S.D. [Opleidingscentrum officieren van speciale diensten] te volgen. Na afloop van deze opleiding is BOTTSE benoemd tot 2e lt [luitenant] bij de S.K.M.

b. Volgens eigen zeggen is hij toen benaderd door Hoofd M.M.S. [Militaire Missie Suriname] de kol. [kolonel] VALK. Deze zei hem, dat de toestand in het land veranderen moest en dat hij hem met iemand in contact zou brengen, die hierover duidelijke plannen had. Hij is toen in contact gebracht met NAARENDORP van de Volkspartij. Later zijn er vergaderingen met andere jonge officieren belegd. Daar de meningen nogal verdeeld waren, is er van een daadwerkelijke actie door deze groep officieren tegen de regering ARRON niets gekomen. (Opmerking steller: Ook de kap [kapitein] van EXEL, commandant militaire politie, is door Hfd [hoofd] M.M.S. benaderd om een opstand tegen de regering ARRON te beginnen. Ook hij heeft voorbereidingen getroffen. Deze opstand zou niet zijn doorgegaan, omdat de onderofficieren van de S.K.M. niet mee wilden doen. Bron: ex-kapitein van EXEL.)

2. Bij de staatsgreep in februari 1980 was BOTTSE detachementscommandant in de grensplaats Albina. Hij is met zijn gezin de grens overgevlucht en via Frans Guyana naar Nederland gekomen.
Hij is betrokken geweest bij de tegen-coup van ORMSKERK. Hij heeft contacten met ex-minister KASANTAROENO uit het kabinet ARRON, met het VVD-kamerlid BLAAUW en met Surinamers in Rotterdam, die duidelijk crimineel zijn.

3. BOTSSE is een domme impulsieve jongeman.
Hij heeft goede contactuele eigenschappen.
Zijn juridisch adviseur is Mr. SPONK [sic!] uit Utrecht; Mr. SPONK is verdediger van de Rode Jeugdleden geweest.

4. Begin september heeft hij oneervol ontslag gekregen met daarbij de bepaling, dat hem vanaf 25 februari 1980 geen salaris meer wordt uitbetaald.
De militairen van de KL, die in 1975 zijn overgegaan naar de S.K.M. vallen onder de z.g. suppletie-regeling.
Deze regeling, die bij K.B. [Koninklijk Besluit] is vastgesteld, houdt globaal in dat betrokken militair per maand 120% van het Nederlandse salaris bij overgang ontvangt. Hiervan wordt afgetrokken het ontvangen Surinaamse salaris, zodat altijd resteert 120% van het Nederlandse salaris.
In het K.B. is niet omschreven wanneer deze uitkering eindigt.

5. <u>Advies:</u> Gelet op het vorenstaande verdient het aanbeveling de in Nederland verblijvende ex-S.K.M. militairen, die onder de suppletieregeling vallen, die uitkering te geven waar zij volgens het K.B. recht op hebben, zodat t.o.v. defensie geen fricties kunnen ontstaan.

In zijn notitie onderaan het rapport schrijft het hoofd van de Sectie Veiligheid:

‘Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat B. zijn wetenschap – genoemd in punt 1 b – als chantagemiddel zal willen gebruiken, is het n.m.m. [naar mijn mening] raadzaam –

door het advies (punt 5) op te volgen – een situatie te creëren die B. zonder rancunes tegenover Defensie plaatst.'

► *6.*

Voorafgaand aan het 'Verslag over de gebeurtenissen in Suriname n.a.v. opheffing N.M.M.S. per medio mei 1981' bevat het dossier een notitie van majoor Fase van de sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie. De inhoud daarvan luidt:

Geheim Persoonlijk
LAMID, Aantekeningen behorende bij Verslag over de gebeurtenissen in Suriname n.a.v. de opheffing N.N.M.S. [Nederlandse Militaire Missie Suriname] per medio 1981
Sectie Veiligheid
Steller: Maj. [Majoor] J. Fase 7/9/81
Achtereenvolgens naar:
H- Sie Vh [Hoofd sectie Veiligheid] 8/9 [?]
H-LAMID [Hoofd Landmachtinlichtingendienst] 15/9/81
Ik adviseer dringend H-LAMID te overtuigen van de noodzaak om dit rapport eerst met de SG [Secretaris-Generaal] te bespreken alvorens BLS [Bevelhebber Landstrijdkrachten] te informeren.
Immers, de N.M.M.S. functioneerde niet onder verantwoordelijkheid van de BLS.
Verder zou de indruk gewekt kunnen worden dat de LAMID, en met name de CID [Contra Inlichtingendienst], als opsporingsorgaan gebruikt kan worden voor het vaststellen van krijgstuchtelijke – en strafbare feiten, die in eerste instantie niets te maken hebben met inbreuken op de militaire veiligheid en waar geen aanwijzingen zijn dat vijandelijke inlichtingendiensten het handelen van betrokken functionarissen zouden hebben beïnvloed. Rapporteur heeft met kol MAARSEVEEN geen normaal gesprek in dit verband kunnen voeren en hem daarom verzocht zijn bevindingen op papier te zetten.
Dit rapport is echter niet uitsluitend bij dit verslag gevoegd, maar reeds separaat door kol MAARSEVEEN overhandigd aan H [hoofd] -LAMID en o.a. DJZ [Dienst Juridische Zaken] MINDEF [Ministerie van Defensie].
Geheim Persoonlijk
7 sept 1981
Landmachtinlichtingendienst
Nr 1: B1/47/ Geh Pers
Onderwerp: Verslag opheffing N.M.M.S. Suriname per medio mei 1981
Bijlage 1
Verslag over de gebeurtenissen in Suriname nav opheffing N.M.M.S. per medio mei 1981[2]
I. Algemeen.

Alle bronnen hebben bronbescherming gevraagd. Dit verslag kan uitsluitend gebruikt worden binnen LAMID-kanalen; eventueel strafrechtelijke of krijgstuchtelijke overtredingen zullen via een apart onderzoek vastgelegd moeten worden, als men daaraan strafrechtelijke en/of krijgstuchtelijke consequenties wil verbinden.
Alleen de feiten die door meerdere bronnen onafhankelijk van elkaar bevestigd werden, zijn gerapporteerd.
De rapportage geschiedt in chronologische volgorde.

II Feiten.

Kolonel MAARSEVEEN. was actief betrokken bij de voorbereidingen van de onafhankelijkheid van Suriname in 1975. Mede door zijn vele contacten met Surinaamse autoriteiten werd door de toenmalige machthebbers (vnl uit N.P.K. kringen) getracht hem als Hfd N.M.M.S. [Nederlandse Militaire Missie Suriname] benoemd te krijgen. Dit heeft de benoeming van kol [kolonel] VALK belangrijk vertraagd. Hierdoor en door de rapporten, die ambassadeur LEOPOLD over deze zaak naar Nederland verzonden heeft, ontstond bij kol VALK onvrede.
De persoonlijke verhouding tussen kol VALK enerzijds en Commandant-S.K.M. en diens adviseur lt kol [luitenant-kolonel] buiten dienst de JONG anderzijds was slecht. Van enige samenwerking tussen Hoofd-N.M.M.S. en leiding S.K.M. was nauwelijks sprake. Dit verslechterde nog meer
- p 2 door de affaire CLEMENTS, (aug.'76 tot dec.'76). In deze affaire, waarin CLEMENTS van spionage werd beschuldigd, met alle verwikkelingen van dien, is kol VALK de grote steun en toeverlaat van CLEMENTS geweest. Vanaf dat moment is kap CLEMENTS de kol VALK zeer toegewijd.
Het gedrag van de kol [kolonel] VALK, regelmatig en veel drinken tijdens diensttijd (twee bronnen vertelden, dat hij heel vaak onder invloed op zijn bureau zat) en zijn buitenechtelijke relaties (oa met zijn toenmalige secretaresse) werd geaccepteerd en vergoelijkt.
Het feit, dat hij tav zijn dienstzaken niets uitvoerde en geen leiding gaf aan het onder hem gestelde personeel werd ervaren als vrijheid.
Er ontstond binnen de N.M.M.S. een zg "oude jongens onder elkaar" sfeer waar eenieder naar zijn eigen inzicht optrad.[3]
Nadat, mede door toedoen van Hfd-N.M.M.S., de lkol b.d. [buiten dienst] de JONG naar Nederland was teruggekeerd waren kol ELSTAK en kol VALK niet langer "on speaking terms". Medio '79 ontstonden de problemen tussen de Surinaamse legerleiding en de militaire vakbonden. De ex-Tris [Troepenmacht in Suriname] adjudant SUMTER heeft contact gezocht met de N.M.M.S..
Kol VALK, kap [kapitein] CLEMENTS en adj [adjudant] LORWA onderhielden sinds die tijd "lotsverbonden" contacten met de ontevreden Surinaamse militairen.
Zij adviseerden deze over de wijze, waarop men kon optreden. Kol VALK heeft eerst jonge officieren (BOTTSE, CAIRO, v. REY, WIRTH [sic]) benaderd en hen aangeraden in opstand te komen tegen de S.K.M. leiding.

Deze zg officierscoup is serieus voorbereid en zou in december ’79 uitgevoerd worden. Ze is niet doorgegaan, omdat de overige jonge officieren en onderofficieren niet meededen. Daarna werd contact onderhouden met de opstandige onderofficieren. Ook de kap CLEMENTS was hierbij betrokken. De heersende onvrede werd gekanaliseerd. Desgevraagd vertelde kap CLEMENTS, dat een uur na de coup de “mensen” bij hem thuis kwamen en dat hij hen natuurlijk geadviseerd heeft, echter niet als N.M.M.S. lid maar als vriend.
De opstandige militairen hebben nooit de bedoeling gehad, de Surinaamse regering omver te werpen, evenmin had men enige
- p 3 ideologische motivatie.
De hele bedoeling was de legertop naar huis te sturen om zelf in functie te kunnen blijven en niet via een krijgsraadveroordeling zijn baan en inkomen (suppletie + Surinaamse salaris) te verliezen.
De verhouding tussen de leden van de N.M.M.S. en de nieuwe militaire machthebbers was meer dan vriendschappelijk, o.m. door de steun die men van N.M.M.S. zijde ondervonden had, door de rangsverhoudingen en door de grote deskundigheid van de N.M.M.S. leden. Tussen Nederland en Hfd N.M.M.S. waren nauwelijks contacten.
Binnen de N.M.M.S. heerste de sfeer van “als Nederland nu maar doet wat wij zeggen gaat het wel goed in Suriname.” Toen de kol VALK vervangen moest worden, is van Surinaamse zijde gepoogd kol VALK te handhaven. Uiteraard was de N.M.M.S. van elke demarche van Suriname op de hoogte en vaak werd “het beleid” vooraf doorgesproken.
Toen de naam kol MAAR-SEVEEN viel wekte dit onrust, omdat hij een goede bekende was van het oude regiem. (Het rapport LEOPOLD is thans nog in het bezit van kap CLEMENTS.) Kol VALK heeft nooit rechtsreeks tegen kol MAARSEVEEN gereageerd. Hij deed dit op een zg “Valkiaanse” manier door grapjes en spottende opmerkingen zoals “als hij weer tien infanteristen bij elkaar ziet is het de eerste keer” en “hij heeft nog nooit een troep gezien”. Daar ook zijn verleden als inl [inlichtingen] officier bekend was, ontstond de nodige onrust, zowel binnen de N.M.M.S. als binnen de Surinaamse legerleiding.
Alle verhalen, die de ronde doen zijn niet meer traceerbaar, maar duidelijk was, dat kol MAARSEVEEN in Suriname minder gewenst was.
Ook de N.M.M.S. leden waren deze mening toegedaan. Bovengeschetste sfeer heerste er toen kol MAARSEVEEN in Suriname aankwam. Het uitte zich door zg “speldeprikken”.
Als voorbeeld moge het volgende dienen:
Kap CLEMENTS had de leiding bij het afscheid van kol VALK. De uitnodiging was inhoudelijk als volgt: “Ter gelegenheid van het niet heugelijke feit dat kol VALK naar Nederland vertrekt vieren – nou vieren – we op ..... zijn afscheid.”
- p 4 Kol MAARSEVEEN reageerde op deze “speldeprikken” op een wat emotionele manier. Hij maakte opmerkingen in de trant van “Ik zal laten zien, dat ik niet de zoon

van een generaal, maar van een postbode ben."
In deze sfeer van onwelwillendheid, die door persoonlijke zeer vriendschappelijke contacten met Surinaamse legerautoriteiten en N.M.M.S. leden, ook bij de Surinaamse incrowd bekend was, was het functioneren van de N.M.M.S. niet wel mogelijk.
Waar kol MAARSEVEEN op Nederlandse wijze het Nederlandse standpunt verkondigde, traden de meeste N.M.M.S. leden als vriend en vertrouwensman van de Surinaamse legerleiding op en redeneerden vanuit het Surinaamse standpunt.
Ook de wijze van optreden van kol MAARSEVEEN en de overige N.M.M.S. leden was totaal verschillend.
Als voorbeeld dient het volgende:
In een gesprek tussen C [Commandant]-Nationale leger, kol MAARSEVEEN en kap CLEMENTS zei kol MAARSEVEEN: "Ik adviseer u het op die manier te doen", waaraan kap CLEMENTS ongevraagd toevoegde: "Als je GVD [Godverdomme] maar doet wat ik zeg Daisie [Desi]." Ernstiger was het feit dat N.M.M.S. leden kwesties die intern op N.M.M.S. vergaderingen besproken werden, doorgaven aan de Surinaamse legerleiding. Vaststaat, dat adj LORWA, de Surinaamse legerleiding heeft geinformeerd over het feit, dat de toenmalige adjudent v. DIJK (KMAR [Koninklijke Marechaussee) in het bezit was van het sectierapport ORMSKERK).
De Surinaamse autoriteiten, die internationale moeilijkheden vreesden, wilden tegen adj v. DIJK optreden. Door snel handelen van adj v. DIJK (het sectierapport werd teruggelegd op de post van de mil. [militaire] politie) konden mogelijk zeer ernstige gevolgen voor hem worden voorkomen.
Mevr CLEMENTS heeft de bataljons-commandant en de garnizoens-commandant (FERNANDEZ en HORB) op een receptie in aug '80 medegedeeld dat kol MAARSEVEEN een spion was.
Maj KOOIMAN heeft FERNANDEZ gemeld dat kol MAARSEVEEN inlichtingen doorgaf naar Nederland, maar dat hij daar niet aan meedeed.
Het optreden van kol MAARSEVEEN en zijn echtgenote voldeed vlgs de N.M.M.S. leden niet aan de normen, die men van een DEFAT [Defensie Attaché] mocht verwachten.
- p 5 Hierover het volgende voorbeeld:
"De ontvangst bij aankomst van de fam KOOIMAN vond plaats in het huis van maj NIJS ipv bij kol MAARSEVEEN."
Mevr MAARSEVEEN ging op slippers en gekleed in T-shirt winkelen.
Het feit, dat kol MAARSEVEEN niet optrad tegen overtredingen van gegeven orders, was voor maj KOOIMAN reden tot ergernis.
Hij vond kol MAARSEVEEN militair onbekwaam en zijn omgang met mensen onvoldoende. Alle N.M.M.S. leden vonden dat kol MAARSEVEEN beter naar Nederland terug kon gaan, omdat functioneren niet mogelijk was. De Surinaamse legerleiding was van deze opvatting op de hoogte daar, muv de lt [luitenant] V. DIJK en sm [sergeant-majoor] KEYDENIERS, de N.M.M.S. leden hen informeerden.

Toen de vervanging van de N.M.M.S. leden definitief werd, werden van Surinaamse zijde pogingen ondernomen bepaalde N.M.M.S. leden in Suriname te houden.
Eea escaleerde in het innemen van onwrikbare standpunten van zowel Surinaamse als Nederlandse zijde en resulteerde in het opheffen, op verzoek van Suriname, van de N.M.M.S. Na bekendmaking van de opheffing was er sprake van openlijke deloyaliteit en ongehoorzaamheid van de N.M.M.S. leden. Een uitzondering moet worden gemaakt voor lt v. DIJK en sm KEYDENIERS.
Deze stonden wel achter de opvatting, dat kol MAARSEVEEN niet geschikt was voor zijn functie, maar zijn, voor zover dezerzijds bekend, loyaal gebleven.
De achtergrond bedoeling van de opheffing van de N.M.M.S. was om de kol MAARSEVEEN kwijt te raken, onder het motto “wij er uit, dan hij ook”. Het was zowel voor de N.M.M.S. leden als de Surinaamse legerleiding een vaststaand gegeven, dat de kol MAARSEVEEN met de N.M.M.S. uit Suriname zou vertrekken.
Nadat per 1 mei 1981 bleek, dat kol MAARSEVEEN als DEFAT in Suriname zou blijven, werden alle middelen te baat genomen om hem weg te werken.
Kol MAARSEVEEN heeft door zijn niet altijd gelukkig optreden zijn tegenstanders wel geholpen. Veel irritatie wekt het feit, dat terwijl de N.M.M.S. leden
- p 6 miv 1 mei 1981 niet meer in uniform mochten lopen, kol MAARSEVEEN wel in uniform verscheen (1 mei is in Suriname een feestdag).
De opdracht, dat na 1 mei 1981 geen functionele contacten meer onderhouden mochten worden, is in elk geval door maj KOOIMAN, maj NIJS, kap CLEMENTS, kap BRIAIRE en adj LORWA niet uitgevoerd.
De contacten, zij het onder het hoofd vriendschap, zijn tot het vertrek naar Nederland gebleven. Ook het verbod de Memre Boekoe kazerne te betreden is in ieder geval door maj KOOIMAN en kap CLEMENTS overtreden.
Als verontschuldiging voor deze overtredingen moge dienen, dat uit contacten met Surinamers zodanige vriendschappen ontstaan, dat verbreking van die contacten om welke reden dan ook, door Surinamers ervaren wordt als een grove belediging.
Zo is het geen toestemming verlenen voor deelname aan een afscheidsdiner, aangeboden door de bat. commandant FERNANDEZ, door laatst genoemde als een grove belediging ervaren.
Dit laatste en het gegeven, dat kol MAARSEVEEN bij de arts SMIT een tape had afgeluisterd, waarop een gesprek tussen Abrahams (c-mil pol) [Commandant-Militaire Politie] en Bouterse (c-nat. Leger) [Commandant Nationaal Leger], was voor Suriname aanleiding om de Nederlandse vertegenwoordiger in Suriname, de heer HELDRING, mee te delen dat Suriname niet langer de veiligheid van kol MAARSEVEEN kon garanderen.
(toelichting: het afluisteren van de tape over een gesprek, dat betrekking had op de zaak ORMSKERK is door Mevr SMIT-NAARENDORP aan de autoriteiten gemeld).
Tijdens de hele periode van kol MAARSEVEEN in Suriname en ook tijdens de interviews met ex-N.M.M.S. leden door rapporteur, is door de N.M.M.S. leden

CLEMENTS, NIJS en BRIAIRE regelmatig contact onderhouden met kol VALK.
Maj NIJS heeft na een gesprek met rapporteur elk verder contact met rapporteur geweigerd.

III Motivatie

Alle N.M.M.S. leden zagen Suriname niet als buitenland en de Surinaamse militairen niet als buitenlandse militairen.
Ze vereenzelvigen zich met het land en hun vrienden, die na de coup de macht in handen hadden en handelden hier ook naar**.**
-p 7 Er was meer verbondenheid met Suriname dan met Nederland.
Maj KOOIMAN.
Was en is van mening, dat hij uitgeleend was aan Suriname tbv het Nationale leger.
Hij had weinig of geen respect voor kol MAARSEVEEN, daar hij deze een onbekwaam militair vindt, ongeschikt om met mensen om te gaan en onvoldoende representatief voor het niveau (Defat) waarop gefunctioneerd moest worden. Hij heeft hierover een memorandum geschreven, dat als bijlage I bij dit rapport wordt gevoegd.
Maj KOOIMAN is, nadat naar zijn mening zijn opdracht in gevaar kwam, gaan ageren.
Hij gaf toe, daarbij overtredingen te hebben gemaakt (o.a. negeren van gegeven orders), doch voegde hieraan toe, dat als zijn gedrag in Suriname consequenties voor hem zou hebben, het laatste woord over een en ander nog niet gezegd zou zijn.
Voorts vertelde hij niet mede te zullen werken aan een eventueel in te stellen onderzoek door KMAR [Koninklijke Marechaussee].
Maj NIJS.
Identificeerde zich volkomen met het Nationale Leger en zijn huidige leiders, gaf na enig aandringen toe, dat "men" binnen de N.M.M.S. op de hoogte was van de voorgenomen coup. Gaf toe meegewerkt te hebben aan het ageren tegen kol MAARSEVEEN. Hij had na een opmerking van kol MAARSEVEEN over kol VALK onmiddellijk telefonisch contact opgenomen met laatst genoemde kol om eea te verifiëren.
Na een gesprek bij de DPKL [Directie Personeel Koninklijke Landmacht] weigerde hij elk verder contact met rapporteur.
Als reden werd opgegeven, dat hij "de zaak" van zich af had gezet.
Kap CLEMENTS.
Voelt zich meer Surinamer dan Nederlander. Is daarbij onvoorwaardelijk trouw aan "zijn" kolonel VALK.
Heeft daarom al voor de staatsgreep partij gekozen voor de revolterende militairen en deze daadwerkelijk met adviezen bijgestaan, daarbij zijn eigen belangen niet uit het oog verliezend.
Het lag en ligt nl in zijn bedoeling, zijn verdere leven in Suriname door te brengen**.**
- **p 8** Hij beschouwt het Nationale Leger ongeveer als zijn leger en vindt, dat zijn adviezen bindend zijn. Na 1 mei 1981 heeft hij tbv de bat.commandant nog een regeling gemaakt mbt de rechtspositie van de Surinaamse militairen. Deze brief is

door de bat.commandant gebruikt bij zijn laatste verblijf in Nederland tbv de werving.
Hij gaf toe, dat hij formeel heel wat overtredingen tegen de Nederlandse rechtsregels had gemaakt, maar dat hij uit menselijke overwegingen had gehandeld. Hij voelde zich derhalve nergens schuldig aan. Hij is van plan op zeer korte termijn als adviseur van de huidige legerleiding op te gaan treden. Hij wil wel de Nederlandse nationaliteit behouden.
Kapitein BRIAIRE.
Wat voor kapitein CLEMENTS geldt, geldt eveneens voor kapitein BRIAIRE.
Voor laatstgenoemde kwam daarbij echter, dat hij zich door de DPKL onbillijk behandeld voelde, omdat hij niet tot majoor bevorderd was.
Zijn niet opvolgen van bevelen van DEFAT (in uniform aanwezig zijn op een officiële receptie) motiveerde hij, door te stellen, dat hij aanvankelijk niet opgenomen was in de N.M.M.S. en ook die vergoedingen niet kreeg.
Zijn optreden werd meer door gevoel dan door verstand bepaald.
Eerste luitenant van DIJK.
Mede door zijn huwelijk en lang verblijf in Suriname, was hij meer Surinamer, dan Nederlander. Hoewel hij de bezwaren van de overige N.M.M.S. leden tav kol MAARSEVEEN volledig deelde, is hij in zijn handelwijze steeds loyaal gebleven.
Van overige N.M.M.S. leden is bij rapporteur te weinig bekend om de motieven van hun handelen te kunnen vaststellen. Uit interviews met bronnen is wel vastgesteld, dat kol VALK een zeer slechte verhouding had met de voormalige militaire leiders in Suriname.
- **p 9** Ook vond hij, dat hij te weinig “support” uit Nederland ontving.
Zowel zakelijke als persoonlijke motieven speelden een rol in zijn handelwijze.
Kolonel MAARSEVEEN.
Het optreden van kolonel MAARSEVEEN werd gekenmerkt door zeer grote loyaliteit tov Nederland. Hij werkte met Nederlandse normen op Nederlandse wijze, dat wil zeggen zakelijk, formeel en in een hoog tempo. Dit sluit niet aan bij de Surinaamse werkwijze, waar veel overleg (gepraat) en een wat minder zakelijk opstelling normaal is.
Hij heeft te weinig rekening gehouden met gegroeide verhoudingen tussen N.M.M.S. leden en de Surinaamse counterparts.
Hoewel kolonel MAARSEVEEN nimmer een reële kans heeft gekregen te functioneren, heeft hij zijn tegenstanders door zijn optreden en “inlichtingen activiteiten” wapens in handen gegeven.
IV Conclusie.
De in dit rapport vermelde feiten zijn zeker niet volledig. Alle bronnen probeerden hun eigen rol te rechtvaardigen en verzwegen hun minder oirbaar [sic] optreden. Bij doorvragen werd schoorvoetend toegegeven, dat men minder juist had gehandeld.

Op veiligheidsgebied zijn zeker inbreuken gemaakt door maj KOOIMAN, maj NIJS, kap CLEMENTS, kap BRIAIRE en adjudant LORWA.
De overtredingen door kolonel VALK gemaakt liggen meer op strafrechtelijk en / krijgstuchtelijk [sic] vlak dan op veiligheidsgebied. De vraag of door zijn handelwijze, de belangen van de Nederlandse staat in ernstige mate zijn geschaad, kan door rapporteur niet worden beantwoord.
Aangenomen moet worden, dat optreden van Nederland tegen ex N.M.M.S. leden ernstige gevolgen kunnen hebben voor de verhouding tussen Nederland en Suriname. Gerekend naar Surinaamse normen is de handelwijze van de ex-N.M.M.S. leden meer verklaarbaar en minder laakbaar, dan ze gemeten naar Nederlandse normen zouden zijn.
Naast overtredingen tegen de krijgstucht zijn strafbare feiten gepleegd door kolonel VALK, majoor KOOIMAN, kap CLEMENTS, kap BRIAIRE en adjudant LORWA.
's Gravenhage 7 september 1981.[4]
► *7*
De twee nota's en de begeleidende persoonlijk brief van kol Schulte van 31 december 1982 aan de secretaris-generaal Peijnenburg.
Kenmerk 7147 31 december 1982
de Heer Secretaris-Generaal Drs G.H.J.M. Peijnenburg, Ministerie van Defensie
VN artikel Suriname dd 25 dec 1982.[5]
Referte: mijn ATV [aantekenvel] nr 5368 Confidentieel dd 31 dec 1982
Met betrekking tot mijn aantekeningen over het VN- [Vrij Nederland] artikel moge ik u attenderen op een riscante situatie, die eventueel zou kunnen ontstaan. Ik ben nl geneigd om aan te nemen dat door betrokkene het zoveelste "Haakmat-coupje" is ontworpen. Er bestaan thans zeer nauwe contacten tussen Haakmat, Van Tijn (journalist), Van Thijn (politicus), en Van den Bergh (politicus). Wellicht (en hopelijk) ben ik overdreven wantrouwend doch het zou mogelijk kunnen zijn dat het volgende scenario is "voorgekookt".
Fase I: artikel in VN met Kamervragen tijdens Kerstreces (vragen waren dus voor verschijnen artikel VN gereed) naar een onderzoek. Deze fase is dus thans voltooid
Fase II: MIN DEF [Ministerie van Defensie]/ MIN BUZA [Ministerie van Buitenlandse Zaken] weigert een onderzoek te doen houden en ontkent in antwoord op de gestelde vraag dat er een relatie tussen Kolonel VALK en de staatsgreep van 25 februari 1980 bestond.
Fase III: Nieuwe artikelen verschijnen in VN met bijvoorbeeld als onderwerp "Nederland diplomatieke vertegenwoordiging was betrokken bij vestiging van een militaire dictatuur in het buitenland"; gebaseerd op in Fase I nog achter de hand gehouden gegevens. Wellicht zou hierbij niet alleen de rol van Kolonel Valk en andere M.M.S.-leden nader worden belicht, doch ook die van BuZa diplomaten onder loep worden genomen

Fase IV: Debat in Tweede Kamer SG [Staten Generaal] en verzoek om parlementaire enquete. -2-
Ik moge U een beantwoording door MINDEF/ MINBUZA van de door de Heren Van Thijn en Van den Bergh gestelde vraag in overweging geven in de geest van:
"Een onderzoek is destijds ingesteld[6] om redenen van landsbelang ben ik slechts bereid de resultaten hiervan te bespreken met de Vaste Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken en Defensie".
Voor de goede orde attendeer ik op het feit dat ik (nog) geen rapport van onderzoek terzake in het LAMID-archief heb gevonden. Mij is slechts ter ore gekomen, dat er destijds een onderzoek is uitgevoerd.
Hoofd Landmachtinlichtingendienst, De Kolonel, A.W. Schulte.
GEHEIM/ PERSOONLIJK
► *7.*
Aantekeningen bij:
Kamervragen Van Thijn en Van den Bergh inzake artikel VN dd 25 december 1982 m.b.t. Kolonel VALK.[7]
In gevolge uw mondelinge opdracht d.d. 29 december 1982 enige opmerkingen over bovengenoemde Kamervragen:
1. Dezerzijds is overleg gepleegd met DJZ/WP [Dienst Juridische Zaken/ Wetgeving en Publiekrecht]. Kol Mr P. de Rijk.
2. Gezien de antwoorden op de op 13 maart 1980 door dhr. Waltmans (PPR) [Politieke Partij Radikalen] gestelde vragen (bijlage 2, dossier B) lijken thans geen termen aanwezig om wederom een onderzoek te doen houden, naar aanleiding waarvan ongetwijfeld identieke resultaten zouden (moeten) worden weergegeven.
3. De geel opgehaalde passages van de Handelingen der Tweede Kamer bijlage 1) zijn relevant m.b.t. de eventuele rol van de M.M.S. in de staatsgreep. Dat de M.M.S. een rol in de staatsgreep zou hebben gespeeld is door MINBUZA categorisch ontkend (pag. 3542).

Bijgevoegde stukken:
- text kamervragen Van Thijn en Van den Bergh
- text kamervragen Waltmans en beantwoording Minister van der Klaauw (Zitting 2e Kamer 79-80)
- copy Handelingen 2e Kamer 1980 blz 3519 t/m 3544 (debat Suriname).

Steller: Kol A.W. Schulte
Datum 31121982
Uitsluitend voor intern gebruik CONFIDENTIEEL
► *7.*
Beknopte analyse van het artikel Nederlandse 'De Nederlandse militaire missie bracht Bouterse aan de macht', *Vrij Nederland* dd 25 december 1982.[8]

A. Algemene opmerkingen van de geïnterviewde Kolonel VALK en de Kolonel b.d. [buiten dienst] MAARSEVEEN

1. Algemene opmerkingen van Kolonel Valk:

Na telefonisch contact daags tevoren kwam verslaggever GvW [Gerard van Westerloo] (niet in gezelschap van Mej. EV [Elma Verhey]) bij mij thuis in Brussel op 16 december 1982 teneinde mijn mening te horen van de figuur Bouterse (wat is het voor een man en wat kunnen wij verwachten). Vóór zijn komst maakte ik hieromtrent gedetailleerde aantekeningen welke door mij veiligheidshalve werden bewaard. Aan de hand hiervan informeerde ik GvW op dicteersnelheid. Verhalen over de staatsgreep van 250280 kwamen hierbij niet ter sprake. GvW maakte uitgebreide notities zonder verdere vragen te stellen. Het gehele Bouterse-verhaal komt in de VN-publicatie niet voor en was n.m.m. een aanloop om met mij in contact te komen.

Na bovenstaande info gegeven te hebben had GvW nog enige vragen. Het bleek mij toen al spoedig dat hij al een compleet staatsgreep verhaal met mij als hoofdpersoon klaar had en dit slechts voor de vorm kwam verifiëren. Over vrijwel alles wat naderhand in VN verscheen stelde hij vragen. Diverse pertinente onjuistheden werden door mij met kracht ontkend doch komen in dit verhaal desondanks ongewijzigd voor. Derhalve: Strekking en conclusie stonden al te voren vast. Van 90% van de inhoud van de VN-publicatie ben ik niet de bron. De resterende 10% is zodanig "vertaald" en ingepast dat het als geloofwaardige bijdrage mijnerzijds kon dienen.

2. Algemene opmerkingen van Kolonel bd Maarseveen.

In AVRO's Televizier werd Kol bd MAARSEVEEN dd 18 december 1982 geïnterviewd over Suriname.

Na afloop van dit interview belde dhr Westerloo op en vroeg Maarseveen op korte termijn nader te interviewen over wat hij zojuist over Cubanen had gezegd in de Televizier-uitzending. Dit interview vond plaats op zondag, 19 december 1982 09.30 uur door Elma Verhey en Gerard van Westerloo. Gevraagd werd naar de rol van de Cubanen; Maarseveen zegt nauwelijks meer dan in de Televizier-uitzending. De interviewers stellen de vraag: wie is de drijvende kracht in Paramaribo sinds begin 1980 richting Cuba?

Zij noemen een aantal namen en vragen de reactie van Maarseveen daarop. Maarseveen's reactie is bij alle namen: "weet ik niet, misschien wel, misschien niet". De namen die genoemd worden zijn: Mijnals, Sital, Harvey Naarendorp, Rita Chin A Loy en Haakmat. Uit de wijze van het gesprek maakt Maarseveen op, dat de beide journalisten reeds gesproken hebben met Haakmat. Voorts is gesproken over de oorspronkelijke doelstelling van het Surinaamse leger waarbij het belang van een ontwikkelingsleger ter sprake komt. Meer is niet besproken.

B. OPMERKINGEN IN RELATIE TOT TEXTGEDEELTEN VAN KOL VALK EN KOL BD MAARSVEEN RESP. KOLOM 1 EN KOLOM 2.[9]

Bij de 1e geselecteerde alinea [artikel in Vrij Nederland van 25 december 1982]:

Aan de volgens militaire deskundigen ‘excellent georganiseerde’ operatie van toen, zijn de handtekeningen verbonden van het hoofd der missie, de kolonel Valk en van zijn medewerkers, de kapiteins Clements en Briaire. Hun talent is ervoor verantwoordelijk geweest dat de sportinstructeur D. Bouterse, samen met zijn vijftien jachtgeweerdragende makkers, de macht in het land heeft kunnen overnemen.

Opmerking kolonel VALK:

Onjuist. Staatsgreep door mij niet voorbereid, niet geleid en niet begeleid, óók niet voor een deel.

Bij de 2e geselecteerde alinea:

De leden van de missie, die een technische adviseurstaak hebben, en die onder de verantwoordelijkheid van de ambassadeur vallen, hebben hun veel verder gaande activiteiten niet op diens gezag ontplooid en nog minder op dat van de Nederlandse regering. Integendeel, ze hebben zich, in de dagen, weken en maanden vóór de staatsgreep, van hun instructies weinig of niets aangetrokken en zich, als een ongecontroleerd optredende militaire eenheid met de gang van zaken in het toen reeds vijf jaar onafhankelijke Suriname bemoeid. Tegen hun activiteiten, die bij de ambassadeur en bij de regering bekend waren, is nimmer opgetreden: met des te meer kracht is er van die kant naar gestreefd hun aandeel in de coup in de doofpot te houden.

Opmerking Valk:

Onjuist. Adviestaak volgens instructies uitgevoerd en maandelijks aan BuZa gerapporteerd. Er viel niets in de doofpot te stoppen.

Bij de geselecteerde 3e alinea:

In een tamelijk toevallig door de radioreporter J. Slagveer opgenomen gesprek bleek Valk zich nogal aanmoedigend te hebben uitgelaten over de verzetsplannen van de onderofficieren.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Een al in medio januari 1980 dreigende situatie verbaal bezworen.

Bij de 4e geselecteerde alinea:

Aangenomen werd dat Valk, in verband met deze loslippigheid niet lang ná de staatsgreep van Paramaribo naar Brussel werd overgeplaatst. Bij een intiem afscheidsdiner echter prees de inmiddels bevelhebber geworden voormalige sportinstructeur hem als ‘de man die voor mij verschrikkelijk belangrijk geweest is’. Aan tafel zaten, behalve Valks opvolger G. Maarseveen, de ambassadeur Vegelin, de regeringsadviseur A. Haakmat en enkele medemissieleden.

Opmerking Valk:

Onjuist. Hiertoe was al besloten toen de situatie nog normaal was.

Bij de 5e geselecteerde alinea:

Terwijl de Nederlandse ambassadeur steeds roder aanliep, vervolgde Bouterse: ‘Wanneer u, kolonel, ons niet gezegd had wat wij hadden moeten doen, dan hadden wij de coup nooit gepleegd. Ooit zullen we uw aandeel helemaal bekend kunnen maken.

Opmerking Valk:

Onjuist. Met Bouterse nooit over een coup gesproken en door hun [sic] (toen) ook niet aangehaald.

Opmerking Maarseveen:

Afscheidslunch in residentie Amb. [ambassadeur] Vegelin. Suriname: Haakmat, Bouterse, Sital, Guda, Fernandez, Neede. Nederland: Ambassadeur en (in uniform) Valk, Maarseveen, Nijs. De toespraak van Bouterse hield een ‘beschuldigende waardering’ voor Valk in.

Bij de 6e geselecteerde alinea:

Die moeite kan de bevelhebber zich besparen: hieronder de feiten, die door ons bij tal van betrokkenen, waaronder kolonel Valk zelf, zijn geverifieerd.

Opmerking Valk:

Onjuist: Zie algemene opmerkingen.

Bij de 7e geselecteerde alinea:

Onze naspeuringen begonnen bij de waarneming van een aantal Surinaamse journalisten, die kolonel Valk in de nacht van de staatsgreep in het kampement hadden zien rondlopen.

Opmerking Valk:

Onjuist. Ik lag die nacht thuis in bed. Mijn vrouw nam op 250280 te 0600 uur de telefoon op waarbij één mijner onderofficieren schieten bij het MBK [Memre Buku Kampement] meldde. Ik ben dat week-end [sic] niet in het kampement geweest.'

Bij de 8e geselecteerde alinea:

En ze eindigden bij het feit dat hij het noodplan, vóór de onafhankelijkheid door Nederlandse deskundigen opgesteld ter beteugeling van eventuele anti-Nederlandse opstanden, van enkele kleine wijzigingen voorzien heeft en als blauwdruk voor een staatsgreep aan de groep Bouterse ter hand heeft gesteld.

Onder de tussenkop 'Zeer Ontevreden'

Kolonel Valk, thans inlichtingenofficier bij de Navo, verweert zich, als we hem in zijn Brusselse woning interviewen, door te wijzen op zijn verantwoordelijkheid voor de ongeveer zesduizend toen te Suriname woonachtige Nederlanders.

Opmerking Valk:

Onjuist. Dit plan is mij niet bekend. Zie ook punt 21.

Bij de 9e geselecteerde alinea:

Er waren allerlei coupplannen in omloop, want niet alleen de onderofficieren, maar ook de officieren en de politiemensen waren zéér ontevreden met het landsbestuur. De plannen die hem, VALK, ter ore kwamen, waren zonder uitzondering zeer amateuristisch: de ervaring in andere landen had toch geleerd, dat een onbekwaam uitgevoerde staatsgreep in de eerste dagen na voltrekking een toestand van anarchie kon veroorzaken, waarin leven, lijf en goed van met name de blanke, rijke bewoners onbeschermd waren.

Opmerking Valk:

Onjuist. Wellicht waren er coupplannen doch deze waren mij niet bekend.

Bij de 10e geselecteerde alinea:

Iedereen kende dat gevaar, aldus Valk, maar niemand deed er wat aan.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Ik sprak nimmer van (rijke) blanken, wél van Nederlanders (d.w.z. ook van Surinamers uit Nederlandse nationaliteit).

Bij de 11e geselecteerde alinea:

Het leek hem en zijn mede missieleden beter om, als er dan tóch iets ging gebeuren, de zaak zélf in de hand te nemen, zodat die tenminste professioneel en zonder blank bloedverlies zou verlopen.

Opmerking Valk:

Onjuist zie punt 1.

Bij de 12e geselecteerde alinea:

Zo staat het vast dat ambassadeur *Vegelin* naar New York heeft kunnen afreizen, juist omdat Valk hem essentiële inlichtingen heeft onthouden. In de nacht voor diens vertrek blijkt de groep-Bouterse reeds een overval gepleegd te hebben op het munitiedepot aan de rand van Paramaribo. Kolonel Valk en de zijnen waren van dit voorval op de hoogte, maar verzuimden hun kennis aan de ambassadeur door te geven.

Opmerking Valk:

Onjuist. Ik was hiervan pas op de hoogte toen Z.E. [Zijne Excellentie] al weg was. Zie verder punt 13.

Bij de 13e geselecteerde alinea:

Op de avond vóór de staatsgreep was er een ontvangst, waar heel Paramaribo, inclusief president Ferrier zou verschijnen. Kolonel Valk verspreidde daar het bericht dat er een gijzeling van de belangrijkste gasten zou plaatsvinden. De plaatsvervangend ambassadeur, Sinninghe Damsté haastte zich met deze kennis naar Ferrier. De volgende nacht vond de staatsgreep plaats.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Ik werd zaterdagavond 23 februari 1980 gebeld door een lid [van de lid – sic] van de Militaire Missie met bericht, dat er in het munitiedepot wapens

waren gestolen. Op dat moment stond ik op het punt te vertrekken naar een receptie in Fort Zeelandia waar ‘heel Paramaribo’ aanwezig zou zijn, inclusief president Ferrier.
Gezien de algehele situatie nam ik aan dat het gezelschap zou worden gegijzeld. Het was te laat nog iemand te waarschuwen en ik besloot er gewoon heen te gaan, er van overtuigd dat ik een evt. gijzeling tot een goed einde zou kunnen brengen. Direct na aankomst informeerde ik de tijdelijke Zaakgelastigde (Sinninghe Damsté) en na enige discussie besloten we geen alarm te slaan.
Het is echter mogelijk dat Dhr. S.D. wel president Ferrier op de hoogte heeft gesteld. Er gebeurde niets. Vandaar mijn opmerking ‘gelukkig maar’ (paniek voor niets).

Bij de 14e geselecteerde alinea:

En behalve de ambassade en de Surinaamse regering, misleidde Valk ook de Surinaamse politie. Die had een arrestatiebevel uitgevaardigd tegen sergeant Mijnals, een der initiatiefnemers tot de staatsgreep, die gezocht werd wegens verboden vakbondsactiviteiten. Vaststaat dat Valk hem in die tijd herhaaldelijk op zijn kantoor heeft ontvangen.

Opmerking Valk:

Onjuist. Mijnals is 1 of 2 keer onaangekondigd op mijn bureau geweest. De politie is door mij nimmer misleid. Ik had trouwens nauwelijks contact met de politie.

Bij de 15e geselecteerde alinea:

Na de gelukte staatsgreep stuurde kolonel Valk een gelukstelegram naar de Koninklijke Militaire School in Weert, waar de meeste van de samenzwerende onderofficieren zijn opgeleid. ‘Hoewel het vak staatsgreep niet op het rooster staat’, aldus de strekking van dit telegram, ‘feliciteren wij u met het geven van zo’n geweldige opleiding.’

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Dit was een Confi- [confidentiële] brief aan C-KMS [Commandant van de Koninklijke Militaire School] dtv [door toedoen van] BLS waarin van feliciteren geen sprake was. Ik sprak wel mijn bewondering uit voor het vakbekwame en gedisciplineerde optreden van de Surinaamse onderofficieren die in Nederland waren opgeleid.

Opmerking Maarseveen:

Brief van VALK (via Inl-C [Afdeling Inlichtingen- en Veiligheid, afdeling C Foreign Liaison]) aan C-KMS [Commandant van de Koninklijke Militaire School] en C-OCOSD [Opleidingscentrum officieren van speciale diensten] bevatte een dergelijk compliment. Lkol Brouwer (Hfd Inl-C) toonde destijds deze brieven aan Maarseveen alvorens deze door te zenden. Maarseveen raadde toen Bouwer aan deze brieven aan bgen [brigadegeneraal] Woerlee (SC-O [Sous-Chef Operatiën]) [te] tonen.'

Bij de 16e geselecteerde alinea:

Nu bijna drie jaar later, erkent Valk dat de ingewikkeldheden van willekeurig welke staatsgreep het militaire genie van een Bouterse verre te boven gaat. 'Natuurlijk is hij door experts geholpen.'

Opmerking Valk:

'Halve waarheid. Ik heb gezegd dat Bouterse de staatsgreep niet met plm. 100 collegae, verzameld in Fort BOMIKA, alléén heeft voorbereid en wellicht is geholpen door één of meer Cubanen.

Bij de 17e geselecteerde alinea:

Die experts waren ruim vertegenwoordigd in de Nederlandse militaire missie. Die kenden het Surinaamse leger als hun broekzak. Rond Bouterse stelden zij een groep samen, die *puur functioneel* was: alle benodigde kennis was voorradig en er zat geen man te véél in. Bouterse zocht eenvoudig de mensen aan, die Valk, Clements en Briaire, op grond van hun jarenlange omgang met de onderofficieren, hadden aangewezen. En nadat de zestien hun werk hadden verricht, stuurden zij de overige kaderleden, die niet bij de eigenlijke machtsovername waren betrokken, precies op tijd naar precies de juiste punten in de stad, om de nieuwe toestand te kunnen consolideren en om plundering, roof en verkrachting onmiddellijk tegen te gaan. Het plan is, zonder twijfel, perfect bedacht en perfect uitgevoerd.

Opmerking Valk:

Onjuist. In de Militaire Missie zat, behalve ikzelf, geen enkele tacticus (alleen logistieke specialisten).

Bij de 18e geselecteerde alinea:

De zaak culmineerde in januari 1980, toen de onderofficieren, verenigd in een door Valk geadviseerde vakbond, door de legerleiding uiteindelijk buiten de kazerne werden gezet.

Opmerking Valk:

Onjuist. Ik heb BOMIKA nimmer geadviseerd.

Bij de 19e geselecteerde alinea:

Op dat moment was de onenigheid tussen Valk en Elstak zó hoog opgelopen, dat hij ook niet meer binnen de kampementspoort kwam.

Opmerking Valk:

Onjuist. Ik had geen ruzie met kol-ELSTAK. Hij was alleen niet aanspreekbaar tav. de problemen met de onderofficieren. Hij ging de moeilijkheden uit de weg.

Bij de 20e geselecteerde alinea:

In dit klimaat vonden Surinaamse militairen en buitenlandse adviseurs elkaar – en toen ze zich aaneensloten bleek de samenwerking perfect. Plotseling liepen de Y [militair voertuig] P [pantserwagen]-408 pantserwagens weer, die jarenlang niet te repareren waren geweest, maar die, nu er een staatsgreep op til was, wel degelijk verrijdbaar bleken. Mecanicien Braaf zou later nog beloond worden met een plaats in de eerste Militaire Raad.

Opmerking Valk:

Onjuist. Zie punt 1.

Bij de 21e geselecteerde alinea:

Na de staatsgreep nestelden kolonel Valk en Desi Bouterse zich in een kamertje, waarin de laatste een spoedcursus legerleiding van de eerste ontving.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Direct nà de staatsgreep heb ik Bouterse gewezen op de gevaren van de anarchie. De politie immers functioneerde niet meer en de soldaten waren slecht opgeleid en onervaren. Een bloedbad alsnog was niet onwaarschijnlijk. Spoedopleiding legerleiding voor een sergeant-majoor is natuurlijk nonsens.

Vervolg van de 21e geselecteerde alinea:

De Nederlandse regering was voor 1975 al voorstander geweest van een ontwikkelingsleger in Suriname: zo'n leger dat in gewone tijden bruggen bouwt ('Dit is een product van het derde peloton van de A-compagnie'), en dat, als de nood aan de man komt, de politie wel kan bijstaan.

Opmerking Maarseveen:

*D*e zinsnede 'Dit is een product…. A-compagnie' is door Maarseveen tegenover de journalisten op 19 dec. j.l. gebezigd. De strekking acht Maarseveen volkomen juist.

Bij de 22e geselecteerde alinea:

Valk praatte het Bouterse uit zijn hoofd – daar had je mts'ers voor nodig, die waren er niet, dan moesten ze daarna nog naar de KMS, dat kon dus wel vijf jaar duren. Zolang kolonel? Ja, vogel, dus zeg maar wat wil je? Dan maar een ander leger, kolonel.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Is [Ik] was van mening dat Sur. géén leger nodig had (onnodig en onbetaalbaar). Het was er nu echter nu [sic] eenmaal. Slechtopgeleid zou het eerst op orde moeten worden gebracht, alvorens zou kunnen worden begonnen met het opzetten van een ontwikkelingsleger. Het opleiden van personeel (o.a. genie pers.) zou jaren duren.

Bij alinea **22** staat een pijltje naar boven: naar de opmerkingen van MAARSEVEEN.

Bij de 23e geselecteerde alinea:

Toen het bijna zover was stuurde kapitein Clements een brief aan de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, waarin hij adviseerde géén vervanger te sturen. Valks vertrek zou Bouterse dermate schokken dat voor de veiligheid van zijn opvolger niet ingestaan kon worden. Chin A Sen en Haakmat schreven op verzoek van Bouterse gelijksoortige brieven.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Niet Clements maar mijn plaatsvervanger stuurde die brief (buiten mijn voorkennis). Hij was van mening dat zolang ik de hand van Bouterse vasthield er niets zou kunnen gebeuren. Hij was bang dat de Cubanen i.p.v. mijn opvolger, zich

van Bouterse meester zouden maken. Ook de US en de UK (standplaats Kingstone) mil. attachés waren die mening toegedaan en zouden hun regeringen verzoeken ook stappen te ondernemen in bedoelde zin.

Opmerking Maarseveen:

Onjuist. De brief is geschreven voor Maj. Nijs, Plv Hfd M.M.S..

Opmerking Maarseveen over de zinsnede in VN dat voor de veiligheid van Valks opvolger niet ingestaan kon worden:

'Nonsens. De veiligheid van de opvolger (Maarseveen) werd pas op 9 mei accuut [sic].

Bij de 24e geselecteerde alinea:

Nederland zette door en stuurde een nieuwe hoofd militaire missie: de kolonel G. Maarseveen. Uit protest daartegen besloten de kapiteins Clements en Briaire ontslag te nemen en rechtstreeks in het leger van Bouterse dienst te nemen. Om ze te herinneren aan de onrechtmatigheid en hun aandeel in de gebeurtenissen van februari, stelde Nederland aan hen de voorwaarde dat ze in Nederland gedemobiliseerd moesten worden: het is de enige sanctie die tot nu toe tegen de militaire missieleden is getroffen. Kapitein Clements vloog per eerste gelegenheid weer terug naar Suriname en werd hoofdadministrateur van de thans revolutionaire strijdkrachten.

Opmerking Valk:

Onjuist. Kap Briaire ging medio 1981 de dienst uit en woont in Nederland. Kap Clements ging toen ook met UKW [pensioen] en keerde terug naar Suriname waar hij een eigen huis heeft. Hij heeft nog enige tijd administratief werk voor het Nationale leger gedaan.

Opmerking Maarseveen:

Op zichzelf onjuist; ze hebben wel constant Maarseveen in de wielen gereden.

Bij de 25e geselecteerde alinea:

Bij het eerder genoemde afscheidsdiner sprak Valk nog tot zijn opvolger: 'Ik sta pal achter de militairen. Ik hoop dat u dat ook zult doen.'

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Dit is typisch mijn spraakgebruik niet. Wel zei ik meerdere malen tegen mijn opvolger: ‘Houd de hand van Bouterse stevig vast anders doen anderen het en verliezen we de grip op hem.’

Bij de 26e geselecteerde alinea:

Geen nood: voor adviezen kon hij in Brussel terecht. Valk en Bouterse zouden nog lang een intensief telefonisch contact onderhouden.

Opmerking Valk:

Onjuist. Ik heb met B. vanuit Brussel of elders nimmer telefonisch contact gehad en hij ook niet met mij. Twee jaar geleden heb ik hem 1x geschreven en er nogmaals op gewezen dat het zaak is om z.s.m. het regiem aan burgers over te laten en terug te gaan naar het MBK. Kreeg een kort briefje terug (in mijn bezit) met enige persoonlijke opmerkingen.

Opmerking Maarseveen:

Contact tussen leden MMS met Valk in Brussel moet beslist hebben plaatsgehad. Telefonisch contact tussen Bouterse en VALK is niet bekend. Voor het bijwonen van de verjaardag van de revolutie van 25 februari 1981 stuurt B. aan Valk een uitnodiging om over te komen op kosten van Sur. E.e.a. is toen door MINDEF aan Valk verboden (geregeld door DJZ/WP Demmink).

Bij de 27e geselecteerde alinea:

Een jaar ná de komst van Van Maarseveen [sic] had Bouterse ontdekt dat achter deze onkreukbare militair *een spion* school. Haakmat moest zijn vertrek regelen, en en passant de opheffing van de hele Nederlandse militaire missie. Echt nodig was die inderdaad niet meer.

Opmerking Maarseveen:

Het regelen van het vertrek door Haakmat is niet logisch. Haakmat was al in jan. 1981 afgezet terwijl het vertrek pas in mei 1981 speelde.

Bij de 28e geselecteerde alinea:

De Cubaanse missie bestond inmiddels uit een man of dertig; en de leden daarvan zouden zich, waar het binnenlandse aangelegenheden betreft, in Suriname ook niet geheel onbetuigd laten.

Opmerking Maarseveen:

Cubaanse missie is op 31 mei 1981 ontstaan.

Bij de 29e geselecteerde alinea:

Was de afloop bekend geweest dan zou hij zich indertijd wel twee keer bedacht hebben.

Opmerking Valk:

Onjuist. Wie bedacht? Zie pt 1.

Bij de 30e geselecteerde alinea:

In El Salvador werden Nederlandse journalisten vermoord, als we begrepen wat hij bedoelde. Voor Castro had hij persoonlijk meer waardering dan voor Reagan. En als Amerika nu tegen Bouterses massamoord protesteerde, moest hij toch even aan Vietnam denken.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Ik zei: ‘De meeste mensen in Midden-Amerika en het Caraibisch gebied roken liever een sigaar met Fidel Castro dan met Reagan en dat kan ik me

voorstellen. De Law and Order van Cuba is beter dan de massamoord in San Salvador en omgeving. Vier van uw collegae kunnen daar echter niet meer over meepraten.'

Bij de 31e geselecteerde alinea:

Zij, en Valk, als hij het niet te druk gehad had met het plannen van zijn staatsgreep, zouden in de dagen vlak daarvóór al gewaarschuwd kunnen zijn door de illegale aanwezigheid in Paramaribo van Salvador (bijgenaamd de snor) en genoemde Gonzalves. Die waren van 16 tot 18 februari 1980, zonder het toen nog voor Cubanen verplichte visum, in Suriname, waar ze contact opnamen met de jongens en meisjes van de Volkspartij.

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Zie pt 1. Ik wist van Cubanen af maar kon me de naam Gonsalvez [sic] niet herinneren.

Bij de 32e geselecteerde alinea:

Hun inlichtingen konden ze alzo inwinnen via, bij voorbeeld, die linksradicale Henna Goedschalk, die secretaresse geweest is van diverse legerbevelhebbers en ook van Valk.

Opmerking Valk:

Onjuist. Mijn secretaresse Mevrouw Goedschalk was 100% betrouwbaar. Ten overvloede ging echter alle post eerst naar mij.

Opmerking Maarseveen:

De broers van Henna Goedschalk waren links-radicaal.

Bij de 33e geselecteerde alinea:

Kolonel Valk: 'In die tijd dachten we: eerst moet het tuintje gewied, dan pas kun je een bepaalde richting opgaan.'

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Ik zei tegen Bouterse 'Nu je het tuintje hebt gewied moet je z.s.m. de parlementaire democratie herstellen, teruggaan naar de kazerne en je er verder niet mee bemoeien want politiek is niets voor ons en daar ga je vroeg of laat aan ten

onder.' Hij heeft toen ook Mr Bruma aangewezen om een regering samen te stellen. Verhuizingen zouden later volgen.

Bij de 34e geselecteerde alinea:

Toen Valk Bouterse voldoende van het leger geleerd had, zei hij: 'Nu wordt het tijd, vogel, dat je eens wat sterren opdoet.'

Opmerking Valk:

Halve waarheid. Ik zei tegen Bouterse 'Er dienen luitenants en kapiteins onder je. Je bent, of je het wilt of niet, bevelhebber. Laat je door de nieuwe Mindef de rang van majoor geven. Je weet hoe ze in dit land hechten aan rangen en standen.' Bouterse voelde er aanvankelijk niets voor.

Bij de 35e geselecteerde alinea:

Die ambassade van hen zit anders in elkaar dan die brave van ons hoor. Bij ons lopen ze met een zuinig mondje en met een krijtstreep aan recepties af. Die Cubaanse zit daar niet voor de keizer zijn baard, die zitten er niet om vliegen te vangen – als ik dat zeg heb ik er geen ondertoon van kritiek bij. De CIA heeft ook overal gedaan wat zij nu doen en ook daar zit bij mij geen ondertoon van kritiek in.

Opmerking Valk: Halve waarheid. Ik heb gezegd: 'De Cubaanse ambassade bestaat, naar ik hoorde, uit 60 man. Dat is een beetje veel voor Suriname. Die lui zitten daar met z'n allen dan ook niet voor de keizer z'n baard etc. Hun diplomaten zijn niet zo braaf als de onze. Waar wij toezien, haken zij vast.'

C. Enige kanttekeningen van H-LAMID met betrekking tot de opmerkingen van de Kolonel Valk en Kolonel bd Maarseveen in B.[10]

1. Met betrekking tot B.1. het "intieme afscheidsdiner".

Kolonel bd Maarseveen heeft mij zijn aantekeningen in zijn agenda/dagboek (op datum gemaakt) getoond, welke geheel overeenkomen met zijn verklaring. Aangenomen mag worden dat de lezing van Maarseveen juist is.

2. Met betrekking tot B.8 "de blauwdruk voor een staatsgreep".

De gang van zaken bij de coup wekt de indruk, dat geen plan daartoe was voorbereid. Een muiterij van Onderofficieren leidt tot de val van de Legerleiding en dat tot de val van de regering.

3. Met betrekking tot B.15 "het gelukstelegram".

In het rapport van Kolonel Valk dd 6 maart 1980 over de staatsgreep komt op bladzijde 5 de zin voor "Naar dzz mening is bovenomschreven militaire coup snel en deskundig uitgevoerd wat mogelijk mede te danken is aan de goede opleiding aan de KMS te Weert, alhoewel het onderwerp staatsgrepen aldaar vermoedelijk niet op het

programma zal staan." De lezing Valk en Maarseveen zijn dus naar alle waarschijnlijkheid juist; dat door Valk een "gelukstelegram" zou zijn verzonden acht ik zeer onwaarschijnlijk.

4. Met betrekking tot B.19 "onenigheid tussen Valk en Elstak".

Het is zeer waarschijnlijk dat Valk en Elstak niet "on speaking terms" waren.

5. Mbt B.22 en 23 "ontwikkelingsleger".

Zowel Valk als Maarseveen zijn het met de strekking eens. De problematiek "vechtleger" of "ontwikkelingsleger" speelde tot voor kort een rol in het SNL [Surinaamse Nationaal Leger].

6. Mbt B.27 "telefonisch contact Bouterse (Pbo) met VALK (Brussel)".

Er is waarschijnlijk gedurende het conflict Maarseveen – leden MMS [Militaire Missie Suriname] aanvankelijk telefonisch contact geweest tussen enkele leden van de MMS en Kolonel Valk. Op verzoek van H-LAMID [hoofd Landmachtinlichtingendienst] is na waarschuwing onder meer e.e.a. onder controle gesteld van een zusterdienst. Naar het zich laat aanzien hebben zich geen indiscreties meer voorgedaan.

7. Met betrekking tot B.33 "Henna Goedschalk".

Maarseveen heeft deze secretaresse nooit vertrouwd vanwege haar linksradicale familieleden in de Surinaamse gemeenschap. Daarom schreef Maarseveen zijn rapporten met de hand en zorgde, dat Mej. Goedschalk zo snel mogelijk uit zijn dienst verdween.

► *8.*

Rapport H.M.M.S. omtrent "Problematiek binnen M.M.S. (vanaf 1975-1981) en de gevolgen daarvan in de samenwerking met de S.K.M. (tot februari 1980) en het NAT. LEGER (tot mei 1981).[11] Achtereenvolgens naar H. LAMID

Steller: GJ MAARSEVEEN 31/8/1981

I. periode '75/'76

A) Uit codeberichten LEOPOLD 157 dd 2/12 '75 en LEOPOLD 270 dd 19/10 '76 blijkt dat de toenmalige SURIN (coördinerende) minister van DEFENSIE-AANGELEGENHEDEN HOOST (en vermoedelijk ook de leiding van de toenmalige S.K.M.) teleurgesteld was over het feit dat met de SURIN wensen tav de vervulling van de functie HMMS tvs [tevens] LAMAT geen rekening was gehouden.

De SURIN voorkeur ging uit naar lkol de JONG of lkol MAARSEVEEN terwijl kol VALK werd benoemd. Kolonel VALK was van den beginne af NIET degene geweest, waarop SURINAME had gehoopt. Het feit dat het SURIN "agrément" tbv Kol VALK plm. 6 maanden op zich liet wachten was daarvan een bewijs. Zolang geen agrément verleend werd bleef ook de MMS inactief.

B) Uit codebericht LEOPOLD 270 dd 19/10/'76 blijkt tevens dat door de inmiddels als DTH [Deskundig Toezichthouder] deskundige uitgezonden lkol de JONG, in zijn functie als "CONTROLLER" van de S.K.M., een klacht indiende tegen kapt CLEMENTS, omdat hij

“in bureauladen en stukken neusde”. De toenmalige SURIN regering overwoog CLEMENTS om die reden “geruisloos” naar Nederland
- p 2 terug te laten roepen, doch zulks is met medewerking van Ambassadeur en Kol VALK niet gebeurd.
Opm. Gelet op het feit dat kol VALK in maart ’80 over vele SKM en andere NIET MMS documenten beschikte omtrent de patrouille boten aankoop en in Elsevier’s Magazine van 20/9’80 een artikel verschijnt over “de verdwenen miljoenen bij de SURIN Marine” waarin de MMS (vrijwel) als bron genoemd wordt maakt het waarschijnlijk dat Kapt CLEMENTS inderdaad documenten [aantekening in pen: illegaal] verzamelde t.b.v. kol VALK [aantekening in pen: over een Surinaamse aangelegenheid].[12]
1e SUBCONCLUSIE (pt I; A en B)
De verhouding MMS-SKM was door eea vanaf de aanvang slecht, zulks manifesteerde zich nog in uitspraken door kapt BRIAIRE en CLEMENTS gedaan tegen steller, zoals “R. DE JONG was een RASPOETIN” en “er is heel wat in de zakken van HOOST, ELSTAK en de JONG” verdwenen.
Opmerkelijk daarbij is dat het Elsevier verhaal (weer) overgenomen wordt in “de WARETIJD” van 29/1/’81 en ex-minister HOOST op 8/7’81 gearresteerd en gehoord wordt mbt deze zaak. Duidelijk is ook dat het in Ia en Ib gerapporteerde over SURINAME'S voorkeur bekend was bij kol VALK en de kapiteins CLEMENTS en BRIAIRE hetgeen in hun aversie steller vanaf het moment dat deze als opvolger van kol VALK werd aangewezen een belangrijke rol heeft gespeeld.
II Periode februari ’80-16/6’80 (commando overdracht VALK-MAARSEVEEN)
A. Mbt Kol VALK’s “haat” t.o.v. Kol ELSTAK enerzijds en zijn “sympathie” tov Bomika en diegenen die de staatsgreep op 25/2’80 pleegden en zijn waarschijnlijk zeer dubieuze rol voor, tijdens en na 25/2 ’80 [in pen toegevoegd: anderzijds], moge verwezen worden naar:
1 artikel van ROB HEUKELS in de Volkskrant van 8/3/’80.
2 ,, ,, WIM JANSEN in Trouw van 13/3/’80.
3 ,, ,, MICHIEL THOMASSEN in Nieuwsnet van 15/3’80.
4 ,, ,, PARLEM. REDACTIE in Trouw van 26/3’80.
5 G.P. Nota nr C/80 dd 17/3’80 gericht aan MINDEF
- p 3 – STASPERS – SG- DJ.Z- hfd WP- H. LAMID en BuZA (DWH).
6 Het antwoord van MinDef en Min BUZA op vragen van WALTMANS dd 16/3’80. (Tweede Kamerlid).
7 artikel van KARG in SONDE SPIKRI [Surinaams weekblad] dd 2/3’80
8 ,, ,, CAIRO in Weekkrant Suriname d.d. 26/3’81
9 blz 10 in NRC-Kortschrift nr 21 van F.v. KLAVEREN
10 artikel in de WARETIJD van 17/6’80.
B. Hoewel kol VALK tijdens zijn verblijf in Nederland (consultatie) in maart ’80 v.z.v. mij bekend, uitsluitend de opdracht kreeg om bij terugkeer in Suriname de

overgave/overname voor te bereiden, zag hij kans met behulp van missieleden en van de SURIN militaire autoriteiten een aantal activiteiten te ontplooien, die:

1. Het vertrek van steller, aanvankelijk gesteld op eind april/begin mei te vertragen tot 25/5'80.
2. Steller in discrediet te brengen.

Verwezen moge worden naar "het memorandum van de SURIN minister van Leger en Politie v. REY" (april '80) ten grondslag liggend aan de codeberichten VEGELIN 229 dd 16/4, 230 dd 16/4, 247 dd 22/4 en naar de brief van het plv H. MMS (Maj NIJS) eigenmachtig geschreven aan Mindef [in pen: z.g.] namens de totale MMS (hetgeen naar steller later bleek NIET juist te zijn).

<u>Opm.</u>

- Staspers reageerde op dit Memo met zijn brief SDP 6969 dd 16/5'80.
- Desondanks zendt Maj NIJS op 30/3'81 opnieuw eigenmachtig een telegram (open via L.T.T.) naar Mindef en Min Buza.

<u>2e Subconclusie</u> (pt II A en B)

Het "klimaat" zowel bij de MMS als bij het NL (N.M.R.) was reeds bij aankomst steller "danig verziekt" door deze activiteiten van kol VALK en maj NIJS, waarvan vermoed kan worden dat ook kapt BRIAIRE en i.b. kapt CLEMENTS de hand daarin hebben gehad.

M.n. de toon waarin de uitnodiging voor het MMS-afscheidsfeest op 10/6/'80 gesteld was door kapt CLEMENTS (namens het COMITE 18 juni), is daarvoor een indikatie.

Opvallend is – naar later blijkt – de "relatie" ? kol VALK (en mogelijk dus ook van CLEMENTS en/of BRIAIRE)

- p 4 met de journalist HEUKELS vanaf diens interview met VALK (zie II A 1). HEUKELS blijft n.l. tot mei 1981 de meest fervent schrijvende journalist over de MMS en DEFAT.

<u>III Periode 16/6'80 en 1/11'80</u>

A. Kapt CLEMENTS en BRIAIRE stellen zich steeds meer op (blijven zich opstellen) als staf-officier van het NATIONAAL LEGER i.p.v. als lid van de MMS behorend tot een Nederlandse ambassade.

Zulks blijkt uit het feit dat beiden zich met aanmerkelijk meer taken (ook in uitvoerende zin) bezighouden dan met typisch vaktechnische (adviserende en instruerende) aan hun eigenlijke taak verbonden facetten uiteraard zonder H.M.M.S. daarover voldoende in te lichten.

In het geval CLEMENTS uit zich dat in het bijzonder mbt Nederlandse suppletie/en Surinaamse salariëring van de buiten functie gestelde (later oneervol ontslagen SKM militairen). Zijn mening mbt Nederlandse suppletie is dat deze door Nederland dient te worden stop gezet, terwijl op zijn advies zelfs de Surinaamse salariëring aan betrokkenen per 1/7 wordt stopgezet zonder dat daar enig SURIN decreet of beschikking aan ten grondslag lag.

In het geval BRIAIRE manifesteert zulks zich vooral in het voortdurend bezig zijn met een "Legerplan" en een "Defensiebegroting" (dit laatste in samenwerking met

CLEMENTS.
Daarbij komt dat beiden zich met diplomatieke status in het sociaal verkeer merkwaardig en laakbaar opstelden, door:

- zich te verzetten tegen het afleggen van de periodieke verantwoording over het representatie-deel van hun valuta inkomen;
- zich te verzetten tegen verlofregelingen, mn tegen het verplicht doorbrengen van tweejaarlijkse verlof in Nederland;
- de kapt BRIAIRE bleek niet te bewegen zijn diensten in uniform te doen en was daardoor ook bij officiële gelegenheden in burger gekleed, zulks uit frus-

- **p 5** tratie dat hij:

-- niet bevorderd was tot majoor;
-- geen kleding toelage gekregen zou hebben en zich verder verschuilend achter het feit dat kol VALK dit toch ook altijd goed gevonden had.

- de kapt CLEMENTS ging in deze periode een zeer intieme relatie aan met een secretaresse van het NAT. LEGER en ontzag zich niet deze relatie, als zodanig, aan leden van de Nederlandse gemeenschap voor te stellen;
- Mevr CLEMENTS, die ook op alcoholgebied geen maat wist te houden meende op een receptie tegen kapt FERNANDEZ en kapt HORB te moeten zeggen dat steller "een spion" was voor Nederland.
  Tenslotte staken beide kapiteins hun sympathie voor het zeer rigoureuze en harde optreden van het NAT.LEGER niet onder stoelen of banken evenmin hun afgrijzen over de kritiek daarop van officiële Nederlandse zijde. In het geval BRIAIRE werd bovendien duidelijk dat hij aan een "CIA syndroom" [aanhalingstekens in pen toegevoegd] leidend, dit ruimschoots uitdroeg in Nat. Legerkringen.

B. De op 20/7'80 aangekomen maj KOOIMAN bleek het al spoedig zeer goed met beide b.g. kapiteins te kunnen vinden hetgeen zich manifesteerde in onwilligheid om in de kazerne opgedane ervaringen – die hij anderen wel vertelde – te melden aan steller.
Bovendien maakte Maj KOOIMAN zich vrijwel onmogelijk door in aanwezigheid van de Nederlandse ambtelijke delegatie op 14 augustus 1980 op onbehoorlijke wijze kritiek te leveren op de (Ambassade) beslissing dat de M.M.S. tot nader order in-actief behoorde te zijn en derhalve niet in uniform gekleed zou gaan.
C. Het plv hfd M.M.S., Maj NIJS, betoonde zich in deze periode weinig stabiel en bijzonder wankelmoedig. Zelf zei hij daarover desgevraagd, dat hij vaak als "buffer" moest optreden tussen H.M.M.S. en de leden van de M.M.S. (daarbij kennelijk uitsluitend doelend op CLEMENTS, BRIAIRE, KOOIMAN en mogelijk adj. LORWA,

- **p 6** immers adj. v DIJK, sgm KEYDENIERS en sgt I van BELSEN gedroegen zich normaal en loyaal). Het instabiele, weinig karaktervolle in maj NIJS gedrag kwam vooral tot uiting begin oktober, nadat bekend werd dat adj van DIJK, per 1/11'80 bevorderd tot eerste-lt [luitenant], beëdigd moest worden.

CLEMENTS, BRIAIRE en KOOIMAN fungeerden daarbij als adviseurs van maj NIJS met de bedoeling dat deze v. DIJK zou beëdigen in de periode dat steller op dienstreis in Nederland vertoefde. CLEMENTS zei daarover later zelve dat hij dat spel meegespeeld had om de kolonel dwars te zitten.

3e Subconclusie

Het eerder genoemde "verziekte klimaat" bleef verder doorzieken, waarbij niet duidelijk is welke rol daarin kol VALK – met wie door NIJS, CLEMENTS en BRIAIRE regelmatig gecorrespondeerd werd – al/niet gespeeld werd.

Het verblijf in Suriname van lkol KERKKAMP (DPKL/ICP/ [Individueel Carrière- en Plaatsingsbeleid] als lid van de ambtelijke delegatie zowel in augustus als september 1980 als ook zijn persoonlijke gesprekken met missieleden zou, gelet op "zijn vriendenrelatie" met maj KOOIMAN, zou [sic] in deze wel van betekenis geweest kunnen zijn, gelet op zijn aktiviteiten en inaktiviteiten in de periode november 1980 tot aan de terugkeer van kapt CLEMENTS naar Suriname eind juli 1981.

- **p 7** IV. Periode 1/11'80-1/1'81

A. H.M.M.S. ervaringen bij SG DPKI en repercussies MMS.

1. Bij SG [Secretaris-Generaal] kennis genomen van de – in Politiek beraad behandelde – NOTA WP 412/80 dd 15/10 waarvan i.b. de paragraaf PERSONEEL Mil Missie van belang, m.n. de conclusie daarin luidend: "Het staat vast dat de missie met de huidige personele bezetting in de toekomst niet naar behoren zal kunnen functioneren. In de vervanging van een aantal missieleden dient derhalve met voortvarendheid te worden voorzien."
   Opm. Deze conclusie was – zij het in andere bewoordingen – reeds bekend gemaakt in PARAMARIBO aan zowel leden van de MMS als ook aan de Onderminister v. Leger en de Bataljans commandant, tijdens de besprekingen van 21 t/m 24 sept '80.
2. M.b.t. dit personeelsaspect werden op 28/10 en 30/10 besprekingen gevoerd bij en met DPKL (zie verslag I.C.P. 497/80 PP dd 30/11'80 opgemaakt door lkol KERKKAMP).
   Opm. In dit verslag valt op dat:

a) in pt 1a: de verslaggever Lkol KERKKAMP H.M.M.S. een uitspraak deed, m.b.t. de conclusie in NOTA WP 412/ 80 dd 15/10 vermeld, in de mond legde welke H.M.M.S. nimmer heeft gedaan en

- **p 8** waartegen deze dan ook protest aantekende.

b) in pt 1 b: besloten wordt brief DPKL/ICP van 15/2'80 in te trekken avant 1/1'81, hetgeen NOOIT is gebeurd.
c) ad pt 1g en pt 2c: Ondanks de voorgenomen en beloofde intrekking van D.G./CP brief dienen schriftelijke voorstellen door H.M.M.S. te worden ingediend teneinde kapt BRIAIRE eerder dan 1/11'82 af te lossen c.q. terug te plaatsen.
d) ad pt 1c: H.M.M.S. wordt hierin het middel "ontheffing uit functie en onmiddellijke terugzending naar Nederland" onthouden en geadviseerd het in Suriname

onhanteerbare middel "schorsing" te overwegen.
Opm. Hoewel ook de Ambassadeur in zijn code 91 dd 9/2'81 tot "onmiddellijke ontheffing en repatriëring van kapt BRIAIRE en CLEMENTS" adviseert repatrieert BRIAIRE eerst op 30/3 en keert CLEMENTS eerst op 20/4 (tijdelijk) naar Nederland terug.

3. Eind oktober wordt H.M.M.S. in het kader van deze DPKL besprekingen in kennis gesteld van een concept verplaatsingsplan m.b.t. 6 M.M.S. leden en voorgesteld aan de potentiële opvolgers.
Opm. Eén dezer opvolgers – zo blijkt H.M.M.S. bij terugkomst in Paramaribo – heeft reeds contact op laten nemen met zijn "voorganger", waarover m.n. betrokkene doch ook maj NIJS, maj KOOIMAN, kapt BRIAIRE & kapt. CLEMENTS zeer verbolgen blijken en blijven op een zodanige wijze dat BRIAIRE een persoonlijk gesprek met H.M.M.S. omtrent het verplaatsingsplan weigert.

4e subconclusie

M.n. deze voortijdige actie van een potentiële aflosser bleek een nieuwe dimensie toe te voegen aan het eerder geconstateerde "verziekte M.M.S. klimaat", zich manifesterend [in]:

a) lijdelijk verzet m.b.t. uitvoering van H.M.M.S. opdrachten waarvan als voorbeelden genoemd worden:

– het NIETS doen aan de uitwerking van een SNA [?]-

- **p 9** rapport (door BRIAIRE)
- het NIETS doen aan de voorbereiding van lt V. DIJK's beëdiging (door NIJS en CLEMENTS)
- het NIETS bijdragen aan de concipiëring van een suppletie brief (door CLEMENTS)
- het slecht voorbereiden van een M.M.S. rapportage (i.b. door CLEMENTS en BRIAIRE).
- het NIET "saneren" van verlofaanspraken M.M.S. personeel en het nauwelijks controleren van het voorschriftenbestand door CLEMENTS.

b) deze verzetshouding ventileren in Nat LEGER-KRINGEN met het oogmerk beoogde overplaatsingen te verhinderen en H.M.M.S. ib in zijn attaché-taak (beschuldigingen van spionage) kwetsbaar maken.

Als voorbeelden daarvan kunnen genoemd worden:

- het niet rapporteren van het feit dat de Nat LEGERLEIDING kol VALK uitnodigde om de 25e febr viering bij te wonen door maj KOOIMAN;
- pogingen van BRIAIRE en LORWA om zich door de Nat Legerleiding onmisbaar te laten verklaren (zie rapport H-LAMID dd 9/12/'80 brief aan SCPZ/DPKL nr 22.12.01.006/42A dd 15/12'80 punt 9, rapport aan SG-Mindef en SCPZ-DPKL [Personeelszorg Directie Personeelszaken Koninklijke Landmacht] nr 22.12.01-006/42B dd 14 jan 1981, waarin voor verdere escalatie wordt gewaarschuwd.
Opm. Annex het zwart maken van lt v. DIJK (en daarmee de M.M.S. in de Volkskrant dd 10/12'80).

Verwezen moge worden naar 2e subconclusie mbt VALK's/BRIAIRE/CLEMENTS mogelijke relatie met HEUKELS.
In deze periode wordt H.M.M.S. door H. CID geïnformeerd over het feit dat sgt. (wnd H. S2 NAT LEGER) H.M.M.S. wantrouwt en dit heeft gemeld aan zijn legerleiding [toevoeging in pen: zulks n.a.v. mevr CLEMENTS indiscretie (zie IIIA)].

V Periode 1/1 '81- 1/2/'81

A. Irritatie bij M.M.S. en daardoor bij NAT LEGERLEIDING omtrent a.s. verplaatsingen M.M.S. leden neemt

- p 10 toe, hetgeen blijkt uit:

1. Het verzoek van maj KOOIMAN om met Ambassadeur te spreken over de door Amb. gehouden toespraak tijdens ondertekening M.M.S. overeenkomst dd 9/1/'81 (zie DEFAT RAPP punt III/D/6).
   Opm. Aanleiding tot KOOIMAN's verzoek was de irritatie door een voorval veroorzaakt bij NAT. LEGER: lt BEHR (broer van de linkse journalist BRAM BEHR). BEHR en counterpart van kapt CLEMENT's en de "foute" veronderstelling dat H.M.M.S. de toespraak geconcipieerd had.
2. De naweeën van het verkeersongeval dd 16/1 veroorzaakt door Kapt BRIARE (onder invloed), hetgeen door hem NIET werd gemeld (zoals voorgeschreven) bestaande uit:

a) BRIAIRE's poging, gedaan bij de legerleiding om deze zaak "onder tafel te werken".
b) BRIAIRE's uitlating dat zoiets bij een goede baas als kol VALK "geseponeerd" zou zijn en zijn latere beschuldigingen aan het adres van steller dat deze de zaak doorgezet heeft hoewel de ZURIN [sic] overheid de zaak had geseponeerd, alsmede zijn uitlating dd 29/1 tegen Bat Cdt FERNANDEZ dat "MAARSEVEEN zijn baas niet meer was".

3. Het interdisciplinaire gesprek dd 16/1 gericht tegen het beleid van de H.M.M.S. van BRAIRE en LORWA in aanwezigheid van 2 burger ambassademedewerkers (gevoegd bij Beoordeling BRIAIRE).
4. Het feit dat voor de EVALUATIE bespreking van het NAT LEGER, in januari gehouden, slechts uitgenodigd worden maj. KOOIMAN, Kapt. BRIARIE en kapt CLEMENTS (die omtrent hun ervaringen NIET of nauwelijks rapporteren aan H-M.M.S.).
   Opm. Maj. KOOIMAN stelt daarover in zijn persoonlijk Memorandum aan de Ambassadeur dd 18/3 dat H.M.M.S. niet uitgenodigd werd, omdat het NAT LEGER "hem niet moest".
5. Het feit dat H.M.M.S. bij Ondermin. v. Leger op 16/1 ontboden wordt om aan te horen dat de NAT. LEGERLEIDING prijs stelt op het behoud van de kapt CLEMENTS, BRIAIRE en ad. LORWA.

- p 11 6. De reakties van de kapts CLEMENTS en BRIAIRE (ook geuit in NAT Legerkringen en in de Nederlandse gemeenschap) op de over hen (mede n.a.v. bovenstaande ervaringen), uitgebrachte beoordelingen dd 31/1'81 en i.b. over beoordelaar (steller).

7. Het feit dat maj. KOOIMAN verklaart zich steeds meer in "spanningsvelden" te bevinden tussen

- "het belang van het NAT LEGER en zijn plicht als Nederl M.M.S. officier en Ambassadelid" als ook tussen "collegialiteit en loyaliteit aan zijn chef".

<u>5e subconclusie</u>

Het eerder geconcludeerde verziekte M.M.S. klimaat met nieuwe dimensie (frustratie omtrent a.s. overplaatsingen en het zich daardoor in eigen belang aangetast voelen) escaleerde in deze maand in het bijzonder, hetgeen zich manifesteerde in het "naar buiten brengen" van de frustraties, het steun zoeken bij de NAT. LEGERLEIDING en het zich afzetten tegen H.M.M.S. op ondermijnende en indisciplinaire [sic] wijze (zie rapp. Terzake aan S.G. – MINDEF en DPKL nr 22.12.01.006 dd 14/1'81).

- p 12 <u>VI. Periode 1/2'81-1/3'81</u>

1. Op 3/2 houdt Ambassadeur – teruggekeerd uit Nederland, waar hij o.a. een gesprek had met S.G. –Mindef en DPKL een toespraak tot de totale M.M.S.. Daarin stelt hij dat:

- overplaatsingen in diplomatieke dienst onvermijdelijk en in het M.M.S. geval nu onherroepelijk zijn;
- vragen om verlenging geen zin hebben, evenmin als pogingen om in dit aflossingsschema veranderingen aan te brengen.

<u>Opm.</u> Opmerkelijk zijn de vragen van BRAIRIE [sic] en CLEMENTS t.w.

- CLEMENTS vraagt om na te willen gaan of het K.B. nog steeds van kracht is, waarbij in diensttreding bij de SURIN Krijgsmacht mogelijk is zonder verlies van de Nederlandse nationaliteit;
- BRIAIRE vraagt of de overplaatsing verband houdt of een gevolg is van de "coup" dd 25/2/80.

2. Refer. aan een DPKL codebericht dd 5/2 (v.d. KLAAUW 37) met zeer indringende vragen omtrent de argumenten waarop de Ambassadeur zijn mening stoelt dat BRAIRE uit functie ontheven zou moeten worden antwoordt de ambassadeur middels codebericht VEGELIN 91 dd 11/2 in pt ccc 2 dat: "onmiddellijke ontheffing uit de functie direct daaraanvolgende repatriëring van kap BRIAIRE en een zeer spoedige aflossing van kap CLEMENTS gewenst zijn als gevolg van de voornamelijk door hen veroorzaakte ontwikkelingen binnen de M.M.S. en i.b. gelet op de consequenties daarvan voor de verhouding M.M.S.—NAT LEGERLEIDING."
3. Op 11/2 vindt de periodieke vergadering (H).M.M.S. met Bevelhebber en Batalj. Cdt. Nat. Leger plaats, waarbij door deze laatste een punt gemaakt wordt van de – door hen niet gewenste a.s. "overplaatsing" van kap CLEMENTS en BRIAIRE.

M.b.t. de gebeurtenissen tijdens en na deze vergadering i.b. het feit dat de T.Z. [Tijdelijk Zaakgelastigde] op 12/2 ontboden zijnde bij de President, deze namens de SUR REGERING (!)

- p 13 en de NAT. LEGERLEIDING de TZ verzoekt het daarheen te willen leiden, dat de kpts CLEMENTS en BRIAIRE niet vervangen zouden worden als ook het daaropvolgende gesprek van de TZ met beide genoemde kapiteins moge verwezen worden naar Memorandum H.M.M.S. aan de Ambassadeur dd 24/2'81.
Van dit memo zond steller bij mijn brief nr. 24.02.81.047 GP op 5/3 een afschrift aan S.G. Opm.
De opmerking van maj KOOIMAN gemaakt tijdens de M.M.S.-NL vergadering dd 11/2 (zie pt 5 Memo) als zou de overplaatsingsbeslissing op het hoogste ambtelijke (!) niveau in Nederland zijn genomen, verklaart mogelijk de SURIN stap (escalatie) naar Regeringsniveau.

4. Op 18/2 wordt door DEFAT/ LAMAT een krans gelegd en een toespraak gehouden bij het oorlogsmonument.

Opm. a) Kap CLEMENTS verklaart desgevraagd niet als adj van DEFAT te willen optreden;

b) kap CLEMENTS – wel aanwezig bij ochtend vlaggeparade, evenals andere M.M.S. leden – distantieert zich zeer demonstratief van (H)M.M.S. doch stelt zich op bij NAT LEGERleiders;
c) hoewel aanvankelijk – ondanks grote radio/T.V. en perspubliciteit gewijd aan herdenking VETERANEN-DAG, geen aandacht werd geschonken aan Nederlandse bijdrage, gebeurt dit na een artikel in SONDE SPIKRI dd 1/3 achteraf toch enigermate.
5. Als sfeer en tijdsschildering nog de volgende mogelijk minder belangrijke ervaringen.
a) Gelet op rellerige sfeer avant viering 25 februari revolutie (zie DEFAT rapport III-E/6, 7 en 8) verordonneert H.M.M.S. dat echtgenotes en kinderen M.M.S. leden NIET dienen te vergezellen bij bijwoning 25/2 parade; Mevr BRIAIRE verzocht daarop

- p 14 kap FERNANDEZ de M.M.S. dames speciaal uit te nodigen.

b) Kap CLEMENTS zegt (bij het ontruimen van zijn kast in het M.M.S. gebouw i.v.m. interne verhuizing) "op het M.M.S. bureau toch NIETS meer te zoeken te hebben".
c) kap FERNANDEZ poogt tijdens lunchgesprek bij Ambassadeur duidelijk te maken dat "H.M.M.S. in tegenstelling tot zijn voorganger de SURIN mentaliteit niet kent en te formeel, te precies en te indringerig is, wat wel met zijn S 2 verleden te maken heeft"; en zegt bij een andere gelegenheid tegen omstanders:

"De enige die NIET op de overplaatsingsorder staat en er wel op hoort is MAARSEVEEN."

<u>6e Subconclusie.</u>

De op 14/1/'81 gevreesde (en gerapporteerde) te verwachten escalatie is op 12/2 een feit geworden in die zin dat de interne M.M.S. problematiek op dat moment het SURINAAMS-Nederlandse regeringsniveau heeft bereikt (m.i. door toedoen van Nederlanders in diplomatieke dienst het "officium nobile" van militair officier bekledend. Vanaf dat moment ligt tevens duidelijk dat deze officieren tegen hun chef complotteren met de bedoeling dat hij moet verdwijnen en zij hun dienst t.b.v. "het SURINAAMS BELANG (?)" kunnen continueren.

VII Periode 1/2'81-1/3'81

1. Geen periodieke besprekingen M.M.S.-NL. vonden plaats, ondanks herhaald verzoek daartoe gedaan door H.M.M.S. bij Bevelhebber en Onderminister; ook pogingen daartoe door de Ambassadeur gedaan blijven zonder resultaat. Zulks gerapporteerd aan SCPZ-DPKL bij brief 4656 PP dd 25/3.
   <u>Opm.</u> Het feit dat niet meer "on speaking terms" met het NAT. LEGER gekomen kon worden werd m.i. – naast de indiscreties van een aantal M.M.S. leden – vermoedelijk

- p 15 ook veroorzaakt door het uit gevangenschap ontslaan van de uiterst linkse SITAL op 5/3 die op 22/4 via een K.R.O. radio-interview de opheffing van de M.M.S. bekend maakte.

2. In een onderhoud met kap BRIAIRE dd 6/3 nav zijn afwezig zijn op een M.M.S. vergadering zegt deze dat:

- hij meent als "waardeloze officier" daar niet meer welkom te zijn;
- hij nog steeds niet weet waarom hij naar Nederland moet;
- hij, derhalve, ook geen afscheid van de M.M.S. wil, noch uitgeleide gedaan wenst te worden bij zijn repatriëring.

   Opm. BRIAIRE meldt zich zelfs niet af bij de Ambassadeur, doch bij zijn vertrek op 30/3 van Zanderij blijken wel aanwezig te zijn kap CLEMENTS en maj NIJS, die BRIAIRE op dat moment toevertrouwt dat hij een open LTT telegram verzonden heeft naar Mindef omtrent de M.M.S.-NAT. LEGER situatie (zie pt VII/11).
   BRIAIRE zelve voegt de daar ook aanwezige H.M.M.S. toe dat hij in Nederland "de reünie der uitgeworpenen" zal voorbereiden, omdat voor sep'81 alle M.M.S.'ers wel in Nederland zullen zijn.
   Mevr BRIAIRE meent H.M.M.S. te moeten beschuldigen van het achterhouden van brieven van de SURIN

- p 16 REGERING aan de Nederlandse, waarin om het aanblijven van BRIAIRE en CLEMENTS wordt gevraagd.

3. In een gesprek dd 12/3 met de maj NIJS, maj KOOIMAN en lnt van DIJK poogt H.M.M.S. i.b. de twee eerstgenoemden op de ernst van de situatie m.n. in hun relatie met het NAT. LEGER te wijzen, daarbij als voorbeeld aanhalend de "levensgevaarlijke" althans "hachelijke" situatie waarin adj. v. DIJK in mei/juni 1980 verkeerde (zie M.M.S. rapport 16/6-1/8'80 blz 2) zulks door "loslippigheid" van M.M.S. leden t.a.v. de ORMSKERK affaire en de (legale) bemoeienis daarmede van adj. v. DIJK.

Nog diezelfde avond telefoneerde maj NIJS met kol VALK in BRUSSEL en vroeg hem of hij (VALK) v. DIJK met een pistool bedreigd had in die periode (eea is een indicatie dat regelmatige contacten tussen M.M.S. leden en kol VALK bestonden).
Daar kol VALK, dit terecht ontkende (uiteraard had steller dit ook NIET gezegd, vroeg maj NIJS een onderhoud aan met de Ambassadeur, waarin NIJS zowel "de beschuldiging" als "de ontkenning" rapporteerde.)
Opm. De, in het gesprek met H.M.M.S. met de missieleden, NIET uitgesproken aanleiding voor dit gesprek werd gevormd door:

a) het vermoeden dat BRIAIRE op grond van zijn, op de Nederlandse ambassade verkregen, wetenschap dat Nederland op 8/5'80 uitlevering eiste van ORMSKERK's stoffelijk overschot alsmede op grond van zijn, op de M.M.S. verkregen, wetenschap dat adj v. DIJK beschikt over het sectierapport de NMR (JOEMAN?) informeerde.
b) de Bevelhebber op 11/3 zijn officieren in kennis stelde van het voornemen om de M.M.S. op te heffen als Nederland niet positief reageerde op het SURIN verzoek om BRIAIRE en CLEMENTS te handhaven, daaraan toevoegend dat het SURINAME niet ging om de verwijdering van die twee, maar om die van een andere persoon.

c) de mondelinge waarschuwing die de M.M.S. chauffeur kreeg van de NAT. LEGER luitent BEHR om "zich als

- p 17 SURINAMER niet te laten misbruiken voor Nederlandse doeleinden van jouw kolonel; men was bezig de kolonel weg te trappen en als dat niet lukte dan zou de hele missie weg moeten."

4. In deze in- en extern uiterst gespannen sfeer vindt op 15/3 de "tegencoup van sgt HAWKER" plaats (zie DEFAT rapport III-F 7 en i.b. bijl. 2)
   Opm. Ook maj KOOIMAN meldt dit keer zijn ervaringen daaromtrent in het kampement opgedaan aan steller onder gelijktijdige vermelding dat hij wnd. Bat Cdt HORB zal informeren dat hij zulks meldde (!). Overigens ging maj KOOIMAN op 20/3 onuitgenodigd en zonder H.M.M.S. tevoren te verwittigen naar de verjaardagsparty van NMR-voorzitter lt GRAANOOGST.
5. Op 18/3 (één dag avant een gesprek van de Ambassadeur met Bevelhebber Bouterse, waarvan maj KOOIMAN op de hoogte was, dat dit zou plaatsvinden) dient maj KOOIMAN zijn – tegen de persoon van de H.M.M.S. gerichte – persoonlijke memoradum bij de Ambassadeur in.
   Bij een gesprek met KOOIMAN omtrent dit Memo (na KOOIMAN's gesprek met de ambassadeur blijkt dat KOOIMAN 5 punten van dit Memo tevoren heeft doorgesproken met Bevelhebber BOUTERSE.
6. De Ambassadeur rapporteert in zijn codebericht VEGELIN 177 dd 19/3 over zijn ervaringen tijdens zijn gesprek met BOUTERSE. Daarin brengt de Ambassadeur o.a. duidelijk naar voren dat de problematiek met de M.M.S. ontstaan is door "indiscreties" van de M.M.S. leden.
   Deze hebben geleid tot een "ongewenste en onwaardige ontwikkeling", derhalve – zo stelt de ambassadeur – heb ik negatief gereageerd op het verzoek van de President om de kapiteins BRIAIRE en CLEMENTS "aan te houden" gezien het gedrag van beide kapiteins (gesanctioneerd bij code KLAUW 83 dd 23/2).
   Op de uitlating van de bevelhebber dat hij geen

- p 18 vertrouwen in MAARSEVEEN heeft, heeft de ambassadeur geantwoord dat voor wantrouwen geen reden is en op de conclusie van de bevelhebber dat, in geval Nederland niet accoord gaat met het aanblijven van BRIAIRE en CLEMENTS het duidelijk is dat Nederland de opbouw van het Nat. Leger niet als eerste prioriteit ziet en derhalve overweegt de werkzaamheden van de M.M.S. te beëindigen, ontraadt de Ambassadeur Nederland de mogelijkheid om de eer aan ons zelf te houden door het initiatief tot vertrek van de M.M.S. zelf te nemen, daar een gezuiverde missie nog steeds opbouwend werk kan verrichten bij het hervinden van de SURIN stabiliteit.
Opm. Ondanks dit bericht vindt geen snelle zuivering plaats en kan kap BRIAIRE bij terugkomst in Nederland op 30/3, na één dag Den Haag, zijns weegs gaan en wordt kap CLEMENTS na zijn terugkeer op 20/4 door DPKL als "mandataris van H.M.M.S." gebruikt, ondanks H.M.M.S. advies zulks niet te doen. Beide kapiteins zouden evenals

maj NIJS na repatriëring persoonlijk contact hebben opgenomen (bezoek?) met kol VALK te BRUSSEL.

7. Op 23/3 nodigt KOOIMAN (maj) alle leden van de M.M.S. uit op zijn "verjaardagspartij" behalve H.M.M.S.
8. Op 27/3 – tijdens een M.M.S. vergadering stelt kap CLEMENTS – bij de behandeling van het punt "wapenleveranties" (de bestellingen en ramingen van het NAT. LEGER zijn onevenredig hoog) dat het nog steeds de SURIN bedoeling is om de Volkscomité's te bewapenen, daarbij suggererend dat Nederland op grond van de materieel overeenkomst "de plicht heeft te leveren wat gevraagd wordt".
   Opm. De instructies van H.M.M.S. hielden in die periode nog in, dat de "vinger op de pols" gehouden moest worden bij "kwetsbare wapenaanvragen".
   Bovendien stelde kap CLEMENTS geen bijzonderheden te melden te hebben "omdat hij – ingevolge opdracht H.M.M.S. niet deel had kunnen nemen aan een vergadering van de BEVELHEBBER met de PRESIDENT omtrent

- p 19 de DEFENSIE begroting (zie M.M.S.-NL vergadering 11/2 '81) waarbij hij concludeerde "derhalve niet langer te kunnen functioneren als adviseur voor het NAT. LEGER".

9. Op 28/3:

- sondeert maj KOOIMAN bij H.M.M.S. of het gelet op de situatie, i.b. de verhouding H.M.M.S. t.o.v. Nat. Legerleiding, niet gewenst is dat z.s.m. maj NIJS als H-M.M.S. op gaat treden en steller zich verder beperkt tot de DEFAT/ LAMAT taak.
  Opm. Dit "advies" houdt verband met:

a) een eerdere melding van maj KOOIMAN dd 12/3 waarin hij H.M.M.S. op de hoogte stelt van zijn vermoeden dat Min NAARENDORP, bij de Ambassadeur tijdens een lunch, kenbaar zal maken dat hij "het vertrouwen in de M.M.S. dan wel in H.M.M.S. zal opzeggen";
b) met de vraag van H.M.M.S. aan maj KOOIMAN of hij er inmiddels in is geslaagd contact te leggen met de BEVELHEBBER, (zoals KOOIMAN werd opgedragen) teneinder [sic] tot een gesprek "a trois", te komen over de bezwaren die zowel KOOIMAN als de Bevelhebber hebben tegen de persoon H.M.M.S. (de 5 door hen doorgesproken punten in KOOIMAN's PERSOONLIJK MEMO dd 18/3 pt 5).

- p 20 Het antwoord op deze vraag was overigens negatief.

10. Op 28/3 wordt in de Memre Boekoe kazerne door de Bevelhebber afscheid genomen van de fam BRIAIRE (met koffie, gebak en souvenirs) in aanwezigheid van CLEMENTS (en uiteraard zonder voorkennis van H.M.M.S.).
    Opm. Inmiddels blijkt uit een "persoonlijk, aan H.M.M.S. gerichte brief over dienstzaken" van lkol KERKKAMP (DPKL) – dat ondanks alle eerdere "ambtsberichten" omtrent CLEMENTS – [in pen toegevoegd: DPKL] voornemens is CLEMENTS – na aflossing per 1/5 of 1/6 – ter plaatse te laten demobiliseren.
11. Op 30/3 verzendt maj NIJS – als Plv H.M.M.S. doch eigenmachtig, hoewel hij kap BRIAIRE wel informeert – refererend aan zijn "noodkreet van een jaar tevoren",

(29/4'80) zie ook pt. II-B) via open L.T.T. kanalen [in pen toegevoegd: een telegram] waarin hij o.m. "constateert" dat huidige M.M.S. noch bij NAT. LEGER, noch intern functioneert" en "zich verbaast over besluitloosheid Nederlandse regering (Def en BuZa) t.a.v. besluitloosheid t.a.v. aflossing M.M.S. leden c.q. commandowisseling (!)" (zie ook CELER [uit naam van de minister bij diens afwezigheid] 88 dd 31/3 en het antwoord codebericht VEGELIN). Opm. Deze zaak wordt door Ambassadeur persoonlijk behandeld met als resultaat dat NIJS niet gelast wordt zich per eerste reis naar Nederland te begeven, zoals door Nederland werd voorgesteld.

Vermoedelijk wordt door de Ambassadeur deze maatregel niet genomen in de hoop daardoor alsnog "on speaking terms" te komen met de SURIN autoriteiten en daarmee te geraken tot de voorzetting van een M.M.S., in "gezuiverde toestand".
Wel constateert de Ambassadeur in zijn antwoord code dat: "SURIN de missieleden weinig goed heeft gedaan men verloor verhoudingen uit het oog, verkeerde op je/jouw basis met gezag en macht na 25 februari '80. "Door VALK is slecht zaad gezaaid."
E.e.a. leidt steller tot het zenden van een persoonlijke brief aan Mr. DEMMINK dd 1 /4, daar steller

- p 21 wel de overtuiging heeft dat deze actie van NIJS behoort tot de overige complotterende acties van BRIAIRE, CLEMENTS, KOOIMAN en LORWA.

7e Subconclusie

Het eerder geconstateerde complotteren tegen H.M.M.S. van een aantal (in rang en functie belangrijkste) M.M.S.-leden, al of niet in meerdere of mindere mate gesteund door Kol VALK met adviezen zet zich voort, waardoor nu ook de SURIN-Nederlandse verhoudingen op regeringsniveau worden aangetast.
De indruk wordt gevestigd dat de motivering van dit complot nu niet alleen meer uit "aversie tegen steller" en "het najagen van eigen (financiële)" belangen bestaat, doch ook doordat bij i.h. BRIAIRE, CLEMENTS, NIJS en LORWA – "de angst voor ontdekking van hun activiteiten voor, tijdens en na 25/2 '80" een rol gaat spelen.
Als deze indruk juist is, dan heeft dit "angstfenomeen" vermoedelijk ook effect op de Nat. Legerleiding (de uitvoerders van de "coup" dd 25/2/'80 en i.b. op diegenen uit deze groep, die de "verhoren van ORMSKERK" hebben geleid.
Een complicerende factor in deze periode is het uit gevangenschap ontslaan van SITAL (uiterst – ook ideologisch – links – en derhalve scherp tegenstander van "Nederlandse pottenkijkers" in het kampement, waar "het REVOLUTIONAIR FRONT" – later naar alle waarschijnlijkheid, met CUBAANSE adviezen – vorm moet krijgen). MIJNALS (die in zijn voortvluchtige periode – januari/febr. '80) enige malen, incognito, de Mil Missie en haar toenmalige Hoofd bezocht) en JOEMAN (persoonlijke vriend van BRIARE die ook in de ORMSKERK zaak een uiterst belangrijke rol speelde, al of niet, geheel of gedeeltelijk daartoe in staat gesteld door informaties van BRIAIRE).

Tenslotte werd de Nat. Legerleiding in deze periode duidelijk dat hun pogingen, zelfs met behulp van de PRESIDENT, om BRIAIRE en CLEMENTS – waarschijnlijk ook als informant – te behouden, op niets uitliepen.
Overigens wordt het steller in deze periode duidelijk dat Nederland niet bereid lijkt de zo noodzakelijk "zuiverende" maatregelen t.a.v. het M.M.S. personeels-
- p 22 bestand te nemen, zulks ondanks alle gezonden rapporten en codeberichten en ondanks de ministeriële beginsel beslissing genomen op 20/10'80 (zie IV –A-1).

<u>VIII Periode 1'4'81-1/5'81</u>

1. Op 4/4/ houdt ambassadeur, mede op basis van codebericht CELER 91 dd 2/4 (waarin gesteld wordt dat geen verdere inbreuken op discipline zullen worden getolereerd) "donderspeech" tot totale M.M.S..
   Referend aan zijn toespraak dd 3/2 waarin een correct optreden gevraagd werd, zegt de Ambassadeur, dat sedertdien de lucht in de stal verder bedorven is geworden door kwade elementen. Wanneer u geen heer kunt zijn, wees dan een man.
   De M.M.S. zal moeten veranderen, er is geen plaats voor "ouwe jongens verhoudingen" terwijl ook "kwaadsprekerij" beschouwd wordt als inbreuk op discipline, welke NIET getolereerd zal worden.
   Daarna vertrouwt de Ambassadeur H.M.M.S. toe dat iedereen het beter acht dat de missie in deze vorm verdwijnt, doch dat H.M.M.S. als DEFAT zal blijven in het kader van een nieuwe SURIN-NEDERLANDSE militaire samenwerkingsstructuur (zulks n.a.v. zijn codebericht VEGELIN 209 dd 3/4, waarin de Ambassadeur tevens stelt e.e.a. persoonlijk bij de SG Min Def toe te willen lichten op 7/4).
2. Op 9/4 meldt maj KOOIMAN aan H.M.M.S. op verjaarsbezoek te zijn geweest bij lnt DIHAL (plv Bat. Cdt) en bij N.M.R. lid NANKOESINGH; overigens was H.M.M.S. ook duidelijk dat maj KOOIMAN nog frequent de ex-minister, althans de familie HAAKMAT bezocht.
3. Ongeveer tezelfdertijd wordt duidelijk dat kap FERNANDEZ zijn ervaringen opgedaan bij zijn dienstbezoek aan Nederland niet met H.M.M.S. wenst te bespreken, in tegenstelling tot H-MLD lt CLYBESDALE die zulks wel doet.
   <u>Opm.</u> De oorzaak van kap FERNANDEZ' onwilligheid zou mede gelegen kunnen zijn in het advies wat hij van kap CLEMENTS gekregen zou hebben, luidend: "Zeg toch elk

- p 23 formeel kontakt met de kolonel op".

4. Op 11/4 maakt Bevelhebber in kampement bekend dat M.M.S. beëindigd zal worden. De journalist BEHR (SAINA), broer van lt BEHR, counterpart van kap CLEMENTS maakt eea wereldkundig in de VRIJE STEM dd 15/4
5. Op 16/4 informeert de T.Z. [Tijdelijk Zaakgelastigde] de totale M.M.S. omtrent de SURIN beslissing om de M.M.S. werkzaamheden per 1/5 te beëindigen.
   Maj NIJS beklaagt zich bij de TZ over diens "onelegant" optreden bestaande uit het niet de gelegenheid geven tot het stellen van vragen. T.Z. reageert door te

verwijzen naar "inbreuk op discipline" bepaling van MinDef.
Opm. Op 14/4 had H.M.M.S. overigens de missie reeds op de hoogte gesteld van het feit dat er "indicaties" waren voor een spoedig eind van de M.M.S., terwijl T.Z. op 16/4 voor de beantwoording van eventuele vragen H.M.M.S. aanwees.

6. Codebericht CELER 99 dd 17/4 bepaalt o.a. dat:

- M.M.S. personeel voor 1/6 SURIN verlaten moet hebben;
- na 1/5 geen functionele contacten meer door (voormalige) M.M.S. leden met SURIN autoriteiten onderhouden mogen worden, m.u.v. DEFAT.

Opm.

a) De ernst van de situatie was m.n. de "dissidente" leden van de M.M.S. nog onvoldoende duidelijk, hetgeen o.a. bleek uit een uitlating

- p 24 van maj KOOIMAN aan het adres van een Ambassade-medewerker, luidend: "Het zal wel zo'n vaart niet open, laat eerst CLEMENTS maar eens in Nederland zijn." Bovendien bleek uit vragen en opmerkingen van deze missieleden dat men er van uitging dat ook H.M.M.S. zou vertrekken.

b) Door H.M.M.S. zelve werd vanaf dit moment gepoogd te komen tot afspraken omtrent het afmelden van de missie bij de Onderminister en de legerleiding. Voor wat betreft eerst genoemde lukte zulks en werd een afspraak gemaakt voor 29 april, van de zijde van de legerleiding werd niet gereageerd.
Naar echter later bleek nam de Bevelhebber op 30 april officieel afscheid van de missie met dien verstande dat daartoe NIET waren uitgenodigd: H.M.M.S., elt van DIJK en sgm KEYDENIERS.

7. Op 20/4 vertrekt kap CLEMENTS naar Nederland, uitgeleide gedaan door maj KOOIMAN. H.M.M.S. is ook op Zanderij aanwezig en krijgt van CLEMENTS te horen dat hij op de 22ste april al wel zal weten, hoe het gaat en verder zal gaan."
8. Op 21/4 maakt HEUKELS in een voor Suriname bestemde uitzending van de WERELDOMROEP bekend dat de voornaamste reden van het naar huis zenden van de M.M.S. gelegen is in het feit dat "kol MAARSEVEEN een spion genoemd wordt voor de Nederlandse ambassade". Opm. In hoeverre CLEMENTS uitlating, vermeld in bg punt 7 gerelateerd is aan dit wereldomroep bericht is een vraag, waarbij wel verwezen moge worden naar de eerder in de tweede subconclusie gesignaleerde (mogelijke) relatie van VALK (CLEMENTS, BRIAIRE?) met de journalist HEUKELS.
In dit verband is wel duidelijk dat er een relatie bestaat tussen SITAL en HEUKELS (gezamenlijke gevangenschap in december 1980) en de journalist BEHR, gecombineerd met die tussen de journalist BEHR met diens broer de Lt BEHR en van deze lt met kap CLEMENTS.

- p 25 Vast staat evenzo dat CLEMENTS aan een lid van de Nederlandse gemeenschap gezegd heeft: "Als ik naar Nederland moet, verdwijnt de hele M.M.S. hier."

9. – Op 22/4 maakt N.V.D. [Nationale Voorlichtingsdienst] namens SURIN regering bekend dat M.M.S. de werkzaamheden per 1/5 zal beëindigen.

– Uitnodiging van echtgenoot H.M.M.S. voor koffiemorgen aan alle dames van missieleden, ter introductie van echtgenote, van zojuist gearriveerde secretaris DEFAT – wordt uitsluitend aanvaard door echtgenotes van lt van DIJK en smg KEYDENIERS.

10. Desgevraagd deelt H-NVD op 24/4 aan S.N.A. [Surinaams Nieuwsagentschap] mee dat persberichten als zou M.M.S. land moeten verlaten, omdat zij betrokken is bij spionage-activiteiten, volledig uit de lucht zijn gegrepen; de reden van het vertrek is de verzelfstandiging van het NAT. LEGER.
    Opm. Waarschijnlijk als reactie op dit officiële bericht zegt Behr (SAINA) [persbureau] in een RADIKA radio uitzending op 24/4: "Het leger zou meer redenen hebben de M.M.S. vriendelijk te verzoeken haar werk te beëindigen", t.w.

- schuldig aan overbrieven inlichtingen over NAT. LEGER aan Nederland.
- Het terugroepen van 2 missieleden (BRIAIRE en CLEMENTS) wegens hun pro-SURIN opstelling. Verder verwijst BEHR naar het HEUKELS bericht dd 21/4 (zie pt 8) waarin gezegd is dat "spionage de reden is voor het beëindigen van de M.M.S.", terwijl de ook de bij de president (doch niet bij het NAT. LEGER) in ongenade gevallen SLAGVEER ("Informa") [persbureau] op 25/4 in een artikel in "de Ware Tijd" stelt dat: "de Nederl. missie – op grond van mededelingen uit doorgaans welingelichte bron (!) – beschuldigd wordt van een verkeerde taakopvatting. Het leger wenst wel gebruik te maken

- p 26 van de diensten van kap BRIAIRE en CLEMENTS, doch SURIN verzoeken om hen te behouden werden afgewezen. De Nederlandse officieren die het SURIN belang centraal stelden zijn steeds gekortwiekt".

11. Op 26/4 verordonneert Nederland d.m.v. het codebericht CELER 102 dat ook de gezinsleden van het M.M.S. personeel SURINAME voor 1/6 verlaten moeten hebben.
    Opm. Uiteraard bracht dit bericht emoties teweeg bij de missieleden, doch helaas ook weer reakties van de dissidenten onder hen welke zeer strijdig waren met de discipline, zoals:

- het zich onvergenoegd betonen over deze maatregelen bij SURIN autoriteiten (ondermin en Bataljonscommandant) tengevolge waarvan zelfs een NOTA door de SURIN overheid nr 6396 dd 9/5/'81 aan de Nederlandse regering werd gezonden, waarin tot uiting werd gebracht dat het niet de wens van de SURIN regering was, dat het personeel van de M.M.S. avant 1/6 Suriname moest verlaten;
- het doen van uitlatingen als: Waarom stelde Nederland zich zo halsstarrig negatief op t.a.v. de Surinaamse wens om BRIARIE en CLEMENTS te handhaven (NIJS);
- het rechtstreeks zenden van requesten naar een DPKL-functionaris (lkol KERKKAMP) om uitzondering op deze maatregel te verkrijgen (KOOIMAN)
  Een zeer negatief werkende factor bij e.e.a. bleek te zijn de op dat moment in Nederland zijnde kap CLEMENTS.
  Hij telefoneerde vele malen met M.M.S. leden, waarschijnlijk op basis van bij DPKL verkregen informaties.

Opm. In deze periode werd de auto (met CD platen) [Corps Diplomatique] van CLEMENTS gebruikt door zijn vrouwelijke relatie (secretaresse NAT LEGER).

12. Op 29/4 presenteren de missieleden o.l.v. H.M.M.S. zich af bij de Onder-Min van leger. Opm. 45 minuten te laat voegen maj KOOIMAN en sgm KEYDENIERS zich bij dit gezelschap met de verontschuldiging dat de bevelhebber te kennen had gegeven ter

- p 27 zelfdertijd afscheid van hen te willen nemen (hetgeen overigens niet had plaatsgevonden).

8e Subconclusie

In deze periode is het i.b. de M.M.S. leden duidelijk, dat hoewel de M.M.S. per 1/5'81 wordt opgeheven er een DEFAT (meest voor de hand liggend in de persoon van de reeds als zodanig functionerende) aan de Nederlandse Ambassade verbonden zal blijven.

Hoewel ook de M.M.S. leden uit pers-berichten duidelijk had kunnen zijn, dat de opheffing in belangrijke mate te wijten was aan hun collegae BRIAIRE en CLEMENTS wordt deze conclusie niet getrokken.

Wel worden pogingen van een aantal dissidente leden om de functionerend DEFAT verder te beschadigen (al of niet in overleg en coöperatie met NAT. leger-functionarissen) steeds driester. Ze heeft er alle schijn van dat de perscampagne (met spionage beschuldiging) tegen DEFAT gericht – volgens het eerdere beproefde model m.b.t. de "GRIJZE VLOOT" – in Nederland, door HEUKELS, begonnen is en ondanks een dementie van de SURIN Regering overgenomen wordt door de zeer aan Nat. Legerkringen gelieerde BEHR en SLAGVEER.

Duidelijk is dat de "topspelers" in dit spel HEUKELS, BEHR en SLAGVEER zijn gevoed door Nat. Legerkringen.

De vraag is echter wie de strategie/tactiek uitdacht?

- p 28 Feit is dat kap CLEMENTS – eenmaal in Nederland zijnde – toegestaan wordt een rol te vervullen in het kader van de liquidatie M.M.S. en deze rechtstreeks te spelen met zijn achterban in Paramaribo, bestaande uit dissidente M.M.S.-leden.

Zulks – het Nederlands aanzien schadend gedrag – kan dan gebeuren, ondanks de zeer ernstige en vermanende woorden van de ambassadeur tot de M.M.S. enige malen gesproken.

IX Periode 1/5'81 tot na afsluiting rapport t.w. 31/8/'81.

1. Op 1/5 wordt uit een telefoongesprek door DEFAT met Mr. DEMMINK duidelijk dat:

a) Requesten mbt gewenste uitzonderingen op gezinsrepatriëringsmaatregel weliswaar niet toegestaan zullen worden, doch dat geen actie tegen eventuele achterblijvers genomen kunnen worden.

b) Geen stappen ondernomen zullen worden tegen de kaps BRIAIRE en CLEMENTS, hoewel gepoogd zal worden hen alvorens zij terugkeren uit militaire dienst te ontslaan.

Opm. Zie codebericht HELDRING 246 d.d. 2/5 terzake.

2. Op 6/5 verklaart Minister NAARENDORP aan het adres van MinDef de GEUS, SG-Mindef en AMA? [laatste letter onleesbaar] dat:

a) Suriname de bevoogding van de M.M.S. niet wenst te laten voortbestaan.
b) De situatie zich heeft toegespitst op het moment dat 2 uiterst ingewerkte missieleden (BRIAIRE en CLEMENTS) naar Nederland worden teruggeroepen. Opm. In 2.b. wordt door een SURIN regeringsautoriteit de "echte" reden geopenbaard voor de opheffing van de M.M.S.

3. Op 7/5 te 19.15 meldt maj NIJS telefonisch aan DEFAT dat zijn ega (en hijzelve) uitgenodigd zijn voor een lunch op 8/5 in een Chinees restaurant door kap FERNANDEZ. Gevolg geven aan de uitnodiging lijkt hem niet in strijd met het "functionele contactverbod" (zie CELER 99 d.d. 17/4). Defat antwoordt dat hij e.e.a. aan

- p 29 T.Z. [Tijdelijk Zaakgelastigde] zal voorleggen. Op 8/5 blijkt DEFAT dat behalve mevr. MAARSEVEEN en mevr. van DIJK alle dames van de missieleden een dergelijke uitnodiging ontvingen.

De uitnodiging is op officieel NAT. Leger dienstpapier gesteld en afkomstig van de afdeling "Bataljonscommandant", doch getekend door "HENK FERNANDEZ". T.Z. geconfronteerd met e.e.a. besluit, dat geen gevolg aan de uitnodiging gegeven mag worden; Defat stelt betrokkenen van deze beslissing op de hoogte.

4. Op 8/5 wordt T.Z. bij President ontboden n.a.v. dit "lunch-incident". President toont zich zeer bezorgd over deze ontwikkeling rond de persoon van DEFAT. President stelt dat alles terug te voeren is op animositeit gericht tegen de opvolger van kol VALK en de legerleiding bitter teleurgesteld is dat MAARSEVEEN als DEFAT zal aanblijven nadat M.M.S. vertrokken is. Als de legerleiding deze aanleiding niet had gekregen, zou zij zeker een andere hebben gevonden, meende de President, waarbij hij wees op zijn delicate positie t.a.v. de legerleiding (Zie Heldering [Heldring] 260 d.d. 10/5).
5. Op 10/5 blijkt dat de lunch op "informele wijze en op Nederlandse kosten" toch gehouden is in aanwezigheid van de kap FERNANDEZ en met deelname van de echtparen NIJS, KOOIMAN, LORWA, als ook de echtgenotes van de kapiteins BRIAIRE en CLEMENTS.
6. T.Z. met dit gegeven geconfronteerd draagt DEFAT op 11/5 op betrokkenen te horen. Daarbij blijkt dat i.b. maj KOOIMAN de initiatiefnemer van de alternatieve lunch is geweest (zie rapport RMC [Regionaal Militair Commandant] 260 d.d. 10/5).

- p 30 7. Op basis van CELER 108 d.d. 11/5 vertrekt DEFAT op 13/5 naar Nederland i.v.m. consultaties.

Opm.

a) President omtrent dit vertrek door T.Z. geïnformeerd zegt daarover: "Legerleiding zal wel blij zijn".

b) M.M.S. leden over dit vertrek geïnformeerd wordend gaven – m.u.v. KEYDENIERS– "tussen de regels door" te kennen dit vertrek als definitief te beschouwen. Overigens heeft naar verluidt – opnieuw een afscheidslunch (nu door het Nat. Leger betaald) plaatsgevonden op 24/5 (aanwezig families KOOIMAN, BRIAIRE), terwijl op 22/5 hield maj KOOIMAN een afscheidspartij te zijner huize waarbij maj FERNANDEZ aanwezig was.

c) Naar later bleek beschouwde ook de Nat. Legerleiding het vertrek als definitief en als een overwinning. Zie Heldring 276 dd 23/5 en Vegelin 336 dd 19/6.

8. Op 29/5 keert kap CLEMENTS tijdelijk terug naar SURINAME, op diezelfde dag vertrekken de fam KOOIMAN en lt van DIJK, uitgeleide gedaan door maj FERNANDEZ.

   Opm.

   Tijdens dit korte verblijf in Suriname zou CLEMENTS:

   1e) meerdere malen de Memre Boekoekazerne bezocht hebben ondanks het feit dat zulks hem verboden zou zijn;

   2e) enige leden van de Nederlandse gemeenschap in aanwezigheid van zijn intieme, vrouwelijke SURIN relatie bezocht hebben, waarbij CLEMENTS gezegd zou hebben, dat "MAARSEVEEN nimmer welkom in SURIN geweest was" en "hij zich ook altijd ingezet had zijn komst te voorkomen" en dat de geadresseerde (ex-militair): "in zijn tijd zeker zo'n baas kapot geschoten zou hebben" en m.b.t. zijn bezoeken aan het kampement: "het is mij wel verboden, maar wie zou mijn gangen hier na kunnen gaan".

9. In de periode na DEFATS vertrek

- p 31 (14/5) [in pen: tot 29/5] (vertrek overige M.M.S. leden) zou in hotel KRASNAPOLSKY door een aantal dissidente M.M.S. leden (in gezelschap van hun dames) op een voor omstanders hoorbare wijze "plezierig" over kol VALK en "zeer onplezierig" over kol MAARSEVEEN gesproken zijn. Daarbij zou adj. LORWA (onder invloed?) zelfs zover gegaan zijn dat hij over " [sic] de coup van 25/2'80 zei: "de coup is – met medeweten van kol VALK afgerond en ze (de commandogroep?) is bij CLEMENTS vertrokken".

10. Op 13/6 zegt maj FERNANDEZ (na en nav de ambtelijke besprekingen met de heren DEMMINK en MEYS) in een interview (de Ware Tijd dd 13/6) dat: "De Defat functie – waargenomen door kol MAARSEVEEN – NU beëindigd is'. FERNANDEZ hoopt "dat met de nieuwe DEFAT WEL een goede verstandhouding zal bestaan."

11. Op 19/6 rapporteert de Ambassadeur (in VEGELIN 336) n.a.v. zijn tot dat moment weinig succesvolle poging om de DEFAT ter plaatse een "eervolle exit te bereiden – dat maj. FERNANDEZ daarop reageert door te stellen dat:
    "van Nederlandse zijde wordt teruggekomen op een SURIN NEDERL. understanding" dat het vertrek van MAARSEVEEN definitief zou zijn".

- p 32 12. Bij terugkeer naar Nederland van kap CLEMENTS (met echtgenote) omstreeks 6/6 zou hij een brief van het NAT. LEGER t.a.v. kap BRIAIRE meegebracht

hebben, waarin BRIAIRE verzocht wordt als adviseur bij het NAT. LEGER in dienst te treden.

Opm. Inmiddels is ook duidelijk dat de inmiddels gerepatrieerde en eervol ontslagen maj NIJS reeds in Suriname door de Nat. Legerleiding aangezocht werd om een functie op de SURIN. Ambassade te 's Gravenhage te aanvaarden (materieel leveranties en opleidingsadviezen).

13. Op 21/7 rapporteert de Ambassadeur in VEGELIN 345 dat volgens een VHP-leider "het ontstaan en de aanwakkering van anti-MAARSEVEEN emoties in de legerleiding door M.M.S. leden is veroorzaakt".
14. Op 8/7 vindt in de Residentie van Ambassadeur een afscheidsreceptie tgv inmiddels naar Suriname teruggekeerde DEFAT plaats (zie VEGELIN 379 d.d. 13/7). De positieve perspubliciteit rond dit gebeuren is vermoedelijk oorzaak voor de instelling van de perscensuur op 14/7.
15. Bij afscheidstoespraak tgv vertrek DEFAT d.d. 9/7 ten aanhore van totale ambassadepersoneel zegt Ambassadeur dat "DEFAT weggewerkt werd door een aantal lapzwanzen, die reeds lang tevoren Suriname hadden moeten verlaten".
16. Op 10/7 wordt DEFAT door een Surinamer (oom van lkol BOUTERSE) op de hoogte gesteld van het feit dat DEFATS door legerleiding gewenste-vertrek [sic], gebaseerd is op een rapport over DEFAT geschreven door kap CLEMENTS.
17. Op 13/7 rapporteert Ambassadeur in VEGELIN 378 ernstig bezwaar te hebben tegen terugkeer naar Suriname [in pen toegevoegd: van kap CLEMENTS], nog voordat betrokkene als militair is ontslagen, omdat "bedoelde persoon bijzonder veel kwaad heeft gesticht".

    Opm.

a) Nederland antwoordt hierop zeer formeel, doch negatief met CELER 165 dd 14/7

- p 33

b) CLEMENTS vertrekt inderdaad op 3/8 naar Suriname met echtgenote;
c) in dit kader is illustratief dat lkol KERKKAMP dd 20/6 in een telefoongesprek met steller (namens DPKL?) reeds bepleit dat "CLEMENTS verbanning in Nederland snel zou [in pen: moeten] worden beëindigd en dat ze CLEMENTS niet langer [in pen: moeten] pesten".

18. M.b.t. CLEMENTS verdere houding, gedrag en uitlatingen, wordt verwezen naar VEGELIN 448 ad 14/8 waarin CLEMENTS o.m. stelt "zeer tevreden te zijn over gang van zaken in Nederland" (DPKL?) doch ook dat: "men reeds bezig is a.s. benoeming van MAARSEVEEN in BELGRADO te verhinderen, als dit niet lukt vanuit Nederland dan zeker vanuit BELGRADO".

    Opm.

    Mogelijke vanwege (vermeende) onvoldoende zorg besteed door de Ambassade in PARAMARIBO (i.b. door dhr MEYER – secretaris DEFAT) is de echtgenote van lt v. DIJK medio augustus ernstig gefrustreerd gerepatrieerd. [In pen toegevoegd: Zij zou zelfs in PARBO "hulp en bescherming" van het NAT.LEGER verzocht hebben.]

Daarbij komt dat lt v. DIJK zelve reeds eerder van mening was dat hij, als loyaal medewerker qua behandeling over één kam geschoren dan wel achtergesteld werd bij [in pen: volgorde woorden veranderd] dissidente M.M.S. leden. [In pen toegevoegd: E.e.a. heeft geleid tot v. DIJK's verzoek aan CLEMENTS om mevr. v DIJK waar nodig te helpen, hetgeen ook gebeurd zou zijn.]

<u>9e Slotconclusies</u>

De aversie van een aantal oorspronkelijke M.M.S. leden (zie 1e subconclusie) tegen steller, geventileerd bij een nieuwkomer als maj KOOIMAN en bij het Nat. Leger vooral op het moment dat "eigen belangen" in gevaar (lijken te) komen, heeft geleid tot "complottering" tegen steller.

De "dissidente leden" ontzagen zich niet "gemeenzaak" te maken met Nat. Legerleiding in hun streven om hun verblijf in Suriname te verlengen en dat van hun chef te bekorten. Nadat gebleken was dat "deze intenties niet haalbaar" waren greep men zelfs naar het middel van "verdacht-

- p 34 makingen en via het NAT. LEGER zelfs van bedreiging". Gelet op de laatste intenties van CLEMENTS is het tot dusver hiermee het bereikte resultaat (verwijdering DEFAT) nog niet voldoende en gaat hij door (mogelijk met steun van andere "collegae" het aanzien van Nederland, n.b. nog steeds als actief dienend officier van de KL verder te beschadigen.

NB Op 31/8 droeg steller deze Elt van DIJK en sgm KEYDENIERS voor een KONINKLIJKE ONDERSCHEIDING voor, omdat naar zijn mening boven genoemden, loyaal en betrouwbaar zijn gebleken en gebleven onder de zeer moeilijke omstandigheden als bovenstaand omschreven.

's Gravenhage, 31 augustus 1981

de kol

G.J. MAARSEVEEN.

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

Aant	aantekeningen
ABO	Algemene Bond voor Onderwijzend Personeel
Adj	adjudant
ADSU	Interdepartementale Adviesgroep voor het Surinamebeleid
AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
AR	ambassaderaad
Atv	aantekenvel
Bat Cdt	bataljonscommandant
Bd	buiten dienst
Bg	brigadegeneraal
bg	bovengenoemd
BLS	bevelhebber Landmacht Strijdkrachten
BOMIKA	Bond Militair Kader
Briggen	brigadegeneraal
Buza, BuZa, BUZA	Ministerie van Buitenlandse Zaken
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
C	commandant (vaak in combinatie met afdeling)
C-47	Centrale-47, Surinaamse federatie van vakbonden
CD	Corps Diplomatique
CMT	commandant
CELER	uit naam van de minister bij diens afwezigheid
CIA	Central Intelligence Agency
CID	Contra Inlichtingendienst
CIVD	Centrale Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
C-KMS	commandant van de Koninklijke Militaire School
Com	commentaar
Confi	confidentieel
CONS	Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland Suriname
COTRIS	commandant Troepenmacht in Suriname
D'66	Democraten 66
DEFAT	defensieattaché
DJZ MINDEF	Dienst Juridische Zaken Ministerie van Defensie
DJZ WP	Dienst Juridische Zaken Wetgeving en Publiekrecht van het ministerie van Defensie

DPKL	Directie Personeel Koninklijke Landmacht
DPKL/ICP	Directie Personeel Koninklijke Landmacht/Individueel Carrière- en Plaatsingsbeleid
DTH	deskundig toezichthouder
DWH	Directie Westelijk Halfrond van het ministerie van Buitenlandse Zaken
Dzz	dezerzijds
EH	Elma Verhey
Elt	eerste luitenant
GvW	Gerard van Westerloo
H	hoofd (vaak in combinatie met afdeling)
Hfd	hoofd
H-LAMID	hoofd Landmachtinlichtingendienst
HPP	Hernieuwde Progressieve Partij
Hr. Ms.	Harer Majesteits
h.t.l.	hier te lande
i.a.v.	in aanwezigheid van
ib	in het bijzonder
ICP	Individueel Carrière- en Plaatsingsbeleid (DPKL)
IDB	Inlichtingendienst Buitenland
IISG	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis
Inl	Inlichtingen- en Veiligheid
Inl-C	Inlichtingen- en Veiligheid, afdeling C Foreign Liaison
Kapt	kapitein
KB	Koninklijk Besluit
KL	Koninklijke Landmacht
KMA	Koninklijke Militaire School
KMAR	Koninklijke Marechaussee
KNIL	Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger
Kol	kolonel
KRO	Katholieke Radio Omroep
KTPI	Surinaamse politieke partij Kaum Tani Persatuan Indonesia
LAMAT	landmachtattaché
LAMID	Landmacht Inlichtingendienst
Lkol	luitenant-kolonel
Lt	luitenant
LTT	frequentiekanalen
Luiten	luitenant
M	minister van Buitenlandse Zaken
Maj	majoor
MARID	Marine Inlichtingendienst
MARNS	mariniers

MBK	Memre Buku Kazerne/ Kampement
Mil	militair
MILAT	militair attaché
MIN BUZA	minister(ie) van Buitenlandse Zaken
MIN DEF	minister(ie) van Defensie
MIVD	Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
MLD	Marine Luchtvaart Dienst
MMS	Militaire Missie in Suriname
MP	Militaire Politie
NA	Nationaal Archief
NAT	nationale
NAT LEGER	Nationaal Leger
Nederl	Nederlandse
NIMH	Nederlands Instituut voor Militaire Historie
NIOD	Instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies
NL	Nationaal Leger (voortzetting SKM)
NL	Nederland
NMM	Nederlandse militaire missie
NMMS	Nederlandse militaire missie in Suriname
NMR	Nationale Militaire Raad
NPK	Nationale Partij Kombinatie
NPS	Nationale Partij Suriname
NVD	Nationale Voorlichtingsdienst
OAS	Organisatie van Amerikaanse Staten
OCOSD	Opleidingscentrum officieren van speciale diensten
Onder-Min	onderminister
O.O.	onderofficier
Opm	opmerking
P	plaatsvervangend
PALU	Progressieve Arbeiders en Landbouwersunie
Parlem	parlementair
Pbo	Paramaribo
Pers	personeel
Plv	plaatsvervangend
PNR	Partij Nationalistische Republiek
PP	Personeelsplan [?]
PPR	Politieke Partij Radikalen
PSP	Pacifistisch Socialistische Partij
PSV	Progressieve Surinaamse Volkspartij
Pt	punt
PvdA	Partij van de Arbeid
QPO	Qua Patet Orbis (zo wijd de wereld strekt): compagnie die wordt ingezet bij wereldwijde missies

RAPP	rapport
RPF	Reformatorische Politieke Federatie
RMC	Regionaal Militair Commandant
RVM	Raad van Ministers
S	secretaris-generaal
S 2	sectie 2 Inlichtingen en veiligheid
S 3	sectie 3 Operaties en opleidingen
SAINA	Surinaams Persbureau
SC-O	souschef Operatiën
SCPZ-DPKL	Personeelszorg Directie Personeelszaken Koninklijke Landmacht
SD	Sinninghe Damsté
SG	secretaris-generaal
SG	Staten-Generaal
SGm	sergeant-majoor
Sgt	sergeant
Sie Vei	sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie
SKM	Surinaamse Krijgsmacht
SNA	Surinaams Nieuwsagentschap
SNL	Surinaams Nationaal Leger
SP	Socialistische Partij (Nederland)
SPA	Surinaamse Partij van de Arbeid
SPS	Socialistische Partij Suriname
Stas	staatssecretaris
SURIN	Surinaamse, Suriname
TRIS	Troepenmacht in Suriname
TZ	Tijdelijk Zaakgelastigde
UK	United Kingdom
UKW	pensioen
US	United States
UVA	Universiteit van Amsterdam
VDP	Verenigde Democratische Partijen
VHP	Vooruitstrevende Hervormingspartij
VN	Verenigde Naties
VN	*Vrij Nederland*
VP	Volkspartij
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WIV	Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten
Wnd	waarnemend
WOB	Wet openbaarheid van bestuur
WP	Wetgeving en Publiekrecht

YP	militair voertuig pantserwagen
ZE	Zijne Excellentie (de ambassadeur)

EINDNOTEN

INLEIDING

1 Buddingh' 2012:331, Haakmat 2020:86.

2 Jansen van Galen 1999:257.

3 In 2007 ging in Suriname het zogenoemde Decemberstrafproces van start. Op 29 november 2019 werd Bouterse veroordeeld tot 20 jaar gevangenisstraf vanwege zijn betrokkenheid bij de Decembermoorden. Op 30 november 2020 tekende Bouterse daartegen verzet aan.

4 'Ons werk (…) is begonnen in de vooravond van de achtste november [december] 1982, om precies te zijn op het ogenblik waarop wijlen Jozef Slagveer voor de Surinaamse TV verscheen en het bestaan onthulde van een coupplan contra Bouterse, waarbij hijzelf was betrokken. Dat was een leugen, afgelegd onder dwang. De volgende ochtend was Slagveer dood – evenals veertien andere arrestanten '*op de vlucht neergeschoten*'. Dat was een leugen, afgelegd door mensen die niets beters konden bedenken. (…) De afkeer van dit beestachtige geweld, door voorheen Surinaamse vrienden aan inmiddels wijlen Surinaamse vrienden aangedaan, heeft ons nimmer losgelaten: die is de motor geweest, die ons voortgedreven heeft richting beantwoording van de uiteindelijke vraag. Hoe heeft dit kunnen gebeuren?' (Verhey & Van Westerloo 1983:7).

5 Het roept reminiscenties op aan de naoorlogse Operation Black Tulip: alle 'moffen' eruit, zie https://historiek.net/operatie-black-tulip-weg-met-de-moffen/63636/ (laatst geraadpleegd 6 oktober 2020).

6 'De Nederlandse militaire missie bracht Bouterse aan de macht. Kolonel Hans Valk gaf de blauwdruk voor een staatsgreep aan de groep sergeanten', *Vrij Nederland* van 25 december 1982. Zie ook Verhey & Van Westerloo 1983:30-38.

7 Behalve de *Vrij Nederland*-artikelenreeks speelden de Kamervragen van de PvdA-ers Van Thijn en Van den Bergh daarin ook een rol. Zie hoofdstuk 1.

8 Zie de antwoorden – lees: conclusies – in de brief van 28 februari 1984 aan de voorzitter van de Tweede Kamer van de verantwoordelijke ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie. Die brief maakt onderdeel uit van het

rapport van de commise-Pronk 1984, dat zich o.a. bevindt in het Nationaal Archief in Den Haag. Nationaal Archief, Den Haag, Tweede Kamer der Staten-Generaal, nummer tœgang 2.02.28, inventarisnummer 12955, archiefbestanddeel 18031.

9 Zie hoofdstuk 2. NL-HaNA, Tweede Kamer, 1815-1945, 2.02.28, inv.nr. 12956.

10 De interviews werden in 2017 gepubliceerd, zie Hira 2017:249-250.

11 De term is gemunt door de Amerikaanse wetenschapper Edward Dew (1994:42).

12 Onder wie ook een prominent als de Surinaamse oud-president Ronald Venetiaan. Zie o.a. de Surinaamse nieuwssite *Starnieuws* van 28 juni 2011. https://www.starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/6196 (laatst geraadpleegd 6 oktober 2020) en http://www.smc94.nl/suriname-nederland/webtentoonstelling.html#terugblik (laatst geraadpleegd 6 oktober 2020).

13 https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/279/Bouterse-aan-de-macht. Dit programma werd op 19 maart 2009 uitgezonden. Majoor Koenders suggereert hier dat de coup zonder de hulp van Valk vermoedelijk niet had plaatsgevonden, de ambassadeur moet volgens hem weet hebben gehad van de coup. Formeel had Nederland Suriname dan moeten waarschuwen. Dat gebeurde niet. Zie hoofdstuk 3.

14 https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-18031-12.html (laatst geraadpleegd 20 september 2020). Onderzoek militaire missie Suriname, brief van de minister van Defensie, datum van publicatie 14 mei 2009, Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2008-2009, Kamerstuk 18031, nr. 12.

15 Zie de behandeling van de stukken inzake onderzoek militaire missie Suriname (18031, nrs. 4-7), Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1983-1984, 21 maart 1984, Regeling van werkzaamheden Suriname p. 3892 tot en met 3929.

16 http://www.smc94.nl/suriname-nederland/uploads/images/staatscourant-kwestievalk.pdf (laatst geraadpleegd 20 september 2020). Het etiket ‘staatsgeheim’ op ‘grond van het belang van de Staat of zijn bondgenoten’ werkte als een rode lap op een stier.

17 Zie ‘Verantwoording’.

1 DE ACHTERGROND

1 Ambassadeur Leopold scheef dit op 8 december 1975 aan de minister van Buitenlandse Zaken in Den Haag. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie voor Algemene Oorlogvœring van het Koninkrijk (AOK) en Algemene Zaken (AZ), Kabinet van de Minister-President (KMP), tœgangsnummer 2.03.01, inventarisnummer 10750.

2 Ramsoedh 2018:80, 83-84. Pronk (2020:56) relativeert die interne autonomie. 'Belangrijke structurele beslissingen werden niet in, maar buiten Suriname genomen. Formeel was er autonomie; materieel niet.'

3 NPK bestond uit: Nationale Partij Suriname (NPS), Kaum Tani Persatuan Indonesia (KTPI), Partij Nationalistische Republiek (PNR) en de Progressieve Surinaamse Volkspartij (PSV). Ook wel NPK I.

4 Jansen van Galen 2000:296, zie ook De Groot 2004:20, Meel 2014:151-152.

5 Meel 2008:182-183, Meel 2014: 614-617.

6 https://www.youtube.com/watch?v=IZX8VAzNmag (laatst geraadpleegd 4 december 2020).

7 Fernandes Mendes 1989:98.

8 Dew 1978:177-178 (met een verwijzing naar *de Ware Tijd* van 21 mei 1974), zie ook Jansen van Galen, 2001a:81-82, Kross 1987:22 en Ramdas 1994:23, 30.

9 Zie o.a. Oostindie & Klinkers 2001a:133 e.v., Jansen van Galen 1995:185, Jansen van Galen 2001a:59 e.v., Sedney 2010:97.

10 Sedney 2010:97. In 1973 werden ook commissies van deskundigen op defensiegebied ingesteld (Klinkers 2015a:165 e.v.). Zie voor een uitgebreide beschrijving Verstegen 1997.

11 Sedney 2010:98-99, Meel 2014:181.

12 Jansen van Galen 2001a:85, Pronk 2004:57, Klinkers 2016:247, Pronk 2020:111. Harold Resida – oud-officier van de Surinaamse militaire inlichtingendienst – geeft aan dat er ook een gevaar school in concentratie van gewapende machten in één orgaan. Gesprek Harold Resida, 23 juni 2019, Amsterdam.

13 Zie over de grensgeschillen o.a. Pronk 2020:10-11.

14 Klinkers (2016:248-249) stelt dat de Nederlandse belangen te groot waren om tegen Surinames wens in te gaan. Nederland kon niet over zijn eigen graf heen regeren. De vraag was eerder of het moest helpen bij de opbouw van een Surinaams leger.

15 Zie Verstegen 1997, Oostindie & Klinkers 2001a:155-157 en Jansen van Galen 2001a:86 en voor een uitgebreide kijk achter de schermen ook Pronk 2020: 91-99, 109-111. De PvdA wilde geen directe relatie tussen ontwikkelingshulp en defensie.

16 Hetzij in Nederland zelf, hetzij de Troepenmacht in Suriname: TRIS.

17 Prinses Beatrix en prins Claus. Zie de *Leeuwarder Courant* van 25 november 1975.
18 Klinkers 2015a:107. Voordien was de naam: Landmacht Suriname.
19 Gesprek Jaap Vreeken, 16 april 2019, Zevenaar.
20 Gesprek Ted Wetselaar, 17 juni 2019, Den Haag.
21 In het overzicht van ceremonieën stond genoteerd dat op dinsdag 25 november om 10 uur de *Hr. Ms. Rotterdam* 'saluutschoten ter ere van de Jonge Republiek' zou afvuren. Nationaal Archief, Den Haag, tœgangsnummer 2.03.01, inventarisnummer 10750: 'Onafhankelijkheidsviering Suriname – 25 november 1975.'
22 Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Suriname en de Nederlandse Antillen, Toegang 550, inventarisnummer 89: 'Bundel met bevelen en instructies voor operatie Zwarte Tulp, teneinde eventueel zich voordoende ongeregeldheden omstreeks de onafhankelijkheid van Suriname het hoofd te kunnen bieden.' Zie ook Nationaal Archief, Den Haag, Troepenmacht in Suriname, nummer tœgang, 2.13.63, inventarisnummer 1431, Operatie Zwarte Tulp, geheim, 21 juli 1975.
23 Gesprek Ted Wetselaar, 17 juni 2019, Den Haag.
24 Volgens Fernandes Mendes (1983:146) telde de SKM bij de oprichting 18 officieren, 100 onderofficieren, 500 dienstplichtigen en 150 burgers. Klinkers (2015a:173-174) stelt dat de krijgsmacht een sterkte zou krijgen van 879 personen, waarvan 29 officieren, 136 onderofficieren, 520 korporaals en manschappen en 194 burgers. 'Dat betekende een inkrimping van ruim 250 militairen ten opzichte van de TRIS.'
25 In zijn brief van 21 november 1975 schreef de raadsadviseur van het Kabinet van de Minister-President Merckelbach nog aan de minister-president dat Elstak aanvankelijk bedankt had voor het commando van de SKM. Nationaal Archief Den Haag, tœgangsnummer 2.03.01, inventarisnummer 10750.
26 Fernandes Mendes 1983:146, 150 n 11, Verstegen 1997:93, 95, 99-100, zie Klinkers (2015a:174-177) over een kwestie tussen de Nederlandse kolonel Woerlee (de laatste TRIS-commandant) en Elstak.
27 Verstegen (1997:99-100). Vandaar de boektitel*: Inpakken onder schijnwerpers. De prijs van het Surinaamse leger.*
28 Gesprek Jaap Vreeken, 16 april 2019, Zevenaar.
29 Pronk e.a. 1984:10-11, Klinkers 2015a:183. Klinkers (2016:254-255) schrijft dat Rochus de Jong 'een bittere pil' slikte, toen de functie van missiehoofd aan zijn neus voorbijging, maar tot zijn genoegen werd hij 'uitgeleend' aan de SKM in de functie van controller. Hij wist de beide kolonels voor korte duur met elkaar te verzoenen. Zie Pronk e.a. 1984 annex A: 'Verslagen van kolonel Valk over de periode 25 november tot en met 25 februari 1980', waarin Valk stelt dat het *agrément* op 30 januari 1976 werd verleend, maar dat het tot

begin april duurde voor de SKM officieel om advies verzocht. De samenwerking verliep stroef. Nationaal Archief, Den Haag, Tweede Kamer der Staten-Generaal, nummer tœgang 2.02.28, inventarisnummer 12955, bestanddeel 18031-6/7 onderzoek naar de militaire missie in Suriname, 1984.

30 Zie Pronk e.a. 1984:7, 12; de missie werd later uitgebreid. Er waren ook lokale krachten in de staf.

31 Zie o.a. Slagveer 1980:137, Meel 2014:342.

32 Pronk e.a. (1984:8) melden dat die taak beperkt zou zijn. Defensie noch de landmachtstaf had in 1975 politiek-militair gezien interesse in de SKM. De functie diende om Valks diplomatieke status te accentueren en het hem mogelijk te maken zich onafhankelijker van de Surinaamse regering en SKM op te stellen.

33 Kluiters 1995:182-184, Klinkers 2015a:183. De commissie-Pronk (1984:17) oordeelde dat de missie onvoldoende begeleid was vanuit Nederland. Die geringe belangstelling liet zich o.a. aflezen aan het gering aantal ministeriële bezoeken.

34 De Vries 2017:23, noot (n) 18, p 314, Meel 2008:186, Sedney 2010:101-102.

35 Meel 2008:187, Ramsoedh 2018:145.

36 De NPK II bestond uit de NPS, de PSV, KTPI en de Hernieuwde Progressieve Partij (HPP).

37 De VHP vormde samen met Socialistische Partij Suriname (SPS) en Pendawalima de Verenigde Democratische Partijen (VDP).

38 Zie voor Arrons biografie Meel 2014.

39 Meel 2008:188, Meel 2014:367.

40 Boom 1982:15. Dit schreef de krant tijdens het bezoek van minister Jan de Koning aan Suriname in december 1979.

41 Klinkers 2016:253.

42 De commissie-Pronk (1985:12-15) citeert uitgebreid uit het artikel van Fernandes Mendes over de frustraties binnen het officierscorps dat drastische beleidsombuigingen eiste (Fernandes Mendes 1983). Zie ook Meel 2014:343, noot (n) 67, p 666, Ramsoedh 2018:151.

43 Fernandes Mendes 1983:146-147, Meel 2014:345, 354.

44 Deze officieren waren: H. Fernandes Mendes, H. Rodrigues en H. Resida. Zij stelden dat de Nederlands-Surinaamse Commissie van Deskundigen die vóór 1975 belast was met nadenken over de vorm die het Surinaamse leger moest krijgen, verzuimd had haar keuze te verantwoorden. Memorandum uit 1979. Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Suriname en de Nederlandse Antillen, Toegang 550, inventarisnummer 100. Zie tevens Fernandes Mendes 2006:93-94. Ook de onderofficieren van BOMIKA klommen in de pen, ze stuurden op 24 juli 1979 een brief naar de SKM-bevelhebber met een kopie aan de betrokken ministers. Daarin bepleitte BOMIKA omvorming

van de SKM tot een ontwikkelingsleger 'dat actief participeert in de ontwikkeling van Suriname' bijvoorbeeld op het gebied van landbouw. In de slotregels stelde de bond voor de problemen bespreekbaar te maken. NIMH, Suriname, 550, inv. 100.

45 Meel 2014:350-353.

46 Fernandes Mendes 1983:146-147.

47 Dit zei Fernandes Mendes tegen de commissie-Pronk (1985:14). Oud-SKM-officier Michel van Rey betwijfelt of de beroepsofficieren Elstak vroegen terug te treden (telefoongesprek 10 juni 2020).

48 Gesprek Hugo Fernandes Mendes, 8 oktober 2019, Amsterdam.

49 In zijn verslag over de maanden december 1978 en januari 1979 sprak Valk over een 'een onbehaaglijke spanning' binnen het leger. Die kwam niet uit de lucht vallen: in oktober 1978 had Valk al gesignaleerd dat de SKM leed onder algemene malaise. Gebrek aan geld en deskundig personeel legden het militaire bedrijf lam. Van enige discipline was nauwelijks sprake en dat beeld verschilde volgens Valk weinig van de situatie buiten de kazerne. Pronk e.a.1984: Annex A: 'Verslagen van Kolonel Valk over de periode 25 november tot en met 25 februari 1980.' Nationaal Archief, Den Haag, Tweede Kamer der Staten-Generaal, nummer tœgang 2.02.28, inventarisnummer 12955, bestanddeel 18031-6/7 onderzoek naar de militaire missie in Suriname, 1984. Als Landmachtattaché (lamat) vervaardigde Valk slechts een verslag op 6 maart 1980: 'Verslag Lamat Paramaribo met betrekking tot militaire staatsgreep op 250280 en uitgevoerd door de onderofficieren van de Surinaamse Krijgsmacht.' NIMH, Suriname, 550, inv. 101.

50 Pronk e.a. 1985:14. De commissie-Pronk merkt op dat behoudens getuigenissen van leden van de zogenaamde Zanderijgroep (zie verderop in dit hoofdstuk) uit de verklaring van andere oud-officieren niet is af te leiden dat er binnen officierskringen verder concrete plannen voor een machtsovername bestonden.

51 Slagveer 1980:168 e.v.

52 'Verslag Lamat Paramaribo met betrekking tot militaire staatsgreep op 250280 en uitgevoerd door de onderofficieren van de Surinaamse Krijgsmacht', p. 2-3. NIMH, Suriname, 550, inv. 101. Zie vanaf 2021 ook op www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD omtrent de coup van 1980 in Suriname.

53 Zie Fernandes Mendes 1983:147, Meel 2014:354.

54 Slagveer 1980:9-10, Boom 1982:45-47.

55 Arron vond een vakbond 'niet passen bij de specifieke taken van een leger en de ondergeschikte positie van militairen aan het wettig gezag' (Meel

2014:349). Dew (1994:41) merkt op dat een militaire vakbond in de meeste landen ondenkbaar was.

56 Meel 2014:363-364.

57 Boom 1982:55.

58 Het stak dat Arron de onderofficieren tijdens de verkiezingscampagne uitmaakte voor ‘padvinders’ (gesprek Laurens Neede op 15 mei 2019, Paramaribo). Meel (2014:360) stelt dat Arron dit weliswaar ontkende, maar het woord zeker in kleine kring bezigde. Meel vindt dat Arrons kleinering vooral achteraf diende om de coup te legitimeren.

59 Van Rey had de kazerne inmiddels verlaten en liet zich achter op de brommer van een dienstplichtig soldaat naar het radiostation ABC brengen. Via de radio deed hij een oproep aan het Surinaamse volk om in opstand te komen tegen de regering Arron. Dit, in de wetenschap dat hij in het gevang kon belanden of in het minst erge geval zijn baan kon verliezen. Gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo.

60 Ramsoedh 2018:153.

61 Meel 2014:364. Ook Fernandes Mendes (1983:147) constateert dat de onderofficieren in Fort BOMIKA in feite een eigen leger oprichtten met eigen regels.

62 Pronk e.a. 1984 Annex A:16, Slagveer 1980:11. Hira (1983:44) schrijft dat mevrouw De Hart, exploitante van een kantine, gesmeerde broodjes ter beschikking stelde.

63 Aan de journalist Jozef Slagveer (1980:45) verklapte Bouterse: ‘Met de munitie reden we uiteindelijk weer dwars door de savanne naar Paramaribo. Het was gelukt! Maar, wat bleek achteraf? Die dingen waren traangas handgranaten. De moeite was voor niets geweest.’ Aan een goede voorbereiding ontbrak het dus.

64 Pronk e.a. 1984: 54 en zie Bijlage 8 met daarin de door Slagveer uitgetikte tekst van Valks toespraak op 9 februari 1980. Zie tevens de uitingen van vermoedelijk de heren Daniëls en Van Hasselt van DWH van BuZa in hun Geheim memorandum no 31/80 van 20 maart 1980 n.a.v. het gesprek met Valk op 19 maart 1980 met als onderwerp Suriname. Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25379. Valk had volgens hen de nodige steken laten vallen en vooral op ‘eigen houtje’ gehandeld om naar eigen zeggen de zaak niet te laten escaleren. Pronk e.a. (1984:92) vatten hun conclusie aldus samen: ‘Hij heeft zich waarschijnlijk niet laten verleiden om de staatsgreep door zijn adviezen mogelijk te helpen maken of te bevorderen.’

65 Uitspraak van Valk in *AVRO’s Televizier Magazine* van 30 juli 1983, geciteerd in het geschiedenisprogramma *Andere Tijden*, de uitzending van 19 maart 2009: ‘Bouterse aan de macht’, timecode ca. 7’00”.

66 Zie over de verhouding Valk en Elstak: Pronk e.a. 1984:25-30. De commissie (1984:29) had het ‘raadzaam’ geacht als Valk vroegtijdig was vervangen. Kagie (2012:95) meent dat Valk en Elstak elkaar kenden uit de tijd dat ze in de Prinses Julianakazerne te Den Haag dienden. Elstak vond Valk een ‘poppenblazer’ en ‘pajongwaaier’ en Valk sprak over Elstak als die ‘amateur’, aldus Kagie. Michel van Rey bevestigde in het gesprek dat ik op 6 maart 2020 met hem had, dat Valk en Elstak niet door een deur konden. ‘Dat je samenwerkt, was toch net de bedoeling van de militaire missie?’

67 Pronk e.a. 1984:17.

68 Van Mulier 1990:64.

69 Gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo.

70 Van Mulier 1990:64.

71 Pronk e.a. 1984:49-50, 59.

72 Pronk e.a. 1984:43, Pronk e.a. 1985:19-20. Die uitspraak wordt toegeschreven aan Van Rey. Van Rey ontkent deze uitspraken te hebben gedaan tegenover de commissie-Pronk en meent die woorden ook niet te hebben gehoord (gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo). Zie ook Hira 1983:43-44.

73 Pronk e.a. 1984:50.

74 Pronk e.a. 1984:89. De commissie schrijft dat Valk op 11 februari 1980 door twee vermomde militairen thuis werd bezocht en noemt de namen van Horb en Van Rey. Van Rey ontkent echter thuis te zijn geweest bij Valk (gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020), maar weerspreekt niet Valk te hebben gesproken (Pronk e.a. 1984:43 en Pronk e.a. 1985:19-20).

75 Pronk e.a. 1984:44.

76 Pronk e.a. 1984:42. Gesprek Henry Eersteling, 17 juni 2019, Den Haag, Appbericht van 7 oktober 2020, telefonisch contact van 11 oktober 2020.

77 Officier van Rey vertelde de commissie-Pronk dat de verwijdering tussen de jonge, in Nederland opgeleide groep officieren en de autoritaire Elstak ze in de armen van de missie dan wel Valk dreef. Van Rey sprak kolonel Valk over het leiden van zijn compagnie en deed zijn voordeel met de praktische aanwijzingen van de ervaren troepencommandant (Pronk e.a. 1984:42-43).

78 Pronk e.a. 1984: 40-47. Van Rey stuurde de minister van Defensie De Ruiter een brief – gestempeld 9 augustus 1983 – waarin hij ontkende door Valk te zijn benaderd voor medewerking aan een machtsovername. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25393 (N 4).

79 ‘Notitie van een gesprek van Mindef [minister Scholten] met Kolonel Valk, in aanwezigheid van Stas v Lent en SG op dinsdag 18 maart 1980 om 9.30 uur.’ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-archief [periode 1975-1984], nummer tœgang 2.05.330, inventarisnummer

25386 (G18). Dit stuk bevindt zich vermoedelijk ook in het Tweede Kamer-archief. Zie elders.

80 Meel 2014:358-359. Meel (2014:359) stelt dat Henny Getrouw vier dagen voor de coup werd ingelicht door John Hardjoprajitno [lid van de Groep van Zestien] dat er een staatsgreep aankwam. Op mijn vraag van 20 februari 2020 aan Hardjoprajitno of hij Getrouw had gewaarschuwd, ontving ik geen antwoord. Getrouw lichtte zijn partijgenoot premier Arron in, maar Arron zag geen reden tot ongerustheid (Meel 2014:359).

81 Mail van oud-generaal Bram Schulte van 29 september 2020, Pronk e.a. 1984: 37-39, 108.

82 Pronk e.a. 1984:37-39, 108.

83 Slagveer 1980:48.

84 Pronk e.a. 1984:55.

85 Pronk e.a. 1984:64-65, 67.

86 Slagveer 1980:53-58.

87 Van Binnendijk 1980.

88 Zie Slagveer 1980:49. De sergeant John Hardjoprajitno was een van degenen die tijdens deze exercitie door de wacht herkend was (Slagveer 1980:54-55). Zie tevens Boom 1982:112.

89 Pronk e.a. 1984:65. John Hardjoprajitno, die ik op 25 oktober 2019 in Paramaribo sprak, zegt dat er wel wapens werden gestolen die vrijdagnacht; ze werden verstopt bij zijn broer. Omdat de toenmalige sergeant tijdens de actie was herkend, werd hij op zondag 24 februari 1980 meegenomen door de Militaire Politie. Hij meent dat de actie op 25 februari begon, omdat Bouterse bang was dat hij in gevangenschap zijn mond voorbij zou praten. Op weer een andere feestelijke gelegenheid ter afsluiting van een cursus waaraan zijn dochter deelnam, op zondagavond 24 februari 1980, zou Valk tegen een aanwezige gast, de Nederlandse journalist Hermien Kamphuis, hebben gezegd dat er mogelijk een gijzeling op handen was (telefoongesprek Hermien Kamphuis, 26 maart 2019). Valk verklaarde tegenover de commissie-Pronk dat er wellicht gesproken was over een geplande gijzelingsactie op de avond ervóór (Pronk e.a. 1984:65).

90 Pronk e.a. (1984:57) stellen dat er ‘enige extra’ maatregelen getroffen werden. Tegen Slagveer (1980:57) vertelt Bouterse, dat een telefoontje van SKM-kolonel Essed was onderschept, waarin hij opdracht gaf het terrein aan de Doekhieweg te versterken. Het is onduidelijk of dit gebeurd is. Kolonel Valk zegt over de overval in zijn LAMAT-verslag van 6 maart 1980: ‘Zowel in de pers als via de andere nieuwsmedia werd hieraan geen ruchtbaarheid gegeven. Blijkbaar heeft ook de legerleiding hierin geen termen aanwezig gevonden verscherpte veiligheidsmaatregelen te nemen.’ NIMH, Suriname, 550, inv. 101.

91 Gesprek Henry Eersteling op 17 juni 2019, Den Haag, Slagveer 1980:68-69, zie ook Hira 2017:246-247.
92 Van Binnendijk 1980.
93 Meel (2014:375) stelt dat het bureau rond 9 uur beschoten werd. Dit tijdstip is relevant vanwege de opmerking in Koenders' rapport dat de coupplegers een uur na de coup in de woning van Clements waren. Dat zou dan zeker na 10 uur zijn geweest, Clements werd toen gesignaleerd op het consulaat (Pronk e.a. 1985:35).
94 De Vries 2010.
95 Tijdens de overval op de munitiebunker was Hardjoprajitno gesignaleerd, opgepakt en opgesloten in het gebouw van de Militaire Politie in Fort Zeelandia. Dat was de reden dat dit fort volgens hem – anders dan was afgesproken – werd gevrijwaard van kogelregens. Gesprek John Hardjoprajitno op 25 oktober 2019 in Paramaribo.
96 Meel 2014:375 e.v.
97 *Parbode Surinaamse Magazine*, mei 2018, nr 145 'Ex-officier Jeff Wirht: "Na 25 februari was er geen tijd om te slapen"' door Elvira Rijsdijk, p 23-24.
98 Gesprek Chas Mijnals op 20 mei 2019, Paramaribo. In zijn mail van 27 september 2020 voegt hij toe dat hij ook de planning onvolledig en oppervlakkig vond, met als consequentie het verlies van mensenlevens.
99 Dew 1994:47, De Vries 2017:26.
100 Het artikel was geschreven door R.d.W.: Ruud de Wit, een Nederlandse freelancer (De Vries 2017:92, 98).
101 Zie over de berichtgeving van de coup: Boom 1982, Van Binnendijk 2008, Cameron 2008, Ramcharan 2008, *Mutyama* 1992 en *Suriname in ontwikkeling (foto's spreken de waarheid), 25 februari 1980, deel 1 en 2:*1980.
102 Zie de achterflaptekst, geschreven door de adjunct-hoofdredacteur van *Trouw* Jan Kuijk. Slagveer 1980.
103 Meel (2014:415) stelt dat veel toppers niet werden veroordeeld, ook Arron werd niet vervolgd.
104 De Vries 2017:127-128.
105 *Mutyama* 1992:8-11.
106 Niet zelden kwam het nieuws van de Wereldomroep uit Suriname zelf. Vanaf 1986 werden de uitzendingen regelmatig verstoord door fluittonen (De Vries 2017:103-106, 115).
107 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Collectie Wiebes, Cees. ARCH 02008-210.2, ook geraadpleegd 210.1 en 43. *Suriname. Country Reader Table of Contents* https://adst.org/wp-content/uploads/2018/02/Suriname.pdf (laatst geraadpleegd 1 januari 2021).

De hiernavolgende geraadpleegde links leverden niet veel bijzonderheden op over Suriname: CIA-archief online https://www.cia.gov/library/readingroom/collection/crest-25-year-program-archive en https://www.adst.org/OH%20 TOCs/Good,%20Paul.toc.pdf?fbclid=IwAR2QgRZFMBIoxLbZ5Sc6wwDq69R_KvhdyEXtpR-CW2JogZilOQVbdNMMZM4 (laatst geraadpleegd 19 november 2020).

108 Dit staat in de nota van 17 maart 1980 geschreven door G.J. Maarseveen n.a.v. de debriefing van Valk in aanwezigheid van Demmink op 16 maart 1980, dat de minister van Defensie, de staatssecretaris, de secretaris-generaal en Demmink ontvingen. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 17).

109 Daarvan was wijlen de heer Lunes het hoofd. Verhey & Van Westerloo (1983:61) schrijven dat Amerikaanse ambassadefunctionarissen Lunes waarschuwden dat 'Valk verkeerd bezig was'. Lunes zou bewust door Valk zijn misleid. Het wordt niet duidelijk op welke manier. Pronk (2020:269) herhaalt deze mededeling.

110 Gesprek Harold Resida, 23 juni 2019, Amsterdam.

111 Pronk e.a. 1984:74, 77. Op 25 of 26 februari had Bouterse Valk gebeld op de ambassade. Stafleden waren getuige van dit gesprek, waarin Valk Bouterse vroeg of hij zich wel realiseerde de staatsmacht in handen te hebben. Pronk e.a. 1984:77, Pronk e.a. 1985:35.

112 Op 10 maart 1980 schreef Maarseveen een nota, bestemd voor staatssecretaris Van Lent d.t.v. [door tussenkomst van] de secretaris-generaal en de directie Juridische Zaken [Demmink]. Daarin staat o.a. dat de naar Nederland gekomen officieren zich erover verbaasden dat een aantal pantserwagens (YP 408) voor 30 januari 1980 regelmatig en langdurig in reparatie stond evenals veel drietonners, maar de Memre Buku kazerne er toch effectief mee aangevallen werd. Demmink noteert in het naschrift dat dit hem tot de conclusie brengt dat de situatie ernstiger was dan gedacht en de origine van het conflict misschien minder onschuldig. De reportage H MMS faalde voor 25 februari en faalt nog steeds, stelt hij. Op 16 maart 1980 sprak Demmink Valk zelf en zou hij zijn mening ten aanzien van Valks falende rapportage nuanceren. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (resp. G15, G16).

113 Zie het geschiedenisprogramma *Andere Tijden*, de uitzending van 19 maart 2009: 'Bouterse aan de macht', timecode 15'40", Pronk e.a. 1984: 77, Pronk e.a. 1985:34.

114 Pronk e.a. 1984, bijlage 9: 'Het verslag van Kolonel Valk over zijn bezoek aan de Nationale Militaire Raad op 28 februari 1980'.

115 https://www.nationaalarchief.nl/beleven/nieuws/curacao-trinta-di-mei (laatst geraadpleegd 4 december 2020).

116 Boom 1982:143, gesprek Harold Resida, 23 juni 2019, Amsterdam.
117 Mail Ronald Dongor van 13 juni 2019.
118 Meel 2014:376, Boom 1982:120.
119 *Vrij Nederland* van 1 maart 1980: 'Een efficiënte staatsgreep – maar het kan nog meevallen. "We zoeken naar nationale leiders, liefst intellectuelen".' In de Surinaamse krant *De West* van 1 maart 1980 staat op pagina 2 een lijst van buitenlandse journalisten die zich geregistreerd hebben. Daar staat Van Westerloo ook bij.
120 Pronk e.a. 1984:31-32.
121 Zie o.a. Pronk e.a. 1984:80, bijlage 9, De Vries 2017:25. Van Rey, die zich later distantieerde van de NMR, deelde de commissie mee dat Valk gezag had en kon 'concurreren' met de politieke raadgevers van de NMR. 'Hij heeft een matigende invloed gehad op de gebeurtenissen in Suriname' (Pronk e.a.1984:80).
122 Pronk e.a. 1984:92, 105-106, 109, bijlage 9: 'Het verslag van Kolonel Valk over zijn bezoek aan de Nationale Militaire Raad op 28 februari 1980'.
123 Zie Pronk e.a. 1984:107-113 en de bijlages 10 en 11.
124 Pronk e.a. 1984, bijlage 10 b: 'Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1979-1980', pagina 3541-3542. Als de ambassadeur aan BuZa had doorgebriefd wat Valk de nieuwe machthebbers had gezegd, zou dat inderdaad direct tot actie hebben geleid, verklaarde de toenmalige directeur-generaal Politieke Zaken van BuZa Rutten aan de commissie-Pronk (Pronk 1984 e.a.:110). Minister Scholten van Defensie stelde dat de Tweede Kamer was meegedeeld wat er tóén bij de ministeries bekend was. Men kon zich trouwens bij BuZa niet voorstellen dat Nederlandse officieren zo ver zouden gaan (Pronk e.a. 1984:109).
125 Codebericht van 6 maart 1980 van de minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw (59) aan de Nederlandse ambassade. Onderwerp: Kamerdebat Suriname. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 8).
126 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 9, Vegelin 133).
127 Oud-SKM-officier Jos Steeman vertelde mij in mei 2019 dat hij Valk vaak bezocht in zijn kantoor.
128 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 9, Vegelin 133).
129 Pronk 1984 e.a., bijlage 12: 'Het memorandum van Kolonel Valk aan Ambassadeur Vegelin van Claerbergen, gedateerd 7 maart 1980'. De commissie-Pronk merkte op, dat de ambassadeur van de inhoud daarvan pas op 13 maart 1980 melding maakte; de missie beschikte in het weekend van 24 februari 1980 over informatie die kon wijzen op gewelddadige acties.

Vegelin achtte dit gegeven toen niet meer van belang 'voor het bepalen van het beleid ten aanzien van Suriname' (Pronk e.a. 1984:106).

130 Codebericht van 12 maart 1980 van BuZa aan de ambassadeur persoonlijk, onderwerp: activiteit mms. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 12, Van der Klaauw 69).

131 Slagveer liep stage bij *Trouw* en stuurde na terugkeer trouw de bulletins van zijn persbureau Informa op naar *Trouw* en werkte ook voor *de Volkskrant* (De Vries 2017:127-128).

132 'Kolonel Valk spreekt. Een interview over zijn angst voor een volksopstand en zijn ontmoetingen bij nacht en ontij met de coupplegers'. In *Het Legergroene Suriname* is de titel 'De waarheid van de kolonel H. Valk' (Verhey & Van Westerloo 1983:144 e.v.).

133 Verhey & Van Westerloo: 1983:151. Zie ook: *Trouw* van 6 augustus 1983 'Ik heb drie jaar geleden erger voorkomen'. Daarin vertelt Valk over de bandopname van Slagveer: 'Wat ook op die band terug te vinden is en wat jullie gelukkig gepubliceerd hebben, is dat ik de jongens geadviseerd heb iedere hand die Arron zou uitsteken, te accepteren'. En zie Pronk e.a. 1984:54, bijlage 8: 'De tekst van een toespraak van Kolonel Valk en van een interview met de journalist Slagveer op 9 februari 1980'. Valk betwist niet dat zijn woorden 'correct' zijn weergegeven, echter 'meer genuanceerde opmerkingen zijn waarschijnlijk weggelaten'. Dat zou de 'ontbrekende samenhang' in de tekst verklaren; het is niet duidelijk of Valk of de commissie dit opmerkt.

134 Codebericht van 12 maart van de ambassade, bestemd voor BuZa. NL, HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 13, Vegelin 147).

135 Slagveers assistent verklaarde desgevraagd zich vaag een bandopname te herinneren met uitlatingen van kolonel Valk bij Fort BOMIKA, waarschijnlijk op 9 februari. De bewuste bandopname was niet meer beschikbaar (Pronk e.a. 1985:9).

136 Codebericht van 19 maart 1980 bestemd voor BuZa, onderwerp Suriname, vragen Waltmans. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 14, Vegelin 162). Ook zegt Vegelin dat Valk herhaaldelijk melding maakte van de 'misstanden' binnen de SKM en de 'remmende invloed' daarvan op de missiewerkzaamheden.

137 *Trouw*-medewerker Jozef Slagveer was spin in het Surinaamse mediaweb, maar opmerkelijk genoeg ontbrak zijn *scoop* in de Surinaamse krant.

138 *Vrije Stem* van 6 maart 1980 wijdde onder de kop 'Nederlands parlement over onze staatsgreep' enkele regels aan de missie en Valk; *de Ware Tijd* maakte op 26 maart 1980 gewag van Valks verblijf in Nederland onder de krantenkop 'Kolonel Valk in Nederland' en *de Ware Tijd* van 19 juni 1980 meldde nog: 'Kolonel Valk verliet ons land'. Verder is er geen aandacht voor.

Blijkbaar werd de zaak niet van belang geacht voor het functioneren van de landsregering. Dit blijkt uit de samenvatting van artikelen van het eerste kwartaal van 1980 vanaf 17 maart 1980 tot en met het vierde kwartaal van 1985 in *de Ware Tijd* door de landsarchiefdienst in Paramaribo. Nationaal Archief Suriname, Paramaribo.

139 *Vrije Stem* van 1 maart 1980, artikel: 'Mijnals: Burgerraad adviserend. Geen evolutie, maar revolutie'.

140 Pronk e.a. 1984:25.

141 Zie onder meer *Trouw* van 13 maart 1980 'Coup Suriname. Kamerlid wil opheldering over rol kolonel Valk'. Pronk e.a. 1984, bijlage 11: 'De vragen van het Tweede Kamerlid Waltmans (ingezonden 13 maart 1980) en het antwoord van minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw en minister van Defensie Scholten (ontvangen 28 maart 1980)'.

142 Desgevraagd schreef Valk een concept en een toelichting daarop ter beantwoording van Waltmans vragen van 13 maart 1980 op verzoek van SG Peijnenburg van Defensie, dat concept werd niet gebruikt (Pronk e.a. 1984:57-58, 110-112). De bij Defensie verantwoordelijke voor het Surinamebeleid, Demmink, beschouwde Valks concept niet als een indicatie voor zijn betrokkenheid bij de staatsgreep. Wel vroeg Demmink zich af waarom bepaalde informatie niet eerder was gemeld. Later realiseerde Demmink zich dat de Tweede Kamer niet op de hoogte werd gesteld van het anonieme telefoontje waarin Valk gewaarschuwd werd voor een voorgenomen aanval op de munitiebunker, zoals Valk in zijn concept had beschreven (Pronk e.a. 1984:111).

143 Pronk e.a. 1984:94.

144 De Vries 2017:26-27.

145 Valk was vanaf 15 maart tot 11 april 1980 in Nederland voor vragen (Pronk e.a. 1984:85).

146 'Nota bestemd voor de minister en staatssecretaris d.t.v. de secretaris-generaal en directie Juridische Zaken van Defensie', opgesteld door Maarseveen op 10 maart 1980. Het ging om zijn gesprek met Hugo Fernandes Mendes en Roy Bottse. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 15).

147 Aantekening van Demmink voor de secretaris-generaal d.d. 16031980 over gesprek Demmink/Valk. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 16). Zie noot 112.

148 Nota van G.J. Maarseveen van 17 maart 1980 bestemd voor de minister, staatssecretaris Van Lent, de secretaris-generaal, directeur Juridische Zaken en hoofd afdeling wetgeving en publiekrecht [Demmink]. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 17). De informatie was gebaseerd op een 'debriefingsgesprek' van Valk op 16 maart 1980 i.a.v.

Demmink. Dit gebruikte Maarseveen als bron voor zijn verslag van 31 augustus 1981. Zie vanaf 2021 ook www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD over de coup van 1980 in Suriname.

149 Aantekening van Demmink voor de secretaris-generaal van 16 maart 1980 over het gesprek met Valk. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 16). Zie vanaf 2021 ook www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD over de coup van 1980 in Suriname. Zie tevens Pronk e.a. 1984:87. Tijdens het gesprek tussen ambassadeur Vegelin en onder anderen de ministers Scholten en Van der Klaauw in maart 1980 kwam aan de orde dat Valk kennis had gehad van 'hoogst bedenkelijke feiten', minister Van der Klaauw had daaruit echter niet kunnen concluderen dat Valk betrokken was bij of medeplichtig geweest was aan de staatsgreep. Vegelin nam niet aan dat de missie bij de coup betrokken was geweest. Er waren slechts vermoedens tegen kolonel Valk. Indien de verantwoordelijken geweten hadden wat Valk had gezegd tijdens zijn bezoek aan de NMR, zou hij mogelijk teruggeroepen zijn. Vegelin had dit niet gerapporteerd (Pronk e.a. 1984:100-101, bijlage 9).

150 Als voorbeeld moge dienen het verslag 'Rapportage Lamat Paramaribo' van 27 juni van hoofd LAMID, Toorop, over zijn gesprek op 25 juni 1980 met kolonel Valk. Valk reageerde verbaasd op Toorops kritiek op zijn gebrekkige rapportages. Volgens Toorop kon Valk in een aantal gevallen concreet aantonen dat Vegelin Valks zienswijze in zijn brieven aan Den Haag soms onvermeld liet. 'Kennelijk gecensureerd in deze vorm niet bekend bij Defensie 27/6', schreef Toorop bij een brief van Valk bestemd voor Buitenlandse Zaken, getiteld 'Situatieoverzicht datum 170480'. De geschrapte opmerking betrof de taak van de toekomstige militaire attaché, tevens missiehoofd. Valk meende dat Suriname een ervaren troepenman en een ervaren inlichtingenman nodig had. Dat laatste vanwege de grotere interesse van de inlichtingendiensten in Suriname. Als inlichtingenman was zijn opvolger Maarseveen de 'beste keus', voor de eerste functie was hij 'uiteraard minder geschikt'. Het is onduidelijk waarom Vegelin die zin schrapte. Valk berichtte niet rechtstreeks aan Defensie, maar via tussenkomst van de ambassade dan wel het ministerie van Buitenlandse Zaken. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25393. Oud-generaal Schulte, Toorops opvolger, tekent daarbij in zijn mail van 28 september 2020 aan dat Defensie (de landmacht en de LAMID) 'slecht dan wel totaal niet' op de hoogte was van de situatie in Suriname.

151 NIMH, Suriname, 550, inv. 101. Die opmerkingen werden ook later uitputtend beschreven en geanalyseerd, omdat ze gezien werden als aanwijzing voor de

betrokkenheid van de missie en dus van Valk bij de coup. De commissie-Pronk zag daarin na onderzoek trouwens geen bewijslast.

152 'Notitie van een gesprek van Mindef met kolonel Valk in aanwezigheid van Stas v Lent en SG op dinsdag 18 maart 1980 om 9.30 uur'. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 18). Deze notitie is na de overdracht aan het Nationaal Archief tot 1 januari 2041 niet-openbaar verklaard. Zie ook Pronk 1984:88-90,97-98, 103 e.v. en vanaf 2021 www.rijksoverheid.nl onder mijn zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD over de coup van 1980 in Suriname (veel namen zijn hier weggelakt). Dit document bevindt zich vermoedelijk ook in het Tweede Kamer-archief, maar is vooralsnog niet openbaar.

153 Zie ook het Memorandum Daniëls en Van Hasselt van DWH van BuZa van 20 maart 1980 n.a.v. het gesprek met Valk op 19 maart 1980 (Pronk e.a. 1984:91, 105, 109 en 111).

154 'Codebericht van 19 maart 1980 bestemd voor BuZa van Paramaribo, onderwerp Suriname, vragen Waltmans'. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 14, Vegelin 162). Pronk e.a. 1984:96.

155 Pronk e.a. 1984:98, 111.

156 Pronk e.a. 1984 bijlage 11: 'De vragen van het Tweede Kamerlid Waltmans (ingezonden 13 maart 1980) en het antwoord van minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw en minister van Defensie Scholten (ontvangen 28 maart 1980)'.

157 Aantekening van 16 maart 1980 van Demmink voor de secretaris-generaal over zijn gesprek met Valk. Nationaal Archief, Den Haag, Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25386 (G 16). Zie vanaf 2021 ook www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD over de coup van 1980 in Suriname. Zie tevens Pronk e.a. 1984: 86-87.

158 Pronk e.a. 1984:106. Opmerkelijk is de notitie aan het hoofd van sectie Veiligheid van de Koninklijke Landmacht van H. Reinders van zijn gesprek met Valk op 1 juli 1980. Valk meldde dat hij vóór zijn terugkeer naar Suriname bezoek ontving van SKM-officier Roy Bottse. Valk adviseerde Bottse terug te keren naar Suriname ('is nl. deserteur'), omdat het anders een 'een hele nare zaak' voor hem werd. Bottse zou hem gevraagd hebben of het Nederlands leger hem niet kon niet opnemen. Valk vond: Suriname is onafhankelijk en moet zijn eigen boontjes doppen. Als Bottse vond dat het slecht ging, moest hij er iets aan doen. Valk stelde hem voor: 'Ga met de onderofficieren praten' en verklaarde tegenover Reinders: 'Het is daar namelijk water en vuur tussen officieren en onderofficieren.' Vervolgens zou Valk Bottse hebben aangeraden gezamenlijk naar de legerleiding te gaan: 'Zo

kan het niet langer.' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25393.

159 Pronk e.a. 1984:15.

160 Pronk e.a. 1984:113-114.

161 Codebericht van 22 april 1980 van Vegelin 247 aan BuZa. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25380 (F). Rond die tijd, op 24 april 1980, werd missielid Th. van den Boogaard gedebriefd bij de sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie in Den Haag. Het missielid vertelde dat het verzoek om Valk te handhaven gedaan was m.m.v. Valk zelf. Valk wilde graag in Suriname blijven, o.a. vanwege financiële redenen, aldus Van den Boogaard. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25394. Dit zou later in het verslag van Maarseveen van 31 augustus 1981 worden opgenomen, zonder bronvermelding. Zie ook Pronk 1984:14; daar wordt duidelijk dat Valk op 22 november 1979 in een 'onderhandse' brief aan Demmink er melding van had gemaakt waarom hij Van den Boogaard, Clements en Keydeniers eervol van hun adviserende taak aan de SKM wilde ontheffen, voordat er een officieel besluit hierover was genomen. Dit achtte de commissie-Pronk uiterst 'slordig'.

162 Codebericht van 25 april 1980 van BuZa mede namens ambtgenoot van defensie Van der Klaauw 120. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25380 (F).

163 Op 19 mei 1980 door BuZa ontvangen codebericht van Vegelin 139 bestemd voor BuZa en Defensie. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25380 (F, Vegelin 139). Daarin komen ook de notulen van de Defensieraad nr 17/80 dd 21 mei 1980 ter sprake.

164 De commissie-Pronk e.a. (1984:116) oordeelde dat Suriname én de missieleden zware druk uitoefenden op het aanblijven van Valk. Maarseveen aanvaardde zijn taak 'onder zeer moeilijke omstandigheden'.

165 Zie de bijlage: 'Problematiek binnen de MMS (vanaf 1975-1981) en de gevolgen daarvan in de samenwerking met de SKM (tot februari 1980) en het Nationaal leger (tot mei 1981)'. Dit is vermoedelijk een van de in 2011 geheim verklaarde rapporten uit het Tweede Kamer-archief, door mij ook wel aangeduid als Maarseveen 1981.

166 Zie de bijlage: 'Het rapport van de Landmachtinlichtingendienst van 7 september 1981 over de gebeurtenissen in Suriname naar aanleiding van de opheffing van de NMMS per medio mei 1981', kortweg Koenders 1981.

167 Maarseveen 1981. Zie de bijlage.

168 Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag. Egodocumenten Nederlands-Indië 1945-1950, tœgang 545, inventarisnummers 610-612.

169 In diezelfde tijd, juni 1980, voerde een Hollandse oud-officier van de SKM en zijn echtgenote een gesprek met vermoedelijk majoor Koenders van de

LAMID, waarbij de machtsgreep van 1980 ter sprake kwam. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25394. Van dit rapport van 19 juni 1980, zo bleek uit het onderzoek van de commissie-Pronk (1984:146-150), bestonden een geschoonde en een ongeschoonde versie. In de geschoonde versie waren twee opmerkingen geschrapt: 'Vastgesteld is wel dat het hoofd van de Nederlandse Militaire Missie Kolonel Valk, aan de zijde stond van de opstandige onderofficieren', en: 'De Kolonel Valk activeerde wel de bestaande ontevredenheid bij de onderofficieren. Hij zou veel hebben kunnen voorkomen, aldus de bronnen. De overige officieren van de Militaire Missie hebben geen rol gespeeld.' Toenmalig LAMID-hoofd Toorop schrapte die, omdat hij de informatie niet voldoende betrouwbaar achtte. Nadat Valk in maart 1980 voor overleg in Nederland was geweest, kwam er volgens Toorop 'sporadisch' voor Valk 'belastende' informatie binnen. Toorop baseerde zich mede op de bevindingen van luitenant-kolonel Foudraine die uit zijn gesprek met Valk op 1 juli 1980 geen betrokkenheid bij de coup had kunnen opmaken. Dit gesprek vond na 19 juni 1980 plaats, maar kopieën van het rapport werden pas later rondgestuurd. Zo belandde de geschoonde versie op de bureaus van IDB, Binnenlandse Veiligheidsdienst, de heer Demmink, de souschef Operatiën, de plaatsvervangend chef en de chef van de landmachtstaf, en de ongeschoonde versie bleef bij de LAMID. De geschrapte zinnen zijn multi-interpretabel en afhankelijk van de context voor meerderlei uitleg vatbaar.
Toorops besluit kon de commissie-Pronk billijken (1984:148-150). Onderzoeker Kluiters vroeg zich af waarom de LAMID die gegevens niet gewoon doorgaf met vermelding van betrouwbaarheid en waarschijnlijkheid (Kluiters 1995:186). De commissie-Pronk noemt de namen van het echtpaar niet. Uit het verslag dat ik bij het ministerie inzag, wordt duidelijk dat het om het echtpaar Staphorst ging. Foudraine schreef na lezing van het rapport onder het kopje 'Beschouwing' dat de periode tussen het verzamelen van de gerapporteerde gegevens en de rapportage te kort was om een goede, geëvalueerde beschouwing en conclusie te geven. 'Er is tijd nodig voor verificatie, evaluatie en analyse.' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25394.

170 Haakmat 1987.

171 Pronk e.a. 1984:59-61, 65.

172 Haakmat 1987:54-55, https://www.anderetijden.nl/aflevering/279/Bouterse-aan-de-macht, timecode 23'32". Zie voor een recente analyse van de politieke geschiedenis van Suriname Haakmat 2020.

173 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25393. Zie hoofdstuk 2.

174 Voortaan was dat niet meer mogelijk. Maarseveen werd defensieattaché in plaats van landmachtattaché (Valks positie) en viel daarmee rechtsreeks

onder het ministerie van Defensie (Pronk e.a.1984:36). ‘Rapportage Lamat Paramaribo van 27 juni van hoofd LAMID, Toorop, over zijn gesprek op 25 juni 1980 met kolonel Valk.’ NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25393.

175 Zie hoofdstuk 3. Zie H 1 noot 158.

176 De Vries 2017:27-28.

177 ‘Nota van 15 oktober 1980 van Demmink, bestemd voor o.a. minister en de staatssecretarissen van het ministerie van Defensie.’ NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 1a).

178 Na de staatsgreep werd in het Comité van de Verenigde Inlichtingendiensten gesproken over het inwinnen van inlichtingen over Suriname. Dit was de taak van de IDB, maar omdat de LAMID over terzake kundig personeel beschikte in de persoon van Koenders, deed deze dienst de rapportage over Suriname. Die werd meestal gelijktijdig naar Demmink gestuurd als verantwoordelijke ambtenaar op het ministerie van Defensie, de chef landmachtstaf en IDB. De rapportages gingen vergezeld van een evaluatie van de bronwaarde en de waarschijnlijkheid van de informatie (Pronk e.a.1984:148).

179 Zie de bijlage.

180 Die autoriteiten waren: de chef landmachtstaf generaal De Jager, de plaatsvervangend chef landmachtstaf luitenant generaal Roos, kolonel Schulte, die Toorop zou opvolgen, en Demmink van Defensie. Pronk e.a. 1984:147.

181 Pronk e.a. 1984:132, 148-149.

182 Essed-Fruin 1990:9, tweede strofe van het gedicht ‘Gisteren.… Vandaag’.

183 Uit de brief die Piet van Dijk, als missielid verantwoordelijk voor de opleiding tot Koninklijke Marechaussee, eind december 1980 stuurde aan zijn hoofd, blijkt dat de Surinaamse Militaire Politie voor dit Bijzondere Gerechtshof aanhoudingen verrichtte die ‘niet of althans nauwelijks legaal geacht kunnen worden’. Vanwege het vertrouwen dat hij als opleider genoot, kon hij ‘op grote aberraties’ wijzen, overigens zonder altijd resultaat te boeken. Zijn opmerkingen laten zien dat de militaire missie soms haar positie benutte om ‘bij te sturen’. Zoals ook Valk beweerde te hebben gedaan rondom de coup. Dit schrijft Van Dijk in zijn brief van 29 december 1980 aan de chef van de staf Koninklijke Marechaussee, ’s Gravenhage, met als onderwerp ‘Vacature Suriname (Nederlandse militaire missie)’. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I).

184 Haakmat 1987:94.

185 De Vries 2017:28, Meel 2014:415, Haakmat 1987:88-94.

186 ‘Verklaring van J.G. Wielaard, ambassade secr. en G. van Hemert van 30 jan. 1981.’ NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I). Het is onduidelijk welke functie Van Hemert bekleedde.

187 Met name Briaire en in mindere mate Clements vormen het onderwerp van de correspondentie tussen Den Haag en Paramaribo. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I).

188 Brief van Maarseveen van 15 december 1980 (no. 22.12.01-006/42A) vanuit Paramaribo aan Den Haag (vermoedelijk DPKL) met als onderwerp 'Aflossing Kapitein Briaire'. Nationaal Archief, Den Haag, Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25388 (I 3).

189 Dit betrof een handgeschreven brief van Maarseveen aan Demmink met als datum 17 december 1980, met daarin zijn motivering voor spoedige aflossing van kapitein Briaire. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 4).

190 Brief van de SG van 30 januari 1981 met een aantekening voor Demmink waarin de SG vertelt gesproken te hebben met ambassadeur Vegelin die de klachten van Maarseveen bevestigt: 'enige medewerkers' zouden veel te lang in Suriname zijn en regelmatig vooral als men flink gedronken heeft meer in de geest van de huidige Surinaamse machthebbers handelen dan het Nederlands standpunt te verdedigen. De secretaris-generaal [Peijnenburg] laat ook weten dat de Surinaamse onderminister Ruimveld vier van de missieleden langer in Suriname bliefde te houden. Een kleine week later bericht minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw (37) in zijn codebericht van 5 februari 1981 aan Maarseveen dat de ambassadeur verzoekt Briaire eerder dan 1 november 1981 af te lossen. Voor de Dienst Personeelszaken van de Koninklijke Landmacht is het nodig argumenten voor zijn voortijdige aflossing aan te dragen. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 6, I 7). Over Ruimveld zie Sedney 2010:221, 273.

191 'De sfeer verslechteraars waren de kap clements en briaire die zich reeds vanaf h-mms aankomst htl ondanks vele zeer nadrukkelijk gegeven aanwijzingen, zeer eigenzinnig en weinig coöperatief opstelden', schreef Vegelin (91) in zijn codebericht van 11 feb 1981 aan DPKL t.a.v. de brigadegeneraal Verheyen en mede bestemd voor de SG van Min Def. Vegelin merkte op dat Briaire in 1974 en 1980 eveneens betrokken geweest bij verkeersdelicten onder 'bezwarende omstandigheden'. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 8).

192 'Strikt persoonlijk memorandum MMS' van 18 maart 1981 van Kooiman. Bijlage 1 bij nr B1/47/Geh Pers. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25389 (J 4c).

193 Kooiman verklaart in zijn mail van 29 september 2020 desgevraagd dat de mensenrechtenschendingen die de militairen pleegden buiten de kazerne in zijn herinneringen binnen de missie niet uitvoerig besproken werden. 'Een enkele keer werden de namen van kapitein Horb (…) en luitenant Gorré (…)

wel eens genoemd in relatie met de soms stevige aanpak op straat. Daarbij werden geen namen/feiten/datums genoemd. Voor zover ik mij herinner spraken wij daar bij de MMS niet over. Luitenant Piet van Dijk, adviseur bij de Militaire Politie, liet nooit iets los over zijn werk. Een andere kwestie is de moord op vijftien critici in december 1982. Maar toen was de MMS al opgeheven.'

194 Kooiman stelt dat hij in conflict kwam met Maarseveen, omdat die andere dingen van hem eiste dan waarvoor hij was aangetrokken: het opleiden van Surinaamse officieren. In zijn werkopdracht stond uitdrukkelijk wat hij níét hoefde te doen: '[D]e infanteriehoofdofficier zal geen adviezen geven op de gebieden: a. militaire operaties (uitvoering noch planning); inlichtingen en veiligheid.' Volgens Kooiman wilde Maarseveen echter 'alleen' weten wat er in de kazerne gebeurde. 'Dat is de bron van mijn niet-gehoorzaam zijn', meent hij en waarschuwt mij dat ik dat in de rapportages van Maarseveen wel zal tegenkomen. Tegen Kooiman werd nooit een 'huishoudelijk' onderzoek ingesteld, zoals dat toen heette in het militair juridisch jargon. Pronk e.a. 1984:116. Gesprek Joop Kooiman, 6 mei en 10 juni 2019, Harderwijk, mail van 29 september 2020.

195 'Memorandum van 24 feb 1981 van HMMS aan AR/ZE met als onderwerp: ten gevolge code Vegelin 91 van 11 februari 1981 mbt privé/militair gedrag (…) en de veroorzaakte ontwikkelingen (…).' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 8).

196 Dat Clements in zijn brief van 3 maart 1981 aan Maarseveen aangaf zich na zijn ontslag blijvend te willen vestigen in Suriname en het verhaal dat hij zijn diensten als administrateur zou aanbieden aan het Surinaamse leger, stapelde zich op eerdere vermoedens van Maarseveen. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 8).

197 Geen missie betekende volgens de minister niet dat Nederland automatisch de materiaal- en opleidingsovereenkomsten met Suriname beëindigde. In een codebericht van minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw (83) van 23 maart 1981 schrijft de minister dit namens zijn ambtsgenoot van Defensie en in overleg met Demmink aan de ambassade. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 8). Zie hierover ook Kluiters 1995:187-188.

198 In zijn brief van 25 maart 1981 schrijft Maarseveen dit aan Schulte van de LAMID. Zie NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 12).

199 De Vries 2017:28.

200 Maarseveen schrijft over die beschuldiging in zijn brief van 5 mei 1981 aan hoofd LAMID Schulte. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 19). In het verslag majoor Koenders van 7 september 1981 onder II p 4 (zie de bijlage), is het Kooiman die volgens Koenders SKM-officier

Fernandez [sic] vertelde dat Maarseveen inlichtingen over Suriname doorgaf aan Nederland.

201 Zie 'Rapportage Lamat Paramaribo' van 27 juni 1980 van hoofd LAMID, Toorop, over zijn gesprek op 25 juni 1980 met kolonel Valk over de hevig toegenomen belangstelling voor Suriname van BuZa, Def en inlichtingendiensten. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25393.

202 In het codebericht van 1 april 1981 bericht Vegelin (202) dat Suriname de meeste missieleden weinig goed had gedaan. Men verloor de verhoudingen uit het oog. Men leefde boven zijn stand, men verkeerde op "je" en "jou" basis met het gezag en de macht, met name na de onderofficiersrevolte van 25 februari 1980, aldus Vegelin. 'Door kolonel Valk is slecht zaad gezaaid. Het zijn mede de wrange vruchten daarvan welke de missie diep hebben aangetast.' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 16). Maarseveen putte voor zijn rapportages en brieven ook uit dergelijke ambtsberichten.

203 Dit schreef Heldring (260) vanuit de ambassade in Paramaribo aan Buitenlandse Zaken in Den Haag met als onderwerp: 'positie kolonel maarseveen (actie)'. 'Immediate' stond erbij. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv.nr. 25388 (I 20).

204 In zijn codebericht van 10 mei 1981 schreef Heldring (260) ook aan Buitenlandse Zaken in Den Haag dat hij vermoedde dat enkele ex-missieleden denkelijk vanuit Europa toch nog communiceerden met Bouterse en zijn antipathie jegens Maarseveen voedden. Vermoedelijk doelde Heldring op Briaire, die op dat moment in Nederland vertoefde. 'Bizarre loyaliteiten en irrationele vriendschapsbanden speelden daarin een rol', oordeelde Heldring. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 20).

205 Maarseveens dochter Hanneke Maarseveen herinnert zich de dreigende sfeer (gesprek 23 juni 2020, Buitenkaag, mail van 5 oktober 2020).

206 Dit staat in het codebericht van 11 mei 1981 van BuZa (CELER 108) aan Paramaribo, dat ook naar Demmink werd verzonden met als onderwerp: 'positie maarseveen' onder de toevoeging 'most immediate'. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr.25388 (I 21).

207 Uit het codeverkeer wordt duidelijk dat de Surinaamse legertop zich – ondanks bemiddelingspogingen daartoe vanuit Den Haag – verzette tegen de aanwezigheid van Maarseveen bij de besprekingen over militaire samenwerking, en zeer gekant was tegen zijn terugkeer naar Suriname. Volgens Vegelin (336) had het consequenties voor de militaire samenwerking als Nederland hieraan vasthield. Hij voorzag dat Suriname zou afhaken 'en elders' zou gaan aankloppen. Nederland gaf Suriname zijn zin. Zie de codeberichten tussen de ambassade in Paramaribo en BuZa in Den Haag van

Van der Klaauw (125) van 25 mei 1981, van Heldring (277) van 25 mei 1981, van Heldring (291) van 28 mei 1981, van Vegelin (336) (datum niet genoteerd, maar rond die tijd) en BuZa (CELER 148) van 22 juni 1981. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25380 (F).

208 NIMH, Egodocumenten, 545, inv.nr. 610-612.

209 Van Tussenbroek diende eerder in de TRIS.

210 IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367, in de map 'Rond Peter Meyer'.

211 Dit staat in de brief van Demmink van 21 juli 1981 aan jonkheer mr. M. Vegelin van Claerbergen te Paramaribo. Demmink refereert aan F 68 a: dat zijn de conclusies van de besprekingen tussen Nederland en Suriname inzake militaire samenwerking, gehouden te Paramaribo op 10 en 11 juni 1981. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25380 (F 74).

212 Maarseveen 1981.

213 Zie het codebericht van Vegelin (448) van 14 augustus 1981 aan BuZa en Defensie. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25388 (I 25).

214 Schulte schetst ook zijn indruk van het tijdsbeeld van toen: 'Het was de tijd van het fameuze kruisraketten-debat, de Nederlandse vredesbeweging en *all that*. Dat betekende voor een heleboel mensen die links waren dat alles wat militair was verdacht was en werd gewantrouwd.'

215 Schulte gaf als hoofd LAMID in zijn notitie van 21 juli 1983 naar aanleiding van de alarmerende artikelen in de pers de chronologie van gebeurtenissen weer van het door Suriname afgedwongen vertrek van Maarseveen. Die notitie was bestemd voor de plaatsvervangend bevelhebber der landstrijdkrachten en de secretaris-generaal van Defensie. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25382 (J 3a, J 3b).

216 Dit staat in een brief van 4 augustus 1983 die ik vond in het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken uit het codearchief. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr.? – helaas heb ik het inventarisnummer niet meer kunnen achterhalen. Zie vanaf 2021 ook op www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD omtrent de coup van 1980 in Suriname. Zie tevens Pronk e.a. 1984:127. EdV: Daarbij ging het Maarseveen naar mijn indruk vooral om het bespreken van het verplaatsingsplan – vervanging van de missieleden – met Bouterse, zoals Maarseveen later zou aantekenen in zijn verslag van 31 augustus 1981.

217 Het gaat hierbij dus om het archief van de Tweede Kamer, maar ook andere archieven hanteren restricties. Zie 'Verantwoording'.

218 Dit noteerde Fase in zijn aantekeningen bij het verslag over de gebeurtenissen in Suriname n.a.v. de opheffing NNMS per medio 1981 aan onder anderen het

hoofd LAMID. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr.25389 (J 5). Zie ook Pronk e.a. 1984:126-127.

219 Het oordeel om eventueel onderzoek in te stellen naar de vergrijpen binnen de missie die niet onder zijn verantwoordelijkheid viel, liet Fase over aan secretaris-generaal Peijnenburg namens wie Demmink ook beslissingen kon nemen. Normaal gesproken zou de BLS zijn ingelicht, maar omdat de missie niet primair zijn verantwoordelijkheid was, gebeurde dat niet.

220 Gesprek Bram Schulte, 2 oktober 2019, Den Haag.

221 Bij klachten over strafrechtelijke vergrijpen stelt de marechaussee een onderzoek in en maakt een proces-verbaal op.

222 En wel door: SG Peijnenburg, directeur Juridische Zaken, mr. MJPD baron van Harinxma thoe Slooten, het afdelingshoofd Demmink en Maarseveen (Kluiters 1995:193).

223 In het archief van Buitenlandse Zaken trof ik een vervaagde handgeschreven brief van 15 september 1980 van Schulte aan, waarover ook de commissie-Pronk de beschikking had. Die brief bevestigt dat de inhoud besproken was met Demmink, een week na verschijning van het rapport. Demminks conclusie luidde: het rapport bracht in wezen 'niets nieuws', 'harde bewijzen' ontbraken, 'slechts meningen' werden verkondigd. De militaire attaché in Paramaribo die Maarseveen was opgevolgd, Van Tussenbroek, moest niet 'belast' worden met een oude kwestie tussen MMS-leden, kolonel Maarseveen en de leiding van het Surinaamse Nationaal Leger. Verdere vertroebeling van de verhoudingen waren niet gewenst. Daarom werden er geen zaken tegen ex-MMS leden aanhangig gemaakt. Een onderzoek ter plaatse leek hem 'ondoenlijk' onder de gegeven omstandigheden en ook – dat was steeds de beleidslijn – was hij bang voor vertroebeling van de moeizame verhouding met het Surinaamse leger dan wel Suriname. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr.25389 (J 6). Zie ook Pronk e.a. 1984:129, 136, 171. Demmink vond ik niet bereid mij persoonlijk te woord te staan.Wel heeft hij via bemiddeling van kolonel Schulte de tekst van dit manuscript onder ogen gehad.

224 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25389 (J 1). Zie ook IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367 http://hdl.handle.net/10622/ARCH04367 (laatst geraadpleegd 6 december 2020) in de map 'Vertrek van Maarseveen' en Pronk e.a. 1984: 134, 142-143, 164.

225 Pronk e.a. 1984:128-129. Zie hoofdstuk 2.

226 Van Tussenbroek schreef dit onderaan zijn verslag in een Nota Bene. In zijn codebericht van 13 november 1981 aan Den Haag stelde Vegelins opvolger Hoekman (598) dat Meyer 'zo snel mogelijk' moest repatriëren. 'Onder andere door te veel drankgebruik' zou Meyer volgens de ambassadeur af en

toe dreigen met chantage en soms ‘zelfs’ met fysiek geweld. De ambassadeur verzocht toestemming om Meyer op ‘kortst mogelijke termijn te doen repatriëren’. Maar niet nadat majoor Koenders, die speciaal daarvoor naar Suriname afreisde en op 17 november 1981 zou arriveren, hem had gesproken. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25390 (K 2). Koenders merkte op dat Meyer zich volkomen overspannen gedroeg en dat repatriëring inderdaad zo snel mogelijk plaats moest vinden. Hij concludeerde dat Meyer zich schuldig maakte aan het onvoldoende uitvoeren van dienstopdrachten, maar niets had gedaan ‘wat missieleden voor hem ook niet gedaan hebben’. Gezien de staat waarin Meyer verkeerde, moest hij als ‘veiligheidsrisico’ worden beschouwd, aldus Koenders. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25390 (K 14). Kluiters (1995:192, n. 235) verbaast zich erover dat Meyer naar het politiek ‘instabiele’ Suriname werd gezonden, nadat hij voortijdig teruggehaald was uit Bonn vanwege een proces-verbaal ‘wegens rijden onder invloed’ en ‘wederspannigheid’ tegenover de Duitse politie. Aanvankelijk, zo is op te maken uit de confidentiële brief van kolonel Schulte van de LAMID van 12 januari 1981 met als referentienummer 4786 aan het hoofd van de afdeling Burgerpersoneelszaken van het ministerie van Defensie die ik in het archief van Gerard van Westerloo in het IISG vond, voldeed Peter Meyer ‘volledig’ aan de gestelde eisen. IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367, in de map ‘Rond Peter Meyer’. Zie voor Meyer verder: NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25390 (K). De openbaarheid van deze documenten is beperkt tot 1 januari 2044.

227 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25390 (K 16). Onderwerp: Vermissing evacuatieplan Suriname (codenaam Zwarte Tulp).

228 Verhey & Van Westerloo 1983:129-143.

229 De Graaff & Wiebes 1998:363-364.

230 Schulte (2012) schrijft in zijn lezing voor De Tomaat, dat de LAMID na de Decembermoorden in overleg met de SECGEN en MINDEF zou optreden als ‘pure spionagedienst’.

231 De eerste keer in De Balie in de regie van Peter de Baan, later onder leiding van John Leerdam.

232 https://www.dbnl.org/tekst/pos_002intr01_01/pos_002intr01_01_0018.php (laatstgeraadpleegd 6 december 2020).

233 Zie De Vries 2017.

2 BEELDVORMING OVER DE COUP EN KOLONEL VALKS AANDEEL DAARIN

1 De Vries 2017:102, 127-128.

2 Het noodplan waarover het gaat, bestaat in feite uit twee documenten en is in het Nationaal Archief en het NIMH in Den Haag bekend onder de namen Operatieplan nr 75 HOO 75 en Operatie Zwarte Tulp: het opgestelde evacuatieplan voor het geval de onafhankelijkheidswording van Suriname en de onafhankelijkheidsviering in 1975 ontaardde. Nationaal Archief, Den Haag, Troepenmacht in Suriname, nummer tœgang 2.13.63, inventarisnummer 1431 (Operatie Zwarte Tulp, geheim 21 juli 1975); NIMH, Suriname en de Nederlandse Antillen, 1825-1980, tœgangsnummer 550, inventarisnummer 89 (Bundel met bevelen en instructies voor operatie Zwarte Tulp, teneinde eventueel zich voordoende ongeregeldheden omstreeks de onafhankelijkheid van Suriname het hoofd te kunnen bieden). De naam Zwarte Tulp onthulde *Vrij Nederland* ('niet door óns bedacht') pas in een latere editie, namelijk die van 30 juli 1983 (Verhey & Van Westerloo 1983:129).

3 Verhey & Van Westerloo 1983:31. De artikelen werden in 1983 gebundeld in *Het legergroene Suriname*. Daar luidt de kop boven dit artikel van 25 december 1982: 'Wanneer U, kolonel Valk, ons niet geadviseerd had, dan hadden we de coup nooit kunnen plegen. De Nederlandse militaire rol bij de vestiging van een dictatuur' (1983:30).

4 Dit citaat is in de bundel *Het legergroene Suriname* geschrapt.

5 Zie bijvoorbeeld het weekbladenoverzicht in *de Volkskrant* van 22 december 1982 '*Vrij Nederland*: "Nederlanders gaven de blauwdruk voor coup in Suriname"' en *de Waarheid* van 23 december 1982: 'Nederlandse kolonel bracht Bouterse aan de macht'.

6 Met een verwijzing naar *Vrij Nederland* herhaalde dit avondblad dat Valk had gezegd de uitvoering van de coup zelf maar ter hand te hebben genomen om 'blank bloedverlies' te voorkomen Zie de *NRC* van 22 december 1982: 'Defensie geen twijfel over rol Valk' waarin het ministerie reageerde op de aantijgingen in het weekblad dat de machtsgreep van de Surinaamse sergeants in februari 1980 bedacht, gepland en in de uitvoering nauwkeurig was begeleid door de Nederlandse militaire missie in Paramaribo.

7 De *Amersfoortse courant* van 12 januari 1983: 'Onderzoek naar rol Nederlandse kolonel bij coup'. In de broodtekst staat het aangehaalde citaat. Zie *Vrij Nederland* van 25 december 1982 en Verhey & Van Westerloo 1983:31.

8 Zie bijvoorbeeld de kop in *de Volkskrant* van 23 december 1982: 'Betrokkenheid van Nederland bij coup ontkend'.

9 Dit document is wél openbaar onder een ander tœgangsnummer in het Nationaal Archief Den Haag. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25391. Zie vanaf 2021 ook www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD omtrent de coup van 1980 in Suriname. De namen van Valk en Maarseveen zijn daar weggelakt. Eveneens is het – ongecensureerd – te vinden in het IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367, in de rode map met het opschrift 'Vertrek van Maarseveen'.

10 Die werd in *Het Legergroene Suriname* tot kop verheven: 'Wanneer u, kolonel Valk, ons niet geadviseerd had, dan hadden we de coup nooit kunnen plegen'.

11 Zie hoofdstuk 3.

12 Dit zegt hij verderop, in de 25e geselecteerde alinea. Zie ook Haakmat 1987:54-55; daar belooft Bouterse Valk bovendien dat er altijd plaats voor hem zal zijn in het Surinaamse leger. Zie verder Boerboom & Oranje 1992:21, Pronk e.a. 1984:59 e.v.

13 Pronk e.a. 1984:82, 84.

14 Pronk e.a. (1984:84) stellen dat daaruit het 'soms ondoordachte en impulsieve handelen' van kolonel Valk bleek.

15 IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367. Die aantekening is opgeborgen in de rode map met het opschrift 'Valk 3'.

16 Er bevindt zich in dit archief nog een andere ongedateerde handgeschreven notitie in 51 punten die slecht leesbaar is. Die hoort vermoedelijk bij het artikel van *Vrij Nederland* van 13 augustus 1983. IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367, opgeborgen in de map met het opschrift 'Valk 3'. Verhey & Van Westerloo (1983:145) stellen in het interview dat op 13 augustus 1983 werd gepubliceerd dat Valk over de publicatie van 25 december 1982 beweerd zou hebben dat hij, toen Defensie ernaar vroeg, 'alleen gezegd' had dat er een 'paar onjuistheden' in het artikel stonden, 'maar niet dat hij verkeerd geciteerd was'. Dit laat zich moeilijk rijmen met het bovenstaande.

17 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25391(L2b).

18 Het gaat hier om het Tweede Kamer-archief. Zie 'Verantwoording'.

19 Haakmat (1996:110) stelde te boek, dat hij op 8 november 1982 uit Suriname vluchtte.

20 Zie de brief 31 december 1982 aan de heer secr.-gen. drs. GHJM Peijnenburg, min. Defensie: betreffende het *VN*-artikel Suriname 25 dec 1982. Schulte spreekt in zijn correspondentie over een 'riscante' situatie die kon ontstaan vanwege het zoveelste 'Haakmat-coupje'. Volgens hem waren er nauwe contacten tussen Haakmat, Van Tijn (journalist), Van Thijn (politicus) en Van den Bergh (politicus). Schulte had bij LAMID vernomen dat het

wezenlijke deel van het artikel berustte op een interview met André Haakmat. Schulte: 'Wellicht ten overvloede moge ik erop wijzen dat volgens LAMID standpunt Drs André Haakmat nimmer als betrouwbare bron kan worden beschouwd. Wordt Paramaribo soms één grote geruchtenmachine genoemd, dan zou Haakmat als een van de machinisten kunnen worden aangeduid.' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25391(L3b, L3c, L2c). Vanaf 2021 in te zien op www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD omtrent de coup van 1980 in Suriname. Namen zijn weggelakt. Zie ook Handelingen Tweede Kamer, 1983-1984, 21 maart 1984: 3895, 3901, 3915-3916, 3924-3925, 3928. En zie de bijlage.

21 Op 26 november 2019 zegt Schulte in zijn woonhuis in Den Haag in zijn gesprek met mij, dat Koenders hem had gezegd: 'Oppassen, Haakmat is bezig met die journalist Van Tijn [*Vrij Nederland*] en de politicus Van Thijn [PvdA].' Haakmat, die aanvankelijk Bouterse steunde, maar zich vervolgens tegen hem zou keren, genoot niet veel vertrouwen op het ministerie van Defensie, zo blijkt uit Schultes woorden. Haakmat zelf ontkent in zijn mail van 26 december 2020 contact te hebben gehad met de Kamerleden Van Tijn en Van den Bergh. In de archieven van Ed van Thijn en Joop van Tijn vond ik geen bijzondere informatie. IISG, Tijn, Joop van, collectienummer ARCH 03340, Thijn, Ed van, collectienummer ARCH 01803.

22 Uit documenten die ik ter inzage kreeg van de AIVD via een verzoek om openbaarheid aan het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties wordt met name uit de krantenknipsels duidelijk dat Haakmat zeker de aandacht had van de BVD. De vrijgegeven informatie, die behalve krantenknipsels en nieuwsberichten ook situatierapporten over Suriname en een enkel codebericht bevat, geeft geen inzicht in een eventueel voorgekookt scenario. Zie 'Verantwoording'. Mogelijk worden de documenten die ik ter inzage vroeg in 2021 op de site www.aivd.nl geplaatst.

23 De brief van 31 december 1982 aan secr.-gen. Peijnenburg min. Defensie betreft de analyse van het *VN*-artikel Suriname van 25 december 1982. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25391 (L3c). Zie ook Pronk e.a. 1984:154 e.v.

24 Naar het zich laat aanzien was ook deze notitie uit het Tweede Kamer-archief tot 2060 geheim verklaard.

25 Schultes aantekening van 31 december 1982. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25391 (L3b). Zie bijlage. In het Kamerdebat van 21 maart 1984 was de correspondentie aanleiding tot discussie in het debat over het rapport van de commissie-Pronk (Pronk e.a. 1984: 154-155, 159, 162 e.v.). Handelingen Tweede Kamer, 19831984, 21 maart 1984, https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19831984/0000132332/1/pdf/SGD_19

831984_0000695.pdf (laatst geraadpleegd 4 december 2020). Een kwestie was of Schulte het rapport van Koenders van 7 september 1981 nu wel of niet kende. Dat kende Schulte zeker, en hij veronderstelde het als bekend bij zijn baas. Schulte sprak eveneens over een onderzoek dat in maart 1980 – dus voor zijn tijd – verricht zou zijn. De minister van Defensie legde tijdens het debat uit dat er eerder sprake was geweest van 'indringende' gesprekken met Valk dan van een onderzoek. Voor de Kamer was dit een belangrijk punt. Zie verder hoofdstuk 3.

26 Zie de bijlage.

27 Omdat de stemming na de Decembermoorden steeds grimmiger werd, gaf Schulte aan Maarseveens opvolger militair attaché kolonel Bas van Tussenbroek opdracht het LAMID-archief naar Nederland over te brengen. Schulte (2012) kwam er naar eigen zeggen achter dat de rapportage van Valk dat er 'een explosieve' situatie in de SKM ontstond niet bij het hoofd LAMID en dus ook niet bij de minister van Defensie terechtkwam, omdat Valk onder BuZa viel. 'Valks rapporten heb ik in handen gekregen doordat ik het hele MMS-archief in overleg met SECGEN [secretaris-generaal] na de "breuk met Suriname" omstreeks januari 83 heb laten overkomen (voordat Bouterse het in handen zou krijgen). Mijn voorganger had nimmer rapporten van Valk ontvangen. Hetzelfde gold voor Plv Dir JuZa van Def, Mr J. Demmink die de Defensie-contactman met BUZA (dat de MMS "aanstuurde") was.' Uit het rapport van de commissie-Pronk uit 1984 komt dit niet zo scherp naar voren.

28 Zie Pronk e.a. 1984:157-158, 165.

29 Zie voor de Kamervragen Pronk e.a. 1984: bijlage 11: 'De vragen van het Tweede Kamerlid Waltmans (inzonden 13 maart 1980) en het antwoord van Minister van Buitenlandse Zaken Van der Klaauw en Minister van Defensie Scholten (ontvangen 28 maart 1980)', Pronk e.a. 1984: bijlage 13: 'De vragen van de Tweede Kamerleden Van Thijn en Van den Bergh (ingezonden 27 december 1982) en het antwoord van Minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek, mede namens Minister van Defensie De Ruiter (ontvangen 31 januari 1983)', Pronk e.a. 1984: bijlage 14: 'De vragen van de Tweede Kamerleden Van Thijn en Van den Bergh (ingezonden 3 februari 1983) en het antwoord van Minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek, mede namens Minister van Defensie De Ruiter (ontvangen 25 februari 1983)'.

30 Zie ook Verhey & Van Westerloo 1983:60. Daar luidt de kop: 'Defensie dicht de doofpot. *Kolonel H. Valk en zijn Haagse beschermers*'.

31 Verhey & Van Westerloo 1983:129.

32 Verhey & Van Westerloo (1983-123) gaven dit artikel in hun boek de kop mee: 'De "krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen" van de kolonel der grenadiers H. Valk. *Het geheim gehouden rapport van de*

Inlichtingendienst: Nederlandse officieren brachten Bouterse aan de macht'.

33 Verhey & Van Westerloo 1983:124. IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367 in de rode map met het opschrift 'Vertrek van Maarseveen'. Zie voor het rapport de bijlage.

34 Verhey & Van Westerloo 1983:124. Het rapport van kolonel Maarseveen van 31 augustus 1981 omschrijft die vergrijpen gedetailleerd, zonder ze overigens van een etiket te voorzien (Maarseveen 1981).

35 Zie bijv. *de Leeuwarder Courant* van 28 juli 1983, waarin staat dat in het rapport 'zou worden aangetoond dat de Nederlandse Militaire Missie in Paramaribo die destijds onder leiding stond van kolonel Hans Valk, de hand heeft gehad in de coup die Desi Bouterse aan de macht bracht'.

36 http://in.beeldengeluid.nl/collectie/details/expressie/213023/false/true (laatst geraadpleegd 4 december 2020).

37 Zie ook *Trouw* van 1 augustus 1983: '"Jij bent de ideale man om de macht over te nemen". Surinaamse ex-luitenant [Bottse]: Valk was actief bij de coup', *De Waarheid* van 2 augustus 1983: 'Hulp aan staatsgreep Suriname. Militairen getuigen tegen Valk', behalve Bottse wordt tevens de naam van ex-sportinstructeur Staphorst genoemd, die vertelde in *Avro's Televizier* ook benaderd te zijn. Het artikel van *de Volkskrant* van 1 augustus 1983 'Ex-luitenant Bottse "door Valk gevraagd macht te grijpen"' heeft dezelfde strekking, zie ook het *AD* van 1 augustus 1983: '"Valk zei dat ik de macht moest overnemen"', het citaat in de kop is van Bottse, en *Het Parool* van 1 augustus 1983: '"Valk benaderde mij over machtsovename" Ex-offcier Surinaamse leger duikt onder na verklaring op televisie'. In *de Volkskrant* van 16 augustus 1983 komt Van Rey aan het woord: 'In brief aan minister De Ruiter van Defensie. Voormalig luitenant Van Rey wil de kolonel Valk ontlasten' als ook in *NRC Handelsblad* van 16 augustus 1983: 'Surinaamse ex-militair ontkent betrokkenheid Valk bij staatsgreep'.

38 Van den Bergh zei in *Het Parool* van 30 augustus 1983 dat hij 'sterk' de indruk had dat de ministers toen geen weet hadden gehad van dit geheime rapport van Koenders. Zie ook Pronk e.a. 1984:162-165.

39 Mail H. van den Bergh, 16 juni 2019. Op mijn mail van 26 september 2020 met de vraag of kolonel Maarseveen het rapport gelekt had, kreeg ik geen antwoord.

40 Verhey & Van Westerloo 1983:161-162.

41 *De Volkskrant* van 6 augustus 1983: 'Alleen op de wereld in Sranang' en 'Topman contra inlichtingendienst bang voor "beerput" na Surinaamse coup. "Affaire Maarseveen moest in de doofpot"'.

42 Uit *Het Parool* van 4 augustus 1983, blijkt o.a. dat De Jong op het moment van de staatsgreep niet in Suriname was.

43 Het *VN*-interview was geautoriseerd tot de slotalinea over Briaire (Verhey & Van Westerloo 1983:161-162).

44 Kolonel Hans Valk: "Ik ben het slachtoffer van een wraakoefening"' in *Elsevier* van 13 augustus 1983. Wolf veegde de vloer aan met het rapport van Koenders: 'De rapportage van Koenders werd door de legerleiding als van nul en generlei waarde beschouwd wegens de onbewezen beschuldigingen en de wraakzuchtige toon die er in elke zin duimendik bovenop lag.'

45 Zie *de Volkskrant* van 1 september 1983: 'Vergeefs pleidooi van de PvdA en D'66. Regering tegen parlementair onderzoek naar affaire Valk'. De commissie bestond uit: rechter B. Pronk, president van de Arrondissementsrechtbank in Breda; vice-admiraal buiten dienst L. Brouwer, oud-voorzitter van de Afdeling voor de Geschillen van Bestuur van de Raad van State; en jonkheer meester J.A. de Ranitz, oud-ambtenaar van de Buitenlandse Dienst en oud-ambassadeur te Parijs. Aan de commissie werd secretaris mr. E.J. van der Poel toegevoegd, gerechtsauditeur, tevens rechter-plaatsvervanger van de Arrondissementsrechtbank te Rotterdam.

46 Daaraan waren Kamervragen van de PvdA'ers Knol en Patijn, ingezonden op 1 augustus 1983, vooraf gegaan.

47 Zie voor kritische krantencommentaren en opiniestukken van toen ook: 'Onafhankelijk onderzoek?' door H.A. van Wijnen in *Het Parool* van 31 augustus 1983, 'Kennis en nieuwsgierigheid' in het 'Commentaar' in *Trouw* van 1 september 1983, en 'Oneigenlijk stadium' in *NRC Handelsblad* van 1 september 1983.

48 Aantekeningen van hoofd LAMID van 10 augustus 1983, nr 9490 bij J 1. NL, HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25389 (J 2). Zie ook hoofdstuk 3.

49 Zie Pronk e.a. 1984:134 en hoofdstuk 3.

50 Die persuitingen had hij eerder met Valk besproken, een aantal beweringen sprak Valk toen tegen. Nationaal Archief Den Haag, Codearchief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25386 (G 17).

51 Vanaf 2021 is het verslag daarvan in te zien op de website www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD over de coup van 1980 in Suriname. De namen van betrokkenen zijn weggelakt.

52 Maarseveen verwees daarbij naar de 2e subconclusie op pagina 3 en 4 van zijn verslag van 31 augustus 1981. Zie bijlage.

53 Aantekeningen van hoofd LAMID van 10 augustus 1983, nr 9490 bij J 1. NL, HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25389 (J 2).

54 Aantekeningen van hoofd LAMID d.d. 10 augustus 1983, nr 9490 bij J 1. NL, HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330 inv. 25389 (J 2).

55 Pronk e.a. 1984:128-129.
56 Pronk e.a. 1984:134-135. Op 24 april 1980, werd missielid Th. van den Boogaard gedebriefd bij de sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie. Het missielid vertelde dat het verzoek om Valk te handhaven gedaan was m.m.v. Valk zelf [dit is overigens onjuist]. Valk wilde graag in Suriname blijven, o.a. vanwege financiële redenen, aldus Van den Boogaard. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25394. Een dergelijke beschrijving kwam later in het verslag van Maarseveen van 31 augustus 1981 voor, zonder bronvermelding. Zie bijlage.
57 Pronk e.a. 1984:134-135.
58 Pronk e.a. 1984:132-133. Nijs, die het gesprek met Koenders als zeer 'onprettig' ervoer, ontkende ooit te hebben gezegd dat de missie op de hoogte was van de voorgenomen coup. Zie hoofdstuk 3.
59 Pronk e.a. 1985:29. Zijn weduwe Henny Koenders schrijft in haar mail van 9 oktober 2020 over zijn opmerkingen tegenover de commissie-Pronk in 1985: 'De details kan ik me niet goed herinneren, alleen dat mijn man het hele onderzoek te beperkt en oppervlakkig vond. Valk lag sowieso gevoelig omdat zijn familie (vader?) aan het koninklijk huis gelieerd was.' Zie ook hoofdstuk 3.
60 Uit de aantekening van majoor Fase van de sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie van 7 september 1981 is dit op te maken. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25389 (J 5).
61 In het archief van Buitenlandse Zaken vond ik twee verschillende data bij de nota van Maarseveen, de ondertekende was gedateerd 31 augustus 1981, de andere, niet-ondertekende nota droeg de datum van 7 september 1981. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25389 (J).
62 Pronk e.a. 1984: 142-145.
63 Pronk e.a. 1984:2-3.
64 Zie behalve de aanbiedingsbrief aan de Tweede Kamer (Pronk e.a. 1984), ook Pronk e.a. 1984:33-34.
65 Pronk e.a. 1984:45, 146-151. Zie H 1 noot 169.
66 Pronk e.a. 1984:169-170.
67 Pronk e.a. 1984:129-130, zie ook de conclusies van het rapport zoals gepresenteerd aan de voorzitter van de Tweede Kamer ter beantwoording van de door de regering opgestelde vragen, opgenomen in het rapport-Pronk e.a. 1984 met als kenmerk DWH/SH-55923 nr. D 83/252/4484.
68 Schulte had op 31 december 1982 de secretaris-generaal van advies gediend bij de beantwoording van de Kamervragen van Van Thijn en Van den Bergh. Het rapport van Koenders liet hij daarbij onvermeld, omdat hij het als bekend veronderstelde.
69 Pronk e.a. 1984:164 en zie de conclusies in de aanbiedingsbrief.

70 Pronk e.a. 1984:159 e.v. De commissie, aldus een interne notitie van Schultes hand (zie H 2 noot 95), had deze verklaring kennelijk genegeerd en ten onrechte geconcludeerd dat hij ‘geheel’ was ingeschakeld bij het beantwoorden van de Kamervragen. In zijn mail van 28 september 2020 schrijft Schulte nog eens, dat hij zich destijds in 1981 hield aan de normale procedure door dit rapport te presenteren aan de directie Juridische Zaken van het ministerie, en daarmee, voor hem als lid van de landmachtstaf, aan ‘de minister’.

71 Pronk e.a. 1984:138. Schulte neemt Koenders in bescherming en meent dat de commissie-Pronk kennelijk niet begreep hoe een inlichtingendienst werkt. ‘Als majoor Koenders de ernstige verhalen die hem ter ore kwamen niet had gerapporteerd was hij als Contra-inlichtingen officier juist nalatig geweest.’ Hij pleitte de majoor vrij in zijn brief van 10 mei 1984 aan Koenders, die hij ook aan mij overhandigde.

72 Rapport-Pronk e.a. 1984:40.

73 Zie over Van Rey: hoofdstuk 3.

74 Anonieme bronnen, ‘een aankomend inspecteur van politie’ en een ‘thans in Nederland verblijvende, hooggeschoolde Surinamer’, hadden volgens *VN* bandopnamen beluisterd van telefoonverkeer tussen de coupplegers onderling, maar ook tussen hen en bijvoorbeeld de kolonel, die de betrokkenheid van de kolonel bewezen.
Tijdens de staatsgreep zou de stem van Valk herkenbaar zijn geweest, adviezen gevend welke strategische punten bezet moesten worden in de stad. In het Tweede Kamer-debat verklaarde de minister van Defensie dat de commissie Pronk alleen beschikte over informatie over bandopnames van gesprekken tussen de groep van Surinaamse machthebbers ónderling. Degene die deze bandjes beluisterd had en voor de commissie getuigde, was de in Suriname woonachtige Hollandse internist/intensivist Sierd Smith. In het gesprek met mij op 26 januari 2020 bevestigde Smith dat het ging om gesprekken tussen militairen onderling.

75 IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367.

76 Enkele dagen voor het debat sprak *VN* ook met Aad Wagenaar (RPF) om hem te attenderen op de nota van Schulte, die bezwaarlijke informatie zou bevatten. Wagenaar vroeg: ‘Waar zei u dat dat stond [in het rapport], pagina 158?, even noteren.’ IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367, in de map ‘Valk 2. In het parlement’.

77 In het Tweede Kamerverslag van 21 maart 1984 staat er als gespreksonderwerp: ‘Aan de orde is de behandeling van de stukken inzake onderzoek militaire missie Suriname (18031, nrs. 4-7).’ Handelingen Tweede Kamer, 1983-1984, 21 maart 1984, p 3892. Interessant is dat het rapport van Maarseveen 1981 daar niet wordt vermeld (nr 8). Nummer 4: ‘Notitie van

een gesprek Mindef met Kolonel Valk, in aanwezigheid van Stas v Lent en SG op dinsdag 18 maart 1980 om 9.30 uur', lag in 2020 niet ter inzage bij het Nationaal Archief, waaruit ik afleid dat dit vermoedelijk in 2011 ook geheim verklaard is. Ik vond het met een beroep op de Wob terug in het archief van Buitenlandse Zaken, dat nu is overgedragen aan het Nationaal Archief. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 18). Dit dossier heeft een openbaarheidsbeperking tot 1 januari 2041. Het bevindt zich ook in het archief van de MIVD, maar daarin zijn de namen weggelakt. Zie vanaf 2021: www.rijksoverheid.nl. Ongecensureerd ligt het ter inzage in het archief van Van Westerloo in het IISG, in de map 'Vertrek van Maarseveen'.

78 Handelingen Tweede Kamer, 1983-1984, 21 maart 1984, p 3892, 3917 https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19831984/0000132332/1/pdf/SGD_19831984_0000695.pdf (laatst geraadpleegd 4 december 2020). IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367, in de map 'Valk 2. In het parlement'. Zie ook Pronk e.a. 1984:42-43, 51.

79 Handelingen Tweede Kamer, 1983-1984, 21 maart 1984, p 3894.

80 Er werden geen strengere disciplinaire maatregelen getroffen tegen Valk. De minister van Defensie gaf in het Kamerdebat van 21 maart 1981 aan: 'Ik ben van mening dat openbaarmaking van iemands fouten op een wijze zoals nu is gebeurd, vergezeld van een niet mis te verstande reprimande van de minister, voor een hoofdofficier zeer hard aankomt. Mijn opzet is dus niet geweest om hem mild te behandelen; (…) ik heb hem juist zeer duidelijk en doeltreffend willen corrigeren.' Handelingen Tweede Kamer, 1983-1984, 21 maart 1984, p 3919.

81 Pronk e.a. 1985:2.

82 Een andere níet uit andere bronnen bevestigde bewering van Mungra was: 'De strategie om met de Bomika-groep enkele keren 's nachts door de stad te rijden teneinde geen argwaan te wekken op het moment dat de staatsgreep werd uitgevoerd, zou door de kolonel zijn ingegeven.' NL-HaNA, Tweede Kamer, 1945-1989, 2.02.28, inv. nr. 12956A, archiefbestanddeel 18031-10. Eerder had Anouk Nuyens voor het opinieblad *de Correspondent* inzage in de documenten, die aan de ogen van de oplettende archivarissen waren ontsnapt en toen alsnog achter slot en grendel werden gesteld. In het tweede rapport van de commissie-Pronk dat in 1985 verscheen, ontbreekt uit privacyoverwegingen en de angst van Mungra voor represailles het hoofdstuk over zijn getuigenis, evenals de brief waarin dat verzoek wordt gedaan. Sinds het overlijden van deze getuige zijn de archiefstukken openbaar en in te zien in het Nationaal Archief.

83 Pronk e.a. 1985:15-16. Gesprek Jeff Wirht, 11 en 14 mei 2019, Paramaribo.

84 Pronk e.a. 1985:31.

85 Pronk e.a. 1985:19-20. Van Rey weersprak in het gesprek dat wij hadden op 6 maart 2020 in Paramaribo bij Valk thuis te zijn geweest, zoals de commissie in haar rapport noteerde.
86 Pronk e.a. 1985:11-12.
87 Pronk e.a. 1985:23, 37.
88 Pronk e.a. 1985: 21, 23-24, 37.
89 Zie Pronk e.a. 1984: Annex A.
90 Pronk e.a. 1985:38.
91 Pronk e.a. 1985:35-36.
92 De brief werd beantwoord, maar het antwoord bevindt zich níet in het archief van Van Westerloo in het IISG, althans ik heb dat niet kunnen vinden. Clements eindigt zijn tweede brief met de hoop dat Van Westerloo een hartstochtelijk zoeker naar de waarheid zal blijven. 'Ongetwijfeld kunnen wij dan nog eens verwachten dat Uw krant de missieleden van alle blaam zal zuiveren die u over hen heeft verspreid.' Ene J.W.A. Zwagemakers deed in zijn brief van 19 februari 1985 ook nog een duit in het zakje, door Van Westerloo en zijn collega Verhey slechte verliezers te noemen. IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367, in de map 'Valk 1, Tips en correspondentie o.a. brief Clements'.
93 Dit constateert ook oud-SKM-officier Ronald Dongor in het telefoongesprek dat ik daags na zijn mail van 13 juni 2019 met hem voerde. Hij werd door de commissie-Pronk gehoord, maar vond het onderzoek een vorm van windowdressing. Hij acht de Groep van Zestien verantwoordelijk voor de staatsgreep en mogelijk andere politieke functionarissen, waarover hij uit feitelijk juridisch oogpunt geen enkele uitspraak wil doen. Maar hij suggereert dat Valk en de ambassadeur wisten wat er gaande was.
94 Zie voor kritiek daarop ook *Vrij Nederland* van 16 februari 1985: 'Kolonel H. Valk: ook in hoger beroep geen Onschuldig Lam en geen Westerling. De schrale conclusies van het vervolgonderzoek van het Nederlandse aandeel in de staatsgreep-Bouterse' door G. van Westerloo.
95 In een ongedateerde interne notitie van de voorloper van de onder Defensie vallende Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst waarin ik via de Wiv 2017 inzage kreeg, reageerde Schulte (zijn naam is weggelakt) intern op de beschuldiging van de commissie-Pronk de Kamer verkeerd te hebben ingelicht. Onder het kopje 'Het verwijt van de Commissie aan H-Lamid' stelt Schulte geen bemoeienis te hebben gehad met de uiteindelijke formulering van de antwoorden op de Kamervragen. De commissie, aldus zijn verslag, had deze verklaring kennelijk genegeerd en ten onrechte geconcludeerd dat hij 'geheel' was ingeschakeld bij de beantwoorden van de Kamervragen. Onder het kopje 'Verkeerde conclusie van de Commissie' wijst hij erop, dat de conclusie van de commissie begrijpelijk is, doch op verkeerde uitgangspunten

berust. Zie ook Pronk e.a. 1984:161. In zijn mail van 13 augustus 2020 merkt Schulte op dat de 'Slichting'-zin die in bovenstaande notitie genoemd wordt, betrekking had op het antwoord van de heer Slichting van de directie Voorlichting van Defensie op de Kamervragen van Van Thijn en Van den Bergh eind december 1982. Slichting zei, dat er 'geen nieuwe feiten' aan het licht waren gekomen die aanleiding zouden zijn voor het instellen van een onderzoek naar de missie, daarbij refererend aan het antwoord op de vragen van het Kamerlid Waltmans van maart 1980. Schulte had te kennen gegeven dat er geen 'inhoudelijk' nieuwe gegevens beschikbaar waren gekomen. Door die nuance van 'inhoudelijk' weg te laten werd er een 'rel' veroorzaakt, aldus Schulte. Er waren door het uitlekken van de geheime rapporten geen nieuwe inhoudelijke gegevens beschikbaar gekomen, wel was er een nieuwe situatie ontstaan. Die leidde uiteindelijk ook tot het onderzoek van de commissie-Pronk. Volgens Schulte formuleerde Slichting dit antwoord zonder overleg. Uit die zin zou de Kamer concluderen dat de minister de Kamer verkeerd had ingelicht en wel degelijk weet zou hebben gehad van het geheime rapport van Koenders. Dat was echter niet het geval. De kwestie kwam destijds in het Kamerdebat uitgebreid aan de orde. Zie voor de betreffende interne notitie vanaf 2021 www.rijksoverheid.nl onder de zoekvraag naar historische documenten uit het archief van de (voorlopers) van de MIVD over de coup van 1980 in Suriname. EdV: Slichting is vermoedelijk foutief geschreven, het had moeten zijn Sligting.

96 Toen in 2007 het Decemberstrafproces in Suriname aanving – onderzoek naar de Decembermoorden van 1982 – dook de naam van kolonel Hans Valk soms ook op, zoals in *Het Parool* van 23 juni 2009: 'Nederland speelde actieve rol bij coup Suriname'. Tijdens datzelfde proces liet ook de strafpleiter van Bouterse, meester Kanhai, de naam van Valk vallen. Bij navraag door mij ging het daarbij vooral om de betrokkenheid van Nederland en zijn eventuele 'handlangers' in de aanloop naar de dodelijke gebeurtenissen van december 1982. Volgens Bouterse en de zijnen was er sprake van een noodweer om een tegencoup die met veel doden gepaard zou gaan te voorkomen.

97 *Andere Tijden* 19 maart, 2009: 'Bouterse aan de macht', zie voor relevante uitspraken van Koenders over Valk de timecodes vanaf ca. 9'18", 10'42", 14'19", 15'44" en 23'18". Zie Pronk e.a. 1985:29. Het citaat luidt: 'Op basis van het door hem in het verleden vergaarde materiaal is majoor Koenders van oordeel dat de staatsgreep niet als zodanig is voorbereid en dat de onderofficieren slechts voor ogen hadden de legerleiding weg te sturen en daarvoor plannen hebben ontwikkeld. Van kolonel Valk zou kunnen worden gezegd dat hij op de verkeerde plaats en momenten uitdrukkingen heeft gebezigd die dit voornemen van de onderofficieren hooguit hebben geactiveerd. Majoor Koenders heeft naar zijn mening deze evaluatie van de

rol van de kolonel ook tot uitdrukking gebracht in zijn rapport. Hierin ligt volgens hem niet besloten dat kolonel Valk zijn medewerking zou hebben gegeven aan de voorbereiding en/of uitvoering van de staatsgreep. Majoor Koenders gelooft niet dat de onderofficieren hun actie op 25 februari 1980 met hulp van de Militaire Missie hebben voorbereid en dat de staatsgreep daardoor is geslaagd.' Zijn weduwe Henny Koenders verklaarde in haar mail van 20 oktober 2020 aan mij desgevraagd dat haar man altijd heel secuur was in zijn woordkeuze. 'Aangezien het hier over militairen gaat verstaat hij onder voorbereiden een actief militair voorbereiden/deelnemen en m.n. Valk heeft meer "geadviseerd" en dan vooral suggestief. Dat heeft ook effect maar is iets anders en [is] zeker niet hard te maken voor een rechtbank.' Volgens Henny Koenders heeft haar overleden man zijn verhaal later niet gewijzigd (mail van 20 oktober 2020). In *Andere Tijden* (timecode vanaf 10'42") spreekt Koenders over suggesties en tips van Valk, zonder dat de kolonel rechtstreeks over het plegen van een coup sprak.

98 Speciale editie *Elsevier*: 'Ons Suriname 35 jaar onafhankelijkheid en de blijvende invloed van een tropisch wingewest 2010', p 16. Het is onduidelijk of de auteurs bekend waren met de onderzoeksrapporten van de commissie-Pronk uit 1984 en 1985.

99 De kop is soms alleen maar een *ankeiler*, zo is het stuk van Stieven Ramdharie van *de Volkskrant* veel genuanceerder dan de kop doet vermoeden; er worden vragen gezet bij de rol van Valk als instigator.

100 Zie ook de Inleiding.

101 Zoals ook in 2014. In *de Volkskrant* van 15 november 2014 schreven de historici Peter Meel en Ellen Klinkers op de opiniepagina dat de Nederlandse regering vanwege deze geheimhouding debet was aan 'terugkerende wrevel en onwelkome speculaties' tussen Suriname en Nederland over deze zaak. Gastcolumnist Dave Ensberg-Kleijkers wees in *de Volkskrant* van 29 oktober 2017 op heimwee van zijn familieleden naar hun geboorteland Suriname, dat ze vanwege het militair regime hadden moeten ontvluchten.
Ze hebben recht op de waarheid, vond hij. In *Het Parool* van 20 december 2019 gaf de journalist Rudy Lion Sjin Tjoe – schrijver van de in De Nieuwe Kerk opgevoerde monoloog over Bouterse – te kennen te worstelen met de vraag naar de betrokkenheid van Nederland bij de coup van 1980. Lion Sjin Tjoe pleitte voor meer openheid over de 'steun'.

102 Zie https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-het-is-tijd-om-eens-iets-tedoen-aan-het-gebrek-aan-kennis-over-de-relatie-tussen-nederland-en-suriname~b3e646d9/ (laatst geraadpleegd 8 december 2020).

103 Volgens Sital zou Valk bezig zijn geweest een 'rechtse' coup voor te bereiden. 'Met officieren in het leger die niet behoorden tot de "grass roots".' Lafaards

en landverraders, noemde hij ze op de nieuwssite *Starnieuws* van 25 februari 2012.

104 *Surinaams magazine Parbode* van 1 juni 2011. Interview met Chas Mijnals in de online editie https://parbode.com/chas-mijnals/ (laatst geraadpleegd 8 december 2020).

105 Rijsdijk 2018:24. Zie verder hoofdstuk 3.

106 Dit schrijven was n.a.v. reacties op het vonnis van de krijgsraad van 29 november 2019, waarin de hoofdverdachte Desi Bouterse 20 jaar tegen zich hoorde eisen en premier Rutte tijdens de wekelijkse persconferentie opmerkte: 'Wij zullen als Nederland met grote aandacht volgen of de rechtsgang goed plaatsvindt. Bouterse moet zich verantwoorden voor wat hij daar gedaan heeft.'

107 Zo stond in *Starnieuws* (starniews.com) van 16 december 2012 en 17 november 2015 te lezen.

108 Slagveer 1980, Oltmans 1984, Van Mulier 1990, Hira 2017. Oltmans (2015:35-36) zou in zijn *Memoires 1983 B* wel melding maken van de zaak, waarover hij uit de media had vernomen. In 1990 zou Bouterse volgens de Nederlandse pers tijdens zijn bezoek aan Zwitserland een boekje hebben willen opendoen over de coup en betrokkenheid van Nederland. De Vries 2017:240-241.

109 https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/bouterse-wijt-moorden-aan-nederland-en-aan-psychologische-factoren~b6a59676/, https://www.parool.nl/wereld/boutersevoor-krijgsraad-geschiedenis-zal-mij-vrijspreken-van-decembermoorden~ba17843e/, https://www.starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/61847 en https://www.starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/61850 (het laatst geraadpleegd 4 december 2020).

110 Veel kranten zijn inmiddels gedigitaliseerd en gemakkelijker te raadplegen dan voorheen.

111 *Suriname in ontwikkeling (foto's spreken de waarheid) 25 februari 1980.* Deel 1 en deel 2.

112 Slagveer 1980. Zie ook Pronk e.a. 1985:3.

113 De Surinaamse kranten *De West* en *Vrije Stem* zijn wat dit betreft niet uitputtend geanalyseerd. Na de coup was Slagveer dé pers- en pr-man die zorgvuldig het beeld bewaakte waarmee de militairen naar buiten wilden treden. Jansen van Galen (2001b:301) merkte op: 'Slagveer had Informa [zijn persbureau] tot spreekbuis van de ontevreden onderofficieren gemaakt en trad, nu ze aan de macht waren als hun propagandist op.' Paste deze scoop, die tezamen met de artikelen in *Vrij Nederland* in feite de affaire Valk inluidde, daar niet in? Was dit nieuws niet belangwekkend genoeg? Het is niet meer na te gaan, Slagveer werd op 8 december 1982 gedood.

114 Kagie 1980.
115 Boom 1982, Zie de *Haagsche Courant* van 3 september 1983 'Het laatste feestje voor de Surinaamse staatsgreep'.
116 Fernandes Mendes 1983. Pronk e.a. 1985:12 e.v.
117 Tegenover de commissie-Pronk weersprak Fernandes Mendes door Valk te zijn benaderd voor het plegen van een coup. Zie Pronk e.a. 1984:42-43, Pronk e.a. 1985:18, bijlages 3 en 4. In het vaktijdschrift *Oso, tijdschrift voor Surinamistiek* oppert Fernandes Mendes (2006:49) dat de staatsgreep vooral het eigen onderofficieren-belang diende, '(…) namelijk te voorkomen dat men oneervol ontslagen zou worden uit de krijgsmacht en in de gevangenis zou belanden'. In deze analyse speelt Valk evenmin een rol.
118 Zie ook Pronk e.a. 1985:12-15 over de opvattingen binnen het Surinaams officierskorps over de problemen binnen de Surinaamse krijgsmacht.
119 Fernandes Mendes 1983:147. Zie ook Pronk e.a. 1985:14: 'Een aantal voormalige officieren heeft verklaard dat kolonel Elstak steeds de schuld bij de regering legde en wel eens heeft opgemerkt dat alleen een staatsgreep verbetering zou kunnen brengen, maar dat hij zoiets niet deed.'
120 Gesprek Hugo Fernandes Mendes 8 oktober 2019, Amsterdam Zuid-Oost. Ramsoedh (2018:154) vraagt zich af of de analyse juist is dat de staatsgreep slechts voortvloeide uit de dreiging van zware straffen op militair oproer.
121 Telefoongesprek 28 september 2020.
122 Over de tekst overlegde Oltmans met de Surinaamse machthebbers. Zie Oltmans 2015:204.
123 Oltmans 1984. Zie over zijn merkwaardige rol in Suriname: De Vries 2017. In Oltmans *Memoires 1983-B* valt wel de naam van Valk. Oltmans citeert uit Nederlandse media, o.a.: *de Volkskrant* en *Vrij Nederland*, die deelname van Valk aan de coup suggereren. Oltmans (2015:46-47) stelt dat het Bouterse c.s. tot eer strekte de 'militaire erecode' tegenover hun voormalige vriend kolonel Valk na te leven.
124 Sedney 2010:106-107.
125 Cardenas 1988:15.
126 Van Mulier 1990:78. Van Mulier (1990:64-65) veronderstelt dat de SKM in eerste instantie moest optreden ter bescherming van Nederlandse belangen.
127 Van der San 2011:5.
128 Hira 2017: 249-251. Hira brengt hier ook de afscheidsreceptie ter sprake.
129 Schalkwijk 1994:58 n 2.
130 Dew 1994:42-43.
131 Kluiters volgt grotendeels de conclusies van de commissie Pronk uit 1984. Hij schetst de onmogelijke verdeling van verantwoordelijkheden over de ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie. Dat Valk zowel missiehoofd als landmachtattaché was, bracht Valk in zijn analyse in een rare spagaat. Als

missiehoofd mocht Valk zich niet bemoeien met inlichtingen en veiligheid, een attaché werd doorgaans verondersteld dat juist wel te doen. Kluiters stelt dat noch Defensie noch Buitenlandse Zaken in de rapportages van Valk bijster geïnteresseerd was. Ook niet toen daaruit in 1979 een duidelijk beeld naar voren kwam van 'escalerende gevoelens van onvrede binnen de SKM'. 'Zijn rapporten bereikten daarom niet of slechts zelden de ambtelijke en politieke top van die ministeries.' Kluiters 1995:181-184.

132 Dit was een gesprekonderwerp tussen hoofd van de Landmacht Inlichtingendienst kolonel Schulte en adjunct-directeur directie Juridische Zaken van het ministerie van Defensie annex coördinator van het Surinamebeleid Joris Demmink.

133 Demmink besloot, aldus Kluiters, in overleg met Schulte geen vervolg te geven aan het rapport. De verhalen waren 'sterk' overdreven en bekend; waarom 'oude koeien uit de sloot' halen? De zaak was al eerder onderzocht door een commissie (Peijnenburg, directeur Juridische Zaken mr. M.J.P.D. baron van Harinxma thoe Slooten, Demmink en Maarseveen, allen van Defensie), zo had Schulte aan Kluiters verteld. Van dit gesprek heb ik overigens geen verslag kunnen terugvinden in het archief van Buitenlandse Zaken, waarin zich ook talloze archiefstukken van Defensie bevonden. Kluiters 1995:193 n 242. In onze gesprekken op 2 oktober 2019, 26 november 2019, Den Haag en 22 mei 2020 (telefonisch) heeft Schulte dit verhaal bevestigd. Uit het Tweede Kamerverslag van 21 maart 1984 is op te maken dat het hier niet een officieel verslag betrof maar 'indringende gesprekken' tussen Valk en medewerkers en de minister van Defensie. Handelingen Tweede Kamer, 1983-1984, 21 maart 1984, p 3916, 3922, 3926.

134 Hij neemt ogenschijnlijk de terminologie van Verhey en Van Westerloo (*Het legergroene Suriname*) over als hij spreekt over een plan, ontworpen om 'blanke Nederlandse paspoorthouders' te beschermen en te evacueren ingeval van onlusten rondom de onafhankelijkheid.

135 Kluiters 1995: 189 n 213.

136 Buddingh' 2000:321, Buddingh' 2012:328-329. Op welke bronnen hij zich baseerde is niet duidelijk.

137 De hoofdstuktitels in het boek zijn niet altijd gelijk aan de koppen boven de publicaties in het tijdschrift. Ook zijn sommige artikelen ingekort.

138 Verhey & Van Westerloo 1983:30.

139 Verhey & Van Westerloo 1983:123. In zijn bijdrage aan het boek *Suriname, de schele onafhankelijkheid* uit 1983 bevestigde Van Westerloo andermaal Valks deelname aan de coup (Van Westerloo 1983:231).

140 Verhey & Van Westerloo 1983:17-18. In het *Vrij Nederland*-artikel van 25 december 1982 komen soortgelijke zinnen voor: 'Na de staatsgreep nestelden kolonel Valk en Desi Bouterse zich in een kamertje, waarin de laatste een

spoedcursus legerleiding van de eerste ontving' (Verhey & Van Westerloo 1983:35).

141 Haakmat 1987:8, 35, 49, 51-57.

142 Haakmat 1987:54-55, zie Verhey & Van Westerloo 1983:31. Zie hoofdstuk 3.

143 Verschuuren (1987:129) noemt o.a. het boek van Verhey & Van Westerloo (1983), het artikel van Van Westerloo in *De schele onafhankelijkheid* (1983) en Haakmats boek uit 1987 als bronnen voor de beschrijving van zijn hoofdstuk over de ontwikkelingen die leidden tot de coup. Verschuuren (1987:110) noemt ook de steun van ondernemers als factor voor het welslagen van de coup. Zie hierover ook Verhey & Van Westerloo 1983:49. Net zomin als bij Haakmat komen bij Verschuuren de conclusies van het rapport-Pronk uit 1984 ter sprake.

144 Zij was lid van de commissie-Abendanon, die de misstanden in de SKM beschreef. Daarin komen de NMM en Valk overigens niet voor. Slagveer 1980, bijlage. Sedoc-Dahlberg (1990b:26, 31 n14) stelt: 'According to public statements made by Surinamese military personnel now in exile, links between the commanding officer of the Dutch military mission in Suriname and the noncommissioned officers may have contributed to the escalation of conflicts in the army and increased tensions between the noncommissioned officers and the government.' In de bijbehorende noot staat: 'Colonel Valk confirmed his involvement in the February 1980 coup in an interview with Elma Verhey and Gerard van Westerloo in het weekblad *Vrij Nederland* jaargang 43, december 1982: 'De Nederlandse militaire missie bracht Bouterse aan de macht'. Verderop in de bundel bevestigt Sedoc-Dahlberg (1990c:178): 'The takeover in 1980 had been facilitated by the Dutch: First with the involvement in preparation and supervision of the coup of 25 February 1980 (according to Col. H. Valk, member of the military mission of the Dutch embassy in Suriname 1975-1980, in het *Legergroene Suriname* by Verhey and Westerloo 1983), and second with financial aid by the Dutch government (…).' Ze doelt met dat laatste op de financiële injectie die Nederland Suriname gaf na de staatsgreep. Die werd en wordt wel gezien als legitimatie voor de coup. Zie De Vries 2017:26-27.

145 Boerboom & Oranje 1992:18. Het blijft vaag wanneer Valk die uitspraak precies deed. Op pagina 18 en 19 staat: 'De staatsgreep in Suriname komt, voor binnen- en buitenland, als een donderslag bij heldere hemel. Maar bij het volk krijgt de coup, zoals Valk voorzien en de onderofficieren gehoopt hadden, algehele instemming.' De journalisten merken op dat het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag regelmatig berichten ontving waaruit bleek dat de leider van de staatsgreep, Bouterse, nog zo'n slechte niet was. 'Volgens verschillende inlichtingenrapporten, vaak opgesteld door het hoofd van de militaire missie van harer majesteits ambassade in Paramaribo, is

Bouterse betrouwbaar en zo nodig makkelijk te beïnvloeden en te sturen. "Misschien", hoopt Den Haag, "misschien komt alles dan toch nog goed in Suriname…"' In mijn zoektocht ben ik dergelijke rapportages niet tegengekomen.

146 Boerboom & Oranje 1992:17.

147 Bijna alle informanten eisten anonimiteit, schrijven de journalisten (Boerboom & Oranje 1992:9-10) in hun voorwoord. 'Dat is de reden waarom we in dit boek geen bronnen in de interviewvorm aanhalen. De gebruikte citaten komen uit schriftelijk materiaal of zijn door getuigen woordelijk op die wijze aan ons verteld. In een enkel geval geeft een citaat een gedachtegang aan die illustratief is voor het dan beschreven moment.'

148 Boerboom & Oranje 1992:21. Valk wordt getypeerd als adviseur wiens adviezen Horb en Bouterse 'blind' volgden (Boerboom & Oranje 1992:19). In *De Decembermoorden in Suriname. Verslag van een ooggetuige* uit 1983, dat grotendeels gebaseerd is op het verhaal van Horb, komt Valk overigens niet voor. Zie verder over Valk: Boerboom & Oranje 1992:14, 16-21, 46.

149 Een van de toenmalige beschrijvingen van Boerboom & Oranje (1992:17) luidt: 'En zo komt het dat kolonel Hans Valk te Paramaribo in zijn enthousiasme de club van Desi Bouterse van harte adviseert over een heuse coup. (…) Hij handelt pragmatisch, in een militaire lijn, en hoopt op de redding van Suriname. En bovendien: met Desi kan er toch weinig misgaan?' Oranje verwijst in zijn App van 16 augustus 2020 naar een uitspraak van Staphorst in het tv-programma *Hoge Bomen* van 8 juni 2004 bij de AVRO. Daarin bevestigt Staphorst dat Valk in zijn aanwezigheid en die van Bottse zei: 'Er moet nu iets gebeuren en jij bent de man', timecode 22'28", zie https://youtu.be/zfBlU4tb9uo (het laatst geraadpleegd 4 december 2020). In deze uitzending stelt Bottse bij timecode 22'18" dat Valk hem de aangewezen persoon vond om de 'staatsgreep' uit te voeren. In eerdere gesprekken daarover weerspreekt hij dat Valk dit woord letterlijk in de mond nam. Zie hoofdstuk 3.

150 Telefoongesprek Joost Oranje 10 augustus 2020. Telefoongesprek Harmen Boerboom 26 juli 2020.

151 Bakker e.a. 1998 (2e) 142. Het is mij niet geheel duidelijk wanneer de eerste druk verscheen. In de latere druk onder redactie van Leo Dalhuisen, Maurits Hassankhan en Frans Steegh (2007:156) is een nuance aangebracht: 'De SKM werd bijgestaan door een Nederlandse militaire missie met aan het hoofd kolonel Henk [Hans] Valk, die er later van verdacht werd het operatieplan voor de staatsgreep te hebben opgesteld of tenminste te hebben gesteund.' De auteurs, historici, noemen niet de conclusies van het rapport van de commissie-Pronk.

152 De zinsnede ‘gestijfd’ is vermoedelijk ontleend aan het rapport van de commissie-Pronk uit 1984. Dat dezelfde commissie-Pronk Valk in twee rapporten echter vrijpleit, wordt niet gemeld (Jansen van Galen 2001a:111). ‘Gestijfd’ staat in de conclusies van de aanbiedingsbrief van 28 februari 1984 aan de Tweede Kamervoorzitter, die in het rapport-Pronk e.a. 1984 is opgenomen. In 1995 verscheen de eerste druk van *Kapotte plantage. Een Hollander in Suriname*, waarin de journalist zijn verslaggeverservaringen verwerkte. In de 2e druk voert Jansen van Galen (2001b:298) Valk als ‘missielid’ op bij het Fort BOMIKA, terwijl hij de onderofficieren toespreekt en afgeeft op de Surinaamse legerleiding. Hij concludeert: ‘Het was duidelijk dat hij hen eerder gesterkt dan geremd had in hun verzet tegen de heersende machten.’

153 Waltmans (2002:183) meent: ‘Valk werd er meteen van verdacht samen met zijn stafleden op enigerlei wijze hulp aan de coupplegers te hebben geboden.’ Het Kamerlid citeert ene Paul de Schipper, schrijver van het artikel in *BN De Stem* van 19 oktober 2000, die onder de kop ‘Littekens van een horrormacht’ stelde: ‘Op de avond van 24 februari 1980 zijn zestien sergeanten en een Nederlandse kolonel in gezamenlijk gebed verenigd in de Memre Boekoekazerne in Paramaribo. Na het “amen” zegt (…) Valk (…): “Nu is het moment gekomen, Desi”.’ Het citaat doet denken aan dat in de publicatie van Oranje en Boerboom, ware het niet dat Valk daar niet in gebed verenigd is. Dat de sergeanten die net de kazerne uit waren gejaagd daar de avond voor de coup zouden staan te bidden, is niet erg aannemelijk. De zin is exemplarisch voor de vele onnauwkeurigheden die in de beschrijvingen over de coup voorkomen.

154 Waltmans 2002:187-188.

155 De Groot 2004.

156 De Groot 2004:174 n 64, p 252. Hij duidt in zijn noot op het artikel: ‘Ik heb mij er vaak op laten voorstaan, dat is waar, maar ik heb het niet gedaan’ (Verhey & Van Westerloo 1983:144 e.v.). Hij verwijst op pagina 173-174, in de noten 62 en 63, p 252 tevens naar de publicaties van Dew 1994 en Boerboom & Oranje 1992.

157 Het eerste rapport van de commissie-Pronk uit 1984 staat wel, dat van 1985 staat niet vermeld in de literatuurlijst (De Groot 2004:271-272).

158 Zie De Groot 2004:174.

159 Hoogbergen & Kruijt 2005:32 n 50, p 280 (daarin wordt verwezen naar De Groot 2004:169-171).

160 Hoogbergen & Kruijt 2005:31, n 47 p 279-280. Verhey & Van Westerloo (1983:31) hadden in de bundeling van artikelen in *Het legergroene Suriname* ‘in de nacht’ veranderd: in ‘verdacht kort na’ de staatsgreep. Vermoedelijk doelden Hoogbergen & Kruijt op het artikel van Verhey en Van Westerloo van

25 december 1982. Hoogbergen & Kruijt verwijzen naar Haakmat 1987 en naar een interview met ambassadefunctionaris Schermel, die wist te melden dat 'Valk aan de lijn was zodra de ambassadeur weg was'.

161 Hoogbergen & Kruijt 2005:31-32, n 48 en 49, p 280. Noot 49 is een verwijzing naar Haakmat (Haakmat 1987:54-55), noot 48 naar het interview op 19 maart 2002 in Den Haag met ambassadefunctionaris Schermel. Schermel zou dan aanwezig geweest moeten zijn bij die receptie. Het lijkt er echter op of de uitspraak waarbij Schermel als bron vermeld wordt, aan Haakmat toegeschreven moet worden**.** Tegenover de commissie-Pronk (1985:34-35) is uit de verklaring van Schermel overigens af te leiden dat Valk verrast was door de coup.

162 Vervolgens citeert Para de opmerking van de ambassadeur, dat hij rapportages over de rol van Valk afzwakte tegenover Den Haag. Zijn verzuim werd hem later door de commissie-Pronk ook nagedragen.

163 Para 2009:238-241,

164 Evers & Van Maele 2012:394-395, 441, Boerboom & Oranje 1992:21.

165 Hoefte 2014:138 n 19, p 242. In de noot haalt ze *de Volkskrant* van 3 december 2012 aan, die opmerkt dat Valk – 'a mentor of Bouterse c.s.' – betrokkenheid bij de coup altijd heeft ontkend. Ter decharge van Valk voert Hoefte oud-NMR-lid Chas Mijnals op, die Valks aandeel bagatelliseert; Hoefte constateert dat er 'of course' ideologische redenen waren om dat te doen. De historicus baseert zich in haar evaluatie van de rol van Valk op 'a number of (Dutch) inquiries in the 1980s' die Valk en de missie vrijpleiten. Andere bronnen die genoemd worden, zijn: Verhey & Van Westerloo 1983:30-37, 60-62, 123-165, De Groot 2004:169-171 en Hoogbergen & Kruijt 2005:33-34. De Groot betoogt dat Den Haag Valk nauwelijks in de gaten hield. Hoogbergen en Kruijt noteerden hoe sommige Surinaamse politici (voornamelijk van NPS-huize) er heilig van overtuigd waren dat kolonel Valk de staatsgreep pleegde 'met de volle steun van Nederland'.

166 Meel 2014:389-391, n 56, n 58, n 59, p 675-677. In noot 56 gaat Meel kort in op het plan Zwarte Tulp, de evacuatie van 'blanke' houders van een Nederlands paspoort, met een verwijzing naar Verhey & Van Westerloo 1983:133-135. Tevens haalt hij De Groot (2004: 169-179) aan. In noot 58 noemt hij de rapporten van de commissie-Pronk uit 1984 en 1985. Ook Meel voert Mijnals op, die Valks invloed relativeert. Interessant is noot 59, waarin Meel verwijst naar het interview met ambassadeur Vegelin op 13 juni 2003 in Den Haag. Die stelde dat Arrons vertrek Nederland gelegen kwam, maar dat de Nederlandse regering er geen voorstander van was om Arron af te afzetten. Ze zat met de kwestie Valk in de maag. Vegelin verwachtte dat de onderste steen nooit boven zou komen, het ministerie van Defensie zou dit niet willen.

167 Reeser 2015:160-165.

168 Reeser (2015:164-166) betitelt het rapport van de commissie-Pronk als een staatsgeheim op 'polderniveau' met 'zwakke' en 'voor de hand liggende' conclusies. Hij stelt op grond van de publicatie in *Vrij Nederland* dat de steun van Valk niet ophield na de coup.

169 Zie Klinkers 2015a: 199, 214. Wat betreft de opmerking over de 'verder heldere analyse' van Van Westerloo bedoelde ze te zeggen dat de beschuldigingen jegens Valk in hun artikelen van december 1982 en juli 1983 beter onderbouwd waren dan hun notities over het plan Zwarte Tulp. Gesprek Ellen Klinkers 9 juni 2020, telefonisch. https://www.militairespectator.nl/thema/geschiedenis/artikel/van-troepenmacht-suriname-naar-surinaamse-krijgsmacht (het laatste geraadpleegd 4 december 2020).

170 Klinkers 2015b, Klinkers 2016: 259.

171 In *Vrij Nederland* (Verhey & Van Westerloo 1983:124) wordt hij zo aangeduid, maar niet in het rapport van majoor Koenders van 7 september 1981; Bouterse komt daar slechts een keer – in een ander verband – ter sprake.

172 Ramsoedh 2018:156-157 n 68, n 69 en n 71, p 317. Wat betreft de rapporten van de commissie-Pronk is het onduidelijk of Ramsoedh de conclusies van de commissie verwerpt op grond van eigen studie of zich laat leiden door de publicaties van Haakmat en *Vrij Nederland* , waarnaar hij verwijst in de noten 68 (Haakmat 1987:54-55) 69 (Haakmat 1987:55) en noot 71 (Verhey & Van Westerloo 1983:30-37, 60-62 en 123-165).

173 Ramsoedh 2018:158.

174 Pronk 2020:504.

175 Pronk citeert wel uit het eerste rapport van de commissie-Pronk, maar lijkt het tweede rapport uit 1985 niet te kennen.

176 Pronk 2020:266-272.

177 Pronk 2020: 269-270 n 50, p. 545. Zie voor de afscheidsborrel 2020:274-275 en voor het Staatsgeheim 2020:276-277.

3 DE VALK- EN SURINAME-THESE ONDER DE LOEP

1 De Zwarte Tulp vormde geen onderzoeksobject van de commissie-Pronk.

2 In het boek kreeg dit artikel de kop: ‘Wanneer U, kolonel Valk, ons niet geadviseerd had, dan hadden we de coup nooit kunnen plegen. De Nederlandse militaire rol bij de vestiging van een dictatuur’ (Verhey & Van Westerloo 1983:30).

3 Verhey & Van Westerloo 1983:31-32.

4 Verhey & Van Westerloo 1983:133-134.

5 In totaal waren er 44 exemplaren, zo staat vermeld in het plan zelf.

6 Tenminste, als we afgaan op de kop in *Het legergroene Suriname*: ‘De laatste zwarte tulp als doodsoorzaak van een adjunct-commies, verbonden aan de Nederlandse ambassade’ (Verhey & Van Westerloo 1983:129). Er is sprake van een ketenredenering: Peter Meyer had een exemplaar van het plan Zwarte Tulp, de geheime inlichtingendienst ging achter het exemplaar aan, Peter Meyer verongelukte, de Zwarte Tulp kostte hem de kop.

7 Verhey & Van Westerloo 1983:133. Verhey & Van Westerloo (1983:140) constateren dat majoor Koen Koenders van de LAMID attachéassistent Peter Meyer inschakelde bij het opsporen van de Zwarte Tulp. Dat vond ik niet terug in de documenten uit het archief van Buitenlandse Zaken. Zie hoofdstuk 2.

8 Officieel is de spelling: Meyer. (Zie ook https://gerard1945.wordpress.com/tag/petermeyer/laatst geraadpleegd 30 december 2019.)

9 *Vrij Nederland* van 13 augustus 1983 had als ankeiler en kop: ‘Kolonel Valk spreekt. Een interview over zijn angst voor een volksopstand en zijn ontmoetingen bij nacht en ontij met de coupplegers. “Ik heb me er vaak op laten voorstaan, dat is waar, maar ik heb het niet gedaan”’, en boven het hoofdstuk in de bundel stond: ‘“Ik heb mij er vaak op laten voorstaan, dat is waar, maar ik heb het niet gedaan.” De waarheid van de kolonel H. Valk’ (Verhey & Van Westerloo 1983:144 e.v.).

10 Verhey & Van Westerloo (1983:147, 155, 157-158) gaan ook in op Valks uitspraak dat de staatsgreep gedisciplineerd was uitgevoerd, met maar vijf doden, ‘wat er nog altijd vijf te veel zijn’. *Vrij Nederland* oordeelde dat het in werkelijkheid een ‘knullige’ vertoning was, o.m. vanwege het niet gelijktijdig bezetten van de machtscentra. Valk zei dat het nergens anders op die manier zou zijn gelukt. *Vrij Nederland* was ervan overtuigd dat Valk niet de organisator was van de coup, maar van de perfect georganiseerde fase 2, de periode waarin de verkregen posities geconsolideerd en uitbarstingen voorkomen moesten worden.

11 Gesprek Ted Wetselaar 17 juni 2019, Den Haag.

12 Klinkers 2015a: 178-181, 191, 200. De vijand werd in het plan Zwarte Tulp omschreven als tegenstander die de openbare orde probeerde te verstoren, 'bewapend met stenen, slagwapens, jachtgeweren, vuistvuurwapens, molotovcocktails. Rekening moet worden gehouden met het gebruik van springstoffen'. Deze opmerking en de toevoegingen dat groepen eenvoudige barricades zouden kunnen opwerken en te water konden optreden in korjalen en kleine vaartuigen, wekken de indruk dat de COTRIS zich inderdaad voorbereidde op een *volksopstand* [cursivering door auteur] en niet op een militair oproer. NIMH, Suriname, 550, inv. 5.

13 Klinkers 2015a:199, 239 n 133, zie ook Kluiters 1995:189-190.

14 Vreeken heeft het visitekaartje bewaard dat hij tijdens het staatsbanket in handen geduwd kreeg van Matt Verstegen, de juridische man van Defensie met Suriname in de portefeuille. 'Hij zei tegen mij: dit moet nu onmiddellijk versleuteld naar Nederland worden gestuurd.' De letterlijke tekst op dat kaartje was: 'Kol Elstak heeft beslissing herzien en gaat over naar de SKM als CDT. Hij dient daarom per 25/11/75 te worden ontslagen als Off bij de KL, verzoeke Kon Besluit met grootste spoed tot stand te brengen.'

15 Klinkers (2015a:204) merkt op dat de archieven van de inlichtingensectie werden verbrand; de 'gewone' stukken van de TRIS worden bewaard in het NIMH en het Nationaal Archief in Den Haag. Zie 'Bronnen'.

16 Onder de letteraanduiding K trof ik in het archief van Buitenlandse Zaken een geheel aan Peter Meyer en deels aan het operatieplan Zwarte Tulp gewijd dossier aan. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25390 (K). Voor zijn verslag maakte Schulte gebruik van de aantekeningen van majoor Koenders van zijn dienstreis van december 1981: de speurtocht naar dit document. Schulte constateert dat het 'geclassificeerde stuk', een kopie van Zwarte Tulp, vanwege de opheffing van de TRIS destijds operationele betekenis verloor, exemplaren daarvan waren niet meer in militaire handen, ook niet bij de LAMID. 'Dienstreis majoor koenders paramaribo/november/december 1981 en evacuatieplan ZWARTE TULP.' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25390 (K 10). Dit dossier is na de overbrenging naar het Nationaal Archief tot 1 januari 2044 niet openbaar verklaard. Zie 'Bronnen' en zie ook hoofdstuk 1.

17 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25390 (K 16). Onderwerp: 'Vermissing evacuatieplan Suriname (codenaam Zwarte Tulp)'.

18 Dat stond in bijlage 5 bij ATV 10.014 dd 160883 van LAMID nr 10.010 met als onderwerp: 'Vermissing evacuatieplan Suriname (codenaam Zwarte Tulp).' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25390 (K 16).

19 Zie bijlage pagina 206. Data van andere gesprekken met Maarseveen: 8 en 9 januari 1983, 12 juli 1983, 15 juli 1983 en 6 februari 1984. Een deel van de informatie over Valk en de missie is te herleiden tot deze notities. Zie de

artikelen in *Vrij Nederland* van 25 december 1982, 15 januari 1983 en 30 juli 1983. IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367.

20 In deze ruwe gespreksnotitie staan meer zaken die de grondstof vormden voor het *Vrij Nederland*-artikel van 25 december 1982, waarin staat dat Valks voormalige secretaresse, Henna Goedschalk, inlichtingen zou hebben verstrekt aan de 'jongens en meisjes van de Volkspartij'. Henna Goedschalk, die later jurist en deskundige internationaal recht werd, reageert op 23 november en 29 december 2019 per mail desgevraagd: 'Door Verhey en Van Westerloo is zelden op professionele wijze te werk gegaan, nl. door eerst de bron te verifiëren alvorens opneming in de *VN*!' en: 'Ronduit belachelijk dat ik wat voor inlichtingen ook zou hebben doorgespeeld aan leden van de Volkspartij. Ik denk niet dat leden van de Volkspartij zaten te wachten op inlichtingen over het reilen en zeilen van de missie. (…) Nog veel erger is dat genoemde personen in artikelen en boeken, een stigma opgedrukt krijgen dat nooit meer weg te werken is.' Goedschalk verklaart geen inzage in 'topsecrets' te hebben gehad. 'Die kwamen op het bureau van Valk terecht. En daar had ik verder geen bemoeienis mee.' In het boek *Het legergroene Suriname* werd de betreffende passage overigens geschrapt. Valk constateerde bij de bespreking van het *Vrij Nederland*-artikel van 25 december 1982, dat Goedschalk voor '100 %' te vertrouwen was, maar dat alle post ten overvloede eerst naar hem ging. In zijn rapport van 31 augustus 1981 zou Maarseveen schrijven dat hij Goedschalk niet vertrouwde en zorgde dat ze snel mogelijk uit de dienst verdween. Goedschalk zegt dat zij nooit Maarseveens secretaresse is geweest, in 1978 stopte ze als secretaresse om haar studie rechten te voltooien. Voor wat betreft Maarseveen heeft ze haar twijfels of de man 'ze wel allemaal op een rijtje had. Het was een zeer achterdochtig mannetje. Hij trad midden 1980 in dienst van de MMS. Alleen in zijn verbeelding kon hij mij ontslaan, daar ik ruim twee jaar daarvoor al uit de dienst was getreden.' Gesprek Henna Goedschalk, 26 november 2019, Den Haag, telefoongesprek van 5 oktober 2020 en haar mail van 28 september 2020. Zie ook de bijlage, p. 218, 220.

21 Zie Verhey & Van Westerloo 1983:134,138.

22 Anno 2020 zijn – zoals hiervoor ook al gemeld – twee exemplaren van het Plan Zwarte Tulp in te zien in zowel het Nationaal Archief als het NIMH in Den Haag.

23 Gesprekken Ted Wetselaar op 17 juni 2019, Den Haag; Jaap Vreeken op 16 april 2019, Zevenaar; Jos Steeman in mei 2019, Paramaribo; Hugo Fernandes Mendes, 20 januari 2020, Amsterdam; en Jeff Wirht, 11 mei 2019, Paramaribo. Er was nog een ander geluid te horen. M.C. Van Delft uit Zoetermeer schreef BuZa aan de vooravond van het onderzoek van de commissie-Pronk een brief, waarin hij stelde dat de militairen de steun van

de missie dan wel Valk node konden missen. Van Delft werkte t/m november 1975 bij de TRIS. Om voorbereid te zijn op mogelijke calamiteiten bij de onafhankelijkheid, was de gehele troepenmacht – inclusief de coupplegers – getraind in het optreden in alle situaties die zich zouden kunnen voordoen in zowel Paramaribo als de buitenposten. '(…) de Surinaamse onderofficieren hadden door hun opleiding en training een praktijkblauwdruk verkregen voor bezetting van alle strategische punten.' 'Brief M.C. van Delft d.d. 29 augustus 1983 met ervaringen uit de TRIS-periode.' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25393 (N 8). Zie 'Verantwoording' voor de raadpleegbaarheid.

24 Zie Klinkers 2015a:199 e.v. Anno 2020 stelt Klinkers op 9 juni telefonisch dat onbekend is of delen ervan bruikbaar zijn geweest, maar dat het onwaarschijnlijk is dat het rapport de basis heeft gevormd voor de coup.

25 Reeser 2015, zie hoofdstuk 2.

26 Nationaal Archief, Den Haag, Onderzoeksarchief Frans Kluiters, nummer tœgang 2.21.424, inventarisnummer 27.

27 Daarnaast noteerde Kluiters dat Maarseveen opmerkte dat de secretaresse van de commandant van de TRIS Goedschalk heette 'en wellicht dat een exemplaar van het plan via haar een andere Goedschalk bereikte'. NL-HaNA, Kluiters, 2.21.424, inv. nr. 27. In haar mail van 29 december 2019 reageert Goedschalk gebelgd: 'Inzage in wat voor "reddingsplannen" dan ook, heb ik nooit gehad! (…) Deze valse beschuldigingen houden een flagrante schending van mijn eer en goede naam in. Mocht Maarseveen er nog geweest zijn, dan had ik niet geaarzeld om alsnog een klacht tegen hem in te dienen. Het is ONVOORSTELBAAR dat een hoge officier uit het Nederlandse leger zich zo naar beneden haalt door zulke impertinente leugens te verspreiden.'

28 NL-HaNA, Kluiters, 2.21.424, inv. nr. 33.

29 NL-HaNA, Kluiters, 2.21.424, inv. nr. 32.

30 NL-HaNA, Kluiters, 2.21.424, inv. nr. 32.

31 In de editie van 25 december 1982 stond dat Valk vreesde voor een toestand van anarchie '(…) waarin leven, lijf en goed van *met name blanke, rijke bewoners* onbeschermd waren', toen hem de amateuristische coupplannen ter ore kwamen. Het leek Valk, aldus *Vrij Nederland*, daarom goed om de zaak zelf ter hand te nemen, zodat die tenminste professioneel en zonder *'blank bloedverlies'* zou verlopen [cursief door auteur]. Verhey & Van Westerloo 1983: 31-32, zie ook 1983:134.

32 Pronk e.a. 1984: bijlage 14, Pronk 2020:269-270.

33 Nationaal Archief, Den Haag. Ministeries voor Algemene Oorlogsvœring van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ): Kabinet van de Minister-President (KMP), nummer tœgang 2.03.01, inventarisnummer 10750.

34 Uit mijn gesprekken met oud-TRIS'er Jaap Vreeken (gesprek, 16 april 2019, Zevenaar) is mij gebleken dat er ook Indische Nederlanders in de TRIS dienden die naar Nederland terugkeerden, onder wie adjudant Ernst Verdier. https://www.indoprive.nl/0000009b1c0b76301/index.html (laatst geraadpleegd 1 augustus 2020). Maar ook Surinamers keerden terug, majoor Ilahibaks herinnert zich in elk geval Rudi Cairo die naar Nederland vertrok (gesprek Ilahibaks, 13 mei 2019, Paramaribo).

35 Zie de instructie uit de Operatie Order CZMNA nr 2/75 onder de tussenkop Nationaliteitstoewijzing. Tot 1980 kon de Surinaamse nationaliteit overigens nog ingewisseld worden voor de Nederlandse.

36 Gesprek Hugo Fernandes Mendes, 8 januari 2020, Amsterdam; telefoongesprek Michel van Rey, 10 juni 2020. Oud-TRIS'er Ted Wetselaar (gesprek 17 juni 2019, Den Haag) was medeopsteller van het plan, hij weet niets van een aparte politiek voor witte Nederlandse paspoorthouders onder de TRIS'ers.

37 Nederveen Pieterse 1990, Van Galen Last 2012, Lowe 2018, Fatah-Black 2019.

38 Zoals hiervoor reeds aangehaald had de gespreksnotitie van 15 juli 1983 de volgende inhoud: 'Zwarte Tulp. Was emergency-plan '75. TRIS-situatie. TRIS met de dag zwarter en spanningen rond de onafhankelijkheid. Kon gevaarlijk worden.'

39 Gesprek Hugo Fernandes Mendes, 8 januari 2020 in Amsterdam.

40 Ellen Klinkers, telefoongesprek 9 juni 2020 en de mail van 30 september 2020.

41 Gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo. Van Rey merkt op dat het onlogisch is dat er geen opmerkingen over de 'betrouwbaarheid' van de politie werden gemaakt. Die viel onder binnenlands bestuur. Het leger viel tot dusver onder 'buitenlands' bestuur, pas na de onafhankelijkheid veranderde dat.

42 Jansen van Galen 2001b:227-229.

43 Ramdas 1992:26

.44 Dit citaat komt uit *Vrij Nederland* van 16 februari 1985: 'Kolonel H. Valk: ook in hoger beroep geen Onschuldig Lam en geen Westerling'.

45 Haakmat 1987:10.

46 Verhey & Van Westerloo 1983:35.

47 In de Surinaamse krant *De West* van 1 maart 1980 staat op pagina 2 onder de lijst van geregistreerde buitenlandse journalisten de naam van Van Westerloo.

48 In het *Vrij Nederland*-artikel van 15 maart 1980 'De coup van de zestien jachtgeweren. De nieuwe regering zal niet gehinderd worden door oude leugenaars' komt Valk niet voor. Wel wordt de missie genoemd, die het afgelopen jaar rapporten naar Den Haag zou hebben gestuurd, waaruit

duidelijk werd dat er een coup in de maak was. Het weekblad wekt de suggestie dat daarin de naam van Bouterse viel. In zijn gesprek met Maarseveen op 16 maart 1980 antwoordt Valk desgevraagd dat hij de betreffende passage niet kan verklaren. Zie de nota van 17 maart 1980, geschreven door G.J. Maarseveen n.a.v. de debriefing van Valk in aanwezigheid van Demmink op 16 maart 1980, waarvan de minister van Defensie, de staatssecretaris, de secretaris-generaal en Demmink een kopie ontvingen. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 17). Ikzelf ben dergelijke rapportages waarin Bouterses naam in verband werd gebracht met coupplannen in mijn archiefonderzoek niet tegengekomen. In de artikelen van 8 maart 1980: '"Fred, we hebben het land, maar wat moeten we ermee doen?" De sergeants weten zich met hun macht geen raad' en 22 maart 1980 'Kan er in dit land dan nooit iets fatsoenlijks afgemaakt worden? De premier van Suriname werd met zijn eigen smeergeld weggeschoten', wordt geen ontmoeting met Valk beschreven. In het *Legergroene Suriname* wordt wel verwezen naar Van Westerloos gesprek voor *Vrij Nederland* kort na de coup *op zijn terras* [cursief door auteur] in Paramaribo. Bij die gelegenheid toonde Valk zich volgens *Vrij Nederland* onmiskenbaar 'trots' op de sergeanten van de staatsgreep (Verhey & Van Westerloo 1983:145).

49 Verhey & Van Westerloo 1983:17-18.

50 'De "krijgstuchtelijke en strafrechtelijke vergrijpen" van de kolonel der grenadiers H. Valk', zo luidt de titel die het artikel kreeg in het boek *Het legergroene Suriname*, Verhey & Van Westerloo 1983:126.

51 Verhey & Van Westerloo 1983:160-161.

52 Pronk e.a. 1985:34.

53 Codebericht van 5 maart 1980 van Vegelin 120 aan BuZa met als onderwerp 'contacten nmms-nmr'. Nationaal Archief Den Haag, Codearchief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330 inventarisnummer 25386 (G 7). Persbericht 6 maart 1980, verzonden 6 maart 1980 door Min BuZa naar P'bo, Van der Klaauw 59. Onderwerp: 'kamerdebat Suriname'. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25386 (G 8).

54 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25386 (G 9, G 10 en G 11).

55 Valk was vanaf 15 maart tot 11 april 1980 (Pronk e.a. 1984:85) in Nederland en dus beschikbaar voor vragen. Ook Vegelin was in genoemde periode in Nederland (ibidem).

56 Pronk e.a.1984:113.

57 Militaire Missie Suriname, Maandverslag. Medio feb – medio mrt 1980. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25383 (C 18a).

58 Meel 2014:390-391. Uit de biografie van Meel (2014:397, 398-399) is op te maken, dat Arron van 28 februari tot 5 maart 1980 en vanaf begin april tot eind juni 1980 in de Memre Buku kazerne was gedetineerd. Daarna nog een keer, maar toen was Valk niet meer in Suriname. Duidelijk is dat Valk op 28 februari 1980 desgevraagd een bezoek aan de kazerne bracht (zie hoofdstuk 1). Vanaf 15 maart tot 11 april 1980 was Valk niet in Suriname. Arron zou Valk dus in elk geval op 28 februari 1980 hebben kunnen zien.

59 Sedney (2010:273) schrijft dat Van Rey van 15 maart tot 1 juni 1980 minister van Leger en Politie was. In zijn appbericht van 10 oktober 2020 bericht Laurens Neede dat Van Rey en hijzelf wel op 15 maart werden geïnstalleerd, Neede als onderminister van politie.

60 Pronk e.a. 1984:116.

61 IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367. Die aantekening is opgeborgen in de rode map met het opschrift 'Valk 3'.

62 Verhey & Van Westerloo 1983:31.

63 *Andere Tijden* 19 maart, 2009: 'Bouterse aan de macht', zie voor de uitspraken van Haakmat over Valk de timecodes ca. 19'30", 20'34", 23'40" en 24'59", Pronk e.a. 1984:60. Haakmat schreef in zijn memoires (1987:54) 'Laat mij nu in dit gezelschap iets onthullen wat alleen u en ik weten, kolonel: zonder u zou de staatsgreep niet hebben plaatsgevonden.'

64 *Andere Tijden* 19 maart, 2009: 'Bouterse aan de macht', zie voor de uitspraken van Vegelin timecode ca. 20'14". Zie ook Para 2009:240 en Pronk e.a. 1984:59-61, 65.

65 Pronk e.a. 1984:77, Pronk e.a. 1985:35. Zie H 2, noot 162.

66 Zie de bijlage.

67 Hira 2017:249-251.

68 Gesprek Laurens Neede, 15 mei 2019, Paramaribo.

69 Gesprek Jeff Wirht, 14 mei 2019, Paramaribo.

70 Fernandes Mendes verliet zich onder meer op de uitlatingen van Maarseveen hierover. Gesprek Hugo Fernandes Mendes, 8 oktober 2019, Amsterdam.

71 De notitie van het gesprek van minister van Defensie Scholten in aanwezigheid van staatssecretaris Van Lent en secretaris-generaal Peijnenburg met kolonel Valk op 18 maart 1980 en het eveneens vermoedelijk in 2011 door de griffie van de Tweede Kamer geheim verklaarde document, de analyse van *Vrij Nederland* van 25 december 1982 en de bijbehorende brief van kolonel Schulte, besprak ik reeds in hoofdstuk 1 en 2.
Het ministerie van Defensie heeft deze twee documenten overigens vrijgegeven, maar de namen weggelakt. Zie vanaf 2021 www.rijksoverheid.nl. In het archief van Buitenlandse Zaken bij het Nationaal Archief is het tweede document gewoon in te zien, voor het eerste gelden restricties. Zie 'Verantwoording'.

72 Pronk e.a. 1984:40.
73 Pronk e.a. 1985:19.
74 In het AVRO-programma *Hoge Bomen* van 8 juni 2004 verklaarde hij dat Valk het woord 'staatsgreep' wel gebruikte. Zie timecode 22'18" https://youtu.be/zfBlU4tb9uo (laatst geraadpleegd 10 december 2020).
75 De Nederlandse luitenant Dick Staphorst, die als adviseur bij de SKM betrokken was geweest en ook geïnterviewd werd, beaamde met een slag om de arm: 'Ik acht het niet onmogelijk en waarom niet, omdat ik namelijk zelf wat ervaring heb opgedaan met de kolonel Valk en ook met leden van de militaire missie. Die hebben mij toch een aantal signalen gegeven waarvan ik denk nu, het zou mij niet verwonderen als het op die manier is gegaan zoals het in *VN* staat' en: 'Samen met Bottse ben ik benaderd door Valk met toezeggingen, voorstellen en suggesties om eigenlijk de macht over te nemen van het Surinaamse leger. (…) enfin wij zijn er niet op ingegaan maar daarom verwondert het mij niet dat *VN* nu praat over een duidelijke relatie met de onderofficieren. Die relatie was er toen ik in Suriname was ook al.'
76 Voor dit rapport, zie de bijlage. NL-HaNA, Tweede Kamer, 1945-1989, 2.02.28, inv. nr. 20421.
77 Pronk e.a. 1984:99.
78 Pronk 2020:299-300 n 11, p 548. Bij dat gesprek op 12 maart 1980 was Fernandes Mendes ook aanwezig, die ontkent door Valk te zijn benaderd voor plegen van een coup.
79 Bottse kreeg begin september 1980 oneervol ontslag met daarbij de bepaling dat hem vanaf 25 februari 1980 geen salaris meer werd uitbetaald, aldus het rapport.
80 In *Vrij Nederland* van 10 maart 1984 werd deze Naarendorp omschreven als een in Nederland opgeleide 'marineofficier'. In dat geval zou het (inderdaad) om Edward Naarendorp moeten gaan.
81 NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25394. Edward Naarendorp kan zich van dit voorval anno 2019 en 2020 niets herinneren. Zijn broer Frank ging op via Edward aan hem geleide interviewverzoeken niet in. Telefoongesprek van 15 oktober 2019, mailcontact van 18 juni en 9 juli 2020.
82 Pronk e.a. 1984:44, 47.
83 Harvey Naarendorp schrijft in zijn mail van 3 juni 2019 en 22 september 2020 aan mij, Valk een keer ontmoet te hebben, waarbij deze de mogelijkheid 'releveerde' van een staatsgreep. Dat was op 23 februari 1980 op een receptie ter viering van het feit dat Guyana een republiek werd. 'Hij dacht kennelijk dat ik tot de Volkspartij hoorde.'
Naarendorp was echter geen partijlid, maar daar aanwezig namens het bestuur van de Juridische Faculteit. 'Ik vond de opmerkingen curieus voor

een attaché en heb mij losgemaakt uit het gesprek. Twee dagen later begreep ik wat hij bedoelde. Daarna heb ik hem nooit meer gezien. Hij moet op een van mijn drie neven gedoeld hebben.' In andere verklaringen zou Valk op die receptie het woord 'gijzeling' in plaats van 'staatsgreep' in de mond hebben genomen. Naarendorp denkt dat Valk contacten had in de Volkspartij en zo op de hoogte was van e.e.a. Hij denkt niet dat iemand die serieus bezig was Valk in vertrouwen zou nemen, Bouterse zeker niet. Hij vond Valk onbetrouwbaar, omdat hij te veel zijn best deed om indruk op Naarendorp te maken en 'roekeloos' omging met informatie van 'betrekkelijk vertrouwelijke aard'.

84 Roy Bottse, 1 juni 2020, mail.

85 Mail Edward Naarendorp van 9 juli 2020: 'Het spijt me, maar ik kan geen accuraat relaas geven van gebeurtenissen die zo lang geleden zijn geweest. Ik weet wel dat er toentertijd vanuit de Volkspartij wel incidenteel contacten met militairen waren. Welke precieze ontmoetingen er geweest waren, wanneer en met welke inhoud, weet ik echt niet meer. Chas Mijnals, destijds lid van het bestuur van de Bond van Militair Kader, was lid van de Volkspartij. Wellicht is hij een accuratere bron voor deze informatie.'

86 Gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo.

87 Van Mulier 1990:69-70. Hira 2017: 247-248. Gesprek Chas Mijnals 20 mei 2019, Paramaribo. In zijn mail van 27 september 2020 stelt Mijnals dat Bouterse via hém van dat enthousiasme van Lie Pauw Sam wist. Hij bestrijdt dat Bouterse elders politiek draagvlak zocht. Dat was de reden voor de afstand tussen Bouterse en Mijnals. Daarom kwam de machtsovername in een 'politiek (organisatorisch) vacuüm' terecht. Na 25 februari 1980 begon Mijnals naar eigen zeggen gesprekken om een politiek platform te creëren.

88 Mail van Chas Mijnals van 13 juli 2020. In zijn mail van 27 september 2020 schrijft Chas Mijnals dat geen van de officieren op de hoogte was gebracht. Hij zet vraagtekens bij de validiteit van Van Reys uitspraken.

89 Pronk e.a. 1984:45.

90 De onderofficieren zeiden volgens Valk dat zíj het contact verbraken omdat ze Bottse politiek 'onbetrouwbaar' vonden. Uit het rapport dat Koenders op 7 september 1981 voltooide, zou je kunnen opmaken dat Valk Bottse eind 1979 benaderde, het rapport-Pronk (Pronk e.a. 1984:41, 44-45) noemt data tussen augustus 1979 en begin december 1979. Vanaf begin december 1979 tot en met begin februari 1980 was Valk in het buitenland. Bottse was in de tijd dat de staatsgreep plaatsvond gestationeerd in Albina.

91 Zie het artikel online 'Ruben Lie Pauw Sam. Idealist en goudwinning' in de *NRC* van 25 november 2000 van Gerard van Westerloo. Daarin komt Valk ter sprake. 'Toen al vertelde hij [Lie Pauw Sam] dat de militairen van de coup hem tevoren hadden geraadpleegd. Zou hij met zijn Volkspartij niet in het vacuüm willen springen? Ook de Nederlandse kolonel Hans Valk die "de

jongens" geholpen had, was bij hem langs geweest. Valk kon van alles dat links was het bloed wel drinken. Maar hij begreep ook dat het met de "oude politiek" gedaan was. En dat de jeugd van Suriname bij de Volkspartij zat. Lie Pauw Sam had gezegd dat hij er niet veel voor voelde. Er waren weer verkiezingen op komst. Die beloofden een groot succes te worden voor de Volkspartij.' https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10213855106709921&set=a.1329666319812&type=3&theater (laatst geraadpleegd 10 oktober 2020). Zie ook de biografie over vakbondsleider Fred Derby van Marshall, waarin Marshall (2010:132) de verklaring van Lie Pauw Sam aanhaalt, die zegt door Valk benaderd te zijn met de vraag of zijn partij wilde meedoen met de coup. Daarbij baseert Marshall zich op een interview van Hira met Eddy Jharap. Ook Pronk (2020:265-266 n 34 p, 544) stelt op grond van Hira's interview met Eddy Jharap, dat Lie Pauw Sam beweerde dat Valk een van de initiatiefnemers was van de coup en hem benaderd had om daaraan mee te doen. Volgens Pronk wist Valk dat er binnen de oppositie krachten waren die zich tegen een coup keerden, maar koos hij 'bewust' de andere kant. En zie ook de verklaring van Lie Pauw Sam tijdens het decemberstrafproces in 2009, opgetekend door *Het Parool*. https://www.parool.nl/nieuws/nederland-speelde-actieve-rol-bij-coup-suriname~b7f93885/ (laatst geraadpleegd 10 oktober 2020). In het interview met de Belgische publicist Walter Lotens (2004:75) zegt Eddy Jharap als lid van de Volkspartij opvallend genoeg dat de coup als een 'complete' verrassing kwam, volgens hem wisten ook andere leidinggevende figuren als Lie Pauw Sam 'niet meer' dan hij.

92 Wat dit precies over de status zegt, is niet geheel duidelijk. Constant Hijzen van de Universiteit Leiden die veel onderzoek doet naar de inlichtingendiensten kent de classificatie niet. Zie ook: https://wetten.overheid.nl/BWBR0033507/2013-06-01 (laatst geraadpleegd 4 december 2020).

93 Pronk e.a. 1984:149.

94 Pronk e.a. 1984:122-141. Het daaropvolgende hoofdstuk gaat over de 'geschoonde versie' van dit rapport van 7 september 1981 (Pronk e.a. 1984: 142 e.v.).

95 Pronk e.a. 1984:138.

96 Verhey & Van Westerloo 1983:123.

97 Verhey & Van Westerloo 1983:153. Eerder gepubliceerd in *Vrij Nederland* van 13 augustus 1983.

98 Tegelijkertijd constateert Koenders: 'De in dit rapport vermelde feiten zijn zeker niet volledig. Alle bronnen probeerden hun eigen rol te rechtvaardigen en verzwegen hun minder oirbaar optreden.'

99 Goedschalks ex-man luitenant-kolonel Miel Oberg, met wie ze in 1980 trouwde, was werkzaam voor de missie als logistieke man. ‘Je wist wat je aan Valk had’, vindt ze, terugblikkend op die periode. ‘Wat hij tegen A zei, zei hij ook tegen B. Ik snap niet dat hij zo door het slijk is gehaald.’ Ook zij hoorde de verhalen over Valk als zou hij een marionet van Nederland zijn die een blauwdruk uitvoerde. Ze herinnert zich dat hij altijd zei dat de Surinaamse regering er niets van bakte – ‘Zo sprak hij’ – en dan vond dat er iets moest gebeuren, dat die jongens moesten gaan werken. Zo’n uitspraak kan een eigen leven gaan leiden, denkt ze. Ze gelooft niet dat hij een marionet van Nederland was. ‘Hij deed waar-ie achter kon staan.’ Gesprek Henna Goedschalk, 26 november 2019, Den Haag.

100 Clements en zijn vrouw ontkenden dit ten stelligste en ambassadeleden konden bevestigen dat Clements de hele dag in het ambassadegebouw vertoefde, vanaf ’s morgens vroeg, terwijl de coup nog aan de gang was. Pronk e.a. 1984:124, 132-133, Pronk e.a. 1985:35-36.

101 Gesprek Hugo Fernandes Mendes, 20 januari 2020, Amsterdam.

102 Adjudant Lorwa had de Surinaamse legerleiding toevertrouwd dat toenmalig adjudant Van Dijk over het sectierapport beschikte. Dit had ernstige repercussies kunnen hebben voor Van Dijk, ware het niet dat hij het razendsnel had teruggelegd op de post van de Militaire Politie. Aldus het rapport van Koenders.

103 Verhey & Van Westerloo 1983:124, 126-127. In het rapport van Koenders 1981 staat te lezen dat Maarseveen een tape had beluisterd bij de Nederlandse arts Sierd Smith over een gesprek tussen Bouterse en medecouppleger Abrahams van de militaire politie over de zaak Ormskerk. Mevrouw Smith-Naarendorp zou deze informatie, volgens majoor Koenders, aan de autoriteiten hebben gemeld, waardoor Maarseveen voor zijn veiligheid moest vrezen. Sierd Smith (telefoongesprek van 26 januari 2020) bevestigt dat hij gesprekken had afgeluisterd tussen Surinaamse militairen. ‘Maarseveen heeft die band niet gehoord. Ik heb hem er wel over verteld.’ Hij stelt dat het in een van die bandjes ging om een bevel tot uitlevering van Ormskerks lijk. ‘Die brief lag bij de ambassadeur. Die had hem nog niet gelezen. Terwijl de brief nog ongeopend op zijn bureau lag, wist Bouterse er al van. Die inhoud van de brief werd besproken via de telefoon en er werd een strategie bepaald. De ambassade was zo lek als een mandje. De strategie van Bouterse en Abrahams was toen om de ambassadeur onder druk te zetten.’ Smith heeft de afgeluisterde tapes overgedragen aan de ambassade. Hij heeft geen gesprekken tussen Valk en de coupplegers gehoord. Het ging puur om gesprekken tussen sergeants onder elkaar. Vaak in het Surinaams.

104 Ook onder zogenaamde chantabele informatie viel de zogenaamde couppoging van de militair Hawker, die later door een vuurpeloton zou

worden doodgeschoten. De missie – Maarseveen – beschikte over een getuigenis die duidelijk maakte dat Hawker in een hindernis was gelopen. Nederland ging akkoord met de versie die Bouterse presenteerde. ‘De chantagepoging verbood een waarheidsgetrouwe benadering’, aldus *Vrij Nederland* (Verhey & Van Westerloo 1983:127). De bewijsvoering is mager. Zie ook het verslag van Maarseveen 1981, waarin hij een aantal keren de zaak Ormskerk aanhaalt, en zie het archief van Maarseveen in het NIMH. NIMH, Egodocumenten, 545, inv.nr. 610-612.
Aanvankelijk stelt Koenders in zijn rapport dat de opstandige militairen nooit de bedoeling hadden om de regering omver te werpen, evenmin was er sprake van ‘enige ideologische motivatie’. In het rapport komt het woord coup een aantal keren voor, het woord staatsgreep slechts één keer. De begrippen zijn niet duidelijk gedefinieerd.

105 Pronk e.a. 1984:76, 132.

106 Zie ook Pronk e.a. 1984:125-126: ‘Majoor Koenders heeft van Kolonel Schulte opdracht gekregen een onderzoek in te stellen naar mogelijke veiligheidsinbreuken begaan door voormalige leden van de Missie. Aanleiding hiervoor vormden de beschuldigingen die Kolonel Maarseveen had geuit in de richting van de overige Missieleden en een functionaris van de Directe Personeel Koninklijke Landmacht [Kerkkamp]. Eerst genoemden zouden onder andere Kolonel Maarseveen in het openbaar als spion hebben betiteld. De functionaris van de Directie Personeel zou de overplaatsing van de Missieleden hebben tegengehouden. Als gevolg hiervan zou volgens Kolonel Maarseveen de Missie zijn opgeheven en hij onofficieel tot ongewenst persoon in Suriname zijn verklaard. Majoor Koenders heeft geen opdracht gekregen om een onderzoek in te stellen naar de mogelijke betrokkenheid van leden van de Missie bij de staatsgreep.’

107 Pronk e.a. (1984:138) stelden: ‘Het is de Commissie gebleken dat een aantal door Majoor Koenders gebruikte gegevens, welke betrekking hebben op de mogelijke betrokkenheid van leden van de missie bij de staatsgreep en derhalve buiten de opdracht vielen, ontleend zijn aan stukken uit 1980. De commissie is er dan ook niet van overtuigd dat wat door Koenders als “bijvangst” is omschreven een toevallige bate is geweest.’

108 Telefoongesprek Henny Koenders, op 11 januari 2020. Koenders vertelt dat haar man boos en teleurgesteld was over de hele kwestie Valk. Waarom is dit rapport opgeborgen als het alleen maar roddel en achterklap bevatte, vraagt zij zich af. Haar man heeft altijd gezegd dat hoge ambtenaren en politici uit de wind gehouden moesten worden in Den Haag.

109 Koenders refereert in zijn rapport aan een aantal zaken dat in het rapport van Maarseveen 1981 ook aan de orde komt: de verwijzing naar de Ormskerk-

affaire, de afscheidslunch van Valk en opmerkingen betreffende de coupplegers die een uur na de coup bij Clements thuis zaten.

110 Gesprek Bas van Hoek, 3 mei 2019 Amsterdam.

111 Volgens Van Hoek was het voor 1991 als volgt geregeld: een strafbaar feit moest worden gemeld aan de Commanderend Officier, bijvoorbeeld de Commandant van een Brigade. Op basis van het rapport besloot deze officier of hij een onderzoek zou laten instellen door de Koninklijke Marechaussee of een commissie van huishoudelijk onderzoek (meestal twee officieren). Als het onderzoek was afgerond moest beslist worden of het aan de krijgsraad werd voorgelegd. De verwijzingsautoriteit – bij de landmacht was dat de Bevelhebber der Landstrijdkrachten – kon deze beslissing delegeren aan de verwijzingsofficier: bij de landmacht waren dat de militaire juristen. De verwijzingsofficier kon zelfstandig beslissingen nemen. Van Hoek verwacht dat deze persoon de kwestie in bijzondere gevallen zou hebben voorgelegd – in dit geval – aan de Bevelhebber der Landstrijdkrachten. Als de zaak ernstig genoeg geacht werd om door te verwijzen naar de krijgsraad, dan moest nog wel advies ingewonnen worden bij de auditeur militair (burger-officier van justitie bij de Krijgsraad). Mail van Bas van Hoek van 29 september 2020. Zie ook Coolen 2019 en Van den Bosch 1983. EdV: in dit geval is de marechaussee er niet aan te pas gekomen.

112 De analyse van kolonel Schulte van het rapport van Maarseveen op strafrechtelijke en krijgstuchtelijke vergrijpen en inbreuken op de veiligheid is aan Van Hoek voorgelegd. In Maarseveens rapport worden die niet als zodanig benoemd. Koenders spreekt daarover in zijn rapport, maar onderbouwt niet wat eronder verstaan wordt. Ook kreeg Van Hoek inzage in het rapport van Koenders van 7 september 1981 en dat van Maarseveen van 31 augustus 1981.

113 Demmink was dat wel, maar achtte het niet opportuun om verder onderzoek in te stellen.

114 Het gaat om de brief van 4 augustus 1983, punt 5 en 6, vermoedelijk van de minister van Defensie. Suriname archief LAMID. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25394.

115 Uit deze nota wordt ook duidelijk dat de minister twijfelde of de verantwoordelijke bewindslieden op de hoogte waren van alle opmerkingen in het rapport. Tegenover de commissie-Pronk zou secretaris-generaal Peijnenburg hebben gezegd dat dit rapport naar hem had moeten worden doorgeleid (Pronk 1984:129-130).

116 Gesprek Piet Hoevers 16 juni 2019 Wapse, en de mail van 3 oktober 2020.

117 In zijn brief van 10 mei 1984 aan majoor Koenders weersprak Schulte de kritiek van de commissie-Pronk die Hoevers in feite deelt, dat Koenders niet zonder raadpleging van Schulte ‘dergelijke gegevens had mogen vastleggen in

een verslag van de Landmachtinlichtingendienst'. Toestemming vragen vooraf is een juridisch-formele benadering die niet dwingend toepasbaar is op de werkmethoden van een inlichtingendienst. 'Het is geen verhoor, het is een verslag', stelt Schulte. Schulte schreef Koenders dat hij 'correct' handelde. Telefonisch gesprek Bram Schulte, 22 mei 2020.

118 Gesprek Bram Schulte, 2 oktober 2019, Den Haag.

119 In het verslag van het debat van 21 maart 1984 wordt dit rapport niet echt inhoudelijk besproken. Zie de beschrijving van de behandeling van de stukken inzake onderzoek militaire missie Suriname: 18031, nrs. 4-7, Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1983-1984, 21 maart 1984, Regeling van werkzaamheden Suriname p. 3892 tot en met 3929. Nummer 8 is het rapport van Maarseveen 1981. Zie ook elders.

120 'De brief van Mr J Demmink van min van defensie gedateerd 's Gravenhage 21 juli 1981 aan Jonkheer mr M Vegelin van Claerbergen te Paramaribo.' NL, HaNA, Buza/ Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25380 (F 64a).

121 Pronk e.a. 1984:134 e.v.

122 Maarseveen 1981. Kolonel Schulte van de LAMID noteerde destijds na lezing hiervan in 1983 neutraal: 'Veronderstelde inbreuk op veiligheidsgebied door Kolonel Valk, kapitein Clements en Briaire: doorgeven van sensitieve gegevens aan de pers.' Aantekeningen van hoofd LAMID van 10 augustus 1983, nr 9490 bij J1. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25389 (J 2).

123 Die aanvullende informatie verkreeg ik via de mail van Chas Mijnals van 27 september 2020.

124 Verhey & Van Westerloo 1983:124.

125 IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367 Die aantekening is opgeborgen in de rode map met het opschrift 'Rond Peter Meyer' onder het titelblad 'De Brief van 16 juni 1981', en NIMH, Egodocumenten, 545, inv.nr. 610-612.

126 In dezelfde map 'Rond Peter Meyer' in het archief van Van Westerloo vond ik een brief van Meyer aan zijn vertrouwenspersoon mevrouw Van Dijk, die hem bijstond in de turbulentie die zowel privé als zakelijk rondom hem was ontstaan. Hierin schreef Meyer op 2 juli 1981 onder de aanhef mevrouw Van Dijk, dat kolonel Maarseveen van bovengenoemde brief kopieën maakte, 'waarmee hij zijn gelijk is gaan bewijzen'. In de brief van 22 juli 1981 komt de brief opnieuw ter sprake. 'De maandag na aankomst heb ik de Kol. M. ontmoet op het bureau en heb hem mijn teleurstelling laten blijken en ook niet onder stoelen en banken gestoken dat ik in hem teleurgesteld was. Toen schrok hij erg en begon gelijk te vertellen dat hij zo blij was met mijn brief en dat hij zoveel kopieën had gemaakt zodat iedereen kon lezen dat hij gelijk had.' Meyers brief aan mevrouw Van Dijk zou kunnen verklaren hoe kopieën

van Meyers epistel aan Maarseveen bij in elk geval de pers terechtkwam. Tegenover de commissie Pronk zou Maarseveen vertellen dat hij in retrospectief twijfelde aan Meyers verklaring (zie Pronk e.a. 1984:134-135, 139).

127 'Aantekeningen van hoofd LAMID (Landmachtinlichtingendienst kol A W Schulte) van 10 augustus 1983, nr 9490 bij J 1.' NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330 inv. nr. 25389 (J 2).

128 Pronk e.a. 1984:124, 132,133, Pronk e.a. 1985:35-36.

129 Mogelijk ontleende Maarseveen deze observatie aan de debriefing van missielid Th. van den Boogaard, zie hoofdstuk 1, noot 161.

130 Zie hierover Pronk e.a. 1984:134-135.

131 Schulte denkt dat hij van de secretaris-generaal Peijnenburg geen reactie heeft gehad. Die was bekend met de geestelijke toestand van Maarseveen, zo ook luitenant-generaal Roos, chef van de landmachtstaf en bevelhebber der landstrijdkrachten. 'Die heeft vermoedelijk doorgebeld naar de SG: Maarseveen moeten we niet serieus nemen. Dat gaat via de telefoon dat komt niet op papier dat soort dingen.'

132 Pronk e.a. 1984:128-129.

133 Pronk 2020:263 n 22, p 544, Klinkers 2016:256-257. De Jong verliet eind 1979 Suriname.

134 Pronk e.a. 1985:19-20.

135 Pronk 2020:263, gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo.

136 Pronk e.a. 1984:42-43.

137 Gesprek Hugo Fernandes Mendes, gesprek 20 januari 2020, Amsterdam, telefoongesprek 28 september 2020.

138 Gesprek Harold Resida, 23 juni 2019, Amsterdam.

139 De brief die Van Rey stuurde naar de minister van Defensie De Ruiter – gestempeld 9 augustus 1983 – waarin hij ontkende door Valk te zijn benaderd voor medewerking aan een machtsovername wordt bewaard in het Nationaal Archief in Den Haag. NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25393 (N 4).

140 Gesprek Henry Eersteling, 17 juni 2019, Den Haag.

141 Ook oud-SKM-officieren Wirht en Jessurun bevestigden tegenover de commissie-Pronk (1985:23-25) dat de coup geen huzarenstuk was. Steeman beklemtoont in zijn gesprek met mij nog eens, dat de onderofficieren zonder hulp van Valk of de officieren zeker in staat waren tot een machtsovername. Oud-SKM-officier Fernandes Mendes stelt tegenover mij dat de coup vooral het ongelooflijke gebrek aan professionaliteit in het leger blootlegde. Gesprek Hugo Fernandes Mendes 8 januari 2020, Amsterdam; gesprek Jos Steeman, mei 2019, Paramaribo en gesprek Harold Resida, 23 juni 2019, Amsterdam.

142 Aan Fort BOMIKA wordt veel aandacht besteed. Dat SKM-bevelhebber kolonel Elstak en premier Arron de vakbond niet accepteerden en enkele bestuursleden gevangen lieten nemen, wordt gezien als een van de oorzaken van de staatsgreep op 25 februari 1980. Aldus de museumtekst.

143 Zie ook Pronk e.a. 1985:37 (Conclusies). Van Rey was eveneens van mening dat het 'werkelijke rijpingsproces van de militaire ingreep' zich voltrok tussen 30 januari en 25 februari 1980. Gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo.

144 Alle citaten van majoor Ilahibaks dateren van mijn bezoek aan het Legermuseum op 13 mei 2019.

145 Pronk e.a. 1985:14.

146 Gesprek Jeff Wirht, 14 mei 2019, Paramaribo. Pronk e.a. (1985:15) schrijven: 'De officieren hebben een strategie uitgewerkt en deze is door luitenant Rambocus kort na 30 januari op papier gezet.'

147 Uit het archief van Van Westerloo blijkt dat hij in december 1982 ook sprak met Dihal en Wirht, die vertelden dat Bouterse hún plan gebruikte. IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367. In *Vrij Nederland* van 15 januari 1983 verwerkte de journalist deze informatie over de Zanderijgroep (Verhey & Van Westerloo 1983:50-52). Zie ook de onlineversie van de *Parbode* van 5 september 2018, 'Luit' Amar Dihal: 'Verraden door Bouterse en in de steek gelaten door Nederland' – Parbode Sneak Peek door Julian Neijhorst. https://parbode.com/luit-amar-dihal-verraden-door-bouterse-en-in-de-steek-gelaten-door-nederland-parbode-sneak-peek/ (het laatste geraadpleegd 4 december 2020). Daarin zegt Dihal: 'Dit staat in schril contrast tot wat hij [Bouterse] al jaren beweert in interviews waarin hij zich neerzet als de bedenker en planner van de coup: niets is minder waar. Op het moment dat het rond was, ging Bouterse er met onze plannen vandoor. Na een ruzie met Rambocus besloot Bouterse de coup die wij met zijn zessen hadden gepland, samen met Horb uit te voeren.'

148 Gesprek Amar Dihal, 11 juli 2019 Den Haag, mails van 14 en 15 oktober 2020.

149 Slagveer 1980:25. De andere drie waren: Neede, Sital en Horb.

150 Gesprek Chas Mijnals, 20 mei 2019, Paramaribo. Hij was lid van de Volkspartij onder voorzitterschap van Lie Pauw Sam. Zie ook Verhey & Van Westerloo 1983: 50-52. *Parbode*, https://parbode.com/chas-mijnals/.

151 In zijn mail van 27 september 2020 schrijft Mijnals dat het verbazingwekkend is met hoeveel gemak men in Nederland de Valk-fictie absorbeert… 'zonder zich ook maar een seconde te realiseren wat de consequenties zouden zijn indien die ondoordachte assumptie waar zou zijn'.

152 Hira 2017: 238, 248-250. Het interview uit 2015 werd gebundeld in een boek dat in 2017 verscheen: *De getuigenis van president Desi Bouterse. Politiek*

geweld, confrontatie, dialoog en verzoening in Suriname.

153 Meel (2014: 353-354) schrijft dat de erewacht tot protest had geleid onder BOMIKA-bestuursleden Sital en Neede.

154 Gesprek Henry Eersteling, 17 juni 2019 Den Haag. Tegenover de commissie-Pronk legde Eersteling anoniem een soortgelijke verklaring af. Zie Pronk e.a. 1985:23-24. Zie ook Slagveer 1980:20-21.

155 Hira 2017:236-237. De beweringen van Bouterse zijn door mij niet geverifieerd.

156 Slagveer 1980:30 foto-onderschrift.

157 Gesprek John Hardjoprajitno, 25 oktober 2019, Paramaribo.

158 Gesprek Laurens Neede, 15 mei 2019, Paramaribo.

159 Slagveer 1980:43, 46-47. Wederhoor kon niet worden toegepast: Rambocus werd op 8 december 1982 vermoord. Misier overleed in 2004.

160 Pronk e.a. 1984:43.

161 Gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020 in Paramaribo. Mijnals doet in zijn mail aan mij van 29 september 2020 het verhaal dat hij Van Rey 's avonds bezocht zou hebben af als 'pure onzin'.

162 Sedney 2010:107.

163 Van Mulier 1990:69.

164 Sedney 2010:107.

165 Gesprek Henk Herrenberg, 22 mei 2019, Paramaribo.

4 TOT SLOT

1 Vrij naar John Jansen van Galen 1999.

2 Zie voor de overwegingen van Nederland m.b.t. onafhankelijkheid: Oostindie & Klinkers 2001a:114-118.

3 De Groot 2004:171. Zie voor de kwalificaties 'amateur' en 'pajongwaaier' hoofdstuk 1 en voor 'kabouter' hoofdstuk 2. 'Arro(n)gantie is een woordspeling die verwijst naar de vermeende arrogantie van premier Arron (Meel 2008:188). Zie voor 'Raspoetin' Maarseveen 1981, in de bijlage op p. 221.

4 Zie Meel 2014:360-361.

5 Oud-defensie- en landmachtattaché te Bonn Piet Hoevers (gesprek 16 juni 2019 in Wapse) formuleert het zo: 'Je moet eigenlijk om je in de situatie te verplaatsen en te weten hoe de verhoudingen zijn in het land zelf wonen. Vanuit Nederland is het moeilijk in te schatten. Verhoudingen kunnen ter plekke zo anders zijn.'

6 Gesprek Hugo Fernandes Mendes, 20 januari 2020, Amsterdam. Verhey & Van Westerloo (1983:158-159) verklaren in augustus 1983 dat de eerste fase van de coup 'knullig' werd uitgevoerd en moeilijk op het conto van Valk geschreven kon worden. De journalisten suggereren dat Valk verantwoordelijk was voor de uitvoering van de belangrijke 2e fase, waarin

verkregen posities geconsolideerd werden en uitbarstingen voorkomen moeten worden. Valk ontkende dat.

7 Gesprek Michel van Rey, 6 maart 2020, Paramaribo.

8 Gesprek Henry Eersteling, 17 juni 2019, Den Haag.

9 Zie hoofdstuk 2. Het is frappant om Gerard van Westerloo tijdens het VPRO-marathoninterview met André Haakmat op 7 augustus 1998 te horen zeggen dat uit onderzoek bleek dat het 'klopte' dat Valk betrokken was bij de staatsgreep. Welk onderzoek? Niet het onderzoek van de commissie Pronk, VPRO-marathoninterview met André Haakmat op 7 augustus 1998. Vanaf timecode 43'30" gaat het gesprek over Valk. https://www.vpro.nl/speel~POMS_VPRO_056248~andré-haakmat-uur-2-vpro-marathoninterview~.html (laatst geraadpleegd 24 december 2020).

10 Sedney 2010.

11 'De Moederbond beveelt onmiddellijke buitenwerking stelling van de SKM. Het wapenbeheer moet naar de gewapende politie' luidde de kop. Zie ook de *Vrije Stem* van 22 februari 1980: 'Moederbond stelt para-militaire organisatie voor'.

12 In het artikel van 22 februari 1980 van dagblad *De West*, dat zich een fervent tegenstander van de militaire 'muiters' betoonde, ontvouwde de krant de ideologische verbondenheid van de vakbonden met de politieke partijen. Voor de suggestie dat Bruma de auctor intellectualis zou zijn, zie vermoedens van Rudi Kross in *NRC* van 26 februari 1980: 'Geen bewijs dat Bruma zelf achter de coup zit'

13 Ook andere factoren beïnvloedden de meningsvorming. Voor de Nederlandse antimilitaristische, linkse politici van toen was de militaire missie een aberratie.

14 Over Kross' getuigenis zie Pronk e.a. 1985:22-23, 27-29, 36.

VERANTWOORDING VAN HET ARCHIEFONDERZOEK

1 Zie de Archiefwet van 1995 Artikel 15, lid 1, a, b en c. https://wetten.overheid.nl/BWBR0007376/2018-7-28 (laatst geraadpleegd 23 december).

2 Het archief van de Kamer over de periode 1946-1989 is in het Nationaal Archief in Den Haag te vinden onder toegangsnummer 2.02.28. Zie bronnen.

3 https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-18031-12.html (laatst geraadpleegd 20 september 2020). Kamerstukken in dossier 18031. Onderzoek militaire missie Suriname, brief van de minister van Defensie, datum van publicatie 14 mei 2009, vergaderjaar Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2008-2009, Kamerstuk 18031, nr. 12.

4 http://www.smc94.nl/suriname-nederland/uploads/images/staatscourant-kwestievalk.pdf (laatst geraadpleegd 23 september 2020).

5 Zie voor de petitie https://www.petitie24.nl/petitie/25/maak-van-de-geschiedenis-geen-geheim (laatst geraadpleegd 23 september 2020). Van Bommel diende eerder een motie in https://www.trouw.nl/nieuws/sp-parlementair-onderzoek-suriname~b9fee666/ (laatst geraadpleegd 25 augustus 2020).

6 https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/archieven-over-suriname-blijvendicht~b5a0505b/ en https://www.politiekemonitor.nl/9353000/1/j9vvioaf0kku7zz/vj5vnfiq0kx9 (laatst geraadpleegd 23 december 2019).

7 Zie de behandeling van de stukken inzake onderzoek militaire missie Suriname (18031, nrs. 4-7), Tweede Kamer 21 maart 1984, Regeling van werkzaamheden Suriname p. 3892 tot en met 3929. Nummer 4: 'Notitie van een gesprek Mindef met Kolonel Valk, in aanwezigheid van Stas v Lent en SG op dinsdag 18 maart 1980 om 9.30 uur', vond ik terug in het archief van Buitenlandse Zaken onder NL, HaNA, Buza/Code 1975-1984, 2.05.330, inv. nr. 25386 (G 18). Dit dossier heeft een openbaarheidsbeperking tot 1 januari 2041. Het is te vinden in het archief van Van Westerloo in het IISG. Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367 in de map 'Vertrek van Maarseveen'. In het rapport van de commissie-Pronk staat een samenvatting van dat gesprek (Pronk e.a. 1984:88-91).

8 Zie Pronk e.a. 1984: hoofdstuk16: 'Het rapport van de LAMID van 7 september 1981' op pagina 122 en verder. Het rapport van de LAMID van 28 oktober 1980 over de heer R. Bottse staat beschreven op pagina 45 en 147 van het rapport Pronk. De nota en brief van kolonel Schulte, gedateerd 31 december 1982, vindt men op pagina 153-155, 158-159. Het rapport van 31 augustus 1981 van kolonel Maarseveen wordt op pagina's 134 en 135 besproken.

9 https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.05.330?node=c01%253A6.c02%253A8.c03%253A2.c04%253A1.c05%253A2.c06%253A1.c07%253A9. (laatst geraadpleegd 23 december 2019).

10 https://www.doc-direkt.nl (laatst geraadpleegd 5 oktober 2020).

11 Mogelijkerwijs worden de inzagedossiers vanaf 2021 geplaatst op de eigen website van de AIVD: www.aivd.nl onder de zoekvraag om kennisneming van eventueel bij de AIVD aanwezige gegevens over de staatsgreep van 25 februari 1980 in Suriname en de mogelijke betrokkenheid van Nederland dan wel de in Suriname gestationeerde Nederlandse Militaire Missie in Suriname daarbij.

12 Ik bekeek ook het verslag van de vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten [de zogenaamde commissie-Stiekem] van 6 maart 1985 omtrent haar werkzaamheden in de periode van 25 augustus 1981 tot 6 maart

1985. Tweede Kamer, vergaderjaar 1984-1985, 18 895, nr. 1. Via http://www.stichtingargus.nl/bvd/par/cie1985.pdf (laatst geraadpleegd 5 oktober 2020) en https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19841985/0000130261/1/pdf/SGD_19841985_0007872.pdf (laatst geraadpleegd 29 september 2020). Daarin staat onder punt 6 de aandacht voor de staatsgreep in Suriname beschreven. Er wordt gesproken in dit verslag d.d. 6 maart 1985 over activiteiten van de BVD jegens Surinaamse groeperingen in Nederland na en in verband met deze staatsgreep. Er wordt verwezen naar kamerstuk 18031, nr. 1. Zie: https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/19821983/0000148343/1/pdf/SGD_19821983_0007130.pdf (laatst geraadpleegd 29 september 2020).

BIJLAGE

1 Al deze documenten komen uit het archief van Van Westerloo. IISG, Westerloo, Gerard van, collectienummer ARCH 04367. Ik heb de documenten genummerd 4, 6 t/m 8 ook ingezien bij het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag. Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummers 25389 (J), 25386 (G) en 23591 (L). Met een beroep op de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv 2017) heb ik via het ministerie van Defensie van documenten van de Militaire Inlichtingen – en Veiligheidsdienst (MIVD) – hier als 4, 6, 7 en 8 genummerd – kopieën mogen ontvangen, zij het dat namen en soms hele passages waren weggelakt. De gronden waarop dat gebeurde waren velerlei: ingevolge artikel 84, lid 1 onder b Wiv 2017 (werkwijze inlichtingendiensten), ingevolge artikel 74 Wiv 2017 (persoonsgegevens van derden), ingevolge artikel 85, lid 1, Wiv 2017 (persoonlijke beleidsopvatting), ingevolge artikel 23 Wiv 2017 in combinatie met artikel 84, lid 1 onder b, Wiv 2017 (bronnen) en ingevolge artikel 84, lid 2, onder 2 Wiv 2017 (persoonlijke levenssfeer). Zie verder ‘Verantwoording’.

2 In dit rapport zelf ontbreekt de ondertekening van majoor Koenders, zijn naam wordt wel genoemd in een overzicht van de opbouw van het dossier in het archief van Buitenlandse Zaken. Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25389 (J 4 a, b, c).

3 Zie ook Rapport MAARSEVEEN 1981 VIII Periode 1’4’81-1/5’81, 1 (zie pagina 234).

4 In het archief van Buitenlandse Zaken bevonden zich behalve het *Verslag over de gebeurtenissen in Suriname nav opheffing N.M.M.S. per medio mei 1981* nog twee documenten: een met daarin vermelding van bronnen waarop bovengenoemd verslag gebaseerd was, en het in hoofdstuk 1 genoemde strikt persoonlijke memorandum van majoor Kooiman van 18 maart 1981.
De bronnen die genoemd worden: diverse verslagen, rapportages en brieven

en daarnaast de personen: Ex lt S.K.M. van Rey, Ex lt S.K.M. Elgin, Ex lt S.K.M. Wirth [sic], Ex lt S.K.M. Rambocus lid N.M.M.S. Kap Clements en mevrouw Clements, Lid N.M.M.S. kap Briaire, Lid N.M.M.S. maj Nijs, Lid N.M.M.S. eerste lt van Dijk, Mevrouw van Dijk, Lid N.M.M.S. maj KOOIMAN. Exemplaren gingen naar: Ex nr 1 Hoofd LAMID, Ex nr 2 Hoofd Sie Vei [Sectie Veiligheid van het ministerie van Defensie] en Ex nr 3 Archief B 1. Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25389 (J 4b, J 4c).

5 Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25389 (J).

6 Gedoeld wordt op eerdere gesprekken tussen de Haagse autoriteiten en Valk in maart 1980, zie Pronk e.a. 1984:155 en hoofdstuk 2. Er wordt hier níét verwezen naar het rapport van Koenders van 7 september 1981. Wel is het zo dat kolonel Schulte een kopie daarvan laat maken, omdat hij het rapport Koenders niet kan vinden. Pronk e.a. 1984:155 onder 3.3.

7 Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25391 L 3b.

8 Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25391 L 2b.

9 Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25391 L 2c. Zie verder ‘Verantwoording’.

10 Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25391 L 2d.

11 Nationaal Archief, Den Haag. Code archief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330, inventarisnummer 25389 (J 1). Aantekeningen van hoofd LAMID van 10 augustus 1983, nr 9490 bij J 1 Nationaal Archief Den Haag, Codearchief van Buitenlandse Zaken 1975-1984, tœgangsnummer 2.05.330 inventarisnummer 25389 (J 2). De paginanummering van het rapport is in de lopende tekst aangegeven.

12 In pen is bij het artikel uit Van Westerloos archief (IISG) toegevoegd, dat Clements illegaal documenten verzamelde voor Valk over Surinaamse aangelegenheden.

In 1980 pleegden zestien militairen onder leiding van Desi Bouterse een coup in Suriname. Die coup bepaalde lange tijd het politieke landschap van Suriname. Verhalen dat de Nederlandse kolonel Hans Valk – namens Nederland in Suriname aanwezig om te helpen bij de opbouw van een Surinaams leger – Bouterse souffleerde, keren steeds terug.
Dat Den Haag in 2011 besloot 'gevoelige informatie' over de mogelijke betrokkenheid van Valk en dus Nederland bij de coup tot 2060 achter slot en grendel te stellen, wekte de suggestie dat Nederland iets te verbergen had. Een van die 'gevoelige' documenten is het geheime, voor Valk belastende rapport dat de Nederlandse Landmacht Inlichtingendienst in september 1981 opstelde. Dit uitgelekte rapport vormde een belangrijke bron voor de beschuldigingen tegen Valk.
Ellen de Vries ging op onderzoek uit. Ze sprak met betrokken militairen in Nederland en Suriname, interviewde vertrouwelingen uit de kringen van de coupplegers en ploegde archieven door – want hoe geheim zijn die documenten eigenlijk, en om welke documenten gaat het nu precies? Ze hield de verschillende scenario's tegen het licht. Is er sprake van een doofpotaffaire, is Valk het slachtoffer van complotdenkers en was de coup geheel van Surinaamse makelij, of is er iets anders aan de hand?

HANS VALK

OVER EEN NEDERLANDSE KOLONEL EN EEN COUP IN SURINAME (1980)

ELLEN DE VRIES is onderzoeker en schrijver. Dit onderzoek werd uitgevoerd in een fellowship met het NIOD. In 2017 verscheen bij de WalburgPers de handelseditie van haar proefschrift ***Mediastrijd om Suriname. Van mythemakers tot nieuwsverduisteraars.*** Eerder schreef zij ***Suriname, na de binnenlandse oorlog*** (2005) en ***Nola. Portret van een eigenzinnig kunstenares*** (2008) over de Nederlandse schilderes Nola Hatterman die in 1953 naar Suriname vertrok. Zij is medesamensteller van ***K'rant!! De Surinaamse pers 1774-2008*** (2008) en samensteller van de bundel ***Nola Hatterman.'Geen kunst zonder kunnen'*** (2021).

WALBURGPERS